

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: XXXV

No: 138

Nisan 1971

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 7 1

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
BAYBURTLUOĞLU, DOÇ. DR. CEVDET : İzmir Arkeoloji Müzesindeki Arkaik Kuros Heykeli (5 resimle birlikte)	201
————— : İngilizcesi	207
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : Kanunî Sultan Süleyman'ın yeni bir portresi (1 resimle birlikte)	213
YETKİN, DOÇ. DR. ŞERARE : Türk kilim sanatında yeni bir grup, saray kilimleri (14 resimle birlikte).	217
SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN : Bizde tıp öğrenimi üzerine	229
PFEILER, HASSO ve İMRE, NUREDDİN : Sultan Rükneddin Tuğrul bin Arslan ve Seyfeddin Gazi II'ye ait Musul Baskısı bir dinar (1 levha ile birlikte)	235
————— : Almancası	239
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa	245
 Bibliyografya :	
KOŞAY, DR. HÂMİT : Czeplédy Karoly, <i>Nomád Nepék Vándorlása Napkelettöl Napnyugatig = Göcebe Kavimlerin Doğu'dan Batı'ya göçleri.</i> (2 harita ile birlikte)	303
Kitaplardan Haber	309
 Haberler :	
Türk Tarih Kurumu Genel Kurul toplantısı (3 resimle birlikte)	317
GIURESCU, CONSTANTIN C. : VII. Türk Tarih Kongresine Romen Sunusu .	351
Türk Tarih Kurumu'nun 40. Kurulu Yıldönümü (5 resimle birlikte)	353
 Kapakdaki resim : T. T. K. Kültepe kazısında bulunmuş pişmiş topraktan heykelcik başı. M. ö. üçüncübin'in son çeyreği.	

BELLETEN

Cilt: XXXV

NİSAN 1971

Sayı: 138

İZMİR ARKEOLOJİ MÜZESİNDEKİ ARKAİK
KUROŞ HEYKELİ

Doç. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU

1936 yılında Milet'te bulunarak İzmir Arkeoloji Müzesine getirilen ve o tarihten beri envanter defterinde "Hellenistik heykel parçası" kaydı ile muhafaza edilen eser, Basmahane'deki müze deposunda çalışmalarımız sırasında dikkatimizi çekti. Eski ve yeni Milet neşriyatı içinde rastlamadığımız bu parçanın ilk nazarda arkaik eserlere benzemeyişi onun uzun zaman depo köşesinde saklı kalmasına sebep olmuştur. Ufak bir temizlik ameliyesinden sonra bütün arkaik hususiyetlerinin ve kitabesinin ortaya çıkması üzerine neşretmek için teşebbüse geçmiş, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Hakkı Gültekin'in müsaadeleri ile de eserin ilim âlemine tanıtılması imkânı hasıl olmuştur. Herzaman lütufkâr olan ve bu imkânı bahşeden Sayın Hakkı Gültekin'e sonsuz teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Yukarda da zikredildiği gibi eser, envanter kayıtlarına göre, Milet'te bulunmuştur. Ancak bulunduğu mevki, tarz ve zamanı hakkında kat'î bir fikre sahip bulunmamaktayız. Eserin müzeye intikali 1936 yılında olduğuna göre herhalde hafriyat buluntusu değildir. Zira bu takdirde, Doğu-Yunan heykeltraşlığı için mühim sayılabilecek bir eser olan bu kuros'tan hafriyat raporlarında kısa da olsa bir malûmat bulmak imkânı olurdu. Kanaatımıza göre kuros parçası Milet çevresinden gelen tesadüfî buluntular meyanında bir eser olmalıdır.

Yüksekliği 32 cm. olan heykel parçası ince grenli pırlıtlı zerrecikli beyaz mermerden yapılmıştır. Sathının bazı kısımlarında sarımsı patina izleri kolayca görülebilmektedir. Toplam yüksekliği bir metre civarında olması lâzım gelen heykel karın kısmının altundan, kasıklar hizasında gövdeden kopmuş, bacaklara dirsek-bilek arasından yapışık olan kollar da kaybolmuştur (Res. 1-4). Keza sağ bacak diz kapağının hemen altundan, sol bacakta ise diz kapağı da dahil olmak üzere aşağısı kırılmış ve ele geçmemiştir. Tenasül uzvu da bu kırılma sırasında büyük ölçüde tahribe uğramış ancak *testis*'i vazih olarak seçilebilecek şekilde muhafaza edilmiştir. Karın nahiyesinin sağ tarafı tamamen zedelenmiştir (Res. 1). Heykel parçasının arka tarafının daha iyi korunmuş olması öne doğru devrildiğini, bu arada gövdenin üst kısmı ile kol ve bacakların koptuğunu, ele geçen kısmın ise sadmeye maruz kalmayacak şekilde yumuşak toprak üzerinde günümüze kadar kalmış olabileceğini düşünmemizi mümkün kılmaktadır (Res. 2).

Eser ilk nazarda geç devir eserlerine benzemekte ise de dikkatle tetkik edildiğinde anatomi bakımından bâriz hatalar ve arkaik devre has özellikler taşıdığı göze çarpar. Kasıkların işlenişinde leğen kemiğinin meydana getirdiği çıkıntı belirtilmemiş, bu kısım ufak ve gürbüz çocuklardaki gibi yumuşak bir şekilde ve düz olarak bacağına birleştirilmiştir. Bacaklar kalçaya birleşme kısmında normalin aksine daralmaktadır. Bu, yumruk halinde yana sarkık olan ve bacaklara yapışan kolların, normalinde trapeze benzeyen vücut konturlarının dikdörtgen şeklinde mütalâa edilmesi ve kolların da bu sınırdan dışa çıkmaması zaruretinin bir neticesidir. Bunun için kalçalar ve bacakların üst kısmı bilhassa bâriz şekilde daraltılmıştır. Testis'in yapılışı normal olmakla beraber penis'inde anormallik sezilmektedir. Yana yapışık olan kollar da normale nazaran bir hayli uzun görünmektedirler. Yumruk yapılmış elin en uzun kollu insanlarda bile kalçalardan bu kadar aşağıda oluşu rastlanmayacak bir durumdur. Sol ayak diğer arkaik kuroslarda alışılagelmiş olduğu gibi ileri atılmış olup bütün tabanı ile yere basmaktadır. Sağ ayağın yere kuvvetli basmasından ötürü diz kapağı ve buradaki adelerin işleniş de yine arkaik devre has bir şekilde çözümlenmiş, adeler diz kapağının etrafında aynı genişlikte bir şişkinlik halinde gösterilmiştir (Res. 1).

Heykel parçasının arkadan görünüşünde de devrin özelliklerini bulmak mümkündür. Ayağının birinin öne atılması neticesi kalçada meydana gelmesi icap eden bir tarafın daha yüksek, diğer tarafın daha düşük olması durumu belirtilmemiş, kalçalar harekete rağmen aynı hizada yapılmışlardır. Ayrıca bunun bir neticesi olarak kalça üzerinde meydana gelmesi gereken çukurluk ta gösterilmemiştir (Res. 2).

Genç bir erkeğe ait olması lâzım gelen heykel parçasına profilden bakıldığında kalçaların bazı arkaik heykelerde olduğu gibi bele nazaran dışarda olmadığı, aksine çok hafif bir şekilde belirtildiği göze çarpar (Res. 3).

Kolların hemen dirseğin biraz altından itibaren vücuda yapıştığı, ellerin ise başparmak öne gelmek üzere yumruk yapılmış halde olduğu heykel üzerinde kalan izlerden belli olmaktadır. Kolların düz bir şekilde sarkıtıldığı da yine izlerden kolayca takip edilebilir (Res. 3, 4).

Eserin göze çarpan en mühim özelliklerinden biri şüphesiz bacakların ön tarafında yer alan ithaf kitabesidir. Sağ bacadaki *boustrophedon* olarak yazılmış üç satırlık kitabenin dördüncü satırı sol bacak üzerinde bulunmaktadır. Ion alfabesi ile yazılmış olan bu kitabeyi kabaca çözmüş olmakla beraber bir epigrafistin söyleyebileceklerini yapabilmemizin gücümüz dışında bir mesai olduğunu biliyoruz. Bu nedenle Sayın Prof. Dr. Kenan T. Erim'in tavassutları ile Miss L. H. Jeffery'nin verdiğimiz bilgilere dayanarak lütfettikleri ve ancak onu hiçbir şekilde bağlamayan notunu makalenin sonunda takdim etmeyi de faydalı bulduğumu belirtmek isterim. Gerek Prof. Kenan Erim'e, gerekse büyük zahmetlerle notu hazırlayan Miss L. H. Jeffery'ye burada teşekkür etmeği zevkli bir borç bilirim.

Phitys'ün oğlu Pythomandros tarafından Apollon'a adanan bu heykel Batı Anadolu'nun arkaik heykeltraşlığı için güzel sayılabilecek eserlerden biridir. Gövdesinin üst kısmı ve başı ele geçmemiş olmakla beraber stilistik yönden yakın benzerlerini bulmak mümkündür. İlk nazarda Samos'ta ele geçen ve Leukos'un Apollon'a adadığı heykele¹ büyük benzerlik göstermekte ise de kasıkların Leukos'unkinde biraz daha derin işlenmesi ve kolların ise bizim

¹ Buschor, E.: Altsamische Standbilder I Abb. 57.

eserimizde daha uzun olması –hattâ diz kapaklarına kadar yaklaşması– ile ondan uzaklaşır. Yalnız diz kapaklarının işlenişinin her iki eserde aynı şekilde olduğunu belirtmemiz gerekir. Genel görünümü ile Klaros'ta bulunan ve hâlen İzmir Arkeoloji müzesindeki kuros'a da benzemektedir. Ancak daha yakın eserler olarak Milet heykeltıraşlık okulunun örneklerinden olan Tekirdağ² ve Erdek³ kurosuları gerek işçilik, gerekse nisbetler bakımından heykelimize büyük benzerlikler göstermektedir. Keza gövdesinin alt kısmı ele geçmemiş olmasına rağmen Milâs'taki eser de⁴ zaman ve üslûp bakımından yakın sayılabilecek eserler arasındadır. Nihayet Didyma'da bulunan ve hâlen Berlin'de muhafaza edilen bir kuros⁵ belki de aynı sanat-kârın elinden çıkmış kadar benzerlik gösterir. Zaman bakımından da heykel parçamızın yukarda sıralanan eserlerden pek uzak olmadığı rahatlıkla görülebilmektedir ve herhalde M.Ö. VI. asrın üçüncü çeyreği içinden, daha kat'i bir tarih vermek gerekirse M.Ö. 540-530 yılları arasından olması gerekir.

Arkaik kuros üzerindeki kitabe: (Res. V).

Πυθόμεανδρος μ'	←	}	sağ bacakta
ἀνεθηχε τω' πό	→		
λλωνι τῶι Θερμιθ[ῆι]	←	}	sol bacakta
ὁ φίτιος δεκάτην	←		

Phytis'in oğlu *Pythomandros* beni, ondalık (fidye, öşür) olarak, *Apollon Terminus*'a adadı.

Heykelin bacakları üzerine kitabe kazılması, Arkaik Ionia'da alışlagelmiş bir usul olarak takip edilir; çoğu kez bir bacak metin için kâfi gelmektedir, fakat burada olduğu gibi ikincisi üzerine atlaması da anormal değildir. İlk üç satır *boustrophedon* olarak döner ve ilk sıra eğiktir, dördüncü satır yalnız olarak sol bacak üzerinde olup o da aynı şekilde eğiktir. Tertibi, değişik uzunluklardaki satırları ve horizontal uzanışı ile estetik yönden acemilik gösterir, aynı acemilik

² Bayburtluoğlu, C.: Tekirdağ Kuros'u. Belleten XXXIV S. 135 Lev. I-IV

³ Akurgal, E.: Neue archaische Bildwerke aus Kyzikos. Antike Kunst Heft 2, 8. Taf. 26, 27, 28/1.; Laubscher, H.P.: Zwei neue Kouroi aus Kleinasien. Ist. Mitt. 13-14 1963-1964 Taf. 32, 33, 34 a.

⁴ Laubscher, H.P.: a.e. Taf. 40, 41.

⁵ Blümel, C.: Die archaisch griechischen Skulpturen. Berlin 1964., S. 58 Abb. 169-176.

harflerin çiziminde de görülür. İon alfabesi kullanılmıştır ve bazı harflerin değişiklik gösterdiği bir tarihtendir; *theta* erken .. (1.1) ve geç .. (1.3) formların her ikisi şeklinde, keza *rho* için erken D (1.3) ve geç P (1.1) formlarının her ikisi bir arada görülür; *Pi*'nin (1.1) ikinci dik çizgisinin birinci kadar uzun oluşu ve *Nü*'nün (1.2) – fakat bu belki dikkatsizlikten yapılmış olabilir – acemice bükülüğü gibi bazı özellikleri de hesaba katıldığında metnin M.Ö. VI. asrın üçüncü çeyreğinden olduğunu haklı olarak tahmin edebiliriz¹.

Adayanın ismi olan *Pythomandros*, Letronne'un işaret ettiği gibi², İon isimleri içinde bol miktarda bulunan Anadolu ilâh *Mandros* ve ailesinin Apollon kültüne özel bağlılığını işaret eden, *Apollo Pythios*'dan mürekkeptir. Bu, Anakreon'un bir fragmanında ve Milet'te geç VI. asır ve erken V asırda memuriyet sınıfında müteaddit defalar görülür³. Babasının ismi için başka misal bulmak mümkün olmadı, fakat *φίτρος* isminin “baba, veya dünyaya getiren” şeklinde bir ad olarak kullanıldığını tahmin etmekteyiz.

Fidyelerin Apollon'a adanması Yunan dünyasında yaygındır; ilgili çevre de bunu ispatlamaktadır (yani Didyma da⁴). Tanrıya verilen kült titri ilk nazarda şaşırtıcıdır, fakat Cambridge Üniversitesinden Dr. John Chadwick bunun izah şeklini bulmuş ve aşağıdaki şekilde açıklamıştır: “Önce şunu söylemek isterim ki Θ.....Θ, içinde bir aspiratın lüzumundan fazla bulunduğu çeşitli dialekt şekillerini hatırlatır. Prehistorik değişmeler *φαρθένοσ*, *θέθμοσ*, *ένθχϑθα*'da olduğu gibi birbirini takip eden hecelerdeki iki aspirata ait bütün halleri ortadan kaldırmıştır. Bk. Buck, *Greek Dialects* S. 60. Bu şekilde *θερμυθ* = *τερμυθ* olabilir. İkinci olarak noktalardan önce v'nün

¹ Arkaik İon kitabelerinin özellikleri için bk. L. H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece*. Oxford 1961 325 f. ve M. Guarducci, *Epigrafia Greca I*. Roma 1967 257 f. Miss Jeffery, bu devrin İon kitabeleri içinde acele olarak ve beceriaksiz şekilde yapılmış birçok harfin bilhassa Miletos ve Samos'ta bolca görüldüğünü bildirdi.

² Ch. Letronne, *Oeuvres II*, 41, cf. L. Robert, *Études Épigraphiques et Philologiques*, Paris 1938 S. 214.

³ Anakreon, fr. 60 (Bergk); Th. Wiegand (G. Kawerau ve A. Rehm), *Milet III* Berlin 1914 No. 122¹, 11, 20, 27, 39; 11, 27, 39 daki isimler Artemis kültü ile ilgili olması mümkün ailevi bir bağı düşündürülebilir.

⁴ Th. Wiegand (A. Rehm ve R. Harder), *Didyma II*, Berlin 1958 Nos. 1, 7 e.g.

çıkarılmasına bilhassa aslı Yunanca olmayan kelimelerde rastlanır. $\tau\rho\acute{\epsilon}\mu\theta\omicron\varsigma$ = $\tau\epsilon\rho\mu\iota\theta\omicron\varsigma$ variantına bk. (Nikander). Bu da beni $\theta\epsilon\rho\mu\iota\theta[\eta] = \tau\epsilon\rho\mu\iota\theta\eta$ olarak düzeltmeye zorlamaktadır. $\tau\epsilon\rho\mu\iota\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ 'un Apollon'a ait bir sıfat şeklinde kullanılmasına örnek bk. Lycophron 1207, bu çeşit sıfat için de örnek : $\Sigma\mu\iota\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$.

Zaten Miletos ile Latmos Heraklea'sı arasında M.Ö. 2. asır başlarında yapılan bir anlaşmada Apollon'a $\tau\epsilon\rho\beta\iota\upsilon\theta\epsilon\upsilon\varsigma$ (= $\tau\epsilon\rho\mu\iota\theta\epsilon\upsilon\varsigma$)⁵ olarak bir atıf bulunmaktadır; bu anlaşmanın konusu olan ve ona ait bulunan dağlık arazideki bu mukaddes toprak üzerinde iki şehir arasında ihtilâf vardı. Miletos'lular Myus'un arazisinin bir parçası olarak bunun üzerinde hak iddia ediyorlardı⁶. Bu da onun bir Myus tanrısı olduğu teorisine yol açmaktadır ve bunun neticesi olarak Miletos tiyatrosunda yeniden kullanılmış ve üzerinde *Apollo* $\theta\epsilon\rho\mu\iota\theta\epsilon\acute{\upsilon}\varsigma$ kitabesi bulunan taşın Myus'a ait bölgedeki harap bir arkaik mâbedden⁷ romalı inşaatçılar tarafından oraya getirilmiş olan taşlardan biri olduğu düşünülebilir. Gerçekte heykelimizin Myus'ta adanmış olması da mümkün görülmektedir. Hattâ orada veya Miletos'ta bulunmuş ta olabilir yahut Miletos'ta tekrar kullanılmak üzere Myus'tan sökülüp getirilen taşlardan biri olması da mümkündür.

Not: Bu kısmın hazırlanmasında Oxford Üniversitesinden Miss L. H. Jeffery ve Cambridge Üniversitesinden Dr. John Chadwick'in son derece değerli yardımları oldu; verdikleri malûmatların onları hiçbir şekilde bağlamayacağını belirtmek isterim.

⁵ Benzerlik için bk. PW V A, col. 576, s.v. *Terbintheus* ve col. 577, s.v. *Terebintheus*; bu isim terebentin ağacı ile ilgilidir ve belki de bu yüzden tıbbi kullanılışında Lycophron onu *Iatros* ile bir tutmuştur.

⁶ Milet III bk. n. 3, no. 150, 11. 78 f.

⁷ Bk. PW XVI, s.v. Myus, bilhassa 1433 ve 1436/7 sütunları.

THE ARCHAIC KOUROS STATUE IN THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF IZMIR

Doç. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU

The statue, that was found in 1936 in Milet and brought to the Archaeological Museum in Izmir, has been taken care of since that time registered in the inventory book as "a piece of Hellenistic statue" drew our attention during our studies in the depot of the museum in Basmahane. The unressemblance of this piece, that we do not meet in the old and new Milet publications, of the archaic works at first sight is the reason of its being hidden in a depot corner for a long time. After a little cleaning with the appearance of its all archaic characteristics and inscription we set to work to publish it and with the permission of Mr. Hakkı Gültekin, the Director of the Archaeological Museum of Izmir, it has been possible to introduce it to the world of science. I want to present my thanks to Mr. Gültekin who has always been kind and helpful.

As it is told above the statue, according to the inventory registrations, was found in Milet, but we do not have a definite idea of its place, stile and time. As the transition of the statue to the museum is in 1936 for sure it is not a finding of excavation. Because in that case, it would have been possible to find an information, though short, in the reports of excavation, about this kouros which can be considered important for the East-Greek sculpture. Our opinion is that the kouros piece is like the other findings of chance that came from the area of Milet.

The piece of statue which is 32 cm. high is made of white marble which consists of fine shiny green molecules. On its upper surface yellowish patina traces can be easily seen. The statue, of which the total height should be about a metre is broken under the belly at the level of groins from the body and the arms that stick to the legs between the elbow-wrist are lost. (Fig. 1-4). During this break and splitting the *penis* was destroyed to a great extent too but its *testis* is kept clear enough to be noticed. The right side of the belly

completely damaged. The fact that the back of the statue is protected better, shows us that the statue is overturned towards the front and that the upper part of the body and arms and legs are broken at the time, and the piece at hand makes it possible to us to think that it stayed on soft soil untouched by any collision till now. (Fig. 2).

Although the statue at first sight resembles the works of the late period when carefully examined it strikes the eye that it has anatomical prominent faults and also characteristics of the archaic period. At the carving of the groins the iliac crest is not made clear, it is joined softly and straight to the leg as it is in small, healthy children. The legs where they join the hip unlike the actual are narrow. This is the result of the body counters that resemble a trapez normally counted in a rectangular shape and the necessity of the fist shaped arms hanging down on either sides sticking to the legs, not to go out of this limit. For this reason, hips and the upper part of the legs are purposely made narrow so prominently. Although its testis is normal, the abnormality of its penis is clearly noticed. The arms that stick to the sides seem longer than the normal arms. The fisted band to be so lower than the hips even among very long-armed men is an uncommon situation. The left leg, as common in other archaic kouroi, steps forth and treads on the ground with its whole sole. For the reason that the right leg treads on the ground with effort the knee and the carving of the knee muscles also are solved in a way peculiar to the archaic period, the muscles are shown swollen with the same width of the knee around it. (Fig. 1).

It is possible to find the characteristics of the period from its back view too. As a result of one leg stepping-forth the condition that should take place in the hips, one side higher and the other lower, is not made clear. In spite of the movement the hips are made at the same level. In addition to this the cavity that should take place as a result of this not shown too (Fig. 2).

When looked at the piece that should belong to a young man from the profile, the hips are not out in proportion to the waist as it is in some archaic statues, on the contrary are very briefly shown. (Fig. 3).

The arms that stick to the body just beneath the elbow, the hands that are made fists, thumb coming to the front are clear from

Lev. II — Kuros'un arkadan görünüşü.

Lev. I — Kuros'un önden görünüşü.

C. Bayburtluoğlu

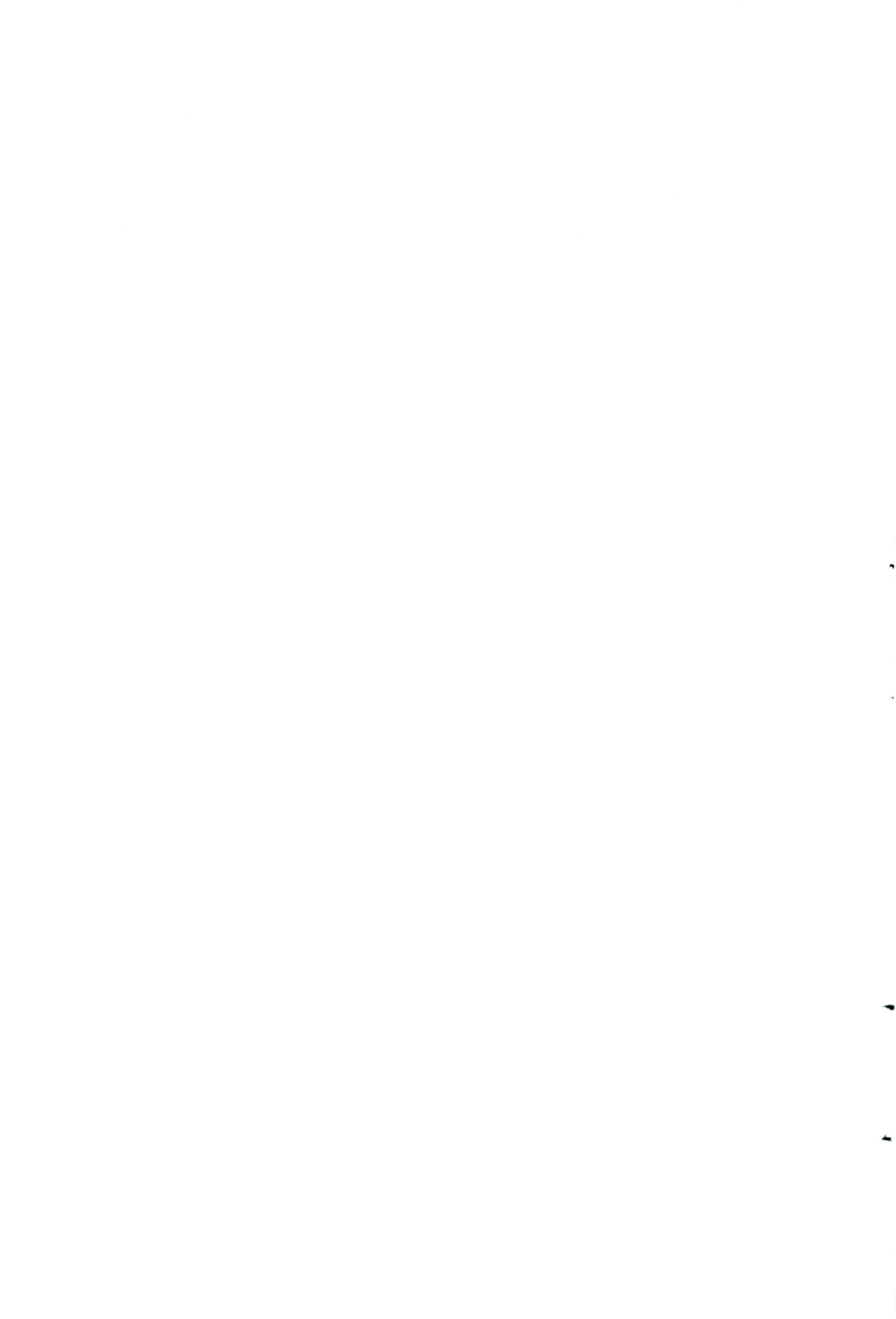
Lev. IV — Kuros'un sol tarafı
ve kol izi.

Lev. III — Kuros'un sağ tarafı ve kol izinin
görünüđu.

Μ Ζ Ο Ρ Δ Ι Γ Α Μ Ο ⊕ Ν Π
Α Ν Ε ⊕ Η Κ Ε Τ Ω Π Ο
⊕ Ι Μ Θ Ε ⊕ Ι Ω Τ Ι Ν Ω Λ Λ
Ν Η Τ Α Χ Ε Δ } Ο Ν Τ Ι ⊕ Ο

Lev. V — Kuros üzerindeki yazıt.

the traces on the statue. Also it can easily be followed from the traces that the arms are stretched straight (Fig. 3-4).

One of the most striking characteristics of the statue is undoubtedly the dedicator inscription that takes place in front of the legs. The fourth line of the three-lined inscription that is written as *boustrophedon* on the right leg is on the left leg. Although we have solved the inscription which is written in Ionian alphabet briefly we knew that it is beyond our capacity to say what an epigraphist would. I find it useful to present, by the recommendations of Prof. Dr. Kenan Erim, Miss L. H. Jeffery's note, depending on the knowledge that we gave but which does not sum it up in anyway, at the end of the article. It is a pleasurable debt to thank here both for Prof. Kenan Erim and Miss L. H. Jeffery who took great pains to prepare this note.

The statue which is dedicated to Apollo by Pythomandros, son of Phitys, is one of the works of art that can be counted beautiful for West Anatolian archaic sculpture. Although we do not have the upper part of its body and its head at hand it is possible to find similar stylistic ones. At first sight though resembles the statue¹ that came into possession in Samos dedicated to Apollo by Leukos it distinguishes by the carving of the groins that are deeper in Leukos and the arms that are longer in our statue reaching the knee. Only we must admit that the carvings of the knees are the same in both statues. It looks like the kouros carrying a calf which was found in Klaros and is in the archaeological Museum of Izmir, with its general appearance. But Tekirdağ² and Erdek³ kouroi, recent examples from the sculptural school of Milet show great likeness both in working and proportions. The statue in Milâs⁴ although we do not have the lower part of its body, is among the works of art that can be counted recent in time and style too. Finally a kouros found in Didyma⁵ still protected in Berlin perhaps shows likeness as if it was the handwork of the same artist. It can be easily seen that the statue is not very far in time from the statues mentioned above and in any case it must be a work of the third quarter of the sixth century B. C. or 540-530 B. C. if a definite date is necessary to give.

An inscription on an archaic kouros :

πυθόμανδρος μ'	←	}	Right Leg
ἀνεθηχε τω'πό	→		
λλωνι τῶι θερμιθ[ῆρι]	←		
ὁ φίτυος δεκάτην	←		
			Left Leg

Pythomandros son of Phityts dedicated me, a tithe, to Apollo Terminus.

The inscription is cut on the legs of the statue, following a practice common in archaic Ionia; in most cases one leg suffices for a text, but an overspill onto the second, as occurs here, is not unnatural. The first three lines run boustrophedon with the first cut retrograde, while the fourth, which stands alone on the left leg, is again retrograde. The layout, with lines of varying length and poor horizontal alignment, shows some carelessness of aesthetic effect, matched by an equal carelessness in the drawing of the letters. The alphabet used is Ionic and of a date, it would seem, when certain letter-forms were in transition, for *theta* appears both in the earlier form . . (1.1) and in the later . . (1.3) and *rho* both in the earlier form D (1.3) and in the later P (1.1); there are some peculiarities, notably the *phi* in 1.1 with the second upright quite as long as the first, and the awkwardly distorted *nu* in 1.2 – but these are perhaps due to carelessness. Taking all the features of cutting and design into account, it seems reasonable to suggest that the text is of the third quarter of the sixth century B. C.¹

The dedicator's name, Pythomandros, is, as Letronne pointed out², compounded of two divine names— that of the Anatolian divinity Mandros, which forms an element in a very considerable number of Ionian names, and that of Apollo Pythios, which may indicate a special devotion to the Apolline cult in his family. It appears in a fragment of Anacreon and several times in the office-holding class

¹ On the characteristics of archaic Ionian inscriptions see L. H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece* (Oxford, 1961) 325 f. and M. Guarducci, *Epigrafia Greca I* (Roma, 1967) 257 f. Miss Jeffery informs me that slapdash design of letters occurs in a number of Ionian inscriptions of the period, especially in Miletus and Samos.

² Ch. Letronne, *Oeuvres II*, 41, cf. L. Robert, *Études Épigraphiques et Philologiques* (Paris, 1938) 214.

at Miletus in the late sixth and early fifth centuries B. C.³ Of his father's name I have found no other example, but it is presumably the noun φῖτος (begetter) used as a name.

The dedication of tithes to Apollo seems widespread in the Greek world in the relevant area it is attested, e.g., at Didyma⁴. The cult title given to the god is at first sight puzzling, but Dr. John Chadwick of the University of Cambridge has very kindly provided the explanation. He writes as follows :

"I would suggest first that Θ . . . Θ.. recalls the numerous dialect forms" with one aspirate too many (prehistoric changes removed all cases of two aspirates in adjacent syllables, like φαρθένος, θέθμος, ἐνθαῦθα; see Buck, *Greek Dialects*, P. 60. Thus θερμιθ could be for τερμιθ. Secondly omission of ν before stops occurs, especially in non-Greek words. Note especially the variant τρέμιθος = τέρμινθος (Nicander). This leads me to suggest we restore θερμιθ[ῆι = τερμινθῆι. For τερμινθεύς as an epithet of Apollo see Lycophron 1207 and for this kind of epithet cf. Σμινθεύς.

In fact there is a reference to Apollo τερβινθεύς = (τερμινθεύς)⁵ in a treaty of the early second century B. C. between Miletus and Heraclea by Latmus— sacred land belonging to him lay in a mountainous tract disputed between the two cities and claimed by the Milesians as part of the territory of Myus⁶. This has led to the theory that he was a god of Myus; and an inscription to Apollo θερμινθεύς reported on a reused stone in the theatre of Miletus is in consequence, thought to be part of a load brought there by Roman builders from a ruined archaic temple on the site of Myus⁷. It seems indeed to be possible that our statue was originally dedicated

³ Anacreon, fr. 60 (Bergk); Th. Wiegand (G. Kawerau and A. Rehm), *Milet III* (Berlin, 1914) no. 122¹, 11. 20, 27, 39, where the names in 11. 27, 39 suggest a family connection with the cult of Artemis, which may be relevant.

⁴ Th. Wiegand (A. Rehm and R. Harder), *Didyma II* (Berlin, 1958) nos. 1, 7 e.g.

⁵ For the identity see *PW V A*, col. 576, s.v. *Terbintheus* and col. 577, s.v. *Terebinthus*; the title is there connected with the terebinth tree and perhaps its medicinal use since Lycophron associates it with *Iatros*.

⁶ *Milet III* (see n. 3), no. 150, 11. 78 f.

⁷ See *PW XVI*, s.v. Myus, especially cols. 1433 and 1436/7.

at Myus. It may even have been found there, or, it at Miletus, have been one of the looted stones removed from Myus for reuse at Miletus.

Footnotes :

In preparing this note I have had invaluable help from Miss L. H. Jeffery of the University of Oxford and Dr. John Chadwick of the University of Cambridge; they are not to be held responsible for the use that I have made of their advice.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'ın YENİ BİR PORTRESİ

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Büyük Türk hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)ın ölümünün 400. yıldönümü vesilesiyle Türk Tarih Kurumunca hazırlanan *Kanunî Armağanı* başlıklı cildde, “Avrupa’lı bir Ressamın gözü ile Kanunî Sultan Süleyman” konusu üzerinde bir makale yayınlanmış ve bunda, büyük hükümdarın çeşitli portrelerini de derlemeğe çalışmıştık¹. Yazımızda böyle bir araştırmanın güçlüğüne belirterek, daha bizim bilmediğimiz veya tanınmamış resmi veya özel koleksiyonlarda çeşitli tekniklerde yapılmış daha pek çok resmin, daha doğrusu gerçeğe uygun portrenin bulunabileceğine de inandığımızı işaret etmiştik². Tahminimizde aldanmadığımızı adı geçen makalemiz basıldıktan sonra görebildiğimiz bir yayın isbatlamış oldu. Bu yayında basılan bir Kanunî portresi, zaten bir denemeden başka birşey olmayan makalemizi tamamlamağa yararlı olacak derecede önemlidir. Bu bakımdan yeni gördüğümüz bu resmi de burada, makalemize bir ek olmak üzere tanıtmaya faydalı buluyoruz.

Kanunî Sultan Süleyman'ın bu resmi Polonya türkoloğu Tadeusz Mańkowski'nin *Polonya kültür ve sanatında Doğu* konulu güzel kitabında yayınlanmıştır³. Resmin aslı Viyana'da bulunmaktadır. Mańkowski, klişenin altındaki açıklamasında bu resmin Viyana'daki Ungnad *Codex*'indeki resimlerden biri olduğuna işaret etmektedir. Böylece bu ilgi çekici resmin, Avrupa müze, arşiv ve koleksiyonlarında duran pek çok sayıdaki albümlerden birinden olduğu anlaşılmaktadır. Onaltıncı yüzyıl, Avrupa'nın Türk İmparatorluğundan korktuğu fakat korktuğu ölçüde de ona karşı ilgi duyduğu bir devirdir. Osmanlı devletine gidenler, oradan tanınmış şahısların, yapıların, şehirlerin, örf ve âdetlerin resimlerini getirmeğe büyük gayret sarfetmişler ve

¹ S. Eyice, *Avrupa'lı bir ressamın gözü ile Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul'da bir Safevî elçisi ve Süleymaniye camii, Kanunî Sultan Süleyman'ın portreleri hakkında bir deneme, şu eserde, Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 129-170, ayrıca metin dışı 40 resim.

² S. Eyice, *adı geç. yazı*, s. 157.

³ T. Mańkowski, *Orient w Polskiej kulturze artystycznej*, (Studia z historii sztuki, VIII), Wrocław-Krakow 1959, s. 196, resmin reproduksiyonu s. 198 de, res 74.

bunun için çeşitli imkânları kullanmışlardır. Nitekim böyle resimler *mecmuası* derlemelerin meydana getirilmesinde, o sırada tesadüfen İstanbul'da bulunan Batılı ressamı kullananlar olduğu gibi, yerli sanatkârlardan da faydalananlar olmuş, böylece Türk portre ve yaşayışını aksettiren resimler minyatür tekniğinde de yapılarak, günümüzün turistlerinin dolaştıkları yerlerden diapositif koleksiyonları getirmeleri gibi, Avrupa'ya akmıştır.

İşte Viyana'daki resim de böyle bir eserdir. Ungnad, tam adı ile David Ungnad, Freiherr von Sonnegk und Preyburg 1573 de II. Maximilian'ın elçisi olarak Viyana'dan İstanbul'a gönderilmiş⁴, beraberinde de Tübingen'li Stephan Gerlach'ı elçilik papazı olarak getirmiştir. Gerlach 6 Ağustos 1573 den 1578 e kadar İstanbul'da 5 yıl kalmış ve İstanbul ile bilhassa İslâm dini ve ortodoksların durumu hakkında pek değerli bilgiler ile dolu büyük bir eser ve başka yazılar bırakmıştır⁵. David Ungnad'ın İstanbul'daki elçiliği de, kendinden önceki Augier Ghislen de Busbeq'inki gibi bir kültür misyonu mahiyetinde olmuş ve pek çok şey, Avusturya'ya veya başka Batı memleketlerine⁶ aktarılmıştır.

Ancak ikinci el bir yayından tanıdığımız ve aslını göremediğimiz bu resmin Viyana'da olan ve içinde Türkler ile ilgili pek çok resim olan meşhur *cod. 8615* veya *cod. 8626* dan mı olup olmadığını bilmiyoruz. Şimdiye kadar Viyana'da hiç bir çalışma ve araştırma yapmak imkân ve fırsatını bulamadığımızdan bu konuyu yerinde inceleyemedik. Bu resmin Mańkowski tarafından Ungnad'ın elçiliği (1573-1578) devrine hangi sebeple konulduğunu da tahkik edebilmemiz mümkün olmadı. Bahis konusu resim bir guaş portredir. Türk hükümdarını profilden tasvir etmektedir. Burada da Kanunî yaşlılığındaki görünüşü ile ve sakallı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴ Elçi David Ungad hak. kşl. S. Eyice, *Elçihanı*, "Tarih Dergisi" sayı 24 (1970) s. 105.

⁵ S. Gerlach, *Stephan Gerlachs des Aelteren Tage-Burch...* (yay. Samuel Gerlach, Frankfurt a. M. 1674 (görülemedi); N. Kribel, *Stephan Gerlach, "Die evangelische Diaspora"* XXIX (Kassel 1958) s. 71-96.

⁶ Elçi Ungnad'ın yanındaki bir ressam tarafından yapıldıkları tahmin edilen ve 1574 de çizilen renkli 21 resim 1900 den az önce İngiltere'de E. Freshfield'in eline geçmiş, ölümünde oğluna kalmış, 1935 de de Cambridge'de *Trinity College* kütüphanesine *Ms. 0172* sayı ile mal edilmiştir. kşl. C. Mango, *Constantinopolitina*, "Jahrbuch d. deutschen Arch. Instituts", LXXX (1965).

Böylece Viyana'daki resim, Melchior Lorichs'in gravürleri, Münih'deki yağlıboya tablo, Nigârî'ye izafe olunan Topkapı Sarayı'ndaki minyatür ile Paris'de *Bibliothèque Nationale*'deki minyatür ve nihayet *Sigetvarnâme* ve *Hünernâme* minyatürlerindeki portreler serisine girmektedir. Hükümdarın başında, modası kendisi tarafından çıkarılan yuvarlak büyük kavuk vardır. 3/4 dönük olan gövdesi üzerinde ise inci düğmeli çok sâde bir iç elbisesi üstünde yakası kalkık yine sâde bir kaftan bulunmaktadır. Kıyafeti, Kanunî'nin çok mütevazî olduğu bilinen giyim prensiplerine tamamen uygundur. Göğüs üzerinde kıvrılmış olan sağ kol karnına dayanmış ve açık elinin içinde beyaz bir şey (bir mendil?) tutmaktadır. Sol kol ise aşağı sarkıktır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın yüzü ana çizgileri bakımından, önceki makalemizde tanıttığımız portrelere uymaktadır. Esmer, kuru, zayıf yüzünün alt kısmını kısa kesilmiş ve kırılmış bir sakal kaplar. Kenarları kırışıklı iri göz ve kemerli burun ise diğer portrelerde de görülen başlıca özelliklerdir. Viyana'daki bu portre belli ki Kanunî'yi gören bir sanatkar tarafından yapılmıştır. Bu ressamın Lorichs gibi üstün kabiliyetli bir usta olmadığı da açıktır. Kolun duruşunda fark edilen bariz perspektif hatası, bunu gösterir. Kavuğun geriye yatık tepeliği de hatalıdır. Yüzün ifadesi ve detay çizgileri, eserin hafızadan ve az başarılı bir elle meydana getirildiğini gösterir⁷.

Fakat ne olursa olsun, Viyana'daki bu 16. yüzyıla ait resim, Kanunî Sultan Süleyman portreleri serisine yeni bir katkıda bulunması bakımından çok değerlidir. Evvelce basılan yazımıza bir zeyil olmak üzere böylece onu da burada takdim etmiş oluyoruz.

⁷ T. Mañkowski, *adı geç. esr.* s. 202, res. 77 de, yine Viyana'daki aynı *Codex*'den alınmış bir resim daha yayımlanmıştır. Bu resimde Sultan III. Murad (1574-1595) tasvir edilmiş olup, resim gerçeğe uygunluk ve resim sanatı kalitesi bakımından çok üstündür. III. Murad da görünüşü yerli ve yabancı pek çok resmin yardımı ile tanınan bir hükümdardır. Bu resmin bir özelliği de kıyafetin ve kumaş desenlerinin en ince teferruatına kadar gösterilmiş olmasıdır. Osmanlı Padişahlarının bu veya bunun gibi diğer resimlerini de ileride ayrıca ele almağı düşünüyoruz.

Kanunî Sultan Süleyman'ın en yeni bir portresi.

TÜRK KİLİM SANATINDA YENİ BİR GURUP SARAY KİLİMLERİ

Doç. Dr. ŞERARE YETKİN

Türk halı sanatının yanında Türk kilimleri de kendilerine has teknik, renk ve motifleriyle ayrı bir sanat kolu olarak belirirler. Genellikle günlük ihtiyaçlar için kullanılan, köylüler ve aşiretler tarafından dokunan kilimler, Türk Halk sanatının en renkli ve en zengin örnekleridir. Bunlar köy, aşiret, aile ve bazan da sahip oldukları motiflerden birinin adını taşırlar. Anadolu kilimleri Türkmen, Yürük, Kürt gibi genel bir şekilde adlandırılarak sınıflara ayrıldığı gibi, dokundukları yerlere ve aşiretlere göre adlandırılanları da vardır. Manisa - Eşme, Silifke - Kayabaşı, Konya - Karaman - İskip-Obruk-Karasu, Afyon - Emirdağ - Daskırı, Sivas - Şarkışla, Kayseri - Pınarbaşı-Bünyan ve Avşar (Köyleri), Malatya - Dirişan (aşiret), Antep - Kirkitli (aşiret), Çemişkezek-Şavak (aşiret), Eskişehir-Sivrihisar, Van-Beritan (aşiret) gibi. Bu bölgelerde dokunan kilimler ayrıca motiflerinin ve renklerinin zenginliği ile de bazı adlar alırlar, sandıklı, kuşlu, yedidağ çiçeği gibi. Bazan aynı motifler başka başka bölgelerde aynen tekrarlanır. Fakat bu motifler başka isimlerle adlandırılır. Bazan da aynı ismi taşıyan değişik motiflere rastlanır. Türkmenler dokudukları kilimlere kendi damgalarından örnekler de katarlar. Bu yüzden Türk kilimlerinde bir sınıflandırma yapmak çok zordur. Bunlar üzerinde henüz bütün mahallî özelliklerini belirten bir inceleme yapılmamıştır. Bu incelemeler çok uzun zaman isteyen bir araştırma ve derleme sonucu olabilir¹. Anadolu kilimleri çeşitli bölgelere ayrılmakla beraber hepsinde ortak olan özellik tekstil karakterinin kuvvetle belirlediği geometrik desenlerdir. Kilim tekniği ile en uygun şekilde bu geometrik örneklere bağlı kalınmıştır. Öyle ki bazı Anadolu kilimlerinde görülen nebatî motifler, hattâ insan ve hayvan figürleri dahi kuvvetli bir stilizasyonla sadeleşmiş geometrik hatlar içinde verilmiştir. Örnekler ve renkler, kilimi dokuyanın yaşantısıyla

¹ K. Özbel, El Sanatları IX, *Anadolu Kilimleri*, Kılavuz Kitapları XIX, Ankara.

renklenir ve şekillenir. Böylece Anadolu kilimleri, Türk halk sanatında tamamen sübjektif bir stilizasyona uğratılarak yaratılan geometrik desenleri ile zenginleşir ve çeşitlenir. Bu yüzden Anadolu kilimlerini tarihlendirmek ve isimlendirmek zordur. Günlük ihtiyaçlar için kullanıldığından elde kalan kilimlerin en eskileri bir yüzyıldan geriye gitmez. Fakat bütün zenginlikleri ve çeşitlilikleri içinde ananevî geometrik desenleri devam ettirdiği için genel bir hükme varılabilir. Bu zenginlik ve çeşitlilik, Türk halk sanatının en özlü bir şekilde belirlediği saf renk ve geometrik desenli kilimlerde yüzyıllardan beri yaşamaktadır. Öyle ki dünyanın en eski Türk düğümlü halıları sayılan 13. yüzyıl Selçuklu halılarındaki karakteristik geometrik motifler, bugün dahi Anadolu'da dokunan kilimleri süslemektedir.

Türk halk sanatının en zengin örnekleri olan bu kilimlerin yanında bir Türk kilim grubu daha vardır ki halk sanatının dışında kalır. Bu kilimlerin Türk tekstil sanatında özel bir yeri vardır ve ilk defa ortaya konulmaktadır. Biz burada bunların önce başlıca örneklerini tanıtacak², yazımızın ikinci kısmında ise bu eserlerin sanat tarihi bakımından değerlerini ortaya koymağa çalışacağız.

I.

I. *Kilim (Resim 1) :*

Kilim Beyşehir'de Eşrefoğlu camiinde bulunmuş olup, Konya Mevlâna müzesine getirilmiştir³. Birçok yırtık ve deliklerle, aşınmış yerleri olan kilim, müzede bir camekân içinde muhafaza ve teşhir edilmektedir. Müze envanter No. 857, sıra No.su 289 dur.

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başına ait bir Türk kilimidir. 2.05 × 1.28 ölçüsündedir. Kilim dokuma tekniğinde olup çözümlü iplikleri, iki kat, çift, ince tabii renk beyaz yünden bükümlüdür. Deseni

² Bu konuya ilk olarak şu yazımızda temas etmiştik: Ş. Yetkin, *Zwei Türkische Kilims, Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens (In Memoriam E. Diez)*, İstanbul 1963, s. 182-192. Makalenin önemli bir kısmı buradan alınmıştır. Daha sonra aynı gruba sokulan iki kilim daha bulmamız bu ilk makaleyi genişletmek lüzumunu duyurmuştur.

³ R. M. Riefstahl, *Primitive rugs of the "Konya type in the Mosque of Beyshehir, The Art Bulletin, XIII (1931) s. 176 v.d. Res. 10.* Kilim ilk defa bu makalede tanıtılmış ve Üsküdar kadifeleri ile olan benzerliğine işaret edilmiştir. Ancak o zamana kadar bilinen tek örnek olan bu parçanın orijinine karar vermenin mümkün olamayacağını yazmaktadır.

meydana getiren iplikler de aynı cins renkli yünden olup çok sıkı bir dokunuşu vardır. Koyu ve açık mavi ile samanî beyaz renk kullanılmıştır. Renkler canlı ve parlaktır. Zemin 1.62 m. dir. Samanî beyaz renkte zemin üstüne koyu mavi renkte şeritlerle altıgene benzeyen sivri ovallere bölünme esas şemayı verir. İçindeki örnekler naturalist olup sonsuzluk prensibine göre ve dik bir yönde yerleştirilmiştir. Ovalleri meydana getiren koyu mavi şeritlerin içinde açık mavi ve samanî beyaz renkte çift yapraklar alternatif olarak sıralanmıştır. Ovalleri takip edecek şekilde, aynı yöne doğru uzanırlar. Bir baklava şeması veren koyu mavi şeritlerin meydana getirdiği ovalerin içinde ise samanî beyaz zemin üstüne açık mavi renkte, sivri dilimli çok iri bir yaprak (Palmet) dik bir istikamette yerleştirilmiştir. Her baklavanın içindeki yaprak aynı yönde olup etrafları koyu mavi ile konturlanmıştır. Alttan, sağa ve sola çıkan iki ince sapla baklava şeması veren bantlara bağlanırlar. İri yaprakların içinde iki sapın baklava şeklinde meydana getirdiği bir çerçeve etrafında bir demet halinde birleşmiş lâle ve karanfiller alternatif olarak sıralanırlar. Koyu mavi ve samanî beyaz renkte olan bu çiçekler ayrıca küçük sivri yaprakcıklarla zenginleştirilmiştir. Demetin ortasında bir rozet bulunmaktadır. Zeminin bordür tarafından kesildiği yerde dolgu yapan iri yaprakların başlangıcı diğerlerinden farklı olup, tek sivri dilimlidir. Bordür 0.43 m. olup çift bordür hissini vermektedir. Zeminin bordürle kesildiği yerdeki kısımda samanî beyaz ve koyu mavi renkte üç dilimli palmetlerin karşılıklı kesişmesinden meydana gelmiş bir mazgal motifi vardır. Palmetler yuvarlak dilimlidir. Bunun üstünde birer küçük benekle süslü olan ve köşeli sapla aynı istikamette birleşmiş üç sivri dilimli samanî beyaz renkte palmetler sıralanmıştır. Daha üstte 4 cm. lik düz bir şerit uzanır.

II. *Kilim (Resim 2) :*

Kilim Divriği Ulu camiinde bulunmaktadır. Fakat Ulu cami tamir edildiği için içinde bulunan bütün halılar toplanmış, denk yapılarak mühürlenmiş ve başka bir camide muhafaza altına alınmıştır. 1961 yılı Eylül ayında Divriği'ye yaptığımız bir inceleme gezisi sırasında bu halı denkları açılmış ve halılar tetkik edilmiştir. Çok değerli olan bu kilim parçası bu denklardan biri içinde saklanmaktadır (Desen 1).

16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başına ait Türk kilimidir. Kilim çok harap olduğu için tam ölçüsü verilemiyor. Takriben 0.85×1.15 m. ebadındadır. Kilim dokuması tekniğinde olup, çözümlü iplikleri beyaz renkte çift bükümlü ince yündür. Deseni meydana getiren iplikler aynı karakterde renkli yündür. Koyu ve açık mavi, koyu sarı, kırmızı, yeşil, beyaz olarak yedi renk kullanılmıştır. Renkler çok canlı ve parlaktır. Kilim çok harap bir haldedir. Gayet az bir kısmı kalmıştır. Tamamen naturalist olarak motiflerin kilim tekniğinde verilışı çok başarılıdır. Kilimin çok küçük bir parça halinde kalması ve bir benzerinin daha olmaması yüzünden esas kompozisyonunu tayin etmek zorlaşmaktadır. Ancak görülebilen motiflere göre tahmini bir şema çizilebiliyor. İki husus üzerinde durulabilir. Birinciye göre, kilimlerin bir özelliği olarak örnek enine uzanan şeritlerden meydana gelmiştir. Fakat bu kilim bilhassa enteresan olan bir örnek birliğine sahiptir. Esas örneği veren şeritleri, zemin örneği ve bordür örneği olarak iki kısımda inceleyebiliriz. Böylece en alttaki çok küçük bir kısım zemin örneğini taşır. Burada küçük palmetler, rozet ve sivri yapraklı dallarla çevrelenmiş bir madalyonun çok az bir parçası görülmektedir ki bu tipik bir zemin motifidir. Üst kısımdaki şeritlerde sıralanan motifler ise tipik birer bordür örneğidir. Bu sebepten kilimin esas deseni, zemin örneği ve çerçeve örneği olarak incelenebilir. Buna göre zemin koyu mavi-yeşil renktedir. Ortada sarı renkte bir madalyon vardır. Mavi, açık kırmızı, yeşil dolguludur. Madalyonun etrafındaki zemin boşluğu küçük palmet ve rozetli kıvrık dal sistemini taşır. Yeşil bir sap üzerinde mavi, sarı, kırmızı dolgulu çiçekler vardır. Bu kilimin enteresan özelliği bordür örneklerini taşıyan ve üst üste sıralanan şeritlerdir. Bu kısım bir halının bordürü gibi incelenebilir. Buna göre esas bordür koyu sarı renktedir. Fazla geniş olması ile göze çarpar. Üzerinde koyu mavi renkte yassı, alınlıklı bir kartuş ve gene koyu mavi renkte sekiz yuvarlak dilimli bir kartuş, yanyana ve alternatif olarak sıralanmıştır. Kartuşlar kırmızı renkle konturlanmıştır. Alınlıklı yassı kartuşun içinde yeşil bir kıvrık dal üzerinde kırmızı ve beyaz dolgulu lüle ve karanfiller yer alır. Kartuşun ortasında beyaz ve kırmızı renkte altı yapraklı bir rozet vardır. Bu rozetten iki tarafa doğru çıkan kıvrık dallar birer daire meydana getiriyor. Bu yeşil dallar üzerinde ters istikamette dönüş yapan iki küçük yaprak ile, sarı olup, kırmızı, beyaz dolgulu karanfil ve lüle yer alıyor. Yuvarlak dilimli

kartuşun ortasında ise sarı dolgulu kırmızı bir rozet vardır. Etrafı yeşil bir şeritle çevrilmiştir. Bundan radyal bir şekilde, açık mavi renkte sümbül ve ortası kırmızı benekli beyaz rozetler alternatif olarak çıkmaktadır. Kartuşların arasında kalan zemin boşluğu, alınlıklı kartuştan iki tarafa doğru çıkan koyu yeşil bir dal üzerindeki mavi, kırmızı dolgulu bir rozet ve bundan yuvarlak dilimli kartuşa doğru çıkan koyu mavi bir sümbül ve alınlıklı kartuşa doğru çıkan kırmızı bir lâle ile süslenmiştir. Bu geniş bordür iki taraftan aynı genişlikte olan talî bordürlerle çevrilmiştir. Zemine doğru olan içtekinde beyaz ve kırmızı üç yuvarlak dilimli palmetlerin iç içe girmesinden meydana gelen bir mazgal motifi vardır. Dıştaki talî bordür de aynı olup renkler koyu ve açık sarıdır. En dışta çok geniş bir dış bordür şeridi uzanmaktadır. Koyu mavi zemin üzerine, koyu sarı renkte üç sivri dilimli palmetin aşağı ve yukarı olarak iki sıralı dizilmesinden meydana gelmiş iri bir mazgal motifidir. Kırmızı ve açık mavi dolgularla zenginleştirilmiş olan palmetler aşağı ve yukarı doğru gelmek üzere alternatif olarak yerleştirilmiştir. Aradaki sivri dilimler birer sarı yuvarlakla süslenmiştir. Bu çok geniş mazgal motifli şeridin bulunması kilimin genel şemasında ikinci bir imkânı mümkün kılar. Buna göre kartuş motiflerini havi esas bordür şeridi ve küçük mazgal motifli talî bordürler yalnız zeminin altında da bulunmaz, fakat bir halı bordürü gibi zemini çevrelerler. Büyük ve geniş mazgal motifli şerit ise yalnız kilimin alt ve üst kenarını hudutlar. Bu örnekte başka kilimlerin olmaması ve çok küçük bir parça halinde kalması bu tahminî şemayı ortaya koymaktadır. Naturalist üslûptaki çiçek motiflerinin kilim tekniğinde başarılı verilmesi bu parçanın değerini büsbütün artırmaktadır.

III. *Kilim (Resim 3) :*

1964 yılı Temmuz ayında Kütahya'ya yaptığımız bir inceleme gezisi sırasında Hisar Bey camiinde bulunmuştur⁴.

17. yüzyıl başına ait bir Türk kilimi. Natüralist üslûpta karanfil motifi ile süslü olan bu kilim Kütahya'da Hisar Bey oğlu Mustafa Bey camiinde üst mahfilde bulunmaktadır. Birbirinin aynı, fakat ebatları farklı iki kilimdir. Kilimlerden birinin zemini, 1.27×5.15

⁴ Bu kilim 1967 yılında Cambridge'de toplanan III. Milletlerarası Türk Sanatları kongresinde tarafımızdan tebliğ olarak sunulmuştur.

m., diğeri 2.15 × 4.85 m. dir. Büyük kilimin bordürü 0.18 m., küçüğünkü ise 0.15 m. dir. Her ikisinin de kompozisyonu ve renkleri aynıdır. Kilimlerde çözümlü iplikleri iki bükümlü beyaz yünden yapılmıştır. Örneği veren dokumanın iplikleri de yün olup, açık ve koyu mavi, kırmızı, beyaz, sarı, yeşil renkler kullanılmıştır. Kilimin zemini koyu mavi renktedir. Üzerinde biri açık mavi, diğeri kırmızı renkte yelpaze şeklinde açılmış karanfiller alternatif olarak ve kaydırılmış eksenler üzerinde sıralanmıştır. Küçük kilimde her sırada yedi tam, bir yarım karanfil, büyük kilimde her sırada 13 tam, bir yarım karanfil vardır. Sonsuzluk prensibine göre sıralanmış karanfillerden, bir kilimde boyuna 28 sıra, diğeri 33 sıra karanfil bulunmaktadır. Kırmızı karanfillerde yeşil renkte dolgular ve sap, mavi karanfilde ise kırmızı renkte dolgu ve sap görülür. Her sapın iki tarafına doğru yatay olarak çıkan sarı dişli yapraklar karanfil sıraları arasında şerit halinde sıralanmıştır. Ayrıca karanfiller arasına beyaz renkte çifte kanca şeklinde dolgu motifleri yerleştirilmiştir. Bordür bir tanedir. Kırmızı ve beyaz üç yuvarlak dilimli palmetlerin iç içe girmesiyle meydana gelmiş mazgal dişli motifi görülür. Kilimde önemli olan zemin kompozisyonudur. Kilim tekniği ile yapılmış olan karanfiller tabiattakine oldukça yakın bir naturalizm içinde verilmiştir. Kilimlerin durumu gayet iyi ve sağlam olup renkler çok parlaktır.

IV. Kilim (Resim 4) :

Seccade Topkapı Sarayı müzesinde 2-7644 envanter numarası ile kayıtlı bulunmaktadır.

18. yüzyıla ait olup tamamen kilim tekniğinde yapılmış bir seccadedir. 1.65 × 1.02 m. ebadındadır. Çözümlü iplikleri çift bükümlü ince beyaz yündür. Deseni meydana getiren iplikler aynı karakterde olup kırmızı, beyaz, yeşil, sarı, koyu mavi renkleri havidir. Mihrap zemini yeşil renktedir. Mihrap kemeri kademeli ve sivri kemer şeklinde olup, beyaz ve koyu mavi bir şeritle konturlanmıştır. Ayrıca kırmızı kancalı bir iç şeritle zenginleştirilmiştir. Mihrabın sivri tepeliği beyaz renkte çift kancalı bir motifle taçlanmıştır. Mihrabın sivri kemerinin içinde beyaz renkte çifte kancalı bir motif kandil gibi sarkmaktadır. Mihrabın köşe dolguları kırmızı zeminlidir. Beyaz, mavi, sarı dolgulu küçük rozetler muntazam bir şekilde sıralanmış olup ince saptarla birbirine zikzakvarî bağlanmıştır. En

aşağıda dolgu motifi olarak parçalı rozetler ve köşeli S ler vardır. Seccadenin çifte bordürü vardır. Esas bordür 0.10 m. olup sarı zemindir. Üzerinde kırmızı, yeşil, mavi dolgulu stilize lâle ve karanfiller alternatif olarak yerleştirilmiştir. Rozet şeklinde iri bir çiçekten çıkan sap ikiye ayrılmakta ve uçlarında birer sivri kıvrık yaprak taşımaktadır. Bunların meydana getirdiği köşeye, bir lâle ve iki küçük karanfili taşıyan ince bir dal yerleştirilmiştir. İki dar kenarda çiçekler, aynı istikamette, iki uzun kenarda ise bir aşağı bir yukarı doğru alternatif olarak sıralanmaktadır. İçteki talî bordür şeridi 0.05 cm. olup koyu mavi üstüne kırmızı ve beyaz dolgulu stilize çiçek ve üç parçalı sivri yapraklar taşır. Dıştaki talî bordür ise 0.07 cm. olup gene koyu mavi zemindir. Beyaz, kırmızı dolgulu ve iki taraflarından beyaz parçalı stilize yapraklar çıkan rozetler sıralanmıştır. Seccadenin alt ve üst kısa kenarındaki örnekler daha natüralist görünüşlüdür. Bordürler ayrıca kırmızı ve beyaz ince zikzak şeritlerle çevrelenmiştir.

II.

Dört örnekle tanıtmağa çalıştığımız bu kilim grubu natüralist motifli örneklerinden dolayı geometrik desenli kilimlerden ayrı bir grup teşkil ederler. Halk sanatına bağladığımız Anadolu kilimlerinden tamamen ayrılırlar. Bunların Türk sanatındaki yeri bugüne kadar belirtilmemiştir. Bu gruba giren kilimler, 15. yy. ortalarından başlayıp 17. yüzyılda en parlak devrine ulaşan natüralist bir üslûbun hâkim olduğu Osmanlı Saray sanatına bağlanırlar. Örneklerine, keramik ve çinilerde olduğu gibi, kumaş, halı ve diğer küçük sanat dallarında rastlanan lâle, karanfil ve sümbül gibi motifler, kilim örneği olarak da kullanılmıştır. Kilim tekniğinde yapılmış olan bu motifler tabiattaki benzerlerine oldukça yakın üslûpta verilmiştir. Natüralist olmayan renkler ve çizgiler deseni zenginleştirmiştir. Bu zenginlik Osmanlı Saray sanatına bağlı natüralist üslûpta dekorlanmış bütün sanat eserlerinde bir üslûp birliği olarak görülür. Bütün bu hususlar natüralist motifli bu kilimlerin Türk sanatı içindeki yerini belirtir. Diğer sanat eserleri ile yapılacak bir karşılaştırma bu hususu daha iyi açıklayacaktır:

Resim 1. deki kilimin Resim 5. deki kumaşla benzerliği açıktır. Konya Mevlâna müzesinde bulunan kumaşla, kilimin örnekleri

detaylardaki ufak farklara rağmen aynı kompozisyon şeması ve motiflere sahiptir. İkisi de 16. yy. sonu veya 17. yy. başına tarihlendirilirler. Bunların yanında 16. yüzyıl sonlarına ait İstanbul Piyale Paşa camiinin mihrabı içindeki çini panolar da aynı şemayı verirler (Resim 6). Aynı dolamalı bantlar sonsuzluk prensibine uygun olarak dik ovaler meydana getirecek şekilde zemini bölmüştür. Kilim ve kumaşta görülen, lâle, sümbül, karanfilden meydana gelmiş ve Türk Çiçeği demeti adı verilen çiçek demetleri, daha zengin detaylarla Osmanlı Saray halıları diye tanımlanan bir grup Türk halı ve secadesinde görülür⁵.

İkinci kilim (Resim 2) Saray halıları ile daha fazla benzerlik gösterir. Kilimden kalan çok küçük bir parçadan seçilebildiği kadar çok geniş bir bordür ve zeminde sivri dilimli bir madalyon kalıntısı vardır. Bugüne kadar bilinen Anadolu kilim desenlerinden çok farklıdır. Ancak bir halı ile mukayese edilebilir. Geniş bordür bu benzerliği kuvvetlendirir. Alınlıklı yassı kartuşlar ve dilimli yuvarlak kartuşlar Osmanlı saray halılarında bordür deseni olarak kullanılmıştır. İçlerinde lâle, karanfil, rozet ve sümbüller vardır. Zemindeki kıvrık dallı rozet ve çiçekler ise saray halılarında sık rastlanan bir zemin desenidir. Ayrıca İstanbul'da Mehmet Ağa camiinin çini bordürlerinde de aynı kartuşlu şemaya sahip bir bordür örneği vardır (Resim 7). Tali bordürlerdeki iç içe geçmiş palmetlerden meydana gelmiş dişli mazgal motifi ise sık rastlanan bir bordür desenidir. Konumuz olan üç kilimde de rastlanmaktadır.

New York Metropolitan müzesindeki bir Türk kumaşında her iki kilimin karakteristik desenleri toplanmıştır (Resim 8). Bu kumaşın zemin örneği birinci kilimin bir benzeridir. Bordürler ise ikinci kilimin kartuşlu bordürü ile benzerlik gösterir. Üçüncü kilimin deseni ise tamamen bir kumaş desenidir. Bunun çok benzer örneğini ve kompozisyon şemasını kumaşlarda buluyoruz (Resim 9). Kumaşlarda görülen yelpaze şeklinde açılmış karanfiller kilimde daha stilize edilerek verilmiştir⁶. Kilim tekniğinin bir verisi olan bu zorunluluğa rağmen gene de bir karanfil şekli muhafaza edilmiştir. İstanbul

⁵ K. Erdmann, *Neuere Untersuchungen zur Frage der Kairener Teppiche*, *Ars Orientalis*, IV (1961) Res. 14, 15, 19, 23, 24, 27, 28.

⁶ T. Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri II*, İstanbul 1951, s. 171, CLV-449, CVI 5817 CVII-447, CXI-443, CX-5740.

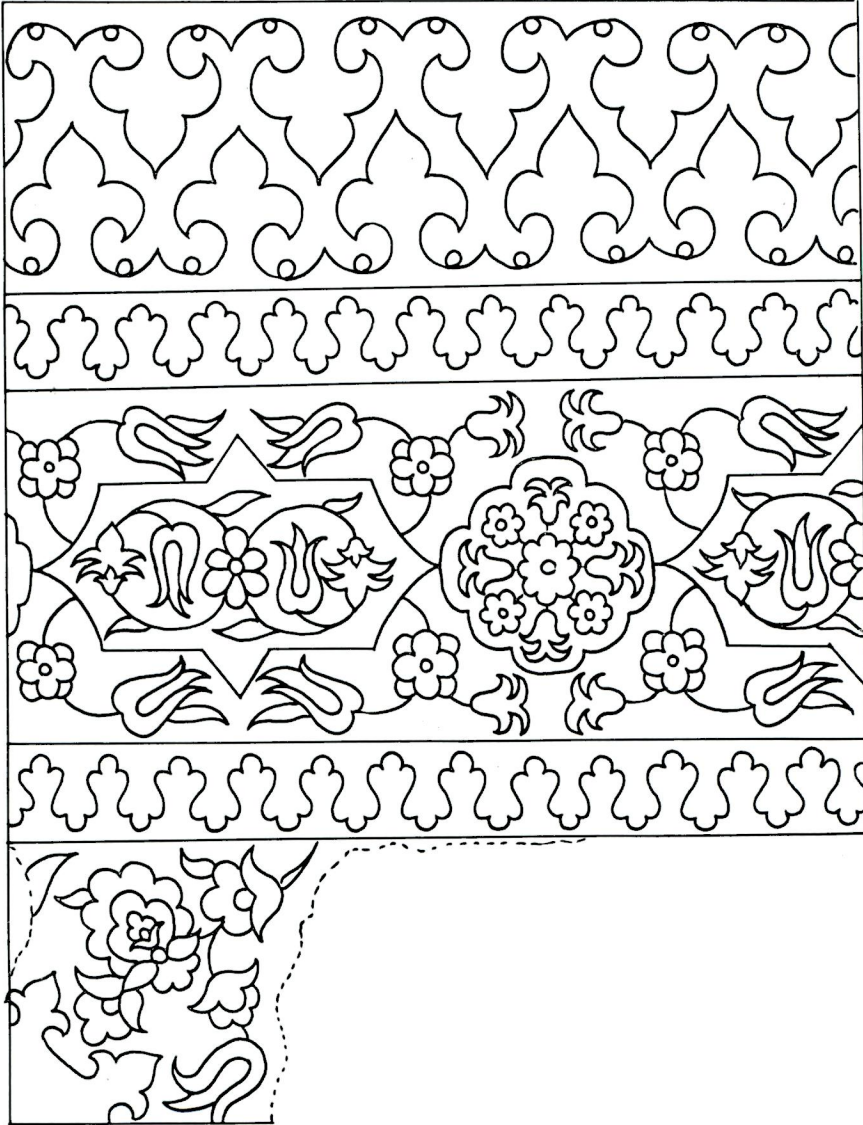

Res. 1 — Konya, Mevlâna müzesindeki kilim.

Ş. Yetkin

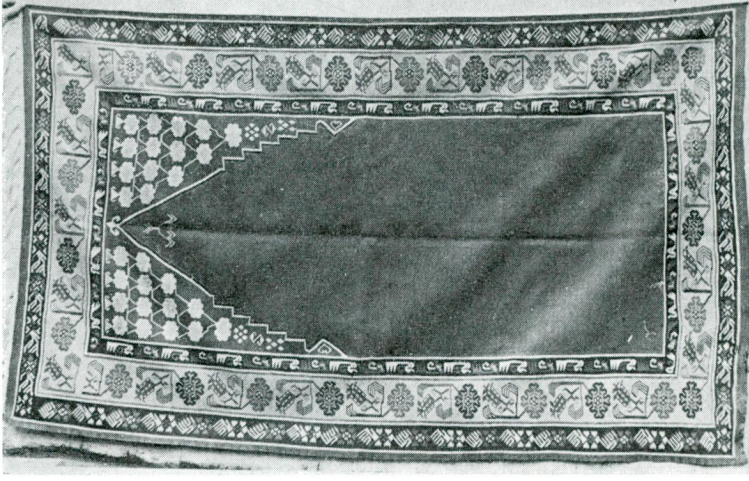

Res. 2 — Divriği Ulu camiinde bulunan kilim

Desen 1 — Res. 2'deki kilimin deseni.

Ş. Yetkin

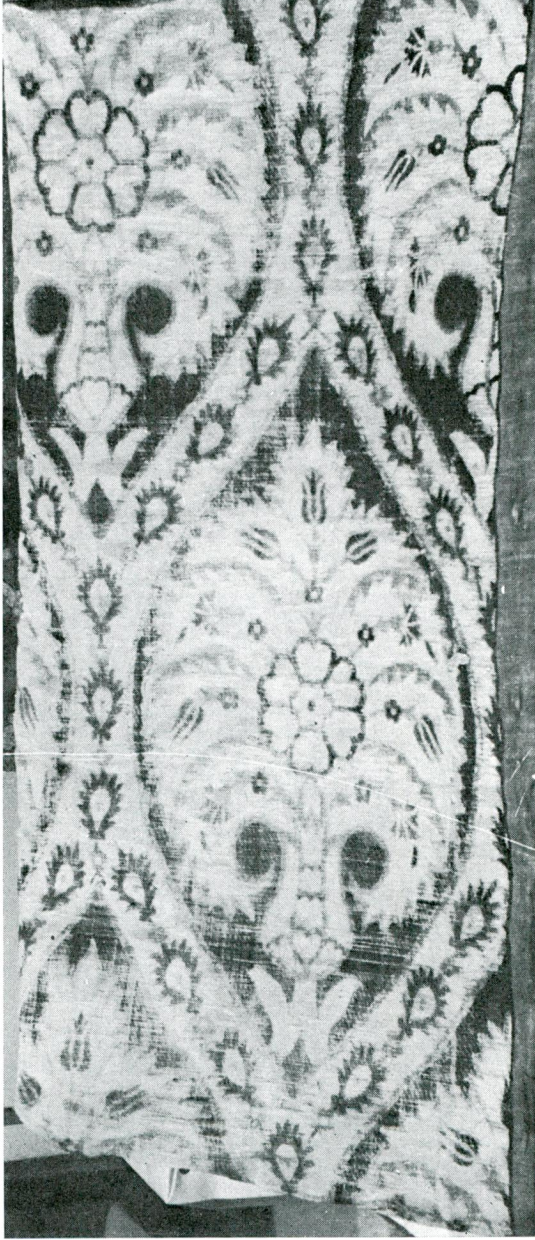

Res. 4 — İstanbul, Topkapı Sarayındaki kilim
sccade.

Res. 3 — Kütahya, Hisar Bey camiindeki kilim.

Ş. Yetkin

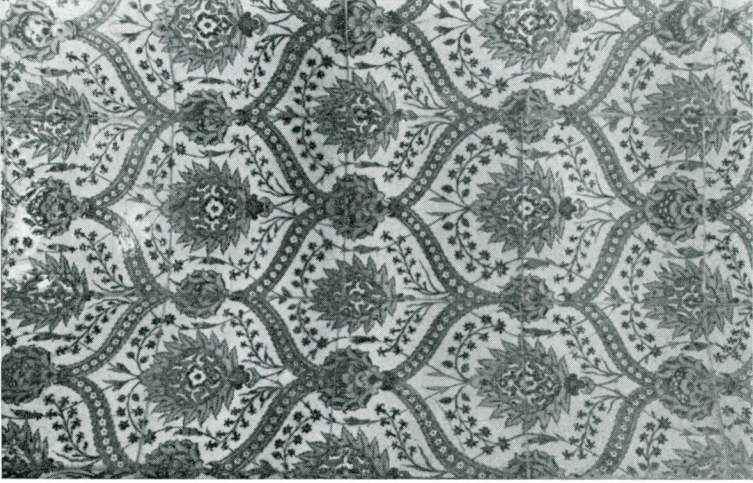

Res. 5 — Konya, Mevlâna müzesindeki Çatma — kadife kumaş.

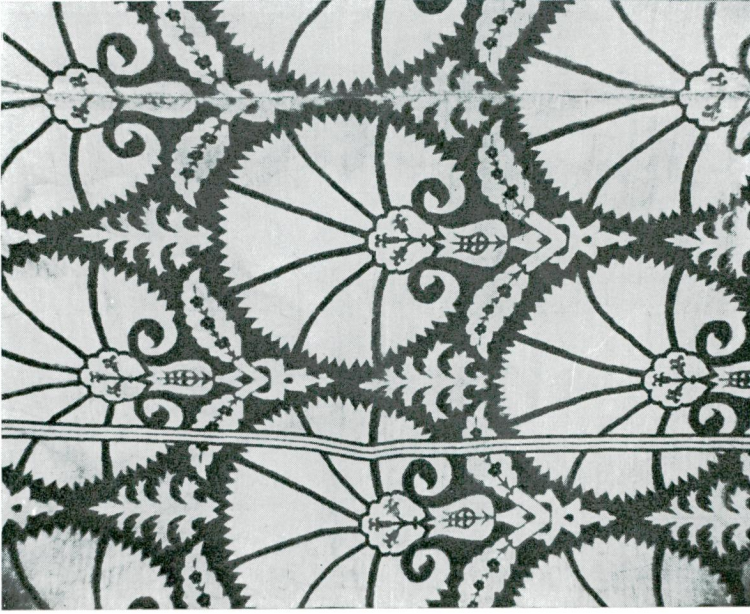
Ş. Yetkin

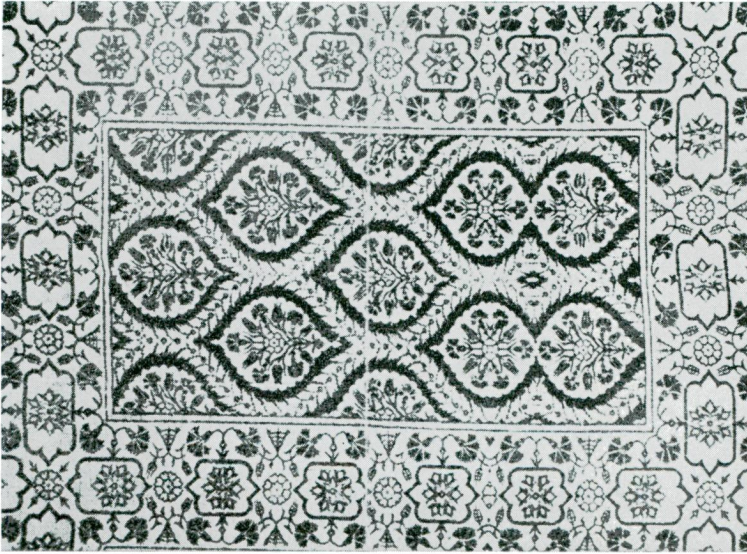
Res. 7 — İstanbul, Mehmet Ağa camii
çinilerinden.

Res. 6 — İstanbul, Piyale paşa camii mihrap
çinilerinden.

Res. 9 — Konya, Mevlana müzesindeki Çatma — kadife kumaş.

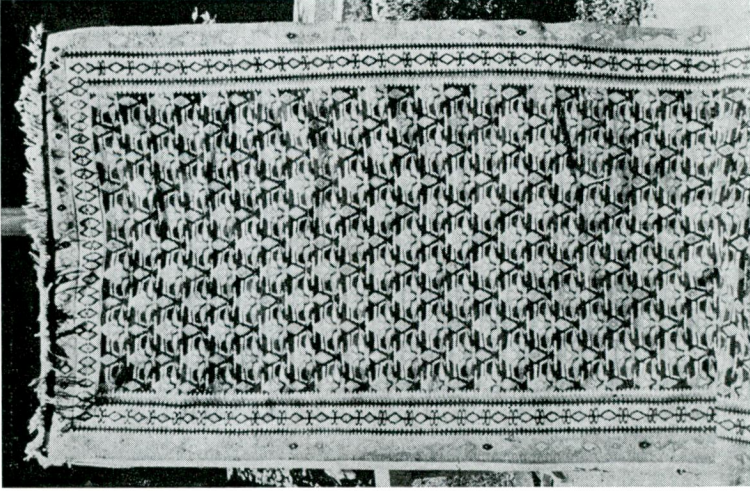

Res. 8 — New York, Metropolitan Museum'da bulunan kumaş.

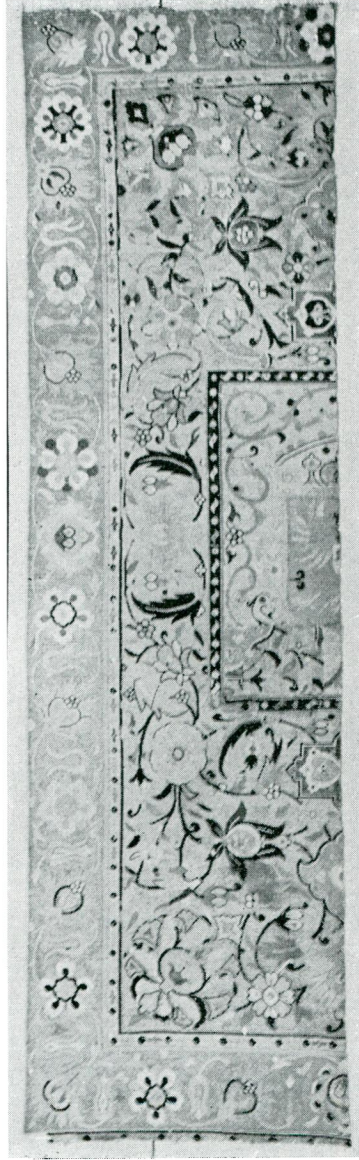
Ş. Yetkin

Res. 11 — İstanbul, Türk ve İslâm
Eserleri müzesindeki seccade.

Res. 10 — İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri
müzesindeki kilim.

Res. 12 — Washington, Textile
Museum'da bulunan Keşan'da
yapılmış ısmarlama kilim.

Res. 13 — İstanbul, Topkapı Sarayı müzesinde Kıyâfet el İnsâniyye fî Şemâil el Osmâniyye adlı yazmadaki minyatürlerden Sultan I. Murad.

Türk ve İslâm eserleri müzesine geçen yıl satın alınmış bir kilimde ise aynı kompozisyon görülmekle beraber, karanfiller çok daha stilize edilmiştir (Resim 10). 19. yüzyıl başlarına tarihlendirdiğimiz bu kilimde pembe, sarı, kahverengi anilin boya kullanılmıştır. Dördüncü kilim-seccade ile halı-seccadeler arasında benzerlik daha fazladır. Uşak, Lâdik ve bilhassa Gördes seccadeleri ile benzerlikler görülür (Resim 4). Bu benzerlik İstanbul Türk ve İslâm eserleri müzesinde bulunan bir seccadenin bordüründe kuvvetle belirir (Resim 11). Geç devir seccadelerinin Osmanlı Saray seccadelerinden gelişmesi bu kilim seccadenin de Osmanlı Saray sanatı ile bağıntısını açıklar.

Aynı naturalist motiflere bazı İran kilimlerinde de rastlanır⁷ (Resim 12). Türk çiçeği adı ile tanımlanan bu naturalist lâle, sümbül ve karanfiller İran sanat eserleri üzerinde aynı zenginlik ve çeşitlilikte görülmez. Halbuki Osmanlı sanatının pek çok çeşitli eseri üzerinde, devre damgasını vuran bir üslûp birliği içinde görülür. İran kilimleri çok defa sırma ve ipek malzeme kullanılarak zenginleştirilmesine rağmen burada tanıttığımız kilimler sadece yünden yapılmıştır⁸. Keza kartuşlu bordürlerde 16.-17. yüzyıl halılarında vardır. Fakat içleri çok defa insan ve hayvan figürleri ve yazılarla doludur. Bu bakımdan da karakteri farklıdır. 16-17. yüzyıl İran dekoratif sanatları minyatür ressamlarının çizdiği zarif ve kıvrak desenli kompozisyonlarla zenginleşmiştir. Aynı devir Osmanlı Saray sanatı da, Saraya bağlı atölyelerde saray nakkaşları tarafından çizilen örneklerle meydana gelmiştir⁹. Fakat İran örneklerinin fantastik-hayalî zen-

⁷ K. Erdmann, *Der Orientalische Knüpfteppich*, Tübingen 1955, Res. 91. *L'Art de L'Orient Islamique, Collection de la Fondation Calouste Gulbenkian, Museu Nacional de Arte Antiga*, Lisboa/Maio, 1963, Res. 75. Lâleler bir tomurcuk gibidir ve karanfiller daha kıvrak hatlarla verilmiştir. Sayın C. G. Ellis, Washington, *Textile Museum* da bulunan ve 1601 de Keşan'da yapılmış ipek bir kilimin resmini bana yollamak lütfunda bulunmuştur. Bu kilimin bordüründe de aynı şekilde lâleler var.

⁸ Londra, *Victoria and Albert museum* da bulunan bir Türk seccadesi ise kilim dokusunda olup ayrıca gümüş sırma da malzeme olarak kullanılmıştır. Mihrap nişi çifte sütuncuklarla bölümlenmiştir. Bordüründe ise dallar üzerinde karanfiller sıralanmaktadır. Sırma ile dokunmuş kısımları olan bazı Türk kilimlerine, hattâ Halk sanatına bağladığımız geometrik desenli kilimlerde bile az da olsa rastlamaktayız.

⁹ Nakkaşhanenin yeri hakkında bilgiler: S. Ünver, *Fatih devri saray nakışhanesi ve Baba Nakkaş* (İst. Üniv. Millî Kültür eserleri tesisi, I) İstanbul 1958, 6. Sayın Prof. Ünver, nakkaşhanenin yeri hakkında bir bilgi olmadığını yazmıştır. Halbuki

ginliği karşısında, bazan tabiatın uzaklaşan motifleri yanında, Osmanlı Saray sanatındaki lâle, sümbül, karanfil gibi motifler tabiat-takine oldukça yakın bir naturalizm içinde verilmiştir. Çok daha gerçekçi görünüşleri vardır. Bu naturalist desenler devrin çini, keramik, kumaş, kilim, halı, tezhip, kalemişi gibi çeşitli dekoratif sanatlarında farklı kompozisyon şemaları ile zenginleşmiş olarak da kullanılır. Şüphesiz kullanılan malzemenin farklı olması ve teknik özellikler bu naturalist motiflerin şekillenişini etkiler. Ancak bu naturalist motiflerde görülen bazı naturalist olmayan unsurlar tezyinî bir duyuşun ifadesidir. Şüphesiz bir sanatkâr davranışı da şekil ve renk anlayışında kendini belli eder. Tabiatıyla malzemeye de bağlı olan bu şekil anlayışı çeşitli sanat eserleri üzerinde teknik özelliklerle de birleşerek naturalist motifleri şekillendirir. Ama gene de genel hatlarında esas örneği muhafaza eder. Ortaya çıkan desen bir lâle, bir karanfil, bir sümbül olarak adlandırılır. Osmanlı saray üslubu çeşitli dekoratif eserlerde tam bir üslup birliği gösterir. Öyle ki 16.-17.-18. yüzyılda tanınmış nakkaşların minyatürlerindeki kaftan kumaşlarında görülen lâle, sümbül, karanfil gibi naturalist motifler aynı devrin orijinal kumaşlarında kullanılan desenlerdir. Topkapı Sarayı Hazine kitaplığında 1563 envanter numaralı Kıyâfet el insânîye fî şemâil el-'Osmânîye adlı eserdeki minyatürlerde, Osmanlı Sultanlarının kaftanları devrin kumaş desenleriyle süslüdür¹⁰. Özellikle sahife

Evliya Çelebi meşhur eserinde bu yeri şöyle belirtmektedir: "Aslanhanenin üst tabakaları kat, kat kâgır bina hücreleridir ki cem-i nakkaşan-ı üstadan kârhanede sâkinlerdir". Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 607. Ayrıca İnciciyan'daki bir kayıt ta bunu doğrulamaktadır. Bir kubbe ve iki yarım kubbeli olan Arslanhanenin üst tarafında Nakkaşhane odaları olduğunu yazar. İnciciyan, *XVIII. asırda İstanbul* (yay. H. Andreasyan), İstanbul 1956, 46. Prof. Dr. S. Eyice, Arslanhane denilen eski kilise ile ilgili yazısında bu hususları açıklamaktadır ve haklı olarak Arslanhane ile Nakkaşhanenin aynı binada bulunmasının şüpheli olduğunu ve vahşi hayvanların belki de şimdiki cezaevinin yanındaki tonozlu hücrelerin içine yerleştirilmiş olmasının daha akla yakın olduğuna işaret etmektedir. S. Eyice, "Arslanhane" ve Çevresinin Arkeolojisi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri yaylığı, No. 11-12, İstanbul, 1964, s. 25-27, Res. 4-5. Ermeni yazarı İnciciyan'dan öğrenildiğine göre ise 1802 de Nakkaşhane yanmıştır. Nakkaşhanenin, Evliya Çelebi'deki kayda dayanarak gene de Bâb-ı Hümayun önünde, muhtemel olarak ahşap bir yapı olduğu ve yangın sırasında yanarak ortadan kalkmış olacağı en kuvvetli ihtimaldir.

¹⁰ F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kataloğu* (Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları No. 11) İstanbul 1961, s. 235-236, 710 H. 1562-711 H. 1563-712 R. 1265 (Aynı eserin nüshalarıdır).

32 b de Sultan I. Murat'ın kaftan deseni konumuz olan birinci kilimin kompozisyon şeması ile benzerlik göstermesiyle de önemlidir (Resim 13). Ayrıca devrin birçok çini kaplamalarında da kumaş desenlerinin kompozisyonları tekrarlanmıştır. İstanbul Rüstem Paşa camii'nin zengin çinileri buna en açık örnektir. Aynı motiflerle çok çeşitli kompozisyonlar yaratmak ve gene de üslûp birliğini muhafaza etmek Osmanlı sanatının bir özelliğidir. Böylece çeşitli sanat eserleri üzerinde Osmanlı Saray sanatı, islâm sanatı içinde Türk sanatını bir kat daha zenginleştiren, yaratıcı kudreti büyük bir sanat olarak devrin üslûbunu bir bütün olarak belirtir. Bu sanatın yanında halk sanatına bağlıyacağımız eserler ve bunların içinde bilhassa kilimler yaşamakta devam etmiştir. Öyle ki klâsik Osmanlı Saray sanatı imparatorluğun zayıflamasıyla oranlı olarak gerilemiş ve Avrupadan gelen etkilerle karışarak erimiş olmasına rağmen, halk sanatının en önemli grubu olan kilimler saf renk ve geometrik desenleri ile hayatiyetini muhafaza etmiştir. Eski ve gür bir kaynaktan beslenmesi ve daima sağlam ananevî motifleri tekrarlaması bu sürekliliği sağlamıştır. Buna karşılık burada tanıttığımız kilimler devrini tamamlamış olan Osmanlı Saray sanatına bağladığımız naturalist motifli kilimlerdir. Türk kilim sanatını zenginleştiren ayrı bir grup olarak değerlendirilir¹¹.

¹¹ Divriği Ulu camii ve Kütahya Hisar Bey camii'nde bulunan iki kilimin bir müzeye alınarak muhafaza ve teşhir edilmesi gereklidir. İlerde yapılacak araştırmalarla aynı üslûpta yeni kilimlerin de bulunması mümkündür. Böylece bu kilim grubunun da çeşitlerini tespit etmek kolaylaşacaktır.

BİZDE TIP ÖĞRETİMİ ÜZERİNE*

Ord. Prof. Dr. AYDIN SAYILI

Fatih Devri İstanbul'unda tıp öğretimi üzerine özel ve kesin sonuçlu monografik bir inceleme yapılmış değildir. Bu konudaki en etraflı bilgi Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in çeşitli yayınlarında ve özellikle *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* (İstanbul 1946) adlı kitabında bulunmaktadır.

İlmiye Salnâmesi'nde (İstanbul 1334, s. 645) Fatih Külliyesinde tıp öğretiminin de yer aldığı yazılmakta fakat bu hususta herhangi bir kaynak zikredilmemektedir. Süheyl Ünver'e göre, Namık Kemâl, *Evrak-ı Perişan*'ında, Fatih Külliyesinde "fıkıh ve hadis gibi ulümü şeriye"ye tahsis edilen medreseler bulunduğu gibi, "tıp ve hendese gibi ulüm-u akliye"ye tahsis edilen medreselerin de mevcut olduğunu beyan etmektedir (S. Ünver, zikredilen kitap, s. 115 ve s. 115, not 2). Süheyl Ünver bu genel konuya *Fatih Darüşşifası* (İstanbul 1932, s. 6) ve *İstanbul'un Zaptından Sonra Türklerde Tıbbî Tekâmül (Vakıflar Dergisi, cilt 1, 1938, s. 71-81; bkz., s. 72-79)* adlı yazılarında ve başka yayınlarında çeşitli bakımlardan temas etmiştir.

Bu konuya daha büyük tafsilâtla eğildiği yazıları ise, özellikle yukarıda adı geçen *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı* adlı kitabı ile Vakıflar Dergisinin birinci cildinde çıkan (s. 39-46) *Fatih Külliyesine Ait Diğer Mühim bir Vakfiye* adlı makalesidir.

Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı adlı kitabında S. Ünver Fatih Külliyesini içine alan hayır müesseselerinin bir cüzü mesabesinde olan Fatih Hastanesindeki "iki tabip şakird" in bâlâhanelerde yaşamakta olduğunu (s. 90), ve yine, İmaretlerde yemek yiyenler arasında "iki tabip şakird" bulunduğunu (s. 87, 90) söylemektedir. Süheyl Ünver ayrıca, bâlâhaneler hakkında bilgi vererek bunların genellikle Külliye binaları gibi taştan olmayıp kubbe kurşunları hizasında ahşap odalar olduğunu ve, vakfiyeden anlaşıldığına göre,

* İstanbul Üniversitesinin Türk Tarih Kurumuna bir sorusu vesilesiyle hazırlanmıştır.

hastanede iki bâlâhane bulunduğunu ifade ediyor (s. 61-62). Süheyl Ünver'in bu teferruat bilgisini "Kısa Vakfiye" adıyla andığı ve Topkapı Sarayı Müzesinde bulunduğunu söylediği bir vakfiyeden aldığı anlaşılmaktadır (aynı kitap, s. 80).

Fatih Külliyesine ait Diğer Mühim bir Vesika adlı yazısında ise Süheyl Ünver bir defa İmaretin bitişiğindeki iki bâlâhanede sakin birer ehli ilm danişmende (s. 42) ve bir defa da Darüşşifa bâlâhanesindeki bir tabip şagirdde İmaretten yemek verildiğini (s. 43) kaydediyor. Eklenen fotoğraflarda da, bir defa "İmaret-i mezkûreye muttasıl olan iki bâlâhanede birer ehl-i ilm sakin olup danişmend aşî gibi birer aş verile" cümlesi görülmekte ve bunların tıp öğrencisi olduğu tasrih edilmekte (levha 5), bir yerde de "ve Darüşşifada olan iki bâlâhanelerde bir tabip şagirdi sakin olup danişmend gibi birer aş verile" şeklinde bir ifade geçmektedir (levha 6). Bu son cümlede "bir tabip şagirdi" demekle beraber, cümle, aslında, burada da iki tıp öğrencisi bulunmakta olduğunu göstermekte ve "birer tabip şagirdi" şeklinde tashihe muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakfiye nisbeten muahhar olup tahminen on altıncı yüzyıl sonundan yahut da on yedinci yüzyıldan kalmadır (aynı yazı, s. 39).

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmış uzunca bir vakfiyede (*Fatih Mahmet 11 Vakfiyeleri, Türk Vakıfları, No: 1, Ankara 1948*) ise ne Medrese ne de Hastaneye ilişkin kısımlarda tıp öğretimine herhangi bir işaretle karşılaşmıyor (bkz., s. 39-45, 144-155, 246-251). Öğrencilerin ikamet yeri olan hücrelerden söz edilirken de bâlâhanelerin adı geçmiyor (s. 44). Fakat bu vakfiyede, daha küçük tafsilâtı ihtiva eden başka özel vakfiyelerin de bulunduğu ifade edilerek "lâkin anlar için müstakil kütüb-i evkaf tahrir olunup bais-i imlâl olmamak için bu kitab-ı vakıfta ithal olunmamıştır" denmektedir (s. 46). Buna göre, Fatihten hemen sonra tahta oturan İkinci Bayezit zamanında (1481-1512) kopye edilmiş olan bu uzun vakfiyede zikredilmemiş olmaları, tıp öğrencilerinin yokluğunu kesinlikle ifade etmeyebilir.

Süheyl Ünver'in derlediği ve yukarıda sunulan ayrıntılı bilgilerin Kanunî zamanından sonrasına ait olduğu anlaşılan bir belgede bulunmakta olması acaba bu inkişafların muahhar olduğuna mı delâlet etmektedir? Burada, aslında, karşılaşıldığı söylenebilecek gelişmenin mübalâğa edilmemesi gerektiği gözden uzak tutulmamak zorundadır. Konunun can alıcı noktalarından biri budur. Çünkü Ka-

nunî zamanında ilâve edildiği ileri sürülebilecek olan bu “gelişme” esasen yürürlükte olan ve uzunca bir maziye sahip bulunan Türk-İslâm geleneklerine göre, bir bakıma, üzerinde fazla durulmaya değmeyecek bir mahiyet taşımaktadır. Bu itibarla, Süheyl Ünver’in dikkatimize sunduğu bu hususların Fatih devrinde başladığını, hiç değilse onun kurduğu temele dayandığından onun zamanına kadar geri götürülebileceğini düşünmek makul sayılabilir.

Tıp öğretiminin İslâm Dünyasında onuncu yüzyılda hastanelerde pratik öğretim şeklinde örgütlenmeye başladığı anlaşılıyor. Daha sonraları, yani on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda, bunun daha da teşkilâtlandırılarak medrese sistemi ile birleştirildiği ve nadiren de olsa bazı özel tıp medreselerinin kurulduğu görülmektedir. Fakat, bir klinik öğretim başlangıcını temsil etmesi dolayısıyla, hastanelerdeki bu pratik öğretim, ilkel ölçülerle de olsa, büyük bir önem taşır.

İslâm Dünyası modern anlamıyla hastane müessesesinin beşliğini teşkil etmektedir. Bu hastanelere sihir tedavisi, dinî tıp, ve astrolojik tıbbın girmesine asla müsaade edilmediği gibi, tıbb-ı nebevî de bu müesseselerin dışında bırakılmıştır. Bu ve diğer özellikleri göz önünde tutulunca, İslâm hastanelerinin hastane tarihinde seçkin bir yere sahip olduğu belirgin bir şekilde göze çarpar. Ayrıca, İslâm Dünyasında, en başlangıçtaki safhalarından itibaren hastane kurma, daha doğrusu hastane müessesesini oluşturma faaliyetinde Türklerin önemli bir mevkiî olduğu görülüyor. Fakat ortaçağların Osmanlılardan önceki devrelerinde Türklerin bu önemli rolü İslâm camiasındaki diğer kavimlerin katkılarıyla karışıp hamur olmuş bir durum arzettiğinden bunu sarahatla kendimize maletmek pek mümkün olmamaktadır. Tıp öğretimi konusunda ise durum daha da karmaşık bir manzara ile karşımıza çıkıyor.

Öte yandan, İslâm Dünyasında, ve Osmanlılarda, bir hayli kompleks tarzda teşkilâtlanmış ve formelleşmiş haliyle dahi, öğretimin daima kişiler, yani özel hocalar etrafında toplanmakta devam ettiği bir gerçektir. Bir medresenin bir müderris ile temsil edilebilmesi, icazetlerin medreseler tarafından değil de müderrisler tarafından verilmiş olması gibi misaller bu özelliği açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu sebeple, o zamanların medrese sistemi içine girmiş bir tıp öğretimi ile bir özel ve kişisel hoca yanında çıkraklık şeklindeki tıp öğretimi, zamanımızda düşünmeye alışkın olduğumuz kadar büyük

bir uçurumla ayrılmış değildi. Burada tıp öğrencilerinin, özel hocaları yanında yaptıkları öğretimi, bazı şartlar altında, hastanelerdeki tedaviye yardımcı olma yoluyla tamamlamış olmaları söz konusudur. Bunun ise Türk-İslâm Dünyasında oldukça yerleşmiş bir gelenek olduğu kabul edildiğine göre, Fatih zamanında mevcut bulunması tabii sayılır. Burada bir ibda, yok olan bir şeyi yaratma ve oluşturma süreci değil, sadece mevcut ve az yaygın bir geleneğin devamı söz konusudur.

Fakat, ayrıca, böyle öğrenciler Fatih zamanında Fatih Hastanesinde mevcut olsalar dahi, bu durum resmî bir tıp öğretiminin veya tıp öğretim kurumunun mevcudiyetine delâlet eder mi? Bu soruya mütevazi ölçülerle de olsa, yukarıda işaret edildiği gibi, olumlu bir cevap verilmesinin uygun olacağı söylenebilir. Öte yandan, şüphesiz, Fatih zamanında İstanbul'da özel tıp öğretiminin mevcut olmamış olduğu düşünülemez. Bu sebeple, bizi asıl ilgilendiren sorunun formelleşmiş ve müessese halinde örgütlenmiş bir tıp öğretiminin mevcut olup olmadığı hususu olması, sorunun olumlu bir tarzda cevaplandırılması için özel bir tıp medresesinin mevcudiyeti şartının ileri sürülmesi gerekmez mi?

Bu şekilde soruya menfi bir cevap verilmesi zorunludur. Yani, Fatih'in bir tıp medresesi kurduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. Mamafih, İslâm Dünyasında öğretim sisteminde formelleşme ve örgütlenmenin gerçek ölçüsünün vakıf müessesesiyle belirlendiği haklı olarak ileri sürülebilir. Fatih Külliyesi Hastanesindeki mahdut sayıdaki öğrencilerin bu kurumda barındırılıp burada yemek yeme hakkına sahip oldukları hususu vakfiye kaydıyla sabit olduğuna göre, kanaatimce, bunun formelleşmiş ve örgütlenmiş bir nevi öğretim sayılması doğru olur.

Böylece ikinci noktaya geri gelinmektedir ki, bu da bu gelenek ve kuruluşun Fatih çağına geri gidip gitmediği sorudur. Bu ise, anlaşıldığına göre, kesin belgelere dayanılarak cevaplandırılmamaktadır. Fakat uzunca bir maziye sahip bir geleneğin devamı normaldir. Hattâ bu soru sadece İstanbul'u değil de bütün Türkiye'yi kapsar bir şekle sokulunca, işe Fatihle başlanması kendimize biraz haksızlık şeklinde tecelli ediyor. Türkler arasında böyle bir öğretim Fatih'ten bir hayli eski olduğuna göre, mesele sırf İstanbul Üniversitesi açısından ele alınmıyorsa, neden sadece İstanbul üzerinde durulmaktadır? İslâm Dünyasında Selçuklularda mevcut bir geleneğin Osmanlılarda da

baştan itibaren bulunması neden ve hangi ölçülerle yadrganabilir? İktidarın tarihte eşine her çağda raslanan normal yollarla bir elden bir başka ele, Selçuklulardan Osmanlılara geçmesi gibi bir siyasi olayın kültürel hayatta bir kesinti yaratması mı beklenmelidir? Osmanlılar kültürel hayatı sıfırdan mı başlatacaklardı?

Bu münasebetle bir de şu noktaya temas etmek yerinde olur ki, daha önceki yüzyıllar için buna benzer öğretim faaliyet ve kurumları söz konusu olduğunda, bunları desteklemek için elde mevcut vesikalar da genellikle yukarıdaki misaldekenden çok daha bol ve kesin değildir. Bu sebeple, Fatih çağı konusunda gösterilecek ihtiyat ve tereddüt ölçüsünün diğerlerinkine kıyasla istisnaî dereceleri bulunmasında, makul ve meşrû bir ilmî zihniyete dayansa da, bir nevi tutarsızlık sezinlemek mümkün sayılabilir. İlimdeki dakiklik ölçülerini, gerekli ihtiyatî kayıtları ihmal etmemek şartıyla, mevcut şart ve imkânlarla göre ayarlamak gerekir.

Konuyu sadece İslâm Âlemi çerçevesi içinde değil de Avrupa'daki tıp öğretimi açısından da ele almak mümkündür, ve bir bakıma böyle yapmak da gerekir. Üniversite bir geçortaçağ kurumudur ve eskiçağa geri gitmiyen bu müessesenin medrese siteminden etkilenmiş veya esinlenmiş olması oldukça kuvvetle muhtemeldir. Fakat İslâmî medreselerde, tıp dahil, aklî ilimlerin geri plânda kalmalarına karşılık, geç ortaçağ Avrupa üniversitelerinde aklî ilimler ve tıp oldukça belirgin bir ölçüde temsil edilmişlerdir. Bu arada on üçüncü yüzyıl başından itibaren Avrupa'da tıp fakülteleriyle karşılaşmasına mukabil İslâm Dünyasında özel tıp medreselerinin sadece bazı münferit misallerine raslanmaktadır. Medrese sisteminin kurulmasında Türklerin rolünün önemli olduğu inkâr edilemeyeceği gibi, aklî ilimlerin zaman zaman İslâmî öğretim gelenekleri içinde nisbî önem kazanması da bir dereceye kadar Türklerin siyasi hâkimiyetinin yaygınlaşması zamanlarına raslamaktadır. Ayrıca, bunun sırf bir tesadüf eseri olmadığını düşünmek akla yakın görünüyor.

Bizdeki tıp öğretiminin başlangıcı Avrupadaki misallerle bir paralellik kurma bakımından ele alındığı takdirde, gerek Fatih çağı ve gerekse daha önceki iki asır biraz geri plâna itilir. Bu takdirde ve bu ölçülerle Kanunî zamanını da tıbbî öğretiminin niteliği, kapsamı, ve tarihî devamlılığı açısından biraz daha kritik bir süzgeçten geçirerek ele almak icabeder. Ayrıca böyle bir karşılaştırmada, Kanunî çağının Avrupa'da artık Vesailus ve Paraselsusların tıp ve tabii ilimlerde

büyük çapta devrimleri gerçekleştirdikleri ve daha sonrakilerin temellerini attıkları zamanlara tekabül ettiği vakiasının gözden uzak tutulmaması gerekir.

Sonuç olarak, eldeki sorunun cevabı, büyük ölçüde, “tıp öğretimi”nin tanımına bağlıdır. Sorulan soruda kullanılan terimin “tıp öğrenimi” yerine “tıp öğretimi” olması gerekir. Ayrıca, İstanbul’un Anadolu’dan ve Osmanlıların Selçuklulardan ayrı mütalâa edilmesi eldeki konu bakımından isabetli ve yerinde sayılamaz. Kastedilen şey İstanbul Üniversitesinin Fatih Külliyesi ile yahut da Kanunî’nin medreseleriyle bir devamlılık arzetmesi, böyle bir devamlılığın kurulması ise, bu büyük ölçüde bir tefsir meselesidir; ve ayrıca, bu tefsirde ister istemez bir zorlama ile karşılaşılacaktır. Çünkü on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Tıbbiye açıldığı zaman daha tevhidi tedrisata benzer bir zihniyetin gerektirdiği bir yoldan gidilmesi için elverişli atmosfer mevcut değildi. Binanaleyh İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Fatih ya da Kanunî arasındaki bağ herhalde Selçuklu tıp ve öğretim müesseseleriyle Fatih yahut da Kanunî arasındaki bağdan hiç de daha sağlam sayılmasa gerektir.

Bu ihtirazî kayıtlar dışında, sadece Fatih zamanı ve Fatih’in şahsı üzerinde durulacak olursa, o çağda kurulmuş bir tıp medresesinin mevcudiyeti iddia edilemez. Ancak, Fatih Külliyesini içine alan hayır müesseselerine dahil Fatih Hastanesinde tıp öğretiminin yer alıp almamış olması söz konusu oldukça, kanaatimce, o zamanın şart ve zihniyetlerine uygun bir tanım açısından ve özellikle Süheyl Ünver’in araştırmalarına dayanılarak, İstanbul’da formel bir tıp öğretiminin ilkel şekliyle Fatih devrinde karşılaşılmakta olduğu iddiası makul olmayan bir iddia sayılamaz. Bizde genel olarak tıp öğretiminin başlangıcı meselesinde ise menşein herhalde Fatih’ten daha gerilerde aranması doğru olur. Hem kendimizi bir garabet içine düşmekten kurtarmak ve hem de tarihî vakiyaya sadık kalmak bunu âmirdir.

SULTAN RÜKNEDDİN TUĞRUL BİN ARSLAN VE SEYFEDDİN GAZİ II'YE AİT MUSUL BASKISI BİR DİNAR

HASSO PFEILER ve NUREDDİN İMRE

Kopenhag sikke kabinesinde (Münzkabinett) J. Östrup tarafından kifayesiz, kısmen de yanlış tanımlanmış Musul baskısı dikkati çeken bir dinar bulunmaktadır¹. Dinar E. V. Zambaur'in de dikkatini çekmiş ve Östrup'un okuyuşunu "Rûkn aldunya waddin Tuğril" olarak tashih etmiş ve görüşünü aşağıdaki şekilde ifade etmiştir :

"El Nasır'ın saltanatı zamanında Tuğrul adında yalnız bir hükümdar vardı, o da İran Selçuklularından İkinci Tuğrul bin Arslan'dı. Onun bilinen tek sikkesi de (224 N. 119) Mughiseddunya waddin Abulfath Tuğril olarak isimlenilmiş ve bu şüphesiz Musul'da basılmıştır. Kopenhag'taki sikkenin hakikaten Musul'da H. 590 da basılmış olduğunun resminden tespiti mümkün olamamaktadır. Nasıreddin'in Musul baskıları (575-622) hemen hemen hepsi bizce malûm (meselâ 196, 8-9) olduğuna ve Zengi hükümdarlarının isimlerini taşıdıklarına göre, bunun Musul'da basılmış olması ihtimali yoktur. Böylece şimdilik bir tek izah yolu kalıyor, o da bu altının eski bir arka baskıyı havi 526-529 H. Cebel'de hüküm süren İran Selçuklularından Tuğrul II bin Muhammed'in bizce tamamıyla meçhul bir parası karışımıdır. Şimdiye kadar bir defa neşredilmiş Selçukluların 529 ar-Rayy baskısı (?) olan bu parası için Miles 135, N-250 bakınız. Arka yüzü ayrı bir metin ihtiva etmektedir (Bildirilen yerdeki Miles'in notuna göre 221 n°lu manuel doğrulanmaktadır) ancak böyle düşünmek de bizi yanıltabilir. Çünkü 60 senelik arka yüz damga kalıbının kullanılması olası değildir²".

¹ J. Östrup, Catalogue des Monnaies Arabes et Turques du Cabinet Royal des Médailles du Musée National de Copenhague, Copenhague 1938, s. 56. Nr. 656 und pl. II.

² Eduard von Zambaur, Die Münzprägungen des Islams, zeitlich und örtlich geordnet, I. Band, herausgegeben von Peter Jaekel, Wiesbaden 1968, s. 252, Anm. 21.

Müellifin ricası üzerine Kopenhag sikke kabinesi şefi bay Prof. Otto Mörholm sikkenin büyütülmüş yeni bir resmini gönderdi. Resim I çalışmamıza mesnet olan bu sikkenindir.

Hakedilmiş yazıların dikkatle okunması aşağıdaki neticeyi verdi:

a) Ön yüzü:

Sikkenin orta sahasında 575/1180 ilâ 622/1225 senelerinde Bağdat'ta hüküm süren Abbasi halifesi el Nasır'ın namı ve ünvanı bulunmaktadır. Sol sahada amudi olarak Muazzam, sağ sahada aynen el Adil okunmaktadır. Darb mahali iç dairevî dizisinde vazıh olarak el Musul okunmaktadır. El Musul'i hemen, sene kelimesi kullanılmaksızın, sene rakkamı takip etmektedir. Altı ve yetmiş... , beşyüz kelimesi okunmamaktadır³.

Östrup, yazısında, yan sahalardaki amudi yazılardan bahsetmemiş ve tarihi de yanlış okumuştur. Bizim okuduğumuz şekil İstanbul Arkeoloji Müzesi İslâm sikkeleri bölümü şefi sayın İbrahim Artuk tarafından da doğrulanmıştır.

b) Arka yüzü:

Dinî yazıları takiben son iki satırda hükümdarın ismi Rükneddünya veddin Tuğrul gelmektedir. Arka yüzde iki amudi yazı mevcuttur :

Sağda: Seyfeddin

Solda: Gazi el

Son bahsettiğimiz yazıları da Östrup yanlış okumuştur.

Terkip (Sentez):

Ön ve arka yüzdeki mühürler aynı zamana aittir ve usulüne göre kullanılmıştır. Sikke yan sahalalarında 4 amudi yazı taşımakta olup bunların mecmuu şöyledir :

Seyfeddin / Gazi el / Muzazzam / el Adil.

Arka yüzde ismi geçen Rükneddin Tuğrul, Irak Selçuklularının son hükümdarı olan Rükneddin Tuğrul II bin Arslan'ın kendisidir.

³ Burada tespit edilen hâdise, tarihin sene kelimesi kullanılmadan yazılmış olmasıdır, buna Kutbeddin Mevduud ve Seyfeddin Gazi'nin muhtemelen Musul'da basılmış olan bakır parçalarında da tesadüf ettik. Ghalip Edhem, Catalogue des Monnaies Turcomanes, Costantinople 1894, s. 87 ff. bakınız.

Çünkü yalnız onun hüküm sürdüğü devirde H. 571-590 Musul'da Seyfeddin namında bir atabey vardı. O da H. 565-576 seneleri arasında Musul atabeyi olan Seyfeddin Gazi II bin Mevdud'du⁴.

Tefsir :

Bu sikkenin bir anlamı vardır. O da Musul'un Irak Selçuk ülkesine eklenmesi veya daha iyisi Seyfeddin'in son Irak Selçuk hükümdarı olan Rükneddin Tuğrul II ile ittihadının vesikası olduğu o zamanki politik durumun kısa bir tahlili ile tebellür eder:

Nureddin'in 569/1174 te vuku bulan vefatı Zengî'lerin Suriye ve Mısır üstündeki hakimiyetlerinin çökmesini takip etti. Henüz bir sabî olan oğlu Melik el Salih İsmail'in naibi Gümüştekin, Selâhaddin'in hücumlarına karşı Halep'i güçlkle koruyordu. Bu savaşlarda Salih İsmail'in amcazadesi olan Musul atabeyi Seyfeddin ve Kudüs'ün Frenk kralı Baudouin Halep'in müttefiki olarak ortaya çıkmışlardı. Selâhaddin Eyyubî tarafından kurulan yeni Mısır-Suriye büyük devleti, aynı şekilde, Suriye Filistin sahilindeki Frenk devletleriyle Zengi devletlerinden arta kalan Halep ve Musul'u da tehdit etmekteydi. Suriye cephesinde müşkil kuvvet muvazenesi Selâhaddin'in 571/1176 da Halepteki zaferiyle Halep Musul kuvvetleri aleyhine ehemmiyetlice bozuldu. Aynı senenin 29 Haziranında (572 başı) Selâhaddin Halep ve Musul ile mütareke yaparak Frenk düşmanını tecrit etti. Birçok seferler sonunda Baudouin'i kat'i bir mağlubiyete uğratarak Mayıs 1180 (575 in son ayı) ona 2 senelik bir mütarekeyi kabul ettirdi. Böylece 576 senesinde Halep'e karşı bir saldırı için Selâhaddin'in arkası emniyette idi⁵.

Daha Nureddin hayatta iken şarkta yeni bir vaziyet hasıl olmuştu. Arslan'ı Azerbaycan'daki şahsına ait olan feodal kuvvete dayanan Irak Selçuk tahtına oturtan veziri (Atabeg el Azam) el Deniz'in basiretli ve kuvvetli politikası ile Selçuk devletinin yıkılmasını bir müddet daha geciktirmiş oldu.

⁴ Zambaur'in tahmin ettiği sultan Rükneddin Tuğrul 529 da ölmüştü bile, onun için sikkedeki Seyfeddin hiç bir suretle 541-544 senelerinde Musul'da hüküm süren Seyfeddin Gazi I bin Zengi olamaz. Irak Selçuklularının son hükümdarının Rükneddin ismini taşıdığı inkâr edilemez.

Bak.: Sadrud-Din Ebul Hasan Ali ibn Nasır ibn Ali el Hüseyinî: Ahbârüd devleti Selçukiyye. Necati Lugal tarafından Ankara 1943, s. 120 ff.

⁵ Suriye'deki politik gelişmeler hakkında. Bak. : Steven Runciman, A History of the Crusades, Vol. II, London 1965 2 (Penguin Books), 2 s. 403 ff.

Selçuk devletinin yeni prestiji ve tekrar kazandığı kudret Seyfeddin'in babası Kutbeddin Mevdud'a el Deniz'in Sultan Arslanın Musul'un sahibi olarak kabul ettirmesinde muvaffak oldu. Pehlivan Muhammed babası el Deniz'in iktidar mevkiine tevarus etti. Muhalif sultan Arslan'ı bertaraf ederek yerine henüz 7 yaşında bir çocuk olan oğlu Tuğrul'u tahta çıkardı 571/1176 ve Selçuk devletinin politikasını 582/1186⁶ ya kadar yönetti. 576/1180 senesi başlarında Zengi sülâlesinin büyüğü Seyfeddin Selâhaddin'in kuzey Suriye'de bir hücumu geçmesini düşünerek Pehlivan'ı yeni bir müttelik olarak buldu. Pehlivan da Seyfeddin gibi Selâhaddin'in kuzey Suriye'ye tecavüzünün Van muntikasındaki çıkarlarını tehditlen korkuyordu⁷.

İşte bu dinar Seyfeddin'in kritik zamanında Pehlivan ile Selâhaddin aleyhine bir ittifak yaptığının delilidir. Pehlivan'ın yardımının karşılığı Musul üzerine Selçuk hakimiyetinin kabulüdür, esasen babası el Deniz de zamanında bir müddet muvaffak olmuştu. Seyfeddin hükümlerinden vazgeçerek paralarını Selçuk sultanı Rükneddin Tuğrul namına darb ettirdi.

Burada Rükneddin'in ismi, ünvanlı zikredilmektedir. Şüphesiz sultan ünvanının normal protokola uyulmaksızın zikredilmemesi şayanı dikkattir. Zengi'nin ismi de protokola aykırı olarak kısaltılmış "el Malik" ve "Atabeg" ünvanları zikredilmeden paranın ön ve arka yüzündeki tali derecedeki yerlere konmuştur.

Seyfeddin'in üç ay sonra vuku bulan vefatı (29. 6. 1180=576'nın 3. ayı) ve Salâhaddin'in, Pehlivanla Seyfeddini işbirliği yapmaya karar verdiren birlikte yaşama politikasının muvakkaten hafiflemesi, Musul Zengi prenslerinin Pehlivan'la olan ittifakını o an için bozdu⁸.

⁶ Sultan Arslan ve Sultan Tuğrul II nin saltanat zamanındaki siyasi ilişkiler hakkında. Bak.: C. E. Bosworth, The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217) in: The Cambridge History of Iran, Vol. V, The Saljuk and Mongol Periods, edited by J. A. Boyle, Cambridge 1968, S. 177 ff.

İbrahim Kafesoğlu, Harzemşahlar Devleti Tarihi, Ankara 1956, s. 108 ff.

⁷ Bosworth, . a. a. o. s. 171.

⁸ Runciman, a. a. o. s. 421 ve Bosworth, a. a. o. s. 171.

EIN DINAR VON SULTAN RUKN AL DIN TUGRIL BIN ARSLAN UND SAFI AL DIN GAZI II AUS MOSSUL

HASSO PFEILER und NUREDDİN İMRE

Im Münzkabinett zu Kopenhagen befindet sich ein interessanter Dinar aus Mossul, der von J. Östrup unzureichend und teilweise falsch beschrieben worden ist¹. E. v. Zambaur ist das Stück ebenfalls aufgefallen und der hat die Lesung Østrups richtig auf "Rukn al dunya wa din Tugril" korrigiert. Dann formulierte er folgende Stellungnahme:

"Zur Regierungszeit des an-Nâsir gab es nur einen Herrscher namens Tugril, nämlich den persischen Seljuqiden Tuḡhril II. i. Arslan, der auf der einzigen von ihm bekannten Münze (224 No. 119) sich Mughîçaddunia wa-d-dîn Abûlfath Tuḡhril nennt, und der gewisslich nie in al-Mauṣil geprägt hat. Ob das Kopenhagener Stück wirklich in al-Mausil 590 H. geprägt worden ist, lässt sich aus der Abbildung nicht nachkontrollieren, ist aber unwahrscheinlich, da die Mossuler Prägen mit Nâsiraddîn (575-622) uns aus fast allen Jahren wohlbekannt sind (z. B. 196, 8-9) und die Namen der Zengidenherrscher tragen. Es bleibt also vorläufig als die einzige plausible Erklärung, dass dieser AV ein Zwitter sei mit einem alten R-Stempel einer uns gänzlich unbekanntes Münze des persischen Seldjuqen Tuḡhril II. i. Muhammad, der 526-529 H. im Djabal herrschte. Siehe die einzige bisher publizierte Münze dieses Seldjuqiden bei Miles 135 a No. 250 y aus ar-Rayy(?) 529 H. mit gänzlich abweichenden R-Legenden. (Nach den Bemerkungen Miles a. a. O. Manuel 221 zu berichten.) Aber auch diese Annahme setzt die Unwahrscheinlichkeit voraus, dass ein sechzig Jahre alter R-Stempel wieder verwendet worden sei²".

¹ J. Östrup, Catalogue des Monnaies Arabes et Turques du Cabinet Royal des Médailles du Musée National de Copenhague, Copenhague 1938, s. 56, Nr. 656 und pl. II.

² Eduard von Zambaur, Die Münzprägungen des Islams, zeitlich und örtlich geordnet, I. Band, herausgegeben von Peter Jaeckel, Wiesbaden 1968, s. 252, Anm. 21

Auf die Bitte der Verfasser hin hat uns der Chef des Münzkabinetts Kopenhagen, Herr Professor Otto Mörkholm, ein neues vergrössertes Foto der Münze übersandt, das unserer Arbeit als Unterlage diene und das wir hier gleichzeitig abbilden (Abb. 1).

Die sorgfältige Lesung der Aufschriften hat folgendes Ergebnis gebracht:

a) Vorderseite:

Im Hauptfeld der Münze steht das normale Protokoll des Abbassiden Al Nasir, der 575/1180 bis 622/1225 in Bagdad regierte.

Links im Feld liest man vertikal: Muazzam.

Rechts im Feld ebenso: al Aadil.

Die Münzstätte im inneren Schriftkreis heisst deutlich: Al Mausil.

Auf Al Mausil folgt sofort ohne die Einleitung sanat die Jahreszahl: sechs und siebenzig: . . . Das Wort fünfhundert ist nicht mehr auf dem Flan und muss ergänzt werden³.

Östrup hatte in seiner Beschreibung die vertikalen Inschriften in den Nebefeldern nicht angegeben und das Datum falsch gelesen. Unsere Lesung ist von Herrn Ibrahim Artuk, dem Leiter der Islamischen Abteilung im Münzkabinettt des Archäologischen Museums in Istanbul bestätigt worden.

b) Rückseite:

Der Fortsetzung des religiösen Bekenntnisses folgt in den letzten beiden Zeilen der Name des Souveräns: Rukn al dunya wa din Tugril.

Die Rückseite trägt ebenfalls zwei vertikale Aufschriften, rechts: Saif al Din

links: Ghazi al

Die letztgenannten Aufschriften sind von Östrup falsch gelesen worden.

Synthese:

Vorder- und Rückseitenstempel stammen aus derselben Zeit und sind ordnungsgemäss verwendet worden. Die Münze trägt in den

³ Das hier beobachtete Phänomen, das Datum ohne die Einleitung sanat zu schreiben, begegnet uns auf Kupfermünzen von Kutb al Din Mawdud und Saif al Din Ghazi, die zweifellos auch in Mossul geprägt worden sind. Vgl. Ghalib Edhem, Catalogue des Monnaies Turcomanes, Constantinople 1984, s. 87 ff.

Ön yüz = Vorderseite
Ortada = Im Feld

الإمام
لا اله الا الله
وهداه لاشريكه
الناصر لدين
الله ابي
المؤمن

İç Daire = Innerer Kreis . . . الدينار ضرب الموصل ست وتسعين . . .

Dış Daire = Äusserer Kreis . . . ومن بعد ويومئذ يفرع الم . . .

Arka yüz = Rückseite
Ortada = Im Feld

الله
محمد رسول الله
صلى الله عليه
وآله
والدين طهرا

Daire = Kreis

محمد رسول الله ارسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون

Sultan Rükneddin Tuğrul bin Arslan ve Seyfeddin
Gazi II'ye ait Musul Baskısı bir Dinar.

Ein in Mossul geprägtes Dinarstück, von Sultan Rükneddin Tuğrul
bin Arslan und Seyfeddin Gazi dem Zweiten.

Nebenfelden eine vierteilige Aufschrift, die zusammengesetzt lautet: Saif al Din/ Ghazi al/ Muazam/ al Adil.

Der auf der Rückseite genannte Rukn al Din Tugril ist mit dem letzten Seldschukensultan des Irak Rukn al Din Tugril II. b. Arslan identisch, weil nur während seiner Regierungszeit 571-590 H. ein Fürst mit dem Namen Saif al Din in Mossul herrschte. Es handelt sich dabei um Saif al Din Ghazi II. b. Mawdud, der von 565 bis 576 Atabeg von Mossul war⁴.

Interpretation:

Ein Verstehen der vorliegenden Prägung, die die Eingliederung Mossuls in den Staat der irakischen Seldschuken oder besser ein Bündnis Saif al Dins mit dem letzten Seldschukensultan des Irak, Rukn al Din Tugril II dokumentiert, ist nur durch eine kurze Analyse der politischen Lage jener Zeit zu erreichen. Der 569/1174 erfolgte Tod Nur al Dins hatte den Zusammenbruch der Zengidenherrschaft über Syrien und Ägypten zur Folge gehabt. Gümüştekin, der Regent seines unmündigen Sohnes Malik al Salih İsmail, konnte nur mit Mühe Aleppo gegen die Angriffe Salah al Dins halten. In diesen Kämpfen waren Saif al Din von Mossul, der Vetter Salih İsmails, und Balduin, der fränkische König von Jerusalem, als Bundesgenossen Aleppos auf den Plan getreten. Die neue Grossmacht Ägypten — Syrien von Salah al Din geschaffen, bedrohte in gleicher Weise die fränkischen Staaten an der syrisch-palästinensischen Küste wie aus den Trümmern des Zengidenreiches geretteten Fürstentümer Aleppo und Mossul.

Das prekäre Gleichgewicht der Kräfte im syrischen Raum wurde durch den Sieg Salah al Dins bei Aleppo im Jahre 571/1176 gegen die vereinigten Streitkräfte von Aleppo und Mossul empfindlich gestört. Im Vertrag von Aleppo am 29 Juli desselben Jahres (Anfang 572) schloss Salah al Din mit Aleppo und Mossul einen Waffenstillstand und isolierte seine fränkischen Gegner. In mehreren Feldzügen gelang es ihm schliesslich, Balduin so entscheidend zu schlagen, dass

⁴ Der von Zambaur a. a. O. vermutete Seldschukensultan Rukn al Din Tugril ist bereits 529 gestorben. Deswegen kann in dem Saif al Din der vorliegenden Münze auf keinen Fall Saif al Din Ghazi I b. Zengi, der von 541 bis 6 544 in Mossul regierte, gesucht werden. Der letzte Seldschukensultan des Irak trug unbestritten den Namen Rukn al Din. Vgl. Sadrud-Din Ebu'l-Hasan Ali ibn Nasir ibn Ali el Hüseyîni: *Ah-bârü 'd-evliti 's-Selcukiyye*, herausgegeben von Necati Lugal, Ankara 1943, s. 120 ff.

dieser im Mai 1180 (letzter Monat von 575) einen auf zwei Jahre befristeten Waffenstillstand abschloss. Salah al Din hatte also zu Beginn des Jahres 576 seinen Rücken für eine Offensive gegen Aleppo frei⁵.

Noch zu Lebzeiten Nur al Dins war im Osten eine neue Lage entstanden. Durch seine umsichtige und tatkräftige Politik hatte Eldigüz, der Kanzler (Atabeg al Aazam) des von ihm eingesetzten Seldschukensultans Arslan, sich im Irak, gestützt auf seine Hausmacht in Azerbeidschan, durchgesetzt und die zentrifugalen Kräfte der seldschukischen Feudalgesellschaft für den Moment zurückgedrängt. Das neue Prestige und die wiedergewonnene Machtposition des Seldschukenstaates zeigte sich auch darin, dass 563/1168 Eldigüz von Kutb al Din Mawdud, dem Vater Saif al Dins, die Anerkennung Sultan Arslans als Oberherrn von Mossul kurzfristig durchsetzte.

Pahlavan Muhammed erbt die Machtstellung seines Vaters Eldigüz. Er beseitigte den aufbegehrenden Sultan Arslan, setzte dessen Sohn Tughril, ein Kind von 7 Jahren, auf den Thron (571/1176) und lenkte die Politik des Seldschukenstaates bis 582/1186⁶.

Als zu Beginn des Jahres 576/1180 Saif al Din, der Senior der Zengidendynastie, mit einem Angriff Salah al Din in Nordsyrien rechnen musste, fand er in Pahlavan einen neuen Verbündeten. Pahlavan fürchtete ein Vordringen Salah al Dins in Nordsyrien ebenso wie Saif al Din, weil er seine Interessen im armenischen Vangebiet bedroht sah⁷.

Der vorliegende Dinar beweist, dass Saif al Din in diesem kritischen Augenblick ein Bündnis mit Pahlavan gegen Salah al Din abschloss. Der Preis für die Hilfe Pahlavans war die Anerkennung der seldschukischen Oberhoheit über Mossul, die bereits sein Vater Eldigüz für kurze Zeit durchgesetzt hatte. Saif al Din verzichtete auf seine Souve-

⁵ Zu der politischen Entwicklung in Syrien vgl.: Steven Runciman, *A History of the Crusades*, Vol. II, London 1965 2 (Penguin Books), s. 403 ff.

⁶ Zu den politischen Verhältnissen im Seldschukenstaat während der Regierungszeit von Sultan Arslan und Sultan Tughril II vgl.: C. E. Bosworth, *The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)* in: *The Cambridge History of Iran*, Vol. V, *The Saljuk and Mongol Periods*, edited by J. A. Boyle, Cambridge 1968, s. 177 ff.

Ibrahim Kafesoğlu, *Harezmsahlur Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 108 ff.

⁷ Bosworth, a. a. o. s. 171.

ränität und prägte seine Münzen mit dem Name des Seldschukensultans Rukn al Din Tughril.

In diesem Zusammenhang ist es interessant, darauf hinzuweisen, dass der Name des Lehnsherrn, allerdings ohne Titulatur oder das normale Protokoll, zu dem zweifellos der Sultanstitel gehörte, auf dem Platz der Münze erscheint, der dem Souverän zugedacht ist. Der Name des Zengiden wird, ebenfalls protokollwidrig verkürzt, d. h. ohne seine Titel "al malik" und "Atabeg", an untergeordneter Stelle in den Feldern der Vorder- und Rückseite auf die Münze gesetzt.

Der drei Monate später erfolgende Tod Saif al Dins (29. Juni 1180 = 3. Monat 576) und die auf vorübergehende Koexistenz abgestimmte Politik Salah al Dins, die wahrscheinlich durch das Zusammengehen Saif al Dins mit Pahlavan bestimmt wurde, sprengte für den Augenblick das Bündnis der Zengidenfürsten von Mossul mit Pahlavan⁸.

⁸ Runciman, a.a.O. s. 421 und 433 und Bosworth, a.a.o. s. 171.

NİZAM-İ CEDİD RİCALİNDEN KADI ABDURRAHMAN PAŞA

Ord. Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI

I

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş :

İnkılâplar gerek milletin içinden olarak arzusuyla gelsin, gerek asrının terakkiyatına karşı geri kalmış bir milletin yükselmesi için başta bulunanlar tarafından yapılmış olsun öne atılmış olan şahıslardan bir hayli kurban vermiş ve konan yenilikler uzun ve kanlı mücadelelerden sonra ancak yeni yetişen nesiller arasında istikrar bulmuş, yerleşebilmiştir. Fransa'nın büyük inkılâbı milletler içinden meydana çıktığı halde bunun yerleşmesi için ne kadar kan döküldüğü ve ne derece tehlikeler atlatıldığı tarihce malûmdur.

Bir zamanlar dünyanın en mükemmel ve en modern ordusuna sahip olan Osmanlı Devletinin on yedinci asır başlarından itibaren düşmüş olduğu bozuk durum da Osmanlı tarihlerinde görülmektedir, bilhassa 1683, 1768, 1787 seferleri, Osmanlı ordusunun muasır avrupa orduları tarzında ıslah edilmedikçe memleket müdafaasının kabil olmadığını göstermiş ve muasır devletler gibi talimli ve muntazam bir ordunun mevcudiyetini kat'î ve zarurî kılmıştır.

1774'deki Kaynarca muahedesinden sonra birinci Abdülhamid, bilhassa askerî sahada yenilik yapmak için arzusuyla garp devletleri usulü bazı ıslahata teşebbüs ederek sürat topçuları yetiştirmeye himmet etmiş ve (Baron Detot) un gayretiyle 1776'da basit şekilde bir hendese mektebinin temelini atmış ve bunun için Avrupa'dan mütehassıs getirtmiş, fakat yaya kuvveti olan yeniçeri ocağının ıslahına cesaret edememişti.

Halbuki yeniçeri ocağı bu asırda talimli bir asker ocağından ziyade sokaklarda esnaflık eden baldırı çıplak talimsiz, serkeş bir kalabalıktan ibaret olduğundan ve muharebelerde asıl perişanlığa

bunlar sebebiyet verdiklerinden dolayı bu sınıfın ıslahı birinci derecede lüzumlu idi: Fakat isyan ederek vezir katli ve hattâ pâdişah hal'ine kadar işi ileri götürecekleri bilindiği için bunlara talimden bahsedilemiyordu.

Sultan Üçüncü Selim 1789'da amcası birinci Abdülhamid'in yerine hükümdar olduğu zaman daha evvel 1787'de başlamış olan Osmanlı-Rus ve Avusturya seferi devam ediyordu. Yirmi sekiz yaşındaki bu genç hükümdar, daha veliaht bulunduğu sırada devlet ricailinden elde ettiği adamları vasıtasıyla Fransa Kralı Onaltıncı Lui ile muhabere ederek hükümdar olduğu zaman devlete bir nizam vermek ve bilhassa Avrupa orduları tarzında talimli bir ordu vücade getirmek arzusunu izhar etmiş ve buna mukabil kral kendisine bazı vesayada bulunmuştu.

Filvaki Sultan Selim, hükümdar olur olmaz askerî ıslahat hakkında veziriâzam ve devlet adamlarına bu husustaki mütalâalarını sorarak lâyhalar vermelerini istemiş ve kendisine takdim edilen lâyhaların bir kısmındaki mütalealara göre yeniçeri ocağının talim kabul etmez bir kalabalık olduğunu anlayarak (Asakiri Şâhâne) ismiyle fakat yeniçerileri ürkütmemek için bostancı ocağına bağlı olarak talimli bir ordu vücade getirmeğe karar verdikten sonra¹ hemen faaliyete geçmiş (1792) ve bu yeni kurulan ordunun masraflarına karşılık olarak da (İrâdı Cedid) hazinesini tesis etmiş ve Fransa, İngiltere ve İsveç'den mütehasıslar ve muallimler getirtmiştir.

Sultan Selim başladığı ıslahatta topçu, humbaracı, lağımçı (istihkâm) ocaklarını da ıslah ve yeni kanunlar vücade getirmeği ele aldı. Mühendishane teşkilâtını genişleterek iptida Eyüpte Bahariye'de ve daha sonra Haliçte Sütlüce'de 1210 H., 1795 M. deki mühendishaneyi yaptırmıştı.

¹ Sultan Selime takdim edilen lâyhaların hemen hepsi yeniçeri ocağının ıslahı hakkında idi, fakat yeniçerilerin isyanından korkulduğu için lâyiha verenlerden bazıları ikiyüz elli sene evvel Sultan Süleyman zamanındaki kanunların tatbikini münasip görüyorlar ve bir kısmı da yeniçeriden ayrı talimli bir ordunun kurulmasını ileri sürüyorlardı. Bu lâyhalar arasında sâbık rikâbı hümayun kethüdası Mustafa Rasih Efendi'nin lâyhası da vardı. Bu zat evvelce sürat topçuları nazırlığında bulunarak teknik usullerle yapılan talimleri bizzat gördüğünden lâyhasında düşmanın eldeki silâhlarla mücehhez yaya ve atlı kuvvetleri hazırlanmasını ve harp fennine ait eserlerin ecnebî dillerden Türkçe'ye tercümelerini ve Avrupa'dan mütehasıslar getirilerek yeni orduyu bu suretle yetiştirmeği tavsiye etmiştir.

Sultan Üçüncü Selim memleket zihniyetine ve İstanbul halk tabakasının yeniçerilere taraftar olmaları dolayısıyla tehlikeli bir işe girişmişti. Fakat vatanın selâmetini kat'î surette bunda gördüğü için her fedakârlığı göze almış demektir. Kendisi halim, rahim, ince ruhlu bir hükümdar olduğundan başladığı işi fiilen takip etmesi, yerine göre şiddet göstermesi lâzımdır. Kendisi, kurduğu yeniliği takip ediyordu. Fakat bu inkılâp aleyhinde olanların homurdamalarını henüz duymuyordu.

Pâdişahın etrafındaki inkılâp taraftarı mahdud devlet adamları dışında, anlara rakip devlet erkânı ile bilhassa ulemâ sınıfı ve tabii olarak yeniçeri ocağı bu yeniliklere aleyhdar idiler; yenilik henüz pek genişlemediği için kendilerinde bir hareket görülüyor fakat memnuniyetsizlik hissölunuyordu.

Murahhaslıkla *Paris*'e gönderilmiş olan Âmedî Galip Efendi² o tarihte Başkonsolos bulunan Bonapart ile bir ziyafet sofrasında görüştükleri zaman (İslahata başlamış olan Pâdişah'ın işleri bizzat takip etmesini ve Saraydan çıkışların yalnız Cuma namazı için Selâmlığa inhisar etmemesini tavsiye etmişti.

Sultan Selim, Nizam-ı Cedid'e başladığı zaman Sadr-ı'âzam Melek Mehmed Paşa idi. Bu zat afif ve itimada şayan ise de yaşlılığı sebebiyle bu işte istenilen cevvaliyeti gösteremeyeceğinden dolayı yerine Anadolu Valisi Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa getirilmişti (1209 H. 1794 M.).

Yeni Sadr-ı'âzam İzzet Mehmed Paşa, Birinci Abdülhamid zamanında ıslahat yapmış olan veziriâzam Halil Hamid Paşa'nın damadı idi. Bunun dört sene kadar devam eden sadareti zamanında asakiri şâhâne yani Nizam-ı Cedid askeri işi oldukça ilerlemişti.

Bonapart'ın *Mısır*'ı işgali üzerine 30 Ağustos 1898'de Sadrazâmlıktan azledilen İzzet Mehmed Paşa'nın yerine Erzurum ve Trabzon Valisi Yusuf Ziya Paşa getirildi. Yeni nizam askerinin

² Mehmet Sait Galip Efendi, Nizamı Cedid ricalinden ve Rusçuk yaranından Reisülkitap olan değerli zattır. İkinci Mahmud zamanında ve H. 1239, 1823 M. de Sadr-ıâzam olmuş ve yeniçeri ocağını söndürmek isteyen Sultan Mahmud'a kendisinin yerine yeterli olarak Selim, Mehmed Paşa'yı Sadr-ıâzam yapmasını tavsiye etmiştir. Mustafa Reşid Paşa siyasî mektebinin müessisi bu zattır.

Bonapart'ın muhasara ettiği *Akkâ* Kalesi müdafaasındaki hizmetleri bu askerin ehemmiyetini en kötümser olanlara bile teslim ettirmişti³.

Mısır'ın H. 1216, M. 1801'de Fransızlardan geri alınması sebebiyle şöhreti artan ve kendisine Gazi unvanı verilen Yusuf Ziya Paşa Nizam-ı cedit askerinin Anadolu'da yapılmasına çalıştı. Yozgat ve havalisinin yani Bozok sancağının kudretli âyanı olan Çaparoğlu Süleyman Bey bu hususta ele alınarak Sultan Selim'in verdiği direktif dairesinde Anadolu'da nizam-ı cedit'in tatbikine başlandı ve aşağıda tafsil edilecek olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın da aynı suretle faaliyeti anı takip etti. Bu suretle Anadolu'nun muayyen muntakalarında nizam-ı cedit askeri yetiştirilmeğe başlandı.

Nizam-ı cedit ocağı Levent Çiftliği Ocağı ve Üsküdar Ocağı olarak iki kısımdı, fakat bütün teşkilâtları aynı olup aralarında fark yoktu. Askere alınacak efrad bu iki ocaktan herhangi birisine verilir ve burada talim görürdü. Nizam-ı cedit askerinin adedi artınca vilâyet ve sancaklarda da yeni yeni kışlalar yaptırıldı. Alınacak askerin mutlak surette aslı, nesli belli yerli halktan olması şarttı. Askere alınanlar bütün vergilerden ve angaryeden muaf idiler.

Nizam-ı Cedit teşkilâtı ilerledikçe talimli askerin çoğalması yeniçeri kodamanlarının dikkatini çekiyor, günün birinde kendilerine ihtiyaç kalmayacağını düşünerek bu yeni askere karşı dış biliyorlar, fakat ses çıkaramıyorlardı. Müteassıp Ulema sınıfı da gâvur icadı dedikleri bu talimi yapanların da kâfirlere benzediklerini söyleyerek halk efkârını bu nizamı tatbik edenlerin aleyhine tahrik eyleyorlardı.

Sultan Selim Nizam-ı Cedit için çalışan devlet ricalinden bilhassa Sadr-ı'âzam kethüdası İbrahim Nesim Efendi ve Bahriye Nazırı Hacı İbrahim Efendiye fazla îtimad ve teveccüh göstermiş ve mühim işlerde mutlak surette onların mütalealarına lüzum gösterir olmuştu. Bilhassa bu iki zatın nüfuzları sebebiyle Sadr-ıâzâm olanlar bunlarla anlaşmağa mecburdu. Bunların tahakkümlerine karşı devlet erkânı arasında rakipleri de artmıştı ve bu halden nizam-ı cedit aleyhdarları istifade ediyorlardı. Evvelce gizli gizli şurada burada talimli asker ve iş başında bulunanlar aleyhine söylenen sözler, açıktan açığa söylenir olmuştu.

³ *Akkâ*'yı Bonapart'a karşı müdafaa etmiş olan Cezzar Ahmed Paşa, evvelce bu nizam-ı cedit askerinin aleyhinde bulunmuş. Bunların *Akkâ* muhasarası esnasındaki müdafaa ve faaliyetlerini görünce bir daha nizam-ı cedit askeri aleyhinde bir şey söylersem dilim kurusun dermiş.

Sultan Selim'in talimli askeri çoğalarak kuvvetli bir ordu vücude getirmek hususundaki geniş çapta görülen faaliyeti Sadr-iâzam Yusuf Ziya Paşa zamanına rastlar. Dirayetli, hazımlı olan bu zat Pâdişahın bu husustaki azmini büyük bir gayretle yürütmeğe çalışmakta olup kendisinin *Mısır*'ı kurtarmaktaki şöhretine binaen, Sultan Selim'in sevdiği ricalden kendisine karşı dış geçirememekle beraber, Sadr-iâzamda durumu idare ederek bir tatsızlığa meydan vermeden asıl gaye için uğraşıyordu.

İşte bundan dolayı Çapar Oğlu Süleyman Bey'den sonra bir Kadı ailesine mensup olup, *Alanya* ve havalisinin hanedanından bulunan *Kadı Abdurrahman Efendi* bazı hâdiselerin neticesinde Âyanlıktan, Kadılıktan, Beylerbeylikten çıkarılarak *Alanya*, *Beyşehir* ve dolaylarında nizam-ı cedid teşkilâtını yapmak üzere ele alınmış ve Çaparoğlu Süleyman Bey'le beraber çalışmağa başlamışlardır. Yine bu sırada Anadolu eyaletinde nizam-ı cedide ilhak olunarak talimli asker mıntakası haylıca genişlemiş, hattâ bir müddet sonra Çaparoğlunun tesiriyle *Sivas*, *Tokat*, *Amasya*, *Kayseri*, *Kastamonu*, *Bolu* mıntakalarını ve Abdurrahman Paşa'nın himmetiyle de *Karaman* eyaletini içine almıştı.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN PAŞA AİLESİ

Kadı Abdurrahman Paşa'nın ecdadı *İbradi*'li olup büyük babası, babası ve kardeşi ve kendisi hep Kadılıкта bulunmuşlardır. Kendisinin Kadılığı sebebiyle Beylerbeyi ve Vezir olduktan sonra da Kadı ünvanını muhafaza etmiştir. Fakat *Antalya*'da cami ve medresesi ve vakıfları olan büyük cediti yani babasının büyük babası ulemadan *Seyyid Osman Efendi*'ye nisbetle eski vesikalarda Abdurrahman Efendiye *Osman Zade* denilmektedir⁴.

Abdurrahman Paşa *İbradi*'li Minkarî Zade Oruç Ali Efendi'nin dördüncü kuşaktaki torunlarından olup, babasının adı Şeyh Mehmed'tir⁵; Kadılık yapmış olan Şeyh Mehmed Efendi

⁴ Mektum mühimme defteri (Başbakanlık Arşivi) No. 4 s. 12, 18, 20.

⁵ Cevdet Tarihi (C. 9, s. 47 Matbaai Âmire tabı) Abdurrahman Paşa babasını doğru olarak Seyyid Mehmed diye gösterdiği halde, (C. 7, s. 289) de babasının Kadı Osman olduğunu kaydederek yanılmıştır. Yine Cevdet Tarihi Şeyhulislâm Minkarî Zade Yahya Efendi'yi de Abdurrahman Paşa'nın cediti göstermesi hatalıdır.

1175 H., 1761 M. de *İbradı*'da vefat ederek oraya defnedilmiştir⁶. Şeyh Mehmed'in babası Hacı Ali onun babası Seyyid Osman ve onun da babası Oruç Ali'dir⁷.

Abdurrahman Efendi'nin Kadılığı ve Maden Eminliği :

Abdurrahman Paşa'nın babası Şeyh Mehmed Efendi 1761'de vefat ettiğine göre, bu tarihten evvel doğmuş ise de doğum tarihi malûm değildir. Bu da babası ve ecdadı gibi tahsil görmüş ve İbradı Kazası âyanlığında bulunmuş cesur ve pek gözlü olduğundan Hükûmetin zâafından istifade ederek *Alanya*'yı da kendi nüfuzu altına almak istedi; bunun için biraderi Bahri Bey, dayısı Bektaş Ağa ve Yahya oğlu Mustafa ile birlikte sekizyüz kadar avanesiyle faaliyete geçeceği haber alınması üzerine 1210 H., 1795 M.'de yakalanarak *Konya*'ya sürgün edilmiştir⁸; fakat sâbık *Alanya* Sancak beyi olup sonra *Beşehir* Mutasarrıflığına nakledilmiş olan Beylerbeyi rütbesindeki Paşa'nın bunlar hakkında yazılanların asılsız olduğunu hükûmete arzemesi üzerine 1211 Safer, 1796 Eylül'de Abdurrahman Efendi *İbradı* âyanı olmuştur⁹.

Abdurrahman Efendi bu tarihten sonra Kadı olmuştur. Kendisi *Kayseri* Kadılığında bulunduğu sırada Kapıcıbaşı pâyesinde olan amcası Seyyid Ali Efendi *Bozkır* ve *Berekelli* maden Eminliklerinde bulunmakta idi. Bu tarihlerde vukua gelen bir hâdise Abdurrahman Efendi'yi Kadılıktan çekilmeğe mecbur etti şöyle ki :

Bozkır âyanı Muhyiddin Ağa¹⁰ başına topladığı adamlarla hükûmete karşı serkeşliğe başlamış ve kendisinin yakalanarak *Kıbrıs*'ta

⁶ Şeyh Mehmed Efendinin *İbradı*'da kabir kitabesi şöyledir: "Şeyh elhac Mehmed Efendi-bin Elhacı Ali Efendi ruhuna rizaenillâh fatiha sene 1175".

⁷ Minkarî Zade Oruç Ali Efendinin biraderinin adı Mehmed olup, onun Ömer adında bir oğlu vardır. Bu Ömer'in oğlu Minkarî Zade Yahya Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed zamanında Şeyhulislâm olmuştur. Pâdişahın çok sevdiği bu zat ciddiyet ve vekariyle dokuz buçuk sene makamını muhafaza etmiş, ancak menzul olduğundan dolayı Şeyhulislâmlıktan ayrılmıştır. Vermiş olduğu fetvaları havi bir fetva mecmuası vardır. Mührü (حسبى الله وحده وابق ابن عمر الفقير يحيى) ibareli olup tarihi 1038 H. 1628 M.) dir.

⁸ Konya Mahkeme-i Şeriyesi sicillerinden 1216-1222 tarihli sicil defteri

⁹ Mektum mühimme defteri No. 3 s. 21, sene 1212 Evaili Muharrem.

¹⁰ Bu Muhiddin Ağa, Bozkır Emîni Abdulhalim'in damadı idi. (Mektum mühimme 3, s. 175). ve Emîri tasnif-i Selim-i Sâlis vesikaları No. 15343

Magosa'ya kal'abend edilmesi alâkadarlara emrolunmuş ise de¹¹, o sırada elde edilememiş fakat bir müddet sonra Bozkır ve bereketli Madenleri Emîni Kapıcıbaşılardan Seyyid Ali Efendi, Muhyiddin'i yakalayarak öldürmüştür.

Bu hâdiseden bir müddet sonra maktul Muhyiddin'in kardeşi Altıparmak Halim ve müteveffa Bozkır şeyhinin bölük başlarından Nakiboğlu Abdurrahman, ve Mehmed ve Ali Alemdar başlarına bin kadar adam toplayarak Bozkır Madenini basıp Seyyid Ali Efendi'yi konağında muhasara ettikten sonra gerek kendisini ve gerek kardeşini ve adamlarından bir haylısını öldürüp saray tabir olunan konağını yağma ederek eşya ve mücevheratını aldıktan maada cariyelerinden birisinin de namusuna tecavüz edip aynı zamanda konağı da yakmışlardır (sene 1216 H., 1801 M.).

Kayseri Kadılığında bulunduğu sırada bu faciayı haber alan Abdurrahman Efendi Kadılıktan istifa ederek hükûmete müracaatla kendisine müsaade edilirse bu işteki elebaşların haklarından geleceğini arzettikten sonra *Bozkır*'a yakın olan *Seydişehir*'ne gelip İstanbul'dan gelecek emri beklemeğe başlamıştır.

Hükûmet durumdan haberdar olur olmaz 1216 Rebiulevvel sonunda 1801 Ağustos iptidaları *Alanya* Sancağı mutasarrıfı Mirmiran (Beylerbeyi) İbrahim Paşa'ya katillerin yakalanmaları için ferman yollayarak kendisine yardımcı olmak üzere *Manavgat* Âyanı Doğan Zade (vesikada yalnız bir yerde Doğru Zade) Emin Ağa ile Seyyid Ali'nin biraderinin oğlu Kadı Abdurrahman Efendi'yi memur ettikten başka Abdurrahman Efendi'yi amcasının yerine *Bozkır* Maden Eminliğine tayin eylemiştir¹².

Abdurrahman Efendi, Maden Eminliğine tayinini ve katillerin takibine memur edildiğini havi fermanı aldıktan sonra *Beyşehir* ve *Seydişehir* Kazaları hanedanzadelerinden yardım alarak beş altıyüz kişilik bir kuvvetle Seydişehir'den hareket ettiği sırada üstüne gelmiş âsilerle *Baş Karaviran* mevkiinde yirmi dört saat çarpıştıktan sonra âsileri bozmuştur. Bozkır halkından yüz kadar esir ve altmış kadar maktul veren âsilerin reisleri Altıparmak kıyafetini değiştirerek Ka-

¹¹ Âsi Muhyiddin hakkında Bozkır Maden Emîni Seyyid Ali Efendiye gönderilen hüküm (mektum mühimme 3, s. 175 ve Emîri Selim-i Sâlis vesikaları 15343.

¹² Mektum mühimme defteri No. 4, s. 12.

raman Valisinin yanına, Nakib Oğlu Abdurrahman ile Mehmed ve Ali Alemdar ve diğer Mehmed, Hâdim Müftisinin yanına kaçmışlardır.

Bu başarılı durum üzerine Abdurrahman Efendi tarafından keyfiyet hükûmete bildirilmiş olduğundan, âsilerin elebaşlarının teslimleri Karaman Valisi Alâuddin Paşa ile *Hâdim* Müftisine yazılmıştır (1216 Rebiulâhır ve 1801 Eylül¹³) Âsilerden ele geçen Nakip Oğlu Abdurrahman, Ahmed, Benli Hasan, Çakal Ahmed ve Hüseyin isimlerindeki şahıslar katlolunarak Bozkır ehali de nezre bağlanmıştır (27 ca 1216 ve 5 Ekim 1801)¹⁴.

Abdurrahman Efendi'nin Beglerbegi Olması :

Bozkır hâdisesi Abdurrahman Efendi'nin gayretiyle *Alanya* mutasarrıfı İbrahim Paşa gelmeden evvel bastırılmış olduğundan İbrahim Paşa'ya¹⁵ *Alanya*'ya dönmesi emredilmiştir.

Hükûmet, Daha Maden Emini Seyyid Ali Efendi zamanında *Kireli* ve *Seydişehir*'ni Bozkır madeninden ayırarak buralarını müstakillen nizam-ı cedid Üsküdar Ocağına bağlamış ve ehalisini tekâlif ve angaryadan af ile buralardan Üsküdar Ocağına asker alınmasını emretmiştir.

Abdurrahman Efendi Maden Emini olunca aynı ferman kendisine de gönderilmiş olduğundan yeni Maden Emini buraların eşraf ve âyanını Sancak merkezi olan *Beyşehir*'ne getirterek fermanı okutmuş ve halkın gösterdiği miktar üzerinden üçyüz nefer namzet alınmasına karar verilmiştir¹⁶.

Sultan Üçüncü Selim, talimli askerin Anadolu eyaleti, *Beyşehir*, *Alanya* ile *Karaman* eyaletinde de yapılmasını arzu ederek Anadolu ve Karaman eyaletlerine tekidi hâvi fermanlar yollamış¹⁷ ve aynı zamanda *Beyşehir* ile *Alanya* Sancaklarında yapılacak teşkilâtta Abdurrahman Efendi'den istifade etmek istediğinden 27 Şaban 1216 ve 2 Ocak 1802'de İbrahim Paşa *Alanya*'dan alınarak *Kırşehir* Mutasarrıflığına nakil olunup Kadı Abdurrahman Efendi de

¹³ Mektum mühimme defteri 4, s. 18.

¹⁴ Mektum mühimme defteri 4, s. 18, Abdurrahman Efendiye gönderilmiş olan hükmün üzerindeki şerh.

¹⁵ İbrahim Paşa, *Alanya*'lı Sadık Mehmed Paşa'nın oğlu olup, *Alanya*'ya malikâne suretiyle mutasarrıf olmuşlardı.

¹⁶ Mühimme defteri 220, s. 23, sene 1217 Şevval.

¹⁷ Mühimme defteri 220, s. 23, sene 1217 Şevval.

Rumeli Beylerbeyi pâyesi ile *Alanya* Mutasarrıfı olduktan başka *Bozkır* Maden Eminliği ile *Beyşehir* Sancağı üzerinde bırakılmış¹⁸ *Üsküdar* ve *Levent* Çiftliği ocaklarına asker yazmağa müstakillen başbûğ tayin edilmiştir¹⁹. Halbuki, Abdurrahman Paşa Beylerbeylik istemeyerek daha evvel oğlu Seyyid Abdullah Bey'e beylerbeylik istemiş ise de, hükûmet bunu doğru bulmamış ve 1215 ve 1800'de oğluna Kapıcıbaşılık ve kendisine de Beylerbeylik verilmiştir.

Abdurrahman Paşa 1216 Şevval tevcihatında *Alanya*'da ibka edilip kendisinin *Bozkır*'da oturarak *Alanya*'yı mütesellim ile idare eylemesi emrolunmuştur²⁰. Abdurrahman Paşa fermanlarda kendisine emredildiği üzere mıntakası dahilinde nizam-ı cedit askerî teşkilâtını yaparak bütün gayretiyle çalıştığından onun bu azim ve gayretine itimad eden Pâdişah, Abdurrahman Paşa'yı mütegalibe elinde bulunan ve valilere tahakküm eden Karaman Valiliğine tayin ederek orada da nizam-ı cediti tesis etmek istemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDURRAHMAN PAŞANIN KONYA VALİLİĞİ

Merkezi Konya olan Karaman eyaletine tayin edilen Valiler buradaki mütegalibe hanedanlar yüzünden onların tahakkümleri altında bulunuyorlar ve işleri bunların tesiri altında görüyorlardı. Buradaki mütegalibelerin başında o tarihte eski bir aileden olan Candar Oğlu Seyyid Ebubekir Ağa, Dereli Mehmed ve Kabakkızı oğlu Mehmed, vesaire olarak onbeş, yirmi kadar şahıs yeniçerilerle beraber valilere baskı yapıyorlardı.

Sultan Selim, icraâtında ciddî ve hükûmet nüfuzunu tesiste kendisinden iş umduğu Abdurrahman Paşa'yı Konya Valiliğine tayin suretiyle o taraflarda devlet otoritesini temin ve aynı zamanda nizam-ı cedit askerini yaymak arzusuyla bervechi mâlikâne *Alanya*

¹⁸ Mühimme defteri 217, s. 79, 80, 1216'da *Alanya* Sancağı tevcih. (atik vüzera defteri.)

¹⁹ Mirmiran-ı kiramımdan Beylerbeyi payesiyle hâlen *Alanya* Sancağı mutasarrıfı ve *Bozkır* Madeni Emni Abdurrahman ve *Bozkır* Belviran kazalarının naiplerine ve âyanı kaza ve zabitan ve iş erlerine hüküm (mühimme defteri 217 s. 159 sene, evail-i C. 1217).

²⁰ Mühimme defteri, 220 s. 24.

Sancağı ile Bozkır Maden Eminliği de üzerinde kalmak üzere, 7 Cemaziyevvel 1218 ve 25 Ağustos 1803'de Abdurrahman Paşa'yı Karaman Valiliğine tayin eylemiştir²¹.

Kadı Abdurrahman Paşa *Konya*'ya tayin fermanını aldıktan sonra oraya damadı Şakir Efendiyi mütesellim tayin ederek kendisi gelinceye kadar idare etmek üzere *Konya*'ya gönderilmiştir²².

Abdurrahman Paşa bir ay sonra (Recep - Ekim) de Sadr-ı âzam Yusuf Ziya Paşa tarafından gizli tutulması emredilen bir tahriratta *Konya*'ya naklinden sonra kendisinin Rumelinde bir hizmete (zâhiren dağlı eşkıyası üzerine) gönderileceği fakat bunun duyulmaması bildirilmiş ve Abdurrahman Paşa da tavsiye edilen şekilde hareket edeceğini cevaben arzeyelemiştir²³. Abdurrahman Paşa'ya 15 Şaban 1218' ve 30 Kasım 1803'de *Akşehir* Sancağı da ilhak olunmuştur²⁴.

Konya Vak'ası :

Kadı Abdurrahman Paşa nâip olarak *Konya*'da bulunduğu sırada *Konya* mütegalibesi kendi aleyhine hareket ederek azline sebep olmuşlardı. Abdurrahman Paşa'nın diğer valiler gibi yumuşak ve uyşuk tabiatlı olmadığı malûm olup Bozkır âsilesine karşı olan şiddetli hareketi de duyulmuş olduğundan kendisini nâiplikten azledenlerden intikam alacağını ve aynı zamanda *Konya*'dan nizam-ı cedid için asker yazılacağını haber aldıklarından buna mani olmağa ve Valiyi *Konya*'ya sokmamağa karar vermişlerdir.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın *Konya*'ya girmemesi için başta *Konya* âyanından Candaroğlu Ebubekir Ağa bulunup *Konya* yeniçerilerini de ittifaklarına almışlar ve *Konya* mevlevî şeyhi İsmail Çelebioğlu Mehmed Emin Çelebi'yi de kendilerine uydurmuşlardır.

²¹ Kadı Abdurrahman Paşa, Karaman valisi olmadan evvel Seyyid Hacı Abdurrahman Paşa adında diğer bir Abdurrahman Paşa vali bulunuyordu. Bu Seyyid Abdurrahman Paşa, bundan evvel 1218 H., 1803 M. de Bender kalesi muhafazası şartıyla Selânik Sancağına tayin olunarak Kadı Abdurrahman Paşa Karaman Valisi olmuştur (*Mühimme defteri* 218, s. 214).

²² *Konya* Mahkeme Şeriyye sicilli 1216 ilâ 1222 sene 3 C. 1218.

²³ Başvekâlet arşivi sandık (Hattı hümayun) vesikaları sandık 18 hat No. s. 30.

²⁴ Başvekâlet Arşivi atık vüzera defteri s. 59, ve Cevdet tasnifi dahiliye vesikaları No. 11844, sene 15 Şaban 1218.

Abdurrahman Paşa, bir müddet sonra hazırlığını yaparak Kapısı halkıyla Konya'ya iki saat mesafedeki *Sille* mevkiine gelmiş²⁵ ve Konya Valiliği fermanını okutmak üzere fermanı Divan kâtibi ile şehre göndermiştir.

Bunun üzerine Candaroğlu Seyyid Ebubekir ile avaneleri "Abdurrahman Paşa'nın memuriyeti Konya'dan Üsküdar Ocağına asker tertibidir" diyerek bir kısım halkı da kendilerine uydurup ayaklandırarak Paşayı Konya'ya sokmamağa karar vermişler ve usulen Valiyi karşılamağa çıkmak isteyenleri tehdid ile karşılamaktan men etmişlerdir.

Bu durumu haber alan Kadı Abdurrahman Paşa mevsimin kış olması dolayısıyla çadırlar altında durulamadığından dolayı maiyyeti kuvvetini köylere dağıtarak halka emniyet vermek için ikiyüz kadar adamı ile 1218 Şabanının sonuncu günü akşamı (14 Aralık 1803) yâni Ramazanın birinci gecesi alaturka saat beşte birdenbire Konya'ya girerek valilere mahsus saraya inmiş ve ertesi günü vilâyet kadısı, müfti ve mahallî eşrafı davet ederek memuriyeti nizam-ı cedit askerî tertibi ise de, hiç kimseye garezi ve nefsaniyeti olmadığını ve memleket halkıyla iyi geçineceğini beyan etmiştir.

Bunun üzerine sureta muvafakat gösteren ileri gelenler valinin yanından ayrıldıktan sonra Abdurrahman Paşa'ya haber göndererek:

Yanındaki adamları kâfidir, taşradaki adamlarını memleketlerine göndermesini teklif etmişler ise de, Abdurrahman Paşa ilkbaharda mühim bir vazifeye memur olduğu cihetle maiyyetini dağıtamıyacağını söylemiş ve yarın nizam veririz diye mukabele etmiş ise de, Konya hâdisesini idare edenler köylere adam göndererek Paşa'nın köylere dağıttığı askerin kimini soyup çıplak bırakarak kimisini de öldürmeğe başlamaları ve sonra da paşanın sarayına hücum etmeleri üzerine iki taraf arasında müsademe olmuştur. Hâdiseyi yatıştırmak isteyenlere âsiler:

— Hakkında katline ferman vardır, diye yalan sözlerle dellâllar bağırtarak halkı da aldatmışlar ve kendileriyle beraber olmayanları tehdid etmişlerdir.

²⁵ Cevdet Tarihinde (C. 9, s. 48) Abdurrahman Paşa'nın Çayır Bağları denilen mahalle indiği yazılmaktadır.

Şehirli ile Abdurrahman Paşa'nın ikiyüz kişilik kuvveti arasında kırk dört saat süren müsademe neticesinde yanındaki az kuvvetle bunlara karşı koyamayacağını anlayan Abdurrahman Paşa sabah erkenden atlanarak müsademe ede ede *Konya*'dan çıkmağa mecbur olmuş ve civardaki Hoca Cihan (Cihanbeyli) köyüne gelmiştir. Bu müsademede Abdurrahman Paşa'nın yeğenlerinden birisi ile elli nefer maiyyeti ölüp gerek kendisinin ve gerek oğullarının Konyaya getirilmiş olan eşyaları yağmalanmıştır²⁶. Abdurrahman Paşa keyfiyeti tafsilâtiyle biraz geç olarak hükûmete bildirmiştir.

Abdurrahman Paşa aleyhinde olarak âsiler tarafından hükûmete gönderilen arizada ise kendilerini müdafaa yollu mütalâalar vardır.

Abdurrahman Paşa sadr-ıâzamın tahriratını aldıktan sonra vakayı tafsilâtiyle bildirmiş olduğu 29 Ramazan 1218 ve 12 Ocak 1804 tarihli olarak sadr-ıâzamın vermiş olduğu cevaptan anlaşılıyor²⁷.

Bu olay sebebiyle Konya Kadısı, müftüsü, ulema ve yeniçeri serdarı ve diğer ocaklar zabitan ve memleket âyanına 1804 Ocak ve Şubat tarihli iki ferman yollanarak valinin mutlak surette *Konya*'ya alınması ve bu hale cür'et edenlerin katilleri icap etmekte ise de, kan dökülmesini mücîp olmamak için hasmâne harekete son verilerek valinin karşılanıp sarayına oturtulması ve bundan böyle bu gibi hallerden sakınılması ve şehirde terkettiği para ve eşya ve hayvanatının iadesi ve ancak bu şerait ile cezalarının af olunabileceği ve aksi halde müsebbiplerinin şediden ceza görecekları ve Abdurrahman Paşa'ya da garaz ve nefsanîyet göstermeyip mülâyim hareket etmesinin tavsiye edildiği bildirilmiştir²⁸.

²⁶ Hâdiseyi hükûmetin ne suretle haber almış olduğu 3 Ocak 1804 tarihli Sadr-ıâzamın tahriratından şöyle anlaşılıyor: "Konya ahalisinden bazı erbabı fitne ve fesat tahrikiyle ehali Konya duhulünüze mümaneat etmiş olduklarından cenabınız leylen duhul eylemiş iseniz dahi hazele-i ehali ertesi günü üzerinize hücum edip sizin dahi askeriniz taşrada bulunmuş olduğundan müdafaa müyesser olmayarak eşya ve kethüdanızı terk ile Alanya'ya doğru ric'at ve azimet etmiş olduğunuz mesmuumuz olduğundan... işbu nemikamızın vüsulünde vak'anın sureti vukuunu ve cenabınızın halen ne mahalde bulunduğunuzun ve nasıl hareket edeceğinizin ve ne gûna tedbir ve ianeye muhtaç olduğunuzun âcilen iş'arı." (Başvekâlet arşivi, Sandık 49 No. 106).

²⁷ Abdurrahman Paşa'nın Konya dönüşünü bildiren mektubuna karşı Sadr-ıâzamın cevabî tahriratı (Hattı Hümayun vesikaları Sandık 49, No. 198).

²⁸ Konya Mahkeme-i şeriyesi sicilli 216-222 tarihli sicil.

Âsiler, pâdişahın fermanlarına ve sadr-iâzam tarafından Konya mevlevî şeyhi Çelebi Efendiye gönderilen mektuplara ehemmiyet vermemiş ve Kavak mevkiine gelmiş olan Abdurrahman Paşa'ya mukabele için tedbir alınmış ve mevsimin kış olması sebebiyle askerî harekâta imkân olmadığından iş muhabereye dökülmüştür. Konya Mevlevî şeyhi Mehmed Emin Efendi'ye *Konya*'dan çıkarak *Afyon-karahisar*'a veya *Kütahya*'ya gitmesi hakkında Sadr-iâzam tarafından mektup yazılmış ise de, Şeyh Efendi özür beyan ederek Konya'dan ayrılmamış veya kendisini âsiler bırakmamışlardır. Eldeki vesikalara göre Çelebi Efendi açıktan açığa âsilere yardım etmekte idi. Hattâ Konya havalisinde şekavet yapan serseri deli kuvvetlerinin reisi olan Delibaşı İsmail, âsilere yardım etmek üzere yüzelli kadar eşkiya ile *Konya*'ya gelmiş ve Çelebi Efendi tarafından Delibaşı İsmail'e hil'at giydirilmişti²⁹.

Delibaşı İsmail on, onbeş seneden beri Karaman Vilâyeti etrafında şekavet yaparak yüzon sekiz köyü perişan edip mezarlıktan başka bir şey bırakmayan azılı bir şaki olup, katli hakkında ferman çıkmış ise de, ele geçirilememişti. Delibaşı İsmail *Konya*'ya birkaç saat mesafede bir mahal tedarik ederek orasını kule ve hendeklerle tahkim edip siperler yaparak tahassun etmişti. Onun tahassun ettiği bu mevki İnsuyu köyüne yakın Ladik derbendinde idi.

Lüzumu halinde kendisine *Sivrihisar* voyvodası Yazıcı İbrahim ve Deli Bekir yardım ediyorlardı³⁰. İşte *Candaroğlu* ve arkadaşları, Abdurrahman Paşa'yı *Konya*'ya sokmamak için bunu da yardıma çağırışlardı. *Konya*'ya alınan Deli İsmail, emrindeki kuvvetlerle, kıştan istifade ile Abdurrahman Paşa kuvvetlerine baskın yapmış ise de, bozularak kaçmıştır³¹.

Sultan Selim, Abdurrahman Paşa'nın mutlak surette *Konya*'ya girerek hem hükûmetin ve hem kendisinin nüfuzunun kırılmamasını şiddetle arzu etmekte idi. Bu işte gevşek davranmak Pâdişahın nizam askeri yetiştirmek hususundaki azmini önleyeceği

²⁹ Abdurrahman Paşa'nın 27 Zilkade 1218 tarihli tahriratından Sandık 21 hat No. 70; buna karşı (Delibaş'ın idamı hakkında Abdurrahman Paşa'ya yollanan ferman (Mektum mühimme 4 S. 121).

³⁰ 1216 H., 1801 M. tarihli Karaman Valisi Zühdü İsmail Paşa'nın tahriratından (Sandık 21, hat No. 14).

³¹ Abdurrahman Paşa'nın tahriratı (Topkapı Sarayı arşivi No. 6998).

için buna aykırı herhangi bir hareketin nazarı dikkate alınmayacağı anlaşılıyordu.

Abdurrahman Paşa'yı Konya'ya sokmamak isteyenler paşanın aleyhinde kaleme aldıkları bir arızayı Tarikatçı Dede, Hacı Said ve Kapıcı oğluyle İstanbul'a yollayarak Abdürrahman Paşa'yı Valilikten uzaklaştırmak istemişlerse de, valinin yazması üzerine bu üç şahıs ile yanlarındaki adamları evvelâ tomruğa vurulup sonra da birer tarafa sürülmüşler³² ve keyfiyetten Abdurrahman Paşa da haberdar edildiğinden bu hareketinden dolayı 27 Zilkade 1218 ve 10 Mart 1804 tarihli bir arıza ile Kadı Abdurrahman Paşa hükûmete teşekkür etmiştir.

Âsilerin maksatları Abdurrahman Paşa'yı *Konya*'ya sokmamakta ısrar ile mukavemet ederek emsali mesbuk olduğu üzere nihayet hükûmet bu halden bıkararak valiyi azledeceği kanaati idi. Fakat Sultan Selim her ne suretle olursa olsun, Abdurrahman Paşa'nın *Konya*'ya girmesinde ısrar ediyordu.

Mevsimin kış olması sebebiyle Konya muhasara edilemiyordu. Abdurrahman Paşa'nın karargâhı Konya'ya üç buçuk saat mesafedeki *Başere* köyünde idi. Onun burada oturmasının sebebi maiyyetindeki askerinin zahiresinin kendi idaresi altındaki Beyşehir deposundan kolayca temin edilmesinden ötürü idi.

Abdurrahman Paşa Konya meselesini süratle hallettikten sonra Rumeli tarafına geçecekti. Halbuki iş uzadığından 27 Zilkade 1218 ve 10 Mart 1804 tarihli tahriratiyle meselenin biran evvel hal edilmesi için Bozok mutasarrıfı Çapar oğlu Süleyman Bey'in iki bin suvari ile kendisine yardım etmesini istemişti.

Sadr-ıâzam Yusuf Ziya Paşa, Abdurrahman Paşa'nın bu tahriratının kenarına yalnız Çapar Zadenin değil yedi sancak askerinin yardıma girmesini Şeyhulislâm ile görüşerek Çelebi Efendi'nin *Kıbrıs*'a sürgün edilmesini Pâdişaha arz etmiştir. Sultan Selim, gerek Abdurrahman Paşa'nın tahriratını ve gerek Sadr-ıâzaman derkenarını okuduktan sonra bu arızanın üzerine:

“*İktiza eden memurlar tayin ve her veçhile tekit olunsun, Çelebi Efendi bu defa dahi nefyolunmayıp şeyhulislâm efendi tarafından pend ve nasihat*

³² 9 Zilkade 1218 (20 Şubat 1804) tarihli Abdurrahman Paşa'ya gönderilen tahrirat. (Hattı hümayun vesikaları, Sandık 49, No. 206).

yazılsun. Bu kere yine ısga eylemezse sonra sülâlei mevlânadan değil eşkiya muamelesi olunuru bilsün” hattı hümayununu yazmıştır.

Filhakika Abdurrahman Paşa'ya yardım edilmek üzere Çaparoğlu Süleyman Bey'le³³ Aladağ âyanına, Hadım müftüsüne Beyşehir, Akşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir Sancakları mütesellimlerine Zilhicce iptidaları (1804 Mart ortaları) tarihli fermanlar gönderilmiştir³⁴.

Abdurrahman Paşa'nın yanına yardımcı kuvvetler tayin olunduktan sonra Çaparoğlu Süleyman Bey Konya yeniçeri serdarına vesair Ocaklıya gönderdiği mektupta Abdurrahman Paşa'nın sulhan veya harben Konya'ya ithali için kendisine kat'î ferman gönderildiğini ve külliyetli askerle o taraflara gelmek üzere olduğunu ve ocaklı demek pâdişahın mutî kulları demek olduğundan Abdurrahman Paşa azlolunup yerine bir başkası alınur fikriyle vâki muhalefete son verilmesini ve keyfiyetin müfti ile Çelebi Efendiye de yazıldığını neticesinin pek fena olup akıllarını başlarına alıp görüşerek karar vermelerini ve kendilerine kefil olunacağı için memleketin harabisine sebebiyet vermemelerini ve ikaz yollu kendilerine bu mektubu gönderdiğini beyan ettikten sonra en sonunda:

“Pâdişahın iradesi olur, sizin sözünüz olmaz, hemen şimdiden vesvese edenler çıkıp ordumuza gelmeğe gayret eylemeniz matlubumdur vesselâm” demektedir³⁵.

Nizam-ı cedid askerinin artmasında büyük gayret ve faaliyeti görülen Süleyman Bey'e karşı Sultan Selim'in teveccühü olduğundan Abdurrahman Paşa'ya yardım etmesi hakkında kendisine ferman gönderileceği sadr-îâzam tarafından arzedilmesi üzerine pâdişah sadr-îâzamin takriri üzerine :

“—*Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya ithali hasren ve kasren Çapar Zade Süleyman Beyden matlubumdur. Lâkin kan dökülmeksizin ithal ederse daha ziyade haz ederim. Kapu kethüdasını çağırıp bu veçhile tenbih ile bu veçhile kendine yazılsun.*” hattı hümayununu yazmış ve bu suretle

³³ Cevdet tasnifi dahiliye vesikaları No. 1904. Sadr-îâzamin da (10 Zilhicce 1218, 27 Mart 1804 tarihli Süleyman beye mektubu vardır.

³⁴ Konya Sancağında vaki kazaların âyan ve voyvodalarıyla Beyşehri, Aksaray, Kayseri, Niğde, Kırşehir sancakları mütesellimlerine hükümler. (Cevdet tasnifi, dahiliye vesikaları No. 13526).

³⁵ Konya Mahkemei şeriyesi sicilli sene 1218 (1216-1222) sicilinden.

Süleyman Bey'e 1218 Zilhicce iptidaları (1804 Mart ortaları) ferman gönderilmiştir³⁶. Yine bu hususa dair Sadr-iâzam'ın Süleyman Bey'e tahrirati vardır³⁷.

Konya etrafındaki sancakların ve bilhassa icraatı şedit olan Çaparoğlu'nun üzerlerine geleceğini anlayan âsiler bu hale karşı muhalefetten vaz geçmişler ve bu suretle Abdurrahman Paşa valiliğe tayin tarihinden sekiz ay ve Konya önüne gelerek muhalefetle karşılaşmasından dört ay sonra 1218 Zilhicce sonlarında (1804 Nisan) *Konya*'ya girmeğe muvaffak olmuş ve âsilerin elebaşları Candoroğlu Ebubekir, son bir tecrübe olarak yaptığı baskında muvaffak olamaması üzerine yaralanıp kaçmıştır.

Abdurrahman Paşa *Konya*'ya girip kaçamayan elebaşılardan birkaç kişiyi idam ile sükûneti temin ve işleri ele aldıktan sonra isimlerini bir buyruldu ile ilân etmiş olduğu şahıslardan maada Konya ehali hakkında af ilân etmiştir³⁸.

Konya işinin neticelenmesi üzerine mevlevî şeyhi Çelebi Mehmed Emin Efendi'nin evvelki fermanlarla Afyonkarahisar veya Kütahya'da oturması hakkındaki emre lüzum kalmayarak Vali Abdurrahman Paşa'nın ricası üzerine evvelki fermanlar hükümden iskat edilerek Konya'da kalması emrolunmuştur (1219 Safer iptidaları ve 1804 Mayıs sonları)³⁹.

Abdurrahman Paşa hemen vilâyette nizam-ı cedid askeri teşkilâtına başladı⁴⁰ ve hükûmetçe her ihtimal düşünülerek Konyalıların ve Konya'daki ocakların bundan böyle muhalif bir hale cür'et etmemeleri ve kaçmış olan âsiler gelince haber vermeleri ve aksi harekette bulunacak olanların cezalandırılmaları için ağır nezre

³⁶ Başvekâlet arşivi Cevdet tasnifi dahiliye verikaları No. 1904.

³⁷ Başvekâlet arşivi Hattı hümayun vesikaları, Sandık 49.

³⁸ Konya'dan kaçıp af edilmeyen şahısların başlıcaları: Candaroğlu Ebubekir, Dereli Mehmed, Kabak kızı oğlu Mehmed, Pürken Mustafa, Deli Aşşenin oğlu, Çatkafa çopur İsmail, Hırsız oğlan, Dağlıoğlu Seyyid, Tekeli kaynı Süleyman, Şamdancı Lâtif, Kızın oğlu, Peynirci Hacı, Deli Abdülkerimoğlu, Çaylak Nebi, Çakır Beşe, Deli Ömer, Kalyoncu İbiş, Kantarcı Ahmed Oğlu vesaire. (17 Safer 1218) Konya Şeriyye Sicilli.

³⁹ Çelebi Efendi'nin Konya'dan çıkarılmasına dair bizzat Şeyhe gönderilen 1219 Safer iptidaları tarihli ferman (Mühimme defteri 221 s. 36).

⁴⁰ Mühimme defteri 221, s. 35.

(büyük para cezasına) bağlanmaları hakkında 1219 Safer iptidaları 1804 Mayıs tarihiyle Karaman Valisiyle Konya Kadısı ve Konya Müftisine ve memleket âyaniyle ocaklıya ferman gönderilmiştir⁴¹.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ye Dağlı Eşkîya Üzerine Memuriyeti :

Biraz yukarıda kaydettiğimiz gibi Abdurrahman Paşa'nın *Konya*'ya girmesini müteakip Karaman eyaletinde derhal nizam-ı cedit teşkilâtına başlanmıştır. Üçüncü Selim, Çaparaoğlu Süleyman Bey'in nüfuzu altındaki *Bozok*, *Kayseri*, *Çankırı*, *Kastamonu*, *Ankara*, *Amasya* ve *Tokat* taraflarında ve Anadolu valisinin idaresi altındaki Sancaklar'da nizam-ı cedit teşkilâtını yürütmeğe azmetmiş ve Abdurrahman Paşa vasıtasıyla de *Konya*, *Aksaray*, *Niğde*, *Neuşehir*, *Beşşehir*, *Akşehir*, *Alanya* ve *Antalya* ile *Isparta*'da bu teşkilâtı genişletmek istemişti.

Filhakika, gerek Çaparaoğlunun ve gerek Kadı Paşa'nın muntakalarında ve nüfuzları altındaki yerlerde şahsî ve kesin icraatları sayesinde isteyerek, istemeyerek nizam-ı cedit askerî faaliyeti kendisini göstermeğe başladı ve *Bolu* taraflarında Hacı Ahmed Oğlu İbrahim Ağa'nın gayretiyle talimli asker işi başarı ile devam ediyordu.

Sultan Selim, Anadoludaki nizam-ı cedit askerî faaliyetini Rumelide de tatbik etmek istemekte idi, fakat bu sırada Rumelide Dağlı eşkıyası diye meşhur olan serserilerin şekavetleri genişleyerek bunlar *Çatalca*'ya yakın yerlere kadar gelmişlerdi. Eşkîyanın bu suretle yayılmasında Rumelindeki âyanların işi gevşek tutmalarının âmil olduğu görülüyordu. Kendi muntakalarında keyfî bir idare tarzı tutarak Hükûmet emirlerinin işlerine gelenlerini tutup, gelmeyenlerine ehemmiyet vermemeği âdet etmiş olan âyanlarla Dağlı eşkıyası işinin hallinden sonra sıra kendilerine geleceğini tahmin etmeleri ve Dağlı eşkıyası işinin sürüncemede kalmasını icap ettiriyordu.

Dağlı eşkıyasının faaliyetleri ilk zamanlarda *Filibe* ve havalisiyle Batı Trakya'da ve Balkan dağlarının kuzeyinde olup henüz Doğu Trakya'ya geçmemişti ve İstanbul'a haylı uzaktı; fakat 1218 H.,

⁴¹ Mühimme defteri. 221 s. 34, 35 ve Cevdet Tasnifi dahiliye vesikaları 11612 ve aynı suretle Konya Mahkemei şeriyye sicilli. Fermanın sureti 1219 Evaili Safer. Bu fermanla Karaman Beylerbeyliğinin daimî olarak Abdurrahman Paşa üzerinde kalacağı işaret edilmiştir.

1803 M. tarihinden itibaren bunların faaliyetleri *Edirne* ile *Çatalca* aralarına da yayıldığından bu hal hükûmeti korkutmuştu⁴². Dağlı eşkiyasının tesirli olarak faaliyetleri 1206 H., 1791 M. tarihlerinde Rusya ve Avusturya muharebelerini müteakip olup, hükûmet bunların üzerine zaman zaman beylerbeyi, vezir rütbesindeki paşalar kumandasıyla veyahut nüfuzlu bir ve birkaç âyanı memur ettise de bir netice elde edilemediğinden nizam-ı cedid askeriyle tedipleri takarrür ederek Asakiri Şâhâne başbuğu olan Karaman Beylerbegisi Abdurrahman Paşa memur edilmişti⁴³.

Konya isyanı sebebiyle Abdurrahman Paşa'nın dağlı eşkiyası üzerine gitmesi onbir ay gecikmiş ve bu hal dağlı şekavetinin Gümül-cine âyanı Tokatçıklı Süleyman ile Filibe âyanı Hüseyin Bey gibi şahısların el altından körüklemeleriyle sahası çok genişlemişti⁴⁴.

Kadı Abdurrahman Paşa'ya muallim Asakir-i Şâhâne başbuğu unvanı verilerek *Çatalca*'ya kadar sokulmuş olan dağlı eşkiyası üzerine memur edilmiş ve Konya Valiliğinin üzerinde kalacağını mübeyyin kendisine bir de ferman gönderilmiş ve hemen hareket etmesi emrolunmuştur.

Abdurrahman Paşa, yerine bir mütesellim tayin ettikten sonra maiyyeti kuvetleriyle 10 Rebiulevvel 1219 ve 19 Haziran 1804-de *Üsküdar*'a gelmiş ve altı gün kadar *İstanbul*'da kaldıktan sonra kumandası altına verilecek nizam-ı cedid kuvvetleriyle *Davudpaşa*'ya geçti ve 1 Temmuz 1804'e kadar orada kalıp ertesi günü *Küçükçekmece*'ye hareket ve orada bir gün kaldıktan sonra Temmuz beşte *Çorlu*'ya varıp orada bulunan nizam-ı cedid askerini de kumandası altına aldı.

⁴² Dağlı eşkiyasının muhtelif tarihlerdeki reisleri şunlardır: Koca Ahmed, Hacı Manav, Kara Halil, Kümüş Çene, Raşid, Sarioğlu, Ahmetcik, Molla Ali, İsa Oğlu, Kara Feyzi, Burgazlı Deli Kadri, olup bunlardan en son çete reisleri, Deli Kadri ile Kara Feyzi idiler.

⁴³ Sultan Selim Sadr-iâzama:

"Baharda Çorlu'ya bin kadar suvari ile bir rabıtalı mir-miran (Beylerbeği) elbette lâzımdır... iktiza edenlerle söyleşip nasıl asker olmalı ve kim tayin olunmalı bil müzakere tertip eylesin, sen dahi mülâhaza idesin. İstanbul ovası böyle boşken bütün eşkiyalar buralara gelir rezalet olur" hattı hümayununu yazmış ve sonra nizam askerinin gönderilmesine karar verilerek Konya valisi Kadı Abdurrahman Paşa memur edilmiştir. (*Selim III. nün hattı hümayunları Enver Ziya Karal, s. 124*).

⁴⁴ Dağlı eşkiyası üzerine 1206 H., 1791 M.'den itibaren memur edilen paşalar ve bunların azilleri âyanlardan tayinler hakkında (Cevdet tasnifi ve dahiliye vesikaları No. 832) de tafsilât vardır.

Çorlu'dan Eşkîya Üzerine Hareket:

Abdurrahman Paşa Çorlu'daki nizam-ı cedit askerleriyle de birleşerek 19 Rebiulâhır 1219 ve 28 Temmuz 1804'de eşkıyanın toplanmış olduğu *Malkara*'ya hareket etti. Eşkîya *Malkara* civarındaki Bulgar köyünü siper ve hendeklerle tahkim etmiş ve nizam-ı cedit kuvvetlerine karşı koymuşlarsa da bir kaçıyüz telef verdikten sonra Balkan taraflarına doğru kaçmışlardır.

Bunun üzerine *Filibe*'den çıkarak ana yoldan *Edirne*'ye gelmekte olan Rumeli valisi İbrahim Paşa bu firarî eşkıyayı takip ile *Çırpan* kasabasına gelmiş ve bunları takibe beylerbeyi rütbesindeki paşaları tayin etmiş ise de eşkıya Balkan dağlarını aşarak (Tristinik)li İsmail Ağa'nın hududuna ve Tırnova kasabasına geçmiş olduklarından İbrahim Paşa Ruscuk âyanı Tiristiniklinin muntakasına geçmemiş ve şayet eşkıyayı takip eyliyecek olursa İsmail Ağa'nın bundan kocunacağını hükûmete bildirmiş olduğundan dağlıların tedipleri İsmail Ağaya havale edilmiştir⁴⁵.

Hükûmetin emri üzerine Tiristinikli İsmail bu firarî eşkıya üzerine kendisine tâbi *Hezargırat* âyanını memur ettiğinden bu suretle bir kısmı katledilen eşkıyanın bakıyyesi *Vidin*'de bulunan Parvand oğlu Osman Paşa'nın arazisine geçtiklerinden *Hezargrad* âyanı geri dönmüştür.

Dağlı eşkıyasına galebesinden sonra Abdurrahman Paşa daha ileri gönderilmeyerek *İstanbul*'a dönerken kumandası altındaki nizam-ı cedit askerinin suvarilerini Çorlu'da ve piyadesini *Tekirdağın*'da bırakması emredildiğinden anları oralara bırakarak maiyyeti kuvvetleriyle İstanbul'a gelmiş, askerini *Üsküdar*'a geçirirken Pâdişah görmüş ve muvaffakiyetinden dolayı pâdişah kendi karihasından olarak 27 C. 1219 ve 3 Ekim 1804'de Abdurrahman Paşa'ya vezirlik vermiş, Karaman Valiliğini yine üzerinde bırakmış⁴⁶ ve aynı sene Şevval tevcihatında da Konya ile beraber *Akşehir* Sancakları

⁴⁵ Hatt-ı hümayun vesikaları No. 2460.

⁴⁶ Benim Vezirim

Talimli askerler gelmiş gördüm Üsküdar geçiyorlar. Abdurrahman Paşaya rütbe-i vezaret ihsan-ı hümayunum olmuştur, üç tuğ viresin Anadoluya vezir geçip memur olduğu asker tanzimine germiyetle mübaşeret eylesin... (Topkapı arşivi No. 7014).

mâlikane suretiyle Abdurrahman Paşa'ya tevcih edilmiştir⁴⁷. Bu malikâne sancaklardan başka birer mütesellim ile idare etmek üzere Beyşehir, Kayseri, Niğde sancakları da nizam-ı cedid ocağına asker yetiştirmek üzere Abdurrahman Paşa'ya verilmiştir.

Abdurrahman Paşa'ya yapılan bu tevcih dolayısıyla kendisine gönderilen fermanda kendisinin iç ve dış dairesi halkının haricinde olarak gerek kendi memleketi olan Alanya'da ve gerek tevcih edilen mahallerdeki yerli ve yurtlu halkın dinç ve güzidelerinden suvariliğe elverişli bin kadar asker yazarak bunları kendi tarafından bütün levazım ve tayinatının temini ile - çünkü bu sancaklar asker yetiştirmek üzere kendisine verilmişti- Üsküdar ocağından gönderilecek muallimler vasıtasıyla nizam-ı cedid talimiyle yetiştirilmesi ve zabitelerinin tayinleri emrolunmakta idi.

Bu bin nefer suvarinin hazer vaktinde maaş ve tayinatı; silâh ve elbiseleri Abdurrahman Paşa tarafından temin olunacak sefer vaktinde ise maaş ve tayinlerini hükûmet verecekti.

Bu ferman üzerine Abdurrahman Paşa Konya, Karaman, ve Kayseri'den yüzer, Alacadağ kazasından kırk, Konya Ereğlisinden elli, Karapınar ile Hotamış derbendinden yüz, Bekulî derbendinden ve Kadınhandan yirmibeş, Akşehir ile İshaklıdan yüz, Ilgın ve Tatlardan elli, Niğde sancağından yüz ve Alanya'dan ikiyüzotuz beş suvari namzedi tertip etmiş ve bu faaliyeti pâdişah'ın memnuniyetini mûcip olmuştur⁴⁸.

Abdurrahman Paşa'nın Dağlı eşkıyasına galebesi üzerine Trakya havalisinde şekavete son verilmiş ve bunları zaman zaman tahrik eden *Gümülcine* âyanı Tokacıklı Süleyman'nın katli bunda müessir olmuştur. Şekavetin bastırılmasını istemeyen âyanlar bundan sonra serkeşlikte bulunurlarsa üzerine nizam-ı cedid kuvvetinin geleceğini düşünerek keyifleri kaçmıştı.

Dağlı eşkıyası işi bittikten sonra hükûmet talimli asker işini Rumeli'de de yaymak isteyerek bunu Abdurrahman Paşa'ya

⁴⁷ Kayd-ı hayat ve Malikâne suretiyle bir sancak veya vilâyetin tevcihinde o vilâyet veya sancak büyük küçük mukataat veya tevliyet vesair iltizamlar o malikâne kime tevcih edilmiş ise her sene o iltizam'lar anın vasıtasıyla mültezime verilir ve bu suretle malikâne sahibi büyük bir menfaat elde ederdi.

⁴⁸ Evasıtı Recep 1219 tarihiyle Abdurrahman Paşa'ya gönderilmiş olan ferman. (Konya Mahkemei şeriyeye sicilli 1216-1222).

havale ettiği sırada Sırp isyanı da vukua gelmiş olduğundan bundan bilistifade Rumeli âyanlarını korkutmamak için Abdurrahman Paşa'nın Sırp isyanını bastırmağa memur edilen Rumeli valisi İbrahim Paşa'nın maiyyetine yardımcı olarak tayin olunduğunu ilân eylemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABDURRAHMAN PAŞA'NIN RUMELİYE MEMURİYETİ

Rumelideki Duruma Kısa Bir Bakış :

Anadolu tarafında Çaparoğlu Süleyman Bey'in ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın gayretleriyle nizam-ı cedid onların nüfuz muntakalarında epi ilerlemiş askerî kışlalar yapılmıştı. Anadolu'da da herne kadar âyanlık ile idare edilen bazı muntakalar varsa da bunların içinde *Çaparoğlu* ile *Kara Osmanoğlu* en kudretlileri olup, bunlardan Çaparoğlu nizam-ı cedid'e taraftar ve Karaosman oğlu da hükûmete sadık olduklarından durum emniyet altında idi.

Bundan başka Bolu âyanı Hacı Ahmed oğlu İbrahim Ağa da nizam-ı cedid için çalışıyor ve büyük gayret gösteriyordu. Sivas ve havalisi Çaparoğlu Süleyman Bey'in genç yaşta vezir olan oğlu Mehmed Celâleddin Paşa'ya verildiğinden bu taraflar da ele alınması demektir.

Canik (Samsun) ve Karadenizin Trabzon'a kadar olan kasabaları Canik'li Hacı Ali Paşa ailesinin nüfuzları altında idiye de bunların, Çaparoğulları aralarındaki münaferet sebebiyle nizam-ı cedide aleyhdar olan Tayyar Paşa'nın hükûmetin Çaparoğluna yardımı sebebiyle mağlûp edilerek Rusya'ya kaçması dolayısıyla nizam-ı cedid aleyhine bunlardan bir zarar gelme ihtimali kalmamıştı.

İkinci derecedeki Anadolu âyanlarından *Bilecik* âyanı Kalyoncu Ali ile *Gediz* âyanı Nasuh oğlu Nasuh'un nizam-ı cedide aykırı hareketleri görülmediğinden o cihetten de endişe edilemezdi. Zaten, Çaparoğlunun şan ve kudreti herhangi bir muhalefeti bir hamlede yok edecek derecede olduğundan bu muntakalarda yeni askerî nizama karşı bir aksülamel ihtimali yok gibiydi.

Rumeliye gelince, burada durum bambaşka idi. Bu muntakada Batı Rumeli Sancak mutasarrıfı olarak yerli hanedandan Arnavut beylerinin ellerinde idi. *Yanya'yı* merkez yapmış olan Tepedelenli

Ali Paşa ise aslen Kütahya'lı bir mevlevî ailesine mensup ise de babası Veli Bey ve kendisi uzun seneler bu havalide yerleşerek nüfuz tesis ettiklerinden *Yanya* etrafı kısmen *Mora*'ya kadar bunun tesiri altında idi, fakat Tepedelenli henüz korkulacak kadar dişlenmemişti. Hükûmet merkezinin zaafı sebebiyle buralarda şöyle böyle hükûmete bağlı olduğundan, Tepedelenli *Ali Paşa* bir gaile çıkmadan okşanarak idare ediliyordu.

Rumelinin doğu ve orta mıntakalarıyla kuzey ve güney kısımları, Trakya ve Makedonya taraflarında da âyan ve nâzır isimleriyle mütegalibeler bulunuyordu. Bunlar kendi mıntakalarında mütesellim ve Voyvoda olarak bulunmakta idiler. Bunlardan mütesellim olanlar kendi vali ve sancak mutasarrıflarını vilâyet merkezine kabul etmeyecek onların namına iş görüyorlar ve onlara eyalet hasılatından maaşlarına mukabil pek az şey gönderiyorlardı. Voyvodalar ise ya Osmanlı hanedanına mensup sultanların veya devlet maliyesinin memurları olup idarelerindeki mukataaları iltizama vererek aldıklarının muayyen bir kısmını mahallerine yollayarak diğer kısmının fazlasını alıp istedikleri gibi hareket ediyorlardı.

Âyanlar⁴⁹ bir hükûmet gibi asker besliyorlardı. Her birisinin hudutları muayyen olup zaman zaman birbirleriyle muharebe ediyorlardı. Bu hallere karşı âciz durumda olan hükûmet iki tarafın

⁴⁹ Âyan, arabca göz manasına olan *ayn*'in cemidir. İstilah manası bir zümrenin seçkin büyükleri demek olup, herhangi bir vilâyet, sancak veya kazada o mahallin idaresiyle alâkadar olarak halk tarafından seçilen şahıslara *âyan* denilmiştir. Bunlar memleketin nüfuzlu ve itibarlı aileleri arasından seçilir ve hükûmet tarafından hiç bir müdahale olmaz. Fakat seçilen şahsın âyanlığı valinin buyrulduzu ile tasdik edilmek suretiyle âyanın memuriyeti kat'ileşirdi.

Âyanların bilhassa on sekizinci asır sonlarındaki nüfuzları ve serkeşlikleri hükûmeti düşündürdüğü için 1200 H., 1786 M. de âyanlık kaldırılarak yerine orta sınıf halk arasından olarak şehir kethüdalıkları ihdas edilmiş ise de, kethüdalar mahallî hanedan ve eşraftan olmadıklarından halk arasında sözleri geçmez olmuş, bunun üzerine 1790 da diğer bir fermanla âyanlık tekrar meydana gelmiştir. Âyanların vazifeleri memleketin idaresi işleri, asayişin temini, vergilerin tahsili gibi şeyler olup bu hizmetlerine karşılık hükûmetçe kazalar halkına tevzi edilen vergiden kendilerine de bir para ayrılırdı. Fakat bunlar bu miktara kanaat etmeyerek kendilerine fazla para tahsil ederlerdi. Kendi mıntakaları dahilindeki hazine mukataalarını cüzî para ile iltizam ederlerdi. Rumelideki büyük âyanlardan Rusçuk âyanı Tristinikli İsmail Ağa ile Serez âyanı İsmail Bey'in emirleri altında ikinci derecede kaza âyanları vardı.

arasını bulmak için memurlar yollıyor ve mahallî halkın perişan olmamasını temin etmek istiyordu.

Âyanların ellerindeki yerler mülki teşkilât mücibince hükûmet tevcihatında kime verilmişse âyan olan şahıs oraya tayin edilen vali veya mutasarrıfın mütesellemi yani vekili olmakla beraber o vezir ve beylerbeyini kendi mıntakasına sokmayarak ona muayyen dirliğinden para gönderirdi.

Bunların bu tahakkümleri ve tegallüpleri yetmiyormuş gibi yukarıda geçtiği gibi dağlı eşkıyası da hükûmetin başına ayrı bir belâ kesilmişti. Bazı âyanlar çıkarlarına göre bunları tahrik ediyorlardı. Bundan dolayı şekavetin arkası alınamıyor ve bu hal âyanların işlerine geliyordu.

İşte Rumeli böyle bir durumda iken Üçüncü Selim *İstanbul* ile *Edirne* arasını Dağlı eşkıyasından temizledikten sonra bu mıntakada *Vize*, *Çorlu* ve *Ereğli* taraflarında nizam-ı cedit askerî teşkilâtı yapmak isteyerek o taraflara fermanlar yollamış ve oraların kadılarından da *Levent Çiftliği* ve *Uskûdar* ocaklarına neferat tertip olunmak üzere olduğuna dair ilâmlar gelmiş olduğundan bu hal nizam-ı cedit askerinin Rumelide de kurulabileceği ümidini vermişti⁵⁰.

Bunun için pâdişah cepheden teşebbüs etmek istemeyerek daha doğrusu herhangi bir muhalefetle karşılaşmak ihtimaline karşı tedbirli bulunarak âsi Sırpların tedipleri için Rumeli valisi İbrahim Paşa'yı tayin eylediği gibi ona yardımcı olarak Kadı Abdurrahman Paşa'yı nizam-ı cedit askeriyeye memur edip *Edirne*'de bulunmasını ve lüzumu halinde İbrahim Paşa'ya yardım etmesini emreylemişti.

Rumeli âyanları içinde en dişlisi Ruscuk ve havalisi âyanı Tiristinikli oğlu İsmail Ağa idi. Bu adam tedbirli, sırasına göre yumuşak ve muti ve işine gelmediği zamanda da serkeş ve tehlikeli idi. Hükûmete karşı isyan etmemekle beraber her zaman isyan edecek gibi hareketleriyle bir gaile çıkartmak istemeyen hükûmeti sindirmiş ve bu suretle âyanlık mıntakasını genişleterek *Vidin* ve havalisindeki Pazvant oğlu Osman Paşa mıntakası hariç olarak Tuna ile Balkan dağları arasındaki sahayı idaresi altına aldıktan başka Balkanın güneyinde de nüfuzunu hissettirmişti.

⁵⁰ Başvekâlet arşivi Emîri tasnifi (Sultan Selim-i Sâlis devri vesikaları) No. 1327, 1328, 1329 sene 1219.

Vidin'de bulunan Pazvantoğlu Osman Paşa mühim serkeşlerdendi. Kendisinin 1797 tarihindeki isyanında üzerine sevkedilen Küçük Hüseyin Paşa kuvvetlerine karşı koymuş, Vidin kalesine kapanarak mücadele etmiş, bu sırada Bonapart'ın *Mısır*'ı işgali dolayısıyla mecburen muhasara kuvveti kaldırılıp kendisine paşalık verilmişti. Pazvant oğlu isyan halinde olmamakla beraber, mıntakasını keyfi olarak idare ediyordu ve Dağlı eşkıyasını himaye ederek fırsat zuhurunda onları devletin başına gaile çıkarmak için salıvererek devleti meşgul etmeği ihmâl etmiyordu.

Bu ikisinden sonra Balkanın kuzeyindeki âyanlardan *Silistre* âyanı Yılıkoğlu Süleyman geliyordu. Bu şahıs çok cessus ve pek gözlü olup hudud meselesinden dolayı hasmı olan Tristinikli İsmail ile uğraşmakta idi. Tristinikli'ye karşı Pazvantoğlu Osman Paşa da düşmandı. Tristinikli ile Yılıkoğlu arasındaki mücadelede hükümet bazen Yılıkoğlunu tutuyorsa da zaman zaman tazıya tut tavşana kaç siyasetini takip ederek âyanların birbirleriyle ittifak etmemelerini istiyordu. Bundan dolayı en nüfuzlu devlet ricalinden sadr-iâzam kethüdası İbrahim Nesim Efendi'nin tesiriyle *Deliorman* âyanı bulunan Yılıkoğlu Süleyman bir engel olmak üzere onun burnunun dibine Silistre mütesellimi tayin edilmişti. İşte bu suretle bu iki âyan arasındaki ziddiyet ve muhasama Tiristinikli'nin en sadık ve cesur adamı olan Alemdar Mustafa Ağanın meydan almasına kadar devam etti. Bu Alemdar Mustafa Ağa, Tiristinikli'nin son zamanlarında onun tarafından *Hezargrad* âyanlığına tayin edilmişti.

Bunlardan sonra Rumelinin güney mıntakasında dişli ve serkeş âyanlardan evvelce *Sultan yeri* ve sonra *Gümülcine* âyanı olan Tokatcıklı Süleyman vardı. Tokatcıklı Süleyman eşkıyalıktan gelme olup *Gümülcine* âyanı Mestan Ağa'ya intisap ederek evvelâ (*Sultan yeri*) ve ağasının ölümünden sonra da *Gümülcine* âyanı olmuştu. Bunun sıkıştıkça hükümetin başına bir gaile çıkarmasından ve dağlı eşkıyasını zaman zaman tahrik etmesinden dolayı devlet merkezi yılmıştı. Fenalıkları bildiği halde hükümet kendisini okşayorsa da Tokatcıklı her fırsatta melanetini meydana koymaktan çekinmiyordu. Nihayet İškodra mutasarrıfı ve Rumeli valisi İbrahim Paşa'ya gizlice gönderilen bir fermanla bu şahsın idamı emredildiğinden onun tarafından sıkıştırılan *Tokatcıklı* mağlûp olarak kaçmışsa da, *Tirnova* tarafından Tiristinikli kuvvetleri tarafından yakalanarak katledilmiştir (1219 H. 1804 M). Dağlı eşkıyasının güvendiği bu şahsın katli

üzerine bu eşkıya Kadı Abdurrahman Paşa'dan da son darbeyi yiyerek ortada kendilerini tahrik eden hâmiden mahrum kalınca ortadan kalkmışlardır.

Güney Rumeli âyanları içinde en nüfuzlu ve hükümetçe itibarlı kapucubaşı pâyesinde olan Serez'li İsmail Bey'di. Bu zat 1061 H., 1651 M. ve 1068 H., 1606 M.'de iki defa veziriâzam olan Siyavuş Paşa ahfadındandı.

İsmail Bey zeki, mutedil, uzağı görür, devlete sadık olup işleri duruma göre idare eder ve bu suretle hem devlet nüfuzunu hem de kendi itibarını muhafaza etmesini bilirdi. *Manisa*'daki *Karaosman Oğulları* ayarında bir şahsiyetti. Çaparoğlu gibi nizam-ı cedide hizmeti olmadığı gibi aleyhinde de bir hareketi görülmemişti. Etraftaki âyanların nizam-ı cedid askerî teşkilâtına aleyhdar olmaları cihetiyle İsmail Bey, hükûmetle âyanlar arasındaki ihtilâfı hal etmek suretiyle iki tarafı da idare etmesini biliyordu.

İsmail Bey'in nizam-ı cedidi isteyip istemediği belli olmamakla beraber bütün âyanlar gibi herhalde hükûmetten çekingen idi, fakat verilen emirleri îfa etmek veya makul sebepler göstermek suretiyle hareket ettiği için Rumeli işlerinde hükûmetin işini kolaylaştırıyordu. Kadı Abdurrahman Paşa hükûmete Edirne havalisi âyanlarının kendisine karşı cephe aldıklarını yazdığı sırada İsmail Bey'in nizam-ı cedid askerî teşkilâtına aleyhdar olduğuna dair bir hali görülmediğini beyan etmişti. İsmail Bey'in emri altında da Kaza âyanları vardı.

İşte serbest idareye alışmış olan bu âyanlar kendi serbestilerini tahdit edecek olan hiç bir nizamı bağlanmak istemeyerek hükûmet içinde hükûmet sürmek istiyorlardı; bundan dolayı nizam-ı cedid teşkilâtına yan gözle bakıyorlar ve Abdurrahman Paşa'nın Rumeli'ye geçmesine kadar aleyhdarlıklarını meydana vurmuyorlardı.

Üçüncü Selim Rumeli ahvalini ve âyanların durumlarını bildiği için nizam-ı cedid askerini ilk önce Anadolu'da tedarik etmeği düşünerek oradan işe başlamıştı. Nihayet teşkilâtın Anadolu'nun muayyen muntakalarında yerleştiğini gördükten sonra bu halden ümide düşerek bu nizamın Rumeli'de tatbikine karar vermiş ve Sırp isyanı dolayısıyla⁵¹ bu nizamı tatbikine karar vermişti.

⁵¹ Sırp lar, Belgrad dayılarının mezaliminden dolayı -çünkü, Dayılar, Sırp ileri gelenlerinden bir kaçını ve keşişlerini öldürmüşlerdi - Kara Yorginin kumandası altında olarak ilk zamanlarda yedi, sekiz yüz kişilik bir kuvvetle isyan etmişler

Hükûmet kararlaştırılan plân üzerine Rumeliye geçirilecek nizam-ı cedid askeri, Sırlar üzerine memur edilen Rumeli Valisi İbrahim Paşa'ya yardımcı olarak *Edirne*'de bulunacak ve lüzumu halinde İbrahim Paşa'nın emri üzerine hareket edecekti. Bu karar üzerine Rumeliye geçirilecek olan nizam-ı cedid askerinin yani o zaman verilmiş isim üzerine (Asker-i Şâhâne) nin kumandanlığı Karaman valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya verilerek İstanbul'a davet olunmuştu (1221 Safer ve 1806 Nisan).

Abdurrahman Paşa'nın Rumeliye geçmesinden evvel *Edirne* Bostancı ocağındaki bozukluğu yoluna koymak ve ocakta esaslı bir teşkilât yapmak, daha doğrusu nizam-ı cedid işine *Edirne* Ocağından başlamak üzere Kapucubaşılardan eski Bostancıbaşı Ahmed Ağa *Edirne* Bostancı başlığına tayin olunarak gönderilmişti (1221 Rebi-ülevvel ve 1806 Mayıs)⁵².

* * *

ve bunlarda bilmukabele köylerdeki müslümanlardan dört-yüz kadarını öldürüp mevcutlarını çoğalmışlar ve onbeş bin kişilik bir kuvvetle *Belgrad* üzerine yürüyüp dayı-ları mağlûp ederek İç kaleye kaçırmışlardı (Sene 1218 Zilhicce ve 14 Mart 1804).

Bu başarı Sırlara cesaret vererek onların kurtuluş ümitlerini kuvvetlendirdi. Bunun üzerine asilere karşı *Bosna* Valisi Ebubekir Paşa memur edildi. Ebubekir Paşa isyanın sebebini anlayarak bir tertiple *Belgrad* Kalesindeki dayıyı idam ederek isyanı bu suretle bastıracağını ümit etmişti; fakat Rusya Sırları isyanda devam etmek üzere tahrik eylemeleriyle isyan genişledi ve aynı zamanda yine Rusların tahrikiyle *Karadağ* halkı da isyan ettiğinden Ebubekir Paşa *Karadağ* tarafına tayin olunarak Sırp isyanının bastırılması Rumeli valisi İşkodralı İbrahim Paşa'ya havale edilip lüzumu halinde ona yardım etmek üzere Abdurrahman Paşa'nın *Edirne*'ye gelmesi münasip görülmüştü.

⁵² Sırların isyanı sebebiyle 1806'da Rumeli Valisi İbrahim Paşa o tarafa memur olup icabında buna ne suretle yardım edeceği Bâbü'lîde görüşülmüş ve pâdişah bu hususta müzakerede bulunanların mütalealarını tahriren bildirmelerini emreylediğinden takdim edilen mütalealardan Sadr-îâzam kethüdası İbrahim Nesim Efendi'nin mütaleasını diğerlerine tercih etmişti.

İbrahim Nesim Efendi'nin mütaleasında Rumeli valisine yardım için muallim asker başbuğu *Abdurrahman Paşa*'nın külliyetli nizam-ı cedid askeriyle Rumeliye geçirilmesini, *Edirne* veya *Sofya*'da bulunarak Rusların taaruzları halinde elde hazır bir kuvvet bulunabileceğini yazmış olduğundan Sultan Selim bu mütaleayı muvafık görmüştü.

Hükûmet bu halden istifade ile nizamı bozulmuş olan *Edirne* Bostancı ocağını nizama sokmak isteyerek oraya sabık Bostancı başılardan *Gümüştane Maden emini Ahmed Ağayı* tayin eylemişti. Hattâ Ahmed Ağa *Edirne* Bostancı Başlığına tayin edilmeden evvel *sadr-îâzam* *Anadoluda* kışlalar inşasıyle teşkilâtı genişleyen

Bu hulâsadan sonra nizam-ı cedidin Rumelide tatbikinin niçin mümkün olmadığını anlamak için devlet merkezi olan İstanbul'daki duruma kısaca bir bakalım:

24 Muharrem 1220 ve 24 Nisan 1805'de yedi seneye yakın sadr-iâzamlıkta bulunmuş olan Yusuf Ziya Paşa nizam-ı cedidin gelişmesine büyük gayretler sarfederek pâdişahın arzusuna uyarak samimî surette çalışmıştı, kendisinde mevki hırsı olmadığından Sultan Selim'in pek ziyade îtimat ettiği ve âdeta şımarttığı devlet ricali ve bilhassa sadr-iâzam kethüdası İbrahim Nesim Efendi ile hoş geçinerek mevkiini uzun müddet muhafaza etmişti.

Nizam-ı cedid askerinin çoğaldığını gören yeniçeriler ve ocak ağaları bundan sonra kendilerine lüzum kalmayacağını düşünerek homurdanmağa ve şurada burada dedikoduya başlayarak nizam-ı cedid askeri taraftarı olan devlet ricali aleyhinde de husumetlerini gösterir olmuşlardı.

Bu gidişin neticesinin iyi olmayacağını hisseden sadr-iâzam Yusuf Ziya Paşa sihhî mazeretleri ileri sürerek hizmetten afvını istediğinden arzusu kabul edilerek yerine bostancıbaşılıktan yetişme olup o tarihte Kapdanı Derya bulunan Hafız İsmail Paşa vezir-i âzam olmuştu (1220 Muharrem 4 ve 1805 Nisan 4).

Yeni sadr-iâzam, sefeli gibi uysal ve idareci olmayıp nüfuzu, hakikaten sadr-iâzam nüfuzunun üstünde olan sadr-iâzam kethüdasının aşırı durumunu çekemiyerek işlerde müstakil kalmak için İbrahim Nesim Efendi'yi yerinden uzaklaştırmak isteyen⁵³ Hafız İsmail

nizam-ı cedid askerinin Rumelide'de yapılması için Edirne, Karıştıran ve Yapağıcıda birer kışla inşasıyla o havaliden asker yazılmasını arzettiği sırada Edirne Bostancı Ocağının da nizama girmesi için Sultan Selim Hotin Muhafızı Mehmed Paşa'ya Çirmen, Kırkkilise ve Vize sancaklarının verilerek Edirneye getirilmesini emretmiş ve faaliyete geçilip kışlalar inşasına teşebbüs edilmiş ise de, asker yazılması mümkün olmamış ve daha sonra Mehmed Paşa'nın getirilmesinden sarfınazar edilip Edirne Bostancıbaşılığı Ahmed Ağa'ya verilmişti. (*Hattı Hümayun vesikaları sandık 23, hat No. sı 8*).

Sultan Selim'e bu arzıyı takdim eden Sadr-iâzamin Yusuf Ziya Paşa veya halefi İsmail Paşa'dan hangisi olduğu malûm değilse de İsmail Paşa'nın Nizam-ı cedide aleyhdar olması sebebiyle teklifin Yusuf Ziya Paşa tarafından olduğu anlaşılıyor.

⁵³ Üçüncü Selim, sadr-iâzamlı, kethüdanın aralarının açık olduğunu haber alınca bir gün bilhassa sadr-iâzam'a:

"Bizim İbrahim Kethüda gayet sadık işgüzarlıkta akranına fâiktir." diye imtizaç etmelerini tavsiye etmiş ise de, devlet işlerinin merkezi olan Bâbiâlidenden sadaret

Paşa, kendi maiyyeti olan kethüdanın nüfuzu altına girmek istemediğinden şahsî husumeti nizam-ı cedid aleyhine çevirmek suretiyle bu hayırlı teşkilâtın bozulmasında âmil olmuş ve Rumelide Kadı Abdurrahman Paşa'ya karşı olan husumet onun eli altından körüklenerek alevlenmiştir⁵⁴.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın İstanbul'a Gelmesi :

Abdurrahman Paşa 1221 Safer, 1806 Nisan'da gönderilen fermanda maiyyeti ve hazırlamış olduğu nizam-ı cedid askeriyle Rumeliye memur olduğu bildirilmesi üzerine 15 Safer ve 4 Mayıs'ta kapucubaşı rütbesinde iken 17 Şaban 1220 ve 10 Kasım 1805 tarihinden beri⁵⁵ Rumeli Beylerbeyi pâyesinde olan oğlu Abdullah Hulûsi Paşa'yı yerine mütesellim bırakarak⁵⁶ Konya'dan hareket edip 1806 Haziranda bazı kuvvetlerinden başka suvari ve piyade nizam-ı cedid askeriyle İstanbul'a gelmiştir⁵⁷.

Abdurrahman Paşa mükerreren Sultan Selim tarafından kabul olunarak iltifata mazhar olmuş görüştükleri sırada Pâdişah, bu nizam-ı cedid işinde sebat edeceğini vadederek Abdurrahman Paşa'yı teşci etmiş⁵⁸ ve *hümayun âbâd* (Bebek) kasrındaki bir görüşme esnasında Sultan Selim :

"Bu nizam-ı cedid maddesi mutelezzat-ı nefsanîyeden değil ki onunla zevkîyab olayım. Bundan meram mücerred âdâya mukabele bilmisil ile ahz-ı intikam ve memalik-i mağsubeyi istirdad ile yine devr-i islâm eylemektir, avam-ı nasın bu dakikadan gafil olmaları hali garîp manadır" demiştir⁵⁹.

Sadr-iâzam Hafız İsmail Paşa, İbrahim Nesim Efendi hakkında pâdişahın tevaccühünü çekemediği gibi bu defa pâdişah tarafından müteaddid defalar huzuruna kabul edilerek büyük iltifata nâil olan

nüfuzunu paylaşmak müşkil olduğundan gittikçe araları daha ziyade açılmış ve İsmail Paşa haris bir vezir olduğundan İbrahim kethüdayı düşürmek için her türlü fenalığı göze almış ve hattâ Ruscuk âyanı Tiristinikli oğlu İsmaili devlet ricalini öldürtüp devlete bir nizam vermek üzere isyana tahrik ile İstanbul'a davet etmişti (Cevdet Tarihi c. 8 s. 62, 63).

⁵⁴ Asım Tarihi, c. 1, s. 119.

⁵⁵ 1225 ilâ 1226 senelerine ait atik vüzera defteri s. 171.

⁵⁶ Abdurrahman Paşa'nın, oğlu Abdullah Hulûsi Paşa'yı yerine mütesellim tayin ettiğine dair 15 Safer 1221 tarihli buyrulduzu. Konya şerî mahkemesi sicilli.

⁵⁷ Asım Tarihi, c. 1, s. 102.

⁵⁸ Asım Tarihi c. 1. S. 15.

⁵⁹ Asım Tarihi c. 1. S. 106 Cevdet c. 8. S. 62.

Abdurrahman Paşa'yı da rakib sayarak kışkırdığından onun da muvaffak olamaması için el altından çalışıyordu. Bundan dolayı Rumeli âyanlarının en nüfuzlusu olan Ruscuk âyanı Tiristinikli İsmail Ağaya gizlice adam göndererek, pâdişahın etrafındaki devlet ricalini öldürdükten sonra devlete bir nizam vermesini teklif etmiş ve İsmail Ağada bu teklife muvafakat ederek ilk teşebbüs olmak üzere Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeliye memur edilip Edirneye gelmesinden kuşkulanan Edirne âyanı Dağdeviren oğlu Mehmed Ağayı mukavemete teşvik eylemiştir ⁶⁰.

Bunun üzerine *Dağdeviren oğlu*, kendi nüfuzu altındaki âyanları tahrik ederek Abdurrahman Paşa kuvvetlerine karşı koymağa karar vermiştir. Abdurrahman Paşa'nın *Edirne*'ye kadar hareketinde maiyyetindeki külliyetli nizam-ı cedid askerine zahire tedariki için yol üzerinde ve yola yakın yerlerdeki kadılara ve âyanlara fermanlar gönderilmiş ise de bunlar ilk müessir tedbir olmak üzere orduyu aç bırakmak suretiyle mukavemete karar vererek nizam-ı cedid ordusunu can damarından vurmağı kararlaştırmışlardı.

İkinci Edirne Vak'ası ⁶¹ :

Kadı Abdurrahman Paşa, Sırp eşkıyasını tedibe memur edilen Rumeli valisi İbrahim Paşa'ya yardım etmek üzere *İstanbul'a*

⁶⁰ Bu dağ deviren oğlu Mehmed Ağa, Süleyman adında aşağı tabakadan bir şahsın oğludur. Büyük bir yığın teşkil eden bir süprüntüyü nehre yuvarlamasından dolayı tezyif makamında kendisine Dağdeviren denilmiş. Onun oğlu Mehmed Ağa cessus, cüretkâr bir şahıs olup Edirne âyanı ve Edirne Bostancıbaşısı olmuş ve büyük nüfuz peyda etmişti. Bundan dolayı hükümet kendisine karşı yumuşak davranmış ve o da bu halden şımararak kafa tutmağa başlamış yenilik aleyhdarı olduğundan yeniçerilerin müzaheretleriyle kendisine dokunulamamıştır. Hususiyile nizam-ı cedid kuvvetlerine karşı mukavemeti ve Kadı Abdurrahman Paşa'yı geri çekilmeğe mecbur etmesi sebebiyle şımarıklığı çekilmez hale gelmişti. Sultan İkinci Mahmud zamanında kendisi ve taraftarları pâdişah aleyhine bazı münasebetsiz sözlere cür'et ettikleri haber alınca 1232 H., 1817 M. de bostancıbaşılıktan azledilerek bir vesile ile katline karar verilmiştir. Nihayet kendisine yumuşak yüz gösterilip sürre emini tayin edilip Hicaz'a yollanmış ve avdetinde güney suriyede Dera'da Müzeyrib mevkiinde Emîr-i hac Salih Paşa'ya gizlice gönderilen bir emirle katlolunarak aynı zamanda Yergökü emini bulunan biraderi Ahmed Ağa da katledilmiştir. (*Şâni zade tarihi c. 2, s. 353, 356. sene 1233*). Sürre emini Salih Paşa, Dağdeviren oğlunun katli hakkındaki fermanı saklayarak bu adamın kendi nüfuzunu kıracak hareketi sebebiyle tarafından katledildiğini yazar (*hattı hümayun vesikaları 19169 B*)

⁶¹ Tarihlerimizde iki Edirne vak'ası vardır. Birisi 1115 H., 1703 M. de Sultan

geldikten sonra gerek kendi getirdiği ve gerek Üsküdar ve Levend Çiftliği ocaklarından aldığı yirmi dört bin kişilik bir kuvvetle ⁶² *Davud Paşa*'ya geçmiş ve orada hazırlığını tamamladıktan sonra 1221 Rbi-ülâhır'ın ortalarına doğru yani 1806 Haziran sonlarında hareket etmişti ⁶³.

Abdurrahman Paşa, epi zaman evvel İstanbul'a geldiği halde Rumeli valisi İbrahim Paşanın henüz Sırp âsileri üzerine gitmemesinden dolayı hareketi tehir edilmiş ise de isyanın genişlemesine mebni süratle Edirne'ye hareketi ve lüzumunda Rumeli valisine yardım etmesi emrolunmuş ve bu husustaki ferman bizzat kendisine verilmiştir ⁶⁴.

El altından fesat neticesini hazırlamış olan Sadr-iâzam Hafız İsmail Paşa zâhirde işe ehemmiyet vermiş görünerek Rumeli valisine göndermiş olduğu tahriratta âyanların, Abdurrahman Paşa'nın Rumeliye geçmesinden endişe etmemelerini ve bunun Sırp isyanı dolayısıyla kendisine yardım için gönderildiğini ve bu hususların Edirne'ye bildirilerek nasihat edilmesini yazmıştır; çünkü Edirneliler nizam-ı cedit için *Edirne*'den asker alınacağını duyarak mukavemete karar verdikleri hükümetce haber alındığından ⁶⁵ Sadr-iâzam bundan dolayı İbrahim Paşa'ya tahrirat göndermiş ve aynı zamanda Abdurrahman Paşa'nın Sırp isyanı sebebiyle *Edirne*'de kalarak Rumeli valisine yardım edeceği hakkında ve *İstanbul* ile Edirne arasındaki kazalara fermanlar yollanmıştır ⁶⁶.

Rumeli valisi İbrahim Paşa, sadr-iâzam'ın tahriratına vermiş olduğu cevapta bazı müfsitlerin (devleti aliyye bu askeri tevekkeli çıkarmadı, bizim üzerimize gelecek ve kazalarda muallim asker yazacak) diye tedarikâta başladıkları ve *Edirne* ehalisinin de korku-

İkinci Mustafa'nın hal'i ve Üçüncü Ahmed'in cülûsiyle neticelenen vak'a olup ikincisi de 1221 H., 1806 M. de Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeliye geçmesi ve Edirne'ye gitmek istemesi sebebiyle vukua gelen vak'adır.

⁶² Asım Tarihi, c. 1, s. 106 ve Cevdet Tarihi, c. 8, s. 62.

⁶³ Bu hususa dair olan ferman Mühimme defteri No. 223 (Son sahifeler) Sultan Selim Rebiülâhırın onuncu Cumartesi günü tebdili kıyafetle (İzzet Âbâd) kasrına gitmiş sonra Levend Çiftliği etrafında ikamet eden Kadı Abdurrahman Paşa ve Asakiri hassa yâni nizam-ı cedit ordularını temaşa ettikten sonra tekrar İzzet Âbâd'a dönmüştür (Saray Vakayinamesi). Millî Emlâkten arşive devredilen onbir numaralı defter s. 43).

⁶⁴ Mühimme defteri, 223, Son sahifeler.

⁶⁵ Mühimme defteri, 224. s. 75 (1221 Rebiülâhır evahiri tarihli ferman).

⁶⁶ Mühimme defteri, No. 224, s. 79 (Cemaziyelevvel tarihli ferman).

larından muhalefete kalkarak galeyana halinde bulduklarını ve serkeşçe hareket ettiklerini ve kendisinden haber gelinceye kadar Kadı Abdurrahman Paşa ordusunun *Edirne*'de kalmasını bildirmiştir ⁶⁷.

Abdurrahman Paşa'nın ordu ile Rumeliye hareketinin Tiristinikli İsmail'i telâşa düşürerek Balkanın kuzeyindeki âyanlar arasında panik baş göstermiş olduğunu 14 Ca. 1221 ve 30 Temmuz 1806 tarihli tahriratiyle Eflak Voyvodası hükûmete bildirmiştir ⁶⁸.

* * *

Nizam-ı cedidin genişlemesi, Avrupa usulünde muntazam talimli bir ordu hazırlanmakta olması, talimsiz ve kuru kalabalıktan ibaret olup İstanbul sokaklarında kaldırım kabadayılığı yaparak muharebede düşman önünden kaçan yeniçerileri ve ocak kodamanlarını düşündürüyordu.

Birinci Abdülhamid'in büyük oğlu veliaht şehzade Mustafa bir an evvel hükümdar olmak hırsıyla hareket etmek istediğinden nizam-ı cedit aleyhine olarak el altından yeniçerileri tahrik ediyor ve bu hal nizam-ı cedide muhalif olan sadr-ıâzamın plânını kolaylaştırıyordu.

Tekirdağlıların Muhalefeti :

1218 H., 1803 M. de ve bir sene sonra dağlı eşkiyasının *Silivri* taraflarına kadar sokulmaları üzerine bunlara karşı nizam-ı cedit askerinin suvari ve piyadelerinden bir miktar sevkolunarak eşkiya *Çorlu*'dan öteye tardedilmiş ve 1804 de de Kadı Abdurrahman Paşa Rumeli tarafına geçirilerek *Malkara*'da eşkiyaya galebe çalıp avdetinde nizam-ı cedit askerinin bir kısmı geri alınmayarak bunların suvarisi *Çorlu*'da ve yayaları da *Tekirdağ*'nda yerleştirilmişti.

⁶⁷ Hattı hümayun vesikaları, sandık 20 Hat numarası 67.

⁶⁸ Hattı hümayun vesikaları, sandık 15, Tiristinikli İsmail kendisine karşı yeniçerileri müzahir yapmak için "yeniçeri serdarlıkları kaldırılacak ve yeniçeri ocağı kanunu bozulacak" diye yalan havadisler neşriyle ocaklıyı tahrik eylediği haber alınarak bunun aslı olmadığı 1221 H. tarihli bir fermanla ilân edilmiştir (Mühimme 224 s. 100, 101). Bu Edirne vak'ası esnasında Tiristinikli İsmail kendi adamlarından birisi tarafından katledilmiş ise de buna mensup kuvvetler Edirne vak'asının sonuna kadar İstranca taraflarında bulunarak nizam-ı cedit askerini tehdit eylemişlerdir.

Sultan Selim bu kuvvetlerin *Çorlu* ve *Tekirdağ*'ında bulunmalarından istifade ile daha Abdurrahman Paşa Rumeliye geçirilmeden evvel *Tekirdağ*'ı ve *Çorlu* havalisinde nizam-ı cedit için yeni efrat toplayarak bunları Karıştıran kurbunde *Yapuağaç* mevkiinde bir kışla bina edip *Yapuağaç* ustasını oraya kışla ağası tayin ve emrine de üçbin nizam-ı cedit askeri vermiş bunların muntazaman kurs ve ateşli talim yapmalarını emretmiş ve bu hususta kazalara fermanlar ve sadr-iâzam tarafından tahriratlar gönderilmişti.

Hükûmet bu teşkilâta sebep olarak o civardaki halkın evlât ve ailelerini dağlı eşkiyasının fenalıklarından muhafaza etmek olduğunu beyan eylemişti. Hükûmetin bu tertibine karşı Edirne âyanı *dağdeviren oğlu* ve diğer ileri gelenlerden bir kısmı aceba bizler hacer ve şecer (taş ve ağaç) makulesi gibi mi olacağız diyerek Edirne Bostancı başısı ile görüşüp yeniçerilerle bostancılara bu nizam-ı cedit askeri sizleri gide gide bakkal çırağı ve reaya gibi hizmetlerde kullansalar gerektir diye hem onları ve hem Edirne havalisini tahrik etmişler ve muhalif cephe almağa teşebbüs etmişlerdi.

Çorlu'nun doğu tarafındaki halk bu ferman ve emirlere candan itaat ve hattâ kendilerine binbaşı da tayin ederek asker namzedi yazmağa başlamışlar ise de, *Çorlu*'nun batısındaki kasabalar *Edirne*'den yapılan telkinat üzerine gevşek davranarak bu hususta Edirnenin tesiri altında bulunan *Tekirdağ*'lıların alacakları vaziyeti beklemekte idiler.

Bu hususa dair olan fermanlardan birisi de bir sene sonra *Tekirdağ*'na gönderilmiş ve asker yazılması emrolunarak kışla inşası için mimarlar yollanmıştı. *Tekirdağ* kadısı, haşin bir zat olup oraya evvelce yerleştirilen nizam-ı cedit piyade askeri meselesinden dolayı münasebetsiz sözler söylemiş olduğunu piyade nizam-ı cedit kumandanının yazması üzerine bu kadı azlolunarak yerine diğer birisi gönderilmişti. Evvelki kadı nizam-ı cedit aleyhdarı olup yenisi de bu nizama taraftar olanlardandı.

Yeni *Tekirdağ* kadısı yeni asker yazılması hakkında mahkemeye gelen ferman ile sadr-iâzamin mektubunu alâkadarları celp ile mahkemede okutmuş ve bu hususta cevap istemişti. Davet edilen şahıslar meseleyi görüşmek üzere bir iki gün müsaade istemişlerse de kadı acele bir cevap verilmesi için ısrar eylediğinden bir netice alınmadan dağılmışlardır. Fakat bir kaç saat sonra tahrik edilen *Tekirdağ*'daki

yenîçeriler gönderilen fermana muhalefet ile mahkemeye hücum etmişler, bunun üzerine canını kurtarmak isteyen kadı ile kethüdası ve mahkeme kâtibi, Tekirdağı âyanının konağına kaçarlarken sokakta öldürülmüşlerdir⁶⁹.

Bu vak'ayı müteakip eşraftan bazıları ve yenîçeri zabiti derhal nizam-ı cedid askerinin bulunduğu hanlara giderek onların zabitlerine memleketin haşeratı ayakta olup burada kalırsanız şayet ki iki taraftan bir kavga çıkar, çoluk çocuk ayak altında kalır, sükûnetle askeri kışla dışına çıkarın demeleriyle bunların binbaşısı Bekir Ağa ve diğer nizam-ı cedid zabitleri askeri toplayıp kasabaya bir kaç saat mesafede bir köye götürmüşlerdir.

Bu durum üzerine cezalandırılacakları muhakkak olan Tekirdağı yenîçerileriyle nizam-ı cedid aleyhdarları etraftaki kazalardan kendilerine yardımcı istediklerinden bunlar da gelip kasabaya dolmuşlardır. Bundan başka *Edirne*'den de kendilerine yardım edileceği ve nizam-ı cedid işini taahhüt eylememeleri gerek Tekirdağlılara ve gerek diğer kazalara bildirilmiş olduğundan mesele ciddî bir şekil almıştır.

Bu hal hükûmet tarafından haber alınınca ne yapılması icabe-deceğine dair bir karar verilememiş, sükût edilse yaptıkları yan-larına kalarak yazılması emredilen asker yazmağa halel geleceği ve bu suretle hâdiseyi çıkaranların şımaracakları düşünölmüş ve

⁶⁹ Yayla imamı vekayinâmesinde bu Tekirdağı hâdisesi şöyle anlatılıyor:

“Ol esnada devlet tarafından Tekirdağına bir ferman irsal olundu kim nizam-ı cedidi kabul edin deyu. Mübaşir mahkemeye varıp vücuh-ı belde cem olunup ferman fetih ve kıraat olundukta cemii vücuh-ı belde şöyle cevap eyledilerkim bizim ata ve dedelerimiz yenîçeridir. Bizler dahi yenîçeriyiz. Bizler nizam-ı cedidi kabul etmeyiz” deyüb şol vakte tesadüf eylediği günlerde Cuma günü ve Ezanı Muhammedî okunup ehali camii şerife gidelim edayı salât edelim dediklerinde kadı-i belde cevap eyledi ki (bu fermanı âlînin tenfizi edayı salat-ı cumadan efdal ve elzemdir.” dedikte hemen yenîçeri taifesinden bir kaç yiğit dal bıçak olup kadı-i beldeyi pare pare eylemiş mübaşir dahi pabuçsuz kaçıp Asitaneye bu haberi vermiştir. Bu hâdiseyi, Câbi Efendi, vekayinâmesinde şöyle anlatıyor: s. 59, 60.

“... bu defa ferman gelip hükümetten de tekid edilince hâkim bunlara ne güne cevap verecek iseniz söyleyiniz diye ehaliye sertce hitap edince bunlar da bizler nizam-ı cedidin bu belde olduğına razı değiliz ve Edirnededen de bize haber geldi devlet Edirnedede kışla yapacak olursa bizler koymayacağız diyorlar böyle ihdasî nesne istemeyiz demeleri üzerine hâkim bu ne demektir? Belde pâdişahındır, sizlere ne karar ve asker dahi pâdişahın, yenîçeri olana yenîçeri zabiti karışır ve sizin sözlerinizden pâdişaha itaat etmemek çıkar aklınızı başınıza devşirin deyince hemen bir kaç kişi tabanca ve bıçağına davranup kadıyı parçalamışlardır.”

Çorlu'daki suvari askerine piyadelerin de iltihakı ve bundan başka İstanbul'dan da nizam-ı cedid askeri yollanarak bu işe cür'et edenlerin tedipleriyle asker yazılması hususu takarrür etmişti. Fakat nedense bu işin bu suretle cezrî olarak halli tarafına gidilmemesi hakkında ortaya bir fikir atılmış⁷⁰ ve bunda :

Tekirdağında toplanmış olan ve muhaliflerin mevcudu üç bin ile beşbin arasındadır. Bunlar yaptıkları işten dolayı cezalandırılacaklarını düşünerek *Edirne* ve diğer kazalardan da yardım isteyeceklerinden kuvvetleri artacaktır." denilerek asker sevki münasip görülmemiştir.

Bunun üzerine Sadr-ıâzamın bunlara tahrirat göndermesi hususu görüşülerek gönderilecek tahriratın mündericatı müzakere ve kabul edilmiştir. Sadr-ıâzamın mektubunda nizam-ı cedid askerinin oldukları yerde kalmaları beylerbeyi ve vezirlerin tediplerine muvaffak olamadıkları eşkiyanın o taraflara kadar sokularak envaı fenalık yaptıkları, kasaba ve köyler halkının evlât ve ıyallerini muhafaza için *Edirne* ile *İstanbul* arasında yeni kışla yapılarak ulûfe ve tayinatları devlet hazinesinden verilmek suretiyle arzu edenlerin asker yazılmaları ve gönderilen fermanın yanlış anlaşıldığı ve şeriat kürsüsünde oturan hâkimin katledilmesinin müslümanlığa aykırı olduğu ve bu hale cüret edenlerin çoğu yeniçerilik iddiasında bulunanlardan olduğu için ocaktan cessur bir mübaşir ile kapucubaşı gönderilerek tahkikat icrası beyan edilmiştir⁷¹.

Sultan Selim bu kararı muvafık görerek sadr-ıâzamın takdim etmiş olduğu tahririn üzerine :

⁷⁰ Devlet erkânının fikrini çelen ve işi gevşeten nizam-ı cedid aleyhdarı olan sadr-ıâzamdı.

⁷¹ Câbî Efendi vekayinâmesi (s. 60, 61) bu Tekirdağı hâdisesini şöyle anlatıyor : "Hâdisi İstanbul'da duyulunca alınan fetva üzerine *Karıştıran*'daki nizam-ı cedid askeri ile denizden iki korvet Tekirdağı üzerine yollanmış ve şehrin vurulması emir edilmiştir. Hâkimin katlinin fena netice vereceğini anlayan Tekirdağlılar kendilerini muhalefete sevkeden *Edirne*'lilerden yardım istemişler ve şehri tahkime başlamışlardır. Atılan güllerden şehirde iki, üç gün içinde haylı adam telef olmuş ve bu hal üzerine halk bizler ehli islâmız itaatsizliği yapan bir kaç kişinin yüzünden biz ne için kırılalım deyüp afları hakkında yeniçeri ocağına kâğıt yazmışlardır. Bunun üzerine vakaya sebep olanların cezalandırılması şartıyla ateş kesilmesi emir edilmiş ve ocaktan da Samsuncubaşı pehlivan ağa ile bir kapucu başı yollanmıştır. Bütün fesat Tekirdağı âyanının üzerine yüklenip katledilmiştir.

“—*Telâş iktiza etmez, iptida reyin üzere hareket eyleyüp mübaşir ve ferman irsal eylesin ve bizim asakir (nizam-ı cedid askeri) Çorlu ve Silivri'ye gelsün; şimdi unı ile muamele münasip değildir bâdehu gereği gibi tahkik ve nizamı lâzımdır. Tekirdağ'ından asakir kalksun, ferman gitsün, bu tarafta söyleşilsün*” hattı hümayununu yazmıştır⁷².

Pâdişahın iradesiyle Tekirdağı meselesi görüşülürken yeniçeri ocağı kethüdası Süleyman Ağa nizam-ı cedid askerinin *İstanbul*'a celbedilmesi teklifinde bulunmuş olduğundan sadr-ıâzam keyfiyeti pâdişah'a arz edince Sultan Selim bir yeniçeri isyanından korkarak Sadr-ıâzâmın takririnin üzerine:

“—*Bu suretle ocakları İstanbul'a celbeyeyüp biraz müddet terk iktiza eder, zorla asker olmaz, zinhâr bizimkiler (yani nizam-ı cedid askeri) muharebe etmeyüp gelsünler. Hacı İbrahim Efendi ne rey eder*⁷³ *maslahatı yatımına büküp bastırmalıdır, şiddeti ferdaya komalıdır söyleşilsün*”⁷⁴ cevabını yazmıştır.

Mesele tiz şûrada görüşülmüş işin yalnız Tekirdağı meselesi olmayup bunda etrafında gizlice alâkası bulunduğu cihetle bu hâdisenin ehemmiyetle nazarı dikkate alınması icap edüp eğer nizam askeri *İstanbul*'a alınırsa ocakları *İstanbul*'a çektiler diye fesadın diğer mahallere de sirayeti memul olduğundan nizam-ı cedid askerinin *İstanbul*'a getirilmeyerek *Silivri*'ye alınmasına karar verilmiştir.

Yine şûradaki görüşmede yeniçeri ocağından tayin olunacak mübaşir ile kapucu başının Tekirdağlı halkın muti kısmından ele alarak diğerlerine hem nasihat etmek ve hem de tehdid eylemek suretiyle söz anlatmaları ve bu işe cür'at edenlerin birkaçının tedibi ile işi bastırmaları ve aynı zamanda:

— Devlet sizden zorla asker istemiyor ki bu kılûkal oluyor. İçinizden arzu edenler yazılır, hâkim-i şerin katli ne demektir? Aranızdan fesatçıları verin iş basılsın demeleri hakkında kendilerine talimat verilmiş ve yeniçeri ocağından seksoncu başı Hüseyin Ağa ve Bâbîâlde kapucu başılardan Ağa Hasan Paşa'nın sâbık ket-

⁷² Hatt-ı hümayun vesikaları sandık 2, hat numarası 84.

⁷³ Hacı İbrahim Efendi Üçüncü Selim'in fikir ve muhakemesine îtimat ettiği nizam-ı cedid ricalinden (gizli ısınma) diye meşhurdur. 1221 Muharrem, 1806 Martta İradı cedid Defterdarlığından tersane emniğine nakil olunmuştur. Buna da sebep nizam-ı cedid aleyhdarlarının gözüne batmasıdır.

⁷⁴ Hatt-ı Hümayun vesikaları sandık 20, hat numarası 95.

hüdası İsmail Ağa'nın gönderilmelerine karar verilerek Pâdişah'a arz edilmiştir.

Sultan Selim bu tavrı üzerine:

“— *Pek güzel tedbir olunmuş, böylece hareket olunsun ve bundan sonra biraz vakit bu havalilerde ocak tertibi uymayacak, şimdi Tekirdağ'dan başka asker talep olunan kazalara şu zeminde fermanlar gitse ki: “Bu tertip ancak kendi emniyet ve rahatınız içindir, devlet esvab ve yiyecek verüp hazineler telef edecek idi; Tekirdağ'ı kabul eylememiş. Bu suretle asker matlup olmayup af olunmuştur, denilse sair kazalar dahi kabahatı Tekirdağ'ı eyledi biz kurtulduk deyu fesada cüret eylemezler, nefsülemir ben zorla asker istemem kendi talepleriyle isterim”* hattı hümayununu yazarak tavrı iade eylemiştir⁷⁵.

Fakat hükümetin bu gerileme ve nasihat etme kararlarının hiçbir tesiri olmayarak Tekirdağlılar fesat çıkararak ve hâkimi öldüren şahısları teslim etmeyerek muhalefette devam ettiler.

Karadan Tekirdağ'ı üzerine kuvvet sevk etmekten korkan hükümet o sırada Silivriye gelmiş olan Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya ihtiyacı olan zahireyi temin etmeğe ve hem de bunları denizden tazyik etmeğe karar vermiş⁷⁶ ve 1221 Cemaziyevvel, 1806 Temmuzda Piyale Hüseyin Bey kumandasında donanmadan bazı gemileri Tekirdağ'ı tarafına göndermiştir. Daha yukarıda işaret edildiği gibi işte bu sırada asakiri şâhâne başbuğu olan Kadı Abdurrahman Paşa Silivri'ye gelmiş olup ordusunun zahiresi hakkında kendisine ferman gönderilmiştir⁷⁷.

Serkeşlikte ısrar eden Tekirdağlılar hâdisesinin ilk safhasını burada bırakarak Rumeliye geçmeğe memur edilmiş olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın Doğu Trakya'daki faaliyetini gözden geçirelim:

Edirne'lilerin Muhalefetleri:

Daha yukarıda görüldüğü üzere Bostancı Ocağını yeni nizama sokmak için Kapucubaşı payesinde bulunan eski Bostancıbaşılardan Ahmed Ağa 1221 Rebiulevvel, 1806 Mayıs'ta *Edirne* Bos-

⁷⁵ Hatt-ı Hümayun vesikaları sandık 20.

⁷⁶ Mühimme defteri, 224, s. 96 askere zahire gönderilmesi hususunda Abdurrahman Paşa'ya gönderilen 1220 H. iptidaları tarihli ferman.

⁷⁷ Aynı ferman.

tancıbaşılığına tayin olunarak gönderilmişti⁷⁸. Fakat Edirnedeki yeniçeri ocağı efradı ve ocaklıya mensup olanlar maksadı anlayarak Bostancıbaşıyı öldürdükten sonra :

“Edirne’den asker yazılacaktır diye dükkânları ve pazar yerlerini kapatarak halkı toplayup muhalefete başlamışlardır. Bunun üzerine hükûmet bu sözlerin aslı olmadığını, Abdurrahman Paşa’nın Rumeli’ye memur edilmesinden murat Sırpın isyanına mebni Rumeli valisine yardım için Abdurrahman Paşa’nın gönderildiğini havi Edirne’ye ferman yollanmış ise de, bunu dinleyen olmamış, muhalifler bu kadarla kalmayarak daha aşağıda görüleceği üzere nizam-ı cedid ordusuna zahire mübayaası için Babaeski’de bulunan mübayaacıyı ve bundan başka Rumeli âyanlarını temin etmek ve kendisinin Sırp âsilerine karşı Rumeli valisi İbrahim Paşa’ya yardım etmek üzere gönderildiğini anlatmak maksadiyle Abdurrahman Paşa tarafından gönderilen Tatar Ağasını da öldürmek suretiyle isyanlarını ilân eylemişlerdir⁷⁹.

Edirne âyanı bütün etraf kazalara ve bilhassa nizam-ı cedid kuvvetlerinin yolu üzerindeki mahallere haberler gönderip oralardan yardımcı kuvvet istedikleri gibi⁸⁰ aynı zamanda Abdurrahman Paşa kuvvetlerine zahire verilmesini de kat’iyen menetmişler, hükûmetin fermanlarına rağmen zahire vermemişlerdir.

Abdurrahman Paşa’nın İleri Hareketi :

Kadı Abdurrahman Paşa, Davutpaşa’dan hareket ettikten sonra 1221 Ca. başlarında (takriben 20 Temmuz 1806) *Silivri* önüne gelmişti. İlk defa orada mukavemetle karşılaştı ve bunları dağıtarak isyan müretteplerinden İbiş ile Pehlivan adlarındaki şahısları idam ettikten sonra⁸¹ *Çorlu*’ya gitti. Burası Silivri vak’asını haber aldığından hiç bir mukavemet göstermedi.

Abdurrahman Paşa *Çorlu*’yu nizam-ı cedide bağladıktan sonra daha ileri *Havsa* (Havassı Mahmud Paşa) kasabasına kadar

⁷⁸ Mühimme defteri, numara 223 Evail-i Rebiulevvel 1221.

⁷⁹ Âsım Tarihi c. 1, s. 106 ve Cevdet Tarihi c. 8, s. 63.

⁸⁰ Edirneliler Geliboluyu da ittifaklarına almak istemişlerse de ora âyanından Kalyoncu Oğlu Mustafa Ağa tekliflerini red eylemiştir. (Hacı Mustafa Ağa’nın 27 c. 1221 (12 Ağustos 1806) tarihli arızası. Sandık 20, Hatt-ı Hümayun 59).

⁸¹ Mühimme defteri numara 224, s. 95.

⁸² Babaeskinin kuzey batısında ve Edirne’nin güney doğusunda olup Edirne ile Babaeskinin ortası.

gitti⁸². Fakat bu havalideki kazalara ordunun iaşesi için gönderilen fermanlara rağmen Edirnelilerin emriyle zahire gelmediğinden Çorlu'dan itibaren zahire sıkıntısı başgösterdi.

Havsa mevkiinde zahiresizlik hâd dereceye geldiğinden Orduda açlık başgöstermiş⁸³ ve Edirne asilerinin fesat başısı olan Edirne

⁸³ Abdurrahman Paşa'nın 19 Ca. 1221 ve 4 Ağustos 1806'da Havsa'dan cevap olarak hükümete göndermiş olduğu dikkate şayan olan tahriratı hulâsa olarak şöyledir:

“Bu memuriyetimiz esnasında uğradığımız kazalardaki halkın gönüllerinin alınmasında ve rıfk ile muamelede hiçbir veçhile kusur olunmadı, fakat bu adamlar bilfiil himaye ve adâleti istemezler; dâğıyâne ve bâğıyâne hareket etmek isterler, yoksa efendimizin zan eyledikleri gibi değildir; cümle âyan ve vücuhi huşunet ve habasette olup telif ve taltif suretini kabul etmeyecekleri ve cümlesi şurb-ı mudam ve mesti lâ yâkıv ve rızay-ı şâhâneye muvafık hareketten bilküllüye gafiller olup cezaya ehakk ve müstehaktırlar.

Bunları bu suretle tavsifimiz fütur ve nefsanîyetimizden başkaca meramımızdan dolayı olmayup cümlesinin mutabıkı halleridir. Devleti aliyenin eğerçi af ve merhamet şanı aliyeleridir. Lâkin bunlar için olmamak gerek. Zira bunların merhamet sureti geçti. Hadlerini bildirmek işten değildir, hasılı herne suretle emir ve irade buyurulursa öyle hareket olunur. İşbu memuriyetimizde ve zahire tedariki hususunda duçâr olduğumuz zorluk tabir ve tavsiften hariçtir. Saye-i Pâdişahide bu misillü zahmetler şeref ve itibarımızın mayasıdır. Bunların hiyanetlerinden biri de emri-âlî ile kazalara tertip olunan arabaların öküzlerini alıp kaçmaktadırlar. Tekirdağı arabacılarının firar etmemeleri için yanlarına birer nefer piyade konulmuş yine kaçmışlar ve hattâ bir nefer piyademizi de öldürmüşlerdir.

Bu işin terki tecviz buyrulmayarak Anadolu tarafından asker tertibi îma buyrulmuş; pek muvafıktır. Bir taraftan asker gelmekte olsun Serezli İsmail Bey kuvvetlerinin ve hattâ *Dimetoka* tarafına doğru gelmesi emir olunduğu iş'ar buyurulmuş. Gerçi bu İsmail Bey'in zâhirde bu adamlara bir ianesi duyulmadı, lâkin mumaileyh tarafına tahrir ve mumaşat maslahat iktizasından ise de fikrimce Rumeli âyanına işin içyüzünü bildirmeği ve anları herhale aşına kılmağı münasip görmem; zira kış ortasında muamaileyh kuvvetlerinin bu memuriyeti (yani telifi beyn maddesi) bir gûna ittifaklarına sebep olmuş gibi zan olunur; rey efendimizindir. Avn ve inayeti-bârî ile ordumuza tezelzül gelmez; bu taraftan hareket ile *Hayrebolu*'ya varılıp ahali ağır nezre bağlanacağı ve andan sonra Tekirdağına gidilerek aynı suretle hareket olunacağı muvafık görülürse sair kazalar ve *Edirne* tarafı bu hali görünce yola gelecekleri şüphesizdir. Amma *Hayrebolu* ve *Tekirdağı* kazaları âyan ve ahali muhalefet ederler ise kat'iyen tedip olunacaklarının kendilerine bildirilmesi bu adamların tedibe müstahak oldukları zâhirdir. Bunlar nizama bağlanmazlarsa Anadolunun bazı mahallerinden tedarik olunan askerin perişanlığına (yâni Anadoluda nizam-ı cedid teşkilâtının bozulmasına) sebep olurlar.”

Fesatbaşı olan sadr-ıâzam Hafız İsmail Paşa, Abdurrahman Paşa'nın bu çok mühim tahriratını pâdişah'a takdim eylemiş, Sultan Selim bu husustaki mütaleasını yazmayarak yalnız Abdurrahman Paşa'nın biran evvel *Çorlu*'ya gelmesini emir eylemiştir. (*Hattı hümayun vesikalari, sandık 15, numara 38*).

âyânı Dağdeviren oğlu Mehmed Ağa, Kadı Paşa'nın ordusunun bu durumundan istifade ile taarruza geçti ise de muvaffak olamamıştır⁸⁴.

Abdurrahman Paşa *Havsâ* mevkiinde bulunduğu sırada hükûmet bir taraftan *Edirne* kadısı ile Serez âyanı İsmail Bey, Edirne âyanı Ahmed sabık âyan Mahmud ağalarla sairlerine gönderilen fermanlarda Bostancı Başını öldürenlerin teslim edilmeleri şartıyla halkı sıyaneten Edirnelilerin kabahatlerinin af edilebileceği bildirilmiş ise de⁸⁵, Edirne âyanları asıl isyanın mürettibi kendileri olduklarından bu fermanı dinlememişlerdir. Abdurrahman Paşa zahiresizlik yüzünden geri dönerek *Hayrebolu*'yu nezre bağlayacağını ve muhalefet ettikleri takdirde vuracağını hükûmete bildirmiş, fakat o tarafa gitmeden evvel *Babaeski*'ye yürümeye mecbur olmuştur.

Babaeski Muharebesi :

Babaeski âyanı Ömer ve adamlarından Çavuşoğlu Ahmed, etraftan aldıkları kuvvetlerle *Babaeski*'de toplanıp orduya gelecek zahireyi kesmeğe ve Abdurrahman Paşa'nın Edirne üzerine yürümemesi için ordunun girişini tehlide karar vermişlerdi. Ömer Ağa, Çavuşoğlunu Edirneye gönderüp bin kadar da kuvvet getirtmiş ve zahire mübayaasına gelmiş olan Hacı Yusuf Ağa ile adamlarını bağlayıp ellerindeki zahire bedellerini ve eşyalarını aldıktan sonra anları ve Abdurrahman Paşa'nın tatarını öldürmüşler ve Tartar Ağası ile *İstanbul*'a gönderilen hazineyi ve resmî evrakı zabtettikten başka cephaneye götürülen çavuşu öldürüp orduya ait ekmeğe ve unları getirmek üzere Abdurrahman Paşa'nın yolladığı deve ve katırları alarak etraftaki halkın yardımlarıyla ordunun zahiresizlikten perişan olmasını mücip hareketlerde bulunmuşlardır.

Bunun üzerine Abdurrahman Paşa nizam-ı cedid ocağı ağasıyla kardeşini orduda bırakarak kâfi miktarda suvari ve piyade askeriyle bizzat Babaeski kasabasına girip orasını muhasara etti, daha sonra da gerek kasabadakileri ve gerek onlara yardıma gelenleri

⁸⁴ Vak'ayı izah için sonraları Tekirdağı âyanıyla diğerlerine gönderilen fermanın (*Mühimme defteri* 224 s. 114),

⁸⁵ Mühimme defteri: 224, s. 91 bu hususa dair Edirne kadısına Serezli İsmail Bey'e, Edirne âyan ve Bostancıbaşısına, ulemaya ve yeniçeri ocağı zabitlerine gönderilmiş olan ferman. (1221 Ca. ve 1806 Temmuz).

mağlûp ederek kasabayı işgal ettiği gibi orduya karşı yürüyen Edirne kuvvetlerini de bozduktan sonra zahire müşkilâtı dolayısıyla bütün kuvvetlerini Babaeski'ye çekti.

Diğer bir vesikada Babaeski muharebesine dair daha mufassal malûmat vardır. Orada toplu olarak şöyle deniliyor:

Nizam-ı cedit kuvvetinin arkasını kesmek isteyen asilerden Kılılıoğlu ile Hasköylü Emin Ağa'nın birer bölükbaşları beş altı bin kişilik kuvvetle arkadan *Babaeski*'ye gelip zaptettikleri gibi Edirnedeki kuvvetler de toplarla nizam-ı cedit askerine hücum etmişler, Salı günü sabahtan akşama kadar muharebe olmuş, Edirne kuvvetleri bozularak *Edirne*'ye dönmüşler, Abdurrahman Paşa geri dönerek *Babaeski*'deki asileri kaçırıp kasabayı zaptetmiş. Buradaki bozuk kuvvetler Edirne'ye dönemeyip Çorlu'ya giderek buradaki halkı kendilerine döndürüp müdafaa tertibatı almışlardır⁸⁶.

Elmalı Köyü Muharebesi :

Abdurrahman Paşa 21 Ca. 1221 ve 6 Ağustos 1806 Salı günü verilen emir mûcibince *Çorlu*'ya gitmek üzere *Babaeski*'den ayrıldığı sırada Edirne âsilerinden üç bin kişilik kuvvetin üç koldan nizam-ı cedit kuvvetleri üzerine yürüyecekleri casuslar vasıtasıyla haber alınmıştı. Bunlardan bir kısmı *Kırklareli* tarafından bir kısmı da *Hayrebolu* üzerinden ve bir fırkası Edirne asilerinin reisi Dağdeviren oğlu ile orta koldan hücum edeceklerdi. Yani üç asi kolu kuzey, güney ve batıdan taarruz eyliyeceklerdi.

Sağ kola ayrılan asi kuvvetler Kadı Paşa yolu üzerindeki *Lüleburgaz*'a tâbi *Elmalı* köyüne gelmişlerdi. Bunların sergerdeleri Kâvur oğlu ve Mısırlı oğlu olup mevcutları dört yüz kadardı. Ruscuk âyanı Tiristinikli oğlunun kuvvetleri de Çolak Süleyman, Karabaki ve İsmail kumandalarında olarak Elmalıya varmışlardı⁸⁷. Hasköy âyanı Emin Ağa tarafından Mahmud Harranî isminde bir reis emrinde de bin kadar kuvvet gönderilmişti.

⁸⁶ Hattı Hümayun vesikaları, sandık 21, hat numarası 64.

⁸⁷ Hükümet Edirnedeki âyanların mukavemete karar verdiklerini vak'anın iptidalarında haber alarak Ruscuk âyanı Tiristinikli İsmail Ağa'ya yazıp Abdurrahman Paşa'ya yardım edilmesini istemişti. Halbuki sadr-ı azamın da teşvikiyle bu muhalefette eli olanların en başında bu adam geliyordu. İsmail Ağa, hükümetin bu müraعاتını fırsat bilerek kendi adamlarından Ahyolu âyanı olan Köse Ahmed Efendi-yi Edirneye göndermişti. Mühim bir kuvvetle 19 Ca. 1221 ve 4 Ağustos 1806 tari-

Bu kuvvetlerin Elmalıda bulduklarını haber alan Kadı Abdurrahman Paşa ordusunu *Burgaz* tarafına kaldırmış *Seydişehir*, *Niğde* ve *Kayseri* bölüklerini bir miktar süvari ile ocak kethüdası Süleyman Ağa kumandasına vererek kendisi de maiyyeti kuvvetleriyle ordudan evvel ileriye yürüyüp *Elmalı* önündeki asi kuvvetlerini beş, altı saat muharebeden sonra mağlûp etmiştir. Beşyüz maktul bırakan asiler tahassun eyledikleri yere kendileri ateş vererek telef olmuşlar ve elli kadar da esir bırakmışlardır.

Asi kuvvetlerinin sağ kolu böyle bozulunca sol kollarına şaşkınlık gelmiş ve orta kol da hareket edememiştir. Abdurrahman Paşa bu muvaffakiyeti 23 Ca. ve 8 Ağustos 1806 tarihli tahriratiyle hükümete bildirmiş ve bu vesile ile:

Silivri tarafına orduyu şahane ile avdetimiz emrû ferman buyrulmuş imtisalen leh avdet ve yevm-i hamis (Perşembe günü) *Çorlu* kasabası pişkâhına ve ferdası *Silivri* canibine ric'at ve azimet olunacaktır. Ancak bunların ve *Çorlu* ahalisinin eyledikleri gûnagûn hud'a ve habasetleri mülâhaza ve teemmül olundukça doğrusu kullarına bais-i hicab olmakta olup işte cemiyet-i idbarlarının bir sülüsü babâiyatik (Babaeski) de ve bir sülüsü işbu mukatelede telef ve mütebaki kalanın ecnas-ı muhtelifeden olduğunu beyan etmiştir.

Abdurrahman Paşa en son Cuma günü *Çorlu*'dan *Silivri*'ye hareket edeceğini bildirmiştir. Kadı Paşa'nın *Elmalı* muvaffakiyetinden dolayı gönderdiği tahriratı okuyan Sultan Selim:

“—*Manzurum olmuştur, haz ettim. Aferin Abdurrahman Paşa'ya*” hattı hümayunu ile memnuniyetini bildirmiştir⁸⁸. Bu başarısından

hinde Edirne'ye varan Köse Ahmed Efendi muhalefet edenlerle görüşmüş Edirne'liler nizam-ı cedidin aleyhdarı olduklarını söylemişler ve bundan dolayı karşı koyacaklarını bildirmişlerdir. Ahmed Efendi aldığı cevabı Rusçuk âyanı olan efendisine yazmış ve o da Köse Ahmed'in mektubunu hükümete göndermiştir.

İkiyüzlü sadr-îâzam bu mektubu Pâdişah'a takdim ederken: “Tiristinikli oğlu tarafından gûya teskin-i fesada memur idüğü meâl-i işarından müteban diyor. Halbuki fesadın mebde ve menşeleri Tiristinikli oğlu iken teskine sâyetmeyeceği varest-i kayd-ü beyan olduğuna nazaran işbu şukka mütebader-i hatır idüğü malûmu hümayunları buyrulur (*Hattı Hümayun vesikalari sandık 17, evrak No. sı 7*). Halbuki İstanbuldaki devlet ricalini bertaraf ederek devlete yeni bir nizam vermek için Tiristinikliyi gizlice tahrik eden sadr-îâzam Pâdişah'a sadık görünmek riyakârlığını yapıyor yahut kendisinden şüphe edildiğini hisile hainliğini örtmek istiyor.

⁸⁸ Hattı hümayun vesikalari sandık 15, hat numarası 32 bu muvaffakiyetinden dolayı Abdurrahman Paşa'ya yirmibeş bin ve orduda mevcut askere sınıfların mevcuduna dağıtılmak üzere ellibin ve ocak kethüdasına ikibin beşyüz kuruş ihсан olarak gönderilmiştir. (*Cevdet tasnifi dahiliye vesikalari No. 1221, Ca. 14038*).

dolayı Abdurrahman Paşa'ya 10 Ağustos 1806'da üzerindeki vilâyet ve sancaklara ilâve olarak *İçel* sancağı da verilmiş ve İçel mutasarrıfı Seyyid Ahmed Paşa da *Halep* Valiliğine naklolunmuştur⁸⁹.

Abdurrahman Paşa'nın bu başarısına rağmen ordusuna zahire verilmemesi ve *İstanbul*'da ocaklının şüpheli ahvali devlet ricali arasında cesur ve icraatçı kimselerin bulunmaması sadr-îâzâmın riyakârlığı ve nizam-ı cedit işine içten aleyhdar olması pâdişahın zayıf iradeli olması gibi haller sebebiyle sadr-îâzâmın arzıyla nizam-ı cedit askerinin geri çekilmesine karar verilmiştir. Sadr-îâzâmın telkinine göre bu kuvvetler bozulacak olursa işin büsbütün çığırından çıkacağı söylenerek pâdişahı tereddüde düşürüp Serezli İsmail Bey vasıtasıyla muhalefetin tatmin edilerek yatıştırılmasını tavsiye ediyordu. Çünkü Edirnelilerin Bostancı başıyı öldürenlerin teslimi şartıyla kusurlarının af edileceği hakkında hükümet Edirne kadısına, âyanına ve *Serezli İsmail Bey*'e bir ferman yollamak suretiyle asileri af etmek istemişti⁹⁰.

Abdurrahman Paşa'nın *Edirne*'ye kadar gidememesinin baş sebebi nizam-ı cedit ordusuna kasden zahire verilmemesi ve zahire için giden memurların öldürülmesi idi. Bilhassa daha yukarılarda zikredildiği üzere hükümet nizam-ı cedit kuvvetlerinin geçeceği kazalarla diğer civar kazalara Gümülcine'ye kadar zahire tedarikini yazdığı halde asilerin mâni olmasıyla buna muvaffak olamamıştı; hattâ bir ara zahiresizlik cihetiyle nizam-ı cedit askerinin *İstanbul*'a getirilmesi mi yoksa zahire tedarikine çalışılması mı? münasip olacağı görüşülmüş, askerın Ağustos ortalarında geri alınmasının doğru olmadığı neticesine varıldığından bedeli mukabilinde zahire tedariki şıkkı tercih olunarak bunun için râyiç bedeli mukabilinde zahire alınması takarrür etmesiyle yirmibeş bin kuruş tahsisat ayrıldıktan başka *İstanbul*'dan da onbin kile arpa yollanmıştı; bu ise Ordunun ancak onbeş günlük iaşesine karşılık bir şeydi. Bu haller dolayısıyla

⁸⁹ Mühimme defteri: 224 s. 27. evahir-i ca. 1221 ve Cevdet tasnifi dahiliye vesikaları No. 13856. "Veziri mükerrerem saadetlü Abdurrahman Paşa hazretlerine İçel Sancağını mütesellim ile zapt etmek üzere berveçhi Arpalık ilhaken tevcih ve divanı hümayundan emir tahrir olunması 25 ca. 1221.

⁹⁰ Bu hususta 1221 C. ortaları tarihli ferman Mühimme defteri 224, s. 91.

ordunun *Çorlu*'ya avdetine müsaade edilmiş⁹¹ az sonra *Çorlu*'nun asilerle birleşmesi sebebiyle ordunun *Silivri*'ye çekilmesi tekerrür etmiştir.

Silivri'ye çekilecek nizam-ı cedid kuvvetlerinin zahiresinin *İstanbul*'dan ve İstanbul etrafındaki kaza ve nahiyelerden tedariki mümkindi; fakat zahire meselesinden dolayı matlup hasıl olmayarak *Edirne* yakınlarına kadar giden ordu geri çekilmeğe mecbur olduğundan Rumeli taraflarında nizam-ı cedid teşkilâtı yapılamamış ve âyanların tegallübü devam etmiştir. Bu muvaffakiyetsizlikte Abdurrahman Paşa'nın maiyyetine verilmiş olan Beylerbeyi rütbesindeki İzmirli Hüseyin Paşa'nın işi gevşek tutması ve gizlice *Edirne* kuvvetlerine yardımcı ve anlarla hafî muhaberesinin tesiri olmuştur. Nitekim Hüseyin Paşa'nın bu suçu sâbit olduğundan idam edilmiştir⁹².

Çorlu Vak'ası :

Yukarıda görüldüğü üzere Kadı Abdurrahman Paşa Rumeliye geçtikten sonra evvelâ *Silivri*'yi ve arkasından *Çorlu*'yu nizam-ı cedide bağlayarak ileriye yürümüştü. Yine daha evvel görüldüğü üzere Abdurrahman Paşa *Havsa* mevkiinden avdetinde kendisini tehdid eden asî kuvvetlerini *Babaeski*'de bozmuş ve kaçanların bir kısmı *Çorlu*'ya giderek oradaki halkı ele alıp mukavemete karar vermişlerdi. *Çorlu*'daki asî kuvvetler beşbin kadardı.

Çorlu'da toplanan asilerin başında Dağdeviren oğlu Mehmed'in kardeşi Ahmed Haseki ile eniştesi Kel Ali ve sabık Delibaşı Kör İbo vardı. Bunlar üçyüz suvari ile *Çorlu*'ya gelmişlerdi⁹³.

Sultan Selim bu *Çorlu* toplantısını haber alınca :

—“*Suphanallah bu tahrikâtlar birbirine uymuyor. Kani, Abdurrahman Paşaya elbette herifleri Çorlu'dan çıkarsun deyu emrin cevabı? Böyle karşı-karşıya otururken bu fesat nasıl teskin olur? çünkü Çorlu'da eşkiya az imiş, niçün kaçırmıyorlar? Çoğalsunlar diye mi bekliyor ve hem Korvete kurşun*

⁹¹ Hattı Hümayun vesikalari sandık 16, hat No. su 16 nın melfufu olarak sadr-ıâzam tarafından pâdişah'a resen takdim edilen taktiriden.

⁹² Câbi Ömer Efendi Vekayinâmesi varak 81.

⁹³ Abdurrahman Paşa'nın tahriratına merbut 7 c. 1221 (22 Ağustos 1806) tarihli Karıştıranlı Emin Ağanın taktiri (*Hattı Hümayun vesikalari sandık 20, hat No. sı 76*).

atanlara (Tekirdağlılar kendilerini muhasara eden Korvete kurşun atmışlardı). Niçin gülle atmamış. Cıvar eşkiyaya böyle izhar-ıacız olunarak maddeyi teşennüç edeceğiz. Ve hem rezalettir. Çorlu'yu eşkiyadan tathir edüp kaçırmak lâzımdır; Abdurrahman Paşa niçün cevap yazmaz; üç dört gündür maskaralık kâğıtlar gelip gidiyor. Edirmeliler etrafa eravcif neşreyleyüp ordumuz Çorlu'ya İstanbul'u muhasara eyledik destünler, siz burada ne yapıyorsunuz? Tiz Çorlu'nun eşkiyadan inşallah tathir haberini isterim" demiş ve ertesi günü Abdurrahman Paşa'ya yazılmıştır.

Abdurrahman Paşa ordusunun zahiresini tedarik ettikten sonra takriben 20 Ağustos 1806'da Çorlu üzerine yürüdü hariçten gelip Çorlu'ya yardım etmek isteyenleri mağlûp ettikten sonra kasa-bayı muhasara ile top ve humbara ile tazyike başladı.

Bu sırada "Çorlu halkına karşı fena bir niyetimiz yoktur, emre itâat ederlerse âman vereyim, gelsünler hil'at giydireyim" demiştir. Bunun üzerine oradan tekrar bir adam gelerek Paşa'nın maiyyesindeki ağalara Zorlu Ağayı istediklerini ve anıyla görüşeceklerini söylemesi üzerine Zorlu Ağa gönderildi; fakat şehre yaklaştığı zaman üzerine ateş açtıklarından avdete mecbur oldu; bunun üzerine işin hile olduğu anlaşılacak tekrar bombardıman başladı.

Abdurrahman Paşa ertesi gün bazı tabyeler yapılması için emir verip asilerin mani olmamaları için ikiyüz kadar kuvvet tayin etmiş ise de, Çorlu'dan çıkış hareketi yapan asiler bunları kaçırmışlar ve arkasından orduya taarruz etmişlerse de topların ateşi ile yüz geri etmişler ve kendilerini takip eden suvarilerle yedi saat muharebeden sonra yine Çorlu'ya çekilmişlerdir. Bunlardan alınan esirlerin haber verdiklerine göre aman istemeğe gelen adamla Çorlu kadısı ile Çorlu'da bulunan Edirneli Mehmed Ağa taraflarından gönderilmişlerse de asiler bunlara muhalefet ederek her ikisini de hapis ile orduya baskın yapmışlardır.

Sultan Selim Çorlu'nun zaptını kat'i olarak isteyordu; bu sebeple Abdurrahman Paşa'ya yardım için Anadoludaki bazı sancaklara, mütesellim ve voyvodalara miktarları hükûmetçe tesbit edilen miktarda kuvvet göndermelerine dair fermanlar yollanmıştı⁹⁴.

⁹⁴ Mühimme defteri, 244 s. 85, 95, 96, 106. Bu fermanlar Bolu Voyvodası Hacı Ahmed oğlu İbrahim, Ankara mütesellimi Mesud, Kütahya mütesellimi Nasuh oğlu Nasuh, Saruhan ve Manisa mütesellimi Kara Osman oğlu Hüseyin, Bergama voyvodası Kara Osman oğlu Ömer, Bilecik âyanı Kalyoncu Ali Ağalar, Bozok mutasar-

Bu suretle Anadolu'dan tertip edilecek yirmi bin kişilik kuvvete *İstanbul*'dan da onbin nizam-ı cedit kuvvet ve ağırlıklarının taşımak üzere *Silivri*, *Terkos*, *Midye*, *Vize*, *Saray vize* kazalarından da araba ve yük hayvanları tedarik olunacaktı⁹⁵.

Asilerin en büyük hedefleri Abdurrahman Paşa ordusuna gönderilecek zahire kabilelerini vurmak olduğundan Çorlu muhasarası esnasında *Silivri*'den *Çorlu*'ya zahire götürün kabile geceleyin *Kınıklı* köyünde kaldıkları sırada casuslar vasıtasıyla bunu haber alan asî çeteleri zahireyi nakle memur olan *Bursa*, *Niğde* ve diğer dört alay beyinin gafletinden istifade ederek *Kınıklı*'yı basup zahireyi nakle memur olanların kaçmalarıyla birkaç yüz kişiden mürekkep çete efradı develerle diğer hayvanları alup götürmüşlerse de cephaneyi alamamışlardır.

Bu durum üzerine Abdurrahman Paşa *İstanbul*'dan orduya kapucubaşılardan Ahmed Ağa'yı getirterek ona *Kınıklı* hâdisesini anlatmış, deve ile mi olur ne vasıta ile olursa olsun acele zahire gönderilmesini söylemiştir.

Çorlu harekâtına dair kapucubaşı Ahmed Ağa'nın 18 Cemazi-ülâhır 1221 ve 2 Eylül 1806 tarihli Çorlu harekâtına dair olan takririnin pâdişaha takdim edilmesi üzerine Sultan Selim:

“Benim Vezirim,

Tiz lâzım olan deve ve katır vesair levazımat ıceleten gitsün ; Salih Bey, Mesud Ağa Abdurrahman Paşa'ya erişip ikdam ve gayret olunsun, böyle işler bir saat evvel görülmelidir ; yoksa bir taraftan imdadları gelir, Çorlu'nun sularını kesüp top ve humbara atıp hemen şedid tazyik eylesün. Antuvani ile söyleşüp top ve humbaraları münasip mahalle vaz edüp bir taraftan gülle, humbara ve paçavra ile gayet tazyik eylesün, bu taraftan dahi humbara ve paçavra iriştirilsün, Silivri'ye üç, beş cerrah, levazımatları ile irsal olunsun. Ziyade astar lâzımdır. Dikkat olunup bunlar eriştirilsin. Yaralıları Silivri'de baksınlar, yerleri dahi boş bırakmayup muhafazası lâzım olan mahalleri muhafazaya dikkat edesün, yoktur dimelerine itibar caiz değildir, Hadım zadeyi dahi süresin.”

rıfı Çapar oğlu Süleyman Bey ve oğlu Sivas valisi Celâlüddin Paşa ile diğer küçük kaza âyanlarına yollanmıştır. Bunlardan Bolu Voyvodası Hacı Ahmed oğlu İbrahim ve Ankara mütesellimi Mesud Ağalar beşer yüz kişilik maiyyetleriyle bizzat gelmişler ve Hacı Ahmed oğlu *Çatalca terkosu* ve o havalinin muhafazasına memur olmuştur.

⁹⁵ Mühimme defteri 244, s. 102.

Benim vezirim,

Bekir Paşa ıceleten *Çatalca*'ya gelsün. ol havaliye iktiza eden takviyet verilsün, gaflet olunmasın, ihtiyaten hertürlü tedarikâta bulunulsun'' hattı hümayunu ile geniş ikazda bulunmuştur⁹⁶.

Bekir Paşa'nın *Çatalca* ve havalisinin muhafazasına memur olmasının zâhirî sebebi asilerin o taraflara, ordunun gerisine sızmamaları içindi. Çünkü Tiristinikli İsmail Ağa kuvvetlerinin *İstranca* taraflarında faaliyette oldukları haber alınmıştı. Bekir Paşa'nın davet edilmesinin hakikî sebebi ise, aşağıda görüleceği üzere Bekir Paşa'nın iki tarafı uyuşturmak üzere tavzif edilmesi idi.

Tekirdağ İsyanının İkinci Safhası :

Abdurrahman Paşa *Silivri*'ye gelip *Çorlu*'yu kuşattığı zaman ordunun *İstanbul*'dan gönderilecek zahire vesair ihtiyacı için en münasip ve en yakın işlek iskelesi *Tekirdağ* olup bu da asilerin ellerinde idi. Burası bir kaç parça donanma ile abluka edilmiş ise de, karadan tazyik olunmadıkça bir netice alınamıyordu. Bunun için Abdurrahman Paşa *Havsa*'dan avdet ettikten sonra Tekirdağ'ın neze bağlayacağını ümit, kabul etmezlerse kat'î surette vuracağını hükûmete bildirmişti.

Silivri'ye döner dönmez *Tekirdağ*'ını bir taburla işgal edeceğini beyan ile teşebbüse geçmiş ise de, yeniçerilerin *İstanbul*'da bir fesat çıkarmağa teşebbüs etmeleri üzerine Abdurrahman Paşa Tekirdağ'ının işgalinden menedilmiş ve *Silivri*'ye dönmeğe mecbur olması sebebiyle bu hal asileri şımartmıştı; hattâ bu halden cür'eti artan *Silivri* âyanı bir gün Abdurrahman Paşa ile görüştüğü sırada belindeki çifte kurşunlu tabancasını Paşa'nın üzerine boşaltmış ise de, isabet ettirememiş ve derhal idam edilmişti⁹⁷.

Tekirdağ'ının karadan tazyikinin menedilmesi üzerine Abdurrahman Paşa'nın emrine verilen donanma kumandanına Paşa tarafından gönderilen emir üzerine Kasabaya gülle atılmasına başladı. O zamana kadar Tekirdağlılara gülle atılmayarak abluka ile iktifa olunmuştu. Bu deniz abluhasına sebep de asilerle deniz yoluyla Çekmece tarafına geçeceklerinin haber alınması idi. Abdurrahman

⁹⁶ Hatı Hümayun vesikaları, Sandık 20, hat Nu. sı 106.

⁹⁷ Cevdet Tarihi C. 8 s. 64.

Paşa bir kayığın bile limandan çıkmasına müsaade edilmemesini de donanma kumandanına emretti⁹⁸. Ve aynı zamanda *Çekmece* taraflarına da beşyüz kadar askerle binbaşı Bekir Ağa'yı göndermişti⁹⁹.

Asilerin Tekirdağını bombardıman eden donanma kumandanı Riyale Hüseyin Bey'e müracaat edip eşkıyayı def etmeğe kudretleri olmayup hariçten gelecekleri de defedemeyeceklerini ve nizam askeri şehre girerse bir kat daha fesadı mücib olacağını beyan ederek ateşin kesilmesini rica etmişlerdi. Hüseyin Bey, onların bu müracaatlarını 19 C. 1221 ve 3 Eylül 1806'da Kadı Abdurrahman Paşa'ya bildirmişse de Abdurrahman Paşa:

“— Tekirdağlıların o suretle ricaları hilelerindedir, sizden o mühleti alup *Çorlu*'ya yardım ederler, kat'iyyen itimad olunmayarak kemakân top ve humbara ile döğülsün, kendi dertlerine düşüp *Çorlu*'yu unuturlar” cevabını vermiştir.

Aşağıda görüleceği üzere bu sırada Serez âyanı İsmail Bey'in iki tarafı anlaştırmak üzere epi zamandan beri devam eden muhaberesi hükûmetin manen mağlûbiyetiyle sona ermek üzere olduğundan onun maiyyeti âyanlarından *Demirhisar* âyanı Abdullah Bey *Tekirdağı*'na gönderilerek görüşülmüş ve neticede barış olduğundan Tekirdağı bombardımanının kesilmesi emredilmiştir. (1221 Cemaziyelâhır sonları ve 1806 Eylül¹⁰⁰).

⁹⁸ Hattı hümayum vesikaları sandık 15, Hattı hümayum No. sı. 51

⁹⁹ Hattı Hümayum vesikaları sandık 16, Hattı Hümayum No. sı. 58.

¹⁰⁰ Hattı Hümayum vesikaları sandık 20, hat Numarası. 91 ve mühimme defteri 224, s. 114 - 115. Bu husustaki fermanın sureti hulâsa olarak şöyledir:

Kapucu Başlıardan Tekirdağı âyanı Süleyman ve Serezli İsmail Bey tarafından teskin-i maddeye memur Demirhisar âyanı Abdullah Bey ve Tekirdağı Nâibi ve sairlerine hüküm:

Karaman Valisi vezirim (Evvelki fermanlarda olduğu gibi Asakiri Şâhâne Başbuğu tabiri yok) Abdurrahman Paşa'nın Rumeliye gönderilmesine sebep Sırpların üzerine memur Rumeli valisine yardım için idi; başka bir emrim yoktu. Rumeli kazaları Abdurrahman Paşa'nın gelmesinden korkmuşlar ve serkeşâne hareket ile Edirne civarına geldiği zaman anınla muharebe etmişler ve sonra kuvvetleri günden güne artarak cebren bölük bölük Tekirdağına girmişler. Ehali bunları defedememişler. Asiler donanmaya kurşun ve top atmışlar ve donanma da bilmukabele şehri bombardıman etmiş. Tekirdağlılar Serezli İsmail Bey vasıtasıyla aflarını istirham ile bundan sonra muhalefette bulunmayacaklarına dair teminat verdiklerinden ateşin kesilmesi için donanma kumandanına emir verilmiştir.

Aynı tarihli ve aynı mealde bir hüküm de donanma kumandanı Riyale Hüseyin Bey'e gönderilmiştir. (*Mühimme* 224, s. 115, 116).

Edirne Vak'asının Sonu :

Sırp isyanı dolayısıyla bir taraftan Rumeli valisi İbrahim Paşaya yardım etmek ve aynı zamanda Edirne'de oturarak nizam-ı cedidi yaymak ve Rusya ile yapılacak bir muharebede nizam-ı cedid askeriyle orduya katılmak ve bu arada gizli bir emirle, hükümet içinde hükümet olan âyanların nüfuzlarını kırmak üzere Konya Valisi ve Nizam-ı cedid askeri Başbuğu Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli tarafına gönderildiğini ve bu arada cereyan eden olayları yukarıda kayıt ettik.

Hükümet merkezinin zayıf ve hain ellerde bulunması sebebiyle Abdurrahman Paşa geri dönmeğe mecbur olmuş, Çorlu alınamamış ve Tekirdağı işgal edilememişti. Bu muvaffakiyetsizlikte el altından asileri ikaz eden Sadr-îâzam Hafız İsmail Paşa'nın baş rolü vardı.

Abdurrahman Paşa, Havsa'ya kadar gidip oradan durumu hükümete bildirmesi üzerine Sadr-îâzam Hafız İsmail Paşa pâdişaha takdim etmiş olduğu takririnde:

Bu muhalefet gösterenlerin tediplerine müsaade edilip vukua gelecek muharebede iş berakis olup nizam-ı cedid ordusu bozulursa o zaman asilerin tamamen yüz bulacaklarının muhakkak olduğu ve geri alınması da gayet muzur olacağından Gümülçine'ye kadar gelmiş olan Serez'li İsmail Bey'e sadaret kethüdası İbrahim Nesim Efendi tarafından bir mektup yazılarak Edirne âyanına söz anlatmasının tavsiye edilmesini arzetmiş olduğundan bu mütaleadan tavahhuş eden Sultan Selim, Sadr-îâzamin sadakat perdesi altından ileri sürdüğü mütalealarına kanan Sultan Selim, bu işin mes'ul kumandanı Kadı Abdurrahman Paşa'nın mütaleasını almadan Sadr-îâzamin mütaleası üzerine sadr-îâzam kethüdası tarafından İsmail Bey'e yazılmıştır.

İsmail Bey, bu mektup üzerine faaliyete geçerek kendisine mensup olan Petriç âyanı Hacı Abdulhalim Ağayı muhalefeti yatıştırmak için bazı vesaya ile Edirneye göndermiş ve harekâtın durdurulmasını tavsiye etmiştir¹⁰¹.

Bu sırada Çorluyu muhasara etmekte olan Abdurrahman Paşa'ya da daimî surette muvaffakiyeti kösteklemek isteyen Sadr-îâzam tarafın-

¹⁰¹ Hattı hümayun vesikaları, sandık 21, hat Nu. sı 65.

dan devletin şîn ve zilletini mûcip olacak bir bâdireye atılmaması ve İsmail Beyin tavassutu dolayısıyla âsileri teskin usulüne muhalif olarak muharebeye girişmemesi bildirilmekte idi¹⁰².

Abdurrahman Paşa tarafından 23 C. 1221 ve 7 Eylül 1806 tarihinde İstanbul'a gönderilen tahriratta yakında bulunan *Bolu* voyvodası Hacı Ahmed oğlu İbrahim ve Bolu Alay beğini Çatalca ve Terkos taraflarına memur ettiğini ve *Ankara* mütesellimi Mesud Ağa ile de *İstranca*'ya kadar yolları muhafaza altına aldığını yazdıktan sonra asilerin kuvvei maneviyelerinin kırık olup hükûmetçe hemen yumuşaklık gösterilmemesini arz ile şu mütaleayı beyan etmektedir:

“Telifi beyn için ve semeresi müşahede oluncaya kadar kerem ve inayet buyurun; devleti aliyye sayesinde bukadar zî kudret mal ve askere malik olmuş adamlar var. İkdam ve isticâl buyurun külliyyetlice asker tedarik ve cemolunsun. Telif suretini kabul ederlerse yine ne mâni izin inayet buyrulur. Benim akli kasıranemce mîr-i mumalileyh (yani Serez âyanı İsmail Bey) telif suretini görecektir deyu tehi durmak istihsan buyurulmaz zannederim. Öteden beru meşhur meseldir ağır basıcak hafif kalkar derler. Yani bunlar herne kadar fena iş olsa ve ellerinden gelse nükûl etmeyecekleri nasıyei hallerinden müstebandır, hemen vaktiyle tedariklice bulunmak ve asakire kuvvet vermek lâzımdır. Bu ana gelinceye kadar bunlar orduy-ı şâhane ile beş altı defa muharebe ettiler. Lillâhilhamd bu ordu asakiriyle baş edemeyeceklerini ve gözleri korkduğunu ahz-u kirift olunan dilleri (esirleri) takrirlerinden nümayan ve bunların arkalarından zahirelerini kesmek sağ ve sollarından heyecan vermek ile geri çekildiler. Yoksa bizler bunlar ile mukavemet edemiyoruz deyu itiraf ederlermiş. Birkaç defa arkamızdan zahiremizi kat ile avdetimize bâis oldular yoksa cesaretlerinden olmayup ittîfak ve ittihadları sebebiyle geride olan kaza ve kasabat eşkiya taraflarına adam gönderüp beş bu köyden on şu köyden ve elli şu kasabadan alıp bu zahirenin kat'ına cesaretleri eşkiya cesaretinden olmayup mücerred kasaba ve kaza ahalileri önlerine düşüp yol gösterdiklerinden neş'et ediyordu” mütaleasında bulunmuş ve hükûmeti ikaz etmek istemiş ise de, sadr-îâzâmın ve ona taraftar olanların maksatları başka olduğundan dinletememiştir.

¹⁰² Hattı hümayun vesikaları sandık No. sı 15, hat 62.

Bu sırada zemini müsait gören yenilik aleyhdarları da cesaretle gelerek maskelerini atıp kahvehanelerde ve yeniliğe muhalif olan bazı devlet adamları konaklarında ve ötede beride yaptıkları propagan-dalar da pâdişahı korkutmuştu.

Edirne'nin muhalefete baş olması *Çorlu* ve *Tekirdağı*'nın gördükleri tazyike rağmen mukavemet etmeleri sadr-iâzamla hemahenk olarak veliaht Şehzade Mustafa'nın bilvasıta muhalifleri tahrik eylemeleri Sultan Selim aleyhine işin rengini değiştirecek gibiydi.

Mutavassıt olarak işi ele alan Serez âyanı İsmail Bey, Kadı Abdurrahman Paşa'nın *Çorlu*'yu hâlâ tazyik ettiğini haber alınca hükûmete gönderdiği tahriratta:

“Abdurrahman Paşa'nın *Çorlu* önünde muharebe etmesi hakkında irade varsa kendisinin tavassutuna aykırı olan bu halin bildirilmesini ve eğer irade yoksa meselenin halli için Abdurrahman Paşa'nın *Silivri*'ye çekilmesi hakkında emir verilmesini arzylemişti¹⁰³. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa *Çorlu* muhasarasını kaldırmağa mecbur olarak *Silivri*'ye çekilmiş ve isyan harekâtı ortadan kalkınca Abdurrahman Paşa'nın Anadolu'ya geçebileceği İsmail Bey'e yazılmıştır¹⁰⁴.

Abdurrahman Paşa'nın *Çorlu* muhasarasını kaldırıp *Silivri*'ye çekilmesi üzerine âsiler şırmışlardı. İstanbul'da bu işi körükleyen şahıslar tarafından aldıkları talimat üzerine muhalefette ayak diriye-rek mevcutları olan yirmi bin kişilik bir kuvvetle *İstanbul* üzerine yürümeğe kalkdılar ve devlet ricalinden olan nizam-ı cedidcilerden on kişinin başını istediler ve iki Cuma günü hutbede halife olan pâdişahın ismini zikretmediler. İstanbul'daki nizam-ı cedid aleyhdarları *Edirne*'den gelecek kuvvetleri karşılamak ve İstanbul'u yağmalamak ve kıtal yapmak üzere hazırlandılar¹⁰⁵.

Bu durum üzerine Anadolu valiliği ile İstanbul muhafızı olan Ebubekir Paşa'nın Anadolu'ya geçmek mütaleasiyle İstanbul yakınlarına gelmesi muvafık görülerek anın *Galibolu* yoluyla gitmeyüp iki konağı bir edip süratle *Çatalca* tarafına gelmesi hakkında kendisine

¹⁰³ Hattı Hümayun vesikaları, sandık 19, evrak 31.

¹⁰⁴ İsmail Beyin âsileri yatıştırmasından memnun olan Sultan Selim, “İsmail Bey'in tahriratını gördüm. Haz ettim, Aferin berhürdar olsun, İnşallah defî ihtilâl ile devletime ve bana güzel hizmet etmiş olur.” Hattı hümayununu yazmıştır. (*Hattı hümayun vesikaları sandık 21, hat numarası 79*).

¹⁰⁵ Asım Tarihi c. 1, s. 109 ve Cevdet Tarihi c. 8, s. 64.

ferman yollandı ¹⁰⁶. Çünkü Anadolu tarafına geçerken *Edirne*'ye uğramış olan Ebubekir Paşa bu durumu yatıştırmak üzere isyan mürettepleri ve *İsmail Bey* ile görüşerek bunların muhalefetten vaz geçerek makul olacak istekleri için tavassut edeceğini söylemiş ve keyfiyeti *İstanbul*'a bildirmiş olmasından dolayı acele *İstanbul*'a davet edilmişti.

İstanbul'a gelen Ebubekir Paşa Sultan Selim tarafından kabul olunarak durumu teferruatıyla arz eyliyerek gösterilen muvafakat üzerine *Edirne*'ye dönerek asileri ikna ile nizam-ı cedit askerinin çekilmesi ve Abdurrahman Paşa'nın Anadolu'ya avdeti şartıyla asiler cemiyetlerini dağıtmağa muvafakat etmişlerdir ¹⁰⁷.

Bunun üzerine hükümet Abdurrahman Paşa'yı Anadolu'ya iade etmeği kabul ile Rumeli halkının mizacına vâkıf olan Ebubekir Paşa'yı tayin ve *İsmail Bey* ile görüşerek halkın teskin edilmesini muvafık görmüş ve bu hususta durumu izah yollu Cemaziyelâhır sonları tarihli olarak Abdurrahman Paşa'ya bir ferman yollamıştır. Yine aynı meseleye dair aynı tarihte (1806 Eylül ortaları) *İsmail Bey*'den de bir tahrirat gelmiştir. *İsmail Bey* tahriratında 23 C. ve 7 Eylül'de *Edirne* civarında *Demirtaş* mevkiine gelip *Edirne*'nin ileri gelenlerini celp ile görüşerek kusurlarının afvını istirham eylediklerini

¹⁰⁶ Hâlen Anadolu valisi olup mansabına müteveccihen esnayı rahde olan vezirim Ebubekir Paşa iclâleyle hüküm ki, Sen ki veziri müşarünileyhin mansıbın olan Anadolu eyaletine müteveccihen esnai rahde olduğun zâhir ve herne mahalde isen imkân ve tarikini bulup saltanatı seniyyemde vaki Çatalca kasabası taraflarına gelerek bermuktazayı vakit ve hale. . . emr-i şerifim tarafına vasıl olur ise derhal tarikini bulup (âsilerin kendisini bırakmayacaklarından dolayı) civar-ı saltanatı seniyyemde vaki Çatalca tarafına vürude müsaraat ile vüsulünü Der-isaadetime tahrir ve işaret eylemen fermanım olmağın memuriyetini hâvi emr-i şerifim ısdar ve bervechi tâcil . . . ile irsal olunmuştur. İmdi vusul-i emr-i şerifimde ne mahalde bulunur isen imkân ve tarikatini bulup acaleten ve müsareaten iki konağı bir ederek Çatalca tarafına vüsule müsaraat eylemen matlub-ı kat'î-i dâvranem iduğı ve Geliboluya vasıl olur isen heman kayıklar ile doğru Silivriye çıkıp andan kasabai merkumeye vüsulün matlub-ı kat'î-i dâvranem olduğu ve tehir ve tavakkuf birveçhi câiz olmayacağı malûmun oldukta . . . senden memul ve muntazar-ı şahanem olan âsar-ı kârdan ve dirayet levazımını ibraz ve izhar eylemen... (evasıt-ı C. 1221 Mühimme defteri 224, s. 111) yine aynı mealde olarak Ebubekir Paşa'nın Çatalca tarafına gönderilmesi hakkında Gelibolu kadısına ve Gelibolu âyaniyle Boğaz muhafızına fakat Serezli *İsmail Bey*'in 1221 Recep tarihli tahriratından (sandık 17, hat numarası 20) anlaşıldığı üzere âsiler bir tuzağa düşmemek için Ebubekir Paşayı istemiyerek Anadoluya memuriyetine gitmesini istediklerinden o da eyaleti merkezi olan Kütahya'ya gitmiştir.

¹⁰⁷ Cevdet Tarihi c. 8, s. 65.

mübeyyin ellerinden mahzar ve îlâm aldığı ve ertesı günü Çorlu'daki halkın yerlerine iadeleri için Demirhisar âyanı Abdullah Bey'i Tekirdağı'na ve Petriç âyanı Abdülhalim Ağa'yı¹⁰⁸ ve Edirne muhtarlarından birkaçını birer miktar kuvvetle *Çorlu*'ya gönderip Çorlu ve Tekirdağı Kazaları halkının kusurlarının afvı hakkındaki mahzarı alup gönderdiğini ve bundan sonra Anadolu'dan gelmiş olan askerin, kalmalarını mücip bir hal kalmadığından Bekir Paşa'nın bu tarafa tayin edilerek Abdurrahman Paşa'nın da bir gün evvel iadesini ve bu suretle istikrarın teminini rica etmiş ve *İstranca* tarafındaki kuvvetlerin Tiristinikli kuvvetleri olup yakında yerlerine döneceklerini bildirmiştir¹⁰⁹.

İstanbul'daki nizam-ı cedid aleyhdarlarının el altından tahrikleriyle meydana gelen isyan ve muhalefet hareketleri nizam-ı cedidcilere galebe çalarak asiler hakkında af ilân edilip Abdurrahman Paşa'nın da Anadolu'ya, Konya'ya dönmesi hakkında kendisine hâdiseleri hulâsa eden ferman gönderilmiştir¹¹⁰.

Vesikaların tetkikinden istidlâl edildiğine göre Abdurrahman Paşa'nın nizam-ı cedid kuvvetleriyle Rumeli tarafına geçmiş olmasından İşkodra mutasarrıfı istiklâl ile Rumeli valisi İbrahim Paşa ile Serezli İsmail Bey de memnun olmamışlarsa da bunu dışarıya vermemişler, tabiî işin başarısızlığından dolayı derunî memnun olmuşlardır.

Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya Dönmesi :

Abdurrahman Paşa'nın hizmeti takdir olunarak gönderilen teveccühü havi ferman üzerine kumandası altındaki nizam-ı cedid askerini *İstanbul*'a gelmek üzere *Silivri*'de terkederek kapısı halkıyla

¹⁰⁸ Bu herif Abdurrahman Paşa'nın idamı ve nizam-ı cedidin lağvı hakkında Edirneliye söz vermişti (*Hattı hümayun vesikaları numara 14930*) bu adamın İsmail Bey'in mutemedi olduğuna göre İsmail Bey de perde arkasından Abdurrahman Paşa'nın muvaffak olmasını istemediği zan olunur. Çünkü Abdurrahman Paşa muvaffak olacak olursa âyanların artık nüfuzları kalmayacaktı.

¹⁰⁹ İsmail Bey'in 1221 Recep tarihli tahriratı (sandık 17, hat No. sı 20 ve sandık 20, hat No. sı 52).

¹¹⁰ Abdurrahman Paşa'ya gönderilen ferman C. sonları ve 1806 Eylül ortaları olup (Karaman valisi ve muallim asakir seraskeri vezirim Abdurrahman İclâlehu) diye başlar. (*Mühimme defteri 224, s. 142-143*).

Silivri önündeki iki korvete binip *İzmit*'e hareket etmiş¹¹¹ hayvanat vesair levazımatı dahi *Üsküdar* yoluyla *İzmit*'e gönderilmiştir¹¹². Abdurrahman Paşa hakkında Sultan Selim'in büyük teveccüh ve itımadı vardı. Kendisi hakkında *İzmit* mutasarrıfına gönderilen hükümde de bu teveccüh açıkça gösterilmektedir.

Edirne Vak'asının Hulâsası ve Neticesi:

Olayların tetkikinden anlaşıldığına göre Üçüncü Selim büyük istek ve hüsnüniyetle devletin bekası için memlekette bilhassa askerî sınıflarda bir inkılâbın zarurî olduğunu ve Avrupa devletlerinde olduğu gibi iyi hazırlanarak yetiştirilmiş bir orduya katî ihtiyaç lüzumunu takdir ile işe başlamış ve miktarı yirmibeş bini bulan bir nizam-ı cedid ordusu vücade getirmişti.

¹¹¹ Riyalei hümayunun kapudanı olup Tekirdağı sevahiline memur olan . . . kapdan . . . Zide mecdûhuya hüküm ki.

Halen Karaman valisi olup memuren Silivri tarafında olan vezirim Abdurrahman Paşa iclâlehu mevcud-ı maiyyeti olan muallim asakiri terk ve kendusi iç dairesi halkiyle Silivri iskelesinden sefineler ile *İznik*de geçüp hayvanat ve levazımatı sairesi *Üsküdar*'dan irsal olunmak hususuna irade-i aliyem teallük etmekle sen ki kapdanı mümaileyhsin mevcut maiyyeti sūfün-i hümayununun cümlesini Silivri pişkâhına nakil ve iki korvet sefinesi ifraz ve aceleten müşarünileyhi iç dairesi halkiyle irkâb ve doğru *İznik*de imrar eylemelerini sefaini merkum kapdanlarına tenbih ve tekide dikkat eylemen fermanın olmagın mahsusan işbu emr-i şerifim isdar olunmuştur". Evahir-i Cemaziyelâhır 1221 (*Mühimme defteri* 224, s. 115-119) ve bu hususa dair Tekirdağı âyanı Süleyman ile Serezli İsmail Bey'in adamı Demirhisar âyanına yollanan aynı tarihli ferman sureti de aynı Mühimme defterinin 144 üncü sahifesindedir.

¹¹² "Mirmirani kiramımdan Kocaeli Sancağı mutasarrıfı Kasım Dâme ikbalühu'ya

Halen Karaman valisi olup memuren Silivri tarafında olan vezirim Abdurrahman Paşa iclâlehu hasbel-iktiza mevcud-ı maiyyeti olan asakiri Silivride terk birle kendi iç dairesi halkiyle mansıbı olan Konya'ya azimet etmek üzere Silivriden iki kıta korvet sefinelerine irkâb ve *İznik*de irsal ve hayvanat ve levazımatı sairesi *Üsküdar*dan *İznik*de gönderilmek üzere olmakla bimennihi tealâ müşarünileyhin ol tarafâ vüsulünde herhalde kendisine riayet ve levazımı mihamnüvaziye ihtimam ve dikkat eylemek lâbüd olmagın tenbihen ve ihtimamen ve mahsusan işbu emr-i şerifim isdar ve irsal olunmuştur. İmdi müşarünileyh erkân-ı saltanatı seniyyemizden olup hakkında bilvücuha teveccühât-ı mülûkânem derkâr idüğü . . . malûmun oldukta berveçhi meşruh amel ve harekete mübaderet ve hilâfından tchaşi ve mücanebet eylemen bâbında" Evahir-i Cemazielâhır 12221. (*Mühimme defteri* 224, s. 119).

Bu nizam-ı cedid askeri gerek Bonapartın Akkâ kalesi muhasarası esnasında ve gerek Dağlı eşkiyasını tedipde lüzum ve ehemmiyetini göstermiş ve orduda yapılan yeniliğin pek isabetli olduğunu en kısa görüşlülere bile teslim ettirmiştir. Fakat bu askerin mevcudu gündengüne arttıkça yeniçeri ocağı zabitan ve neferleri bir müddet sonra kendilerine lüzum kalmayacağını gördüklerinden bu halden memnun olmamakla beraber, için için aleyhdarlıkla iktifa edüp muhalefetlerini henüz açığa vurmuyorlardı.

Vaktaki Levent Çiftliği ve Üsküdar ocaklarındaki nizam-ı cedid mevcudu bir ordu haline gelip Anadolu'da bir hayli yerlerin münhal timarları nizam-ı cedid teşkilâtına bağlanarak buralardaki sancak ve kazalarda da kışlalar yapıp talim ve terbiye usulleri tatbik edilmeğe başlanınca ocaklı yâni yeniçeriler el altından tahrik edilmeğe başlandı.

Veliaht Şehzade Mustafa, ocaklının yâni yeniçerilerin hoşnutsuzluklarından istifade ile biran evvel hükümdar olmak için kendisine mensup enderonlular ve anlar vasıtasıyla hariçten elde ettiği şahıslarla bu aleyhdarlığı körüklemeye başladı, pâdişahın fikir ve mütalealarına îtimat etmiş olduğu ve hakikaten değerli şahıslardan olan devlet ricalinin sefihane hayatları ve burunlarının ucunu görmeyecek derecedeki gafletleri de yeni nizama ve yeni nizam taraftarlarına karşı gösterilen kin ve husumeti artırmakta idi. Bundan başka bir kısım ulemanın nizam-ı cediddin gâvur îcadı olduğunu beyan etmeleri ile aleyhde propaganda yapmaları müteassıp halkı tahrik eden âmillerdendi.

Sadarete bulunmuş olan Yusuf Ziya Paşa gibi münevver ve nizam-ı cedid askerinin Mısır Seferindeki Akkâ muhasarasında faydasını yakinen görmüş olan bir zatın sadareti zamanında bu teşkilât hakikaten yüz ağartacak bir hale gelmiş ve miktarı da çoğalmıştı. Bu zatın Mısır'ı Fransızlardan istirdadı hususundaki şöhreti ve kendisine *gazi* ünvanı verilmesi sebebiyle memleket üzerinde mühim bir otoritesi olduğundan hiç bir taraftan aleyhde ses çıkaran olmamıştı.

Sadr-îâzam Yusuf Ziya Paşa azimli, temkinli ve ihtiyatlı bir zat olup, kâfi derecede şöhret sahibi olduğundan Sultan Selim'in himaye ettiği devlet erkânıyla aşık atmağa tenezzül etmeyerek maksada varmak için uyuşmuştu. Bundan dolayı yedi senelik sadareti – ki bir kısmı Mısır seferinde geçmiştir – zamanında işleri sızılısızca idare etmişti.

Yusuf Ziya Paşa'nın sadaretinin son senelerine doğru *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya'da gördüğü muhalefet sadr-ıâzamın azim ve gayretiyle halledilerek Abdurrahman Paşa Konya'ya girmişti ve yine bunun sadr-ıâzamlığı vaktinde Kadı Abdurrahman Paşa nizam-ı cedid askeriyle dağlı eşkiyasına kat'î darbeyi vurmuştu.*

Dağlı eşkiyasına vurulan darbe herbiri müstakil bir hükümdar gibi hareket etmekte olan âyanların dikkatini çekmiş ve günün birinde nizam-ı cedid kuvvetlerinin darbesine maruz kalmaları ihtimaline mebni bu halden endişe etmeğe başlamışlardı. Çünkü dağlı eşkiyasının ondört, onbeş seneden beri temizlenememeleri bu âyanların mühim bir kısmının eşkiyaya yardımcı olmalarından ve onları takip etmek istememelerinden ileri geldiği hükûmetçe malûmdur. Bundan dolayı Rumeli âyanları dağlı eşkiyasının şekavetinin devamına yardım ediyorlardı.

Yusuf Ziya Paşa gibi otoriter bir zatın istifa etmesi üzerine yerine gelen Kapudan-ı Derya Hafız İsmail Paşa, işine nüfuzlu devlet adamlarını müdahale ettirmeden istiklâlen sadr-ıâzamlık yapmak istiyordu. Halbuki sadr-ıâzamın maiyyeti demek olan devlet ricali mühim işlerde müessir oluyorlardı. Sultan Selim mühim işler hakkında zaman zaman bu devlet adamlarının mütalealarından ve fikirlerinden istifade ederek ona göre emirler veriyordu. Bilhassa bu devlet ricali arasında Sadr-ıâzam kethüdası (kethüday-ı sadr-ıâlî) İbrahim Nesim Efendi pâdişahın fevkalâde itimadını kazanmış, dokuz seneden beri nizam-ı cedide hizmet ettiği için hemen her işte mütaleası soruluyor ve bu hal yeni sadr-ıâzamın icraatını bozuyordu.

Hafız İsmail Paşa ise, selefi Yusuf Ziya Paşa gibi uysal olmadığından dolayı İbrahim Nesim Efendi ile araları açılmış ve onu bir vesile ile makamından uzaklaştırmak istemiş ise de, Sultan Selim buna muvafakat etmeyerek kethüdanın sadık ve işkûzar olduğunu beyan ile uyuşmalarını tavsiye etmiş ise de makamının ehli olmamakla beraber her nasılsa sadarete getirilmiş olan Hafız İsmail Paşa haris ve inatçı olduğundan dolayı pâdişahın red cevabına gücenmişti.

Dediğini yapmak ve sadaret kethüdasını devirmek için her şeyi göze almış olan sadr-ıâzam bu kin ve gayzını nizam-ı cedidcilere teşmil ederek pâdişahın etrafındaki devlet ricalini tasfiye ile devlete kendince bir nizam vermek için Rumelinin en kudretli serkeş âyan-

larından Ruscuk âyanı Tiristinikli oğlu İsmail Ağ'a'yı gizlice İstanbul'a davet etmiş ve muvafakatini de almıştı.

İşte bu sırada Sırp isyanı vukua gelerek İşkodra mutasarrıfı ve Rumeli valisi İbrahim Paşa bu isyanı bastırmağa memur olduğu gibi icabında ona yardım etmek üzere *Edirne*'de bulunması için Konya valisi ve muallim asakiri şâhâne başbuğu Kadı Abdurrahman Paşa Rumeli tarafına geçmeğe memur edilmişti. Bundan başka Sultan Selim'in asıl maksadı Abdurrahman Paşa'nın *Edirne*'de bulunmasından istifade ile nizam-ı cedidi Rumelide de tesisti. Bu işteki muvaffakiyet ise âyanlığın kaldırılması ve mukavemet edenlerin tepelenmesi demektir. Yirmi dörtbin kişilik muntazam bir ordunun *Edirne*'de âyanların başlarına asılacak bir kılıcı.

Abdurrahman Paşa'nın nizam-ı cedid kuvvetleriyle Rumeliye geçeceği haber alınınca âyanlar arasında için için temaslar ve anlaşmalar başlamıştı. Abdurrahman Paşa henüz Rumeliye geçmeden evvel Sultan Selim Tekirdağında nizam-ı cedidi tatbik etmek istemiş ve mukavemete hazırlanmakta olan Tekirdağı âyan ve yeniçerilerinin muhalefetleriyle karşılaşmış ve bu mukavemet sadr-ıâzam İsmail Paşa, Şehzade Veliâht Mustafa ve yeniçerilerin desteklemeleriyle ehemmiyetli bir hal almıştı. Tekirdağında durum bu şekilde iken Abdurrahman Paşa yirmi dörtbin mevcutlu nizam-ı cedid ordusuyla Rumeliye geçmişti.

Kadı Abdurrahman Paşa ordusunun bir hamlede *Havsa* mevkiine kadar gitmesi muhalifleri şaşırtdı, fakat İstanbul'dan uzaklaşmış olan orduya isyanı idare eden Edirnedeki asilerin teşebbüsü ile kazalardan zahire verilmemesi ve zahire tedarikine giden mübayaacıların öldürülmeleri Abdurrahman Paşa'nın muvaffakiyetini baltalayan birinci derecedeki âmillerden oldu. Onun için ordunun evvelâ *Çorlu*'ya ve arkasından da *Silivri*'ye kadar çekilmesi için emir verildi. Bu gerileme işinde sadr-ıâzamanın iki yüzlü desiseleri âmil olmuştu. İşte bu hal asilerin cesaretlerini artırmış ve ordu çekilirken müteaddit defalar taarruza uğramış ve âsiler hepsinde de mağlûp olmuşlardı. Devlet merkezinin korkması, pâdişahın azmine fütur getirmesi ve enerjiden mahrumiyeti bu kuvvetli ordunun geri döndürülmesiyle sona ermiştir.

Asilerin hareketlerine karşı kat'iyen bıkkınlık göstermeyen Kadı Abdurrahman Paşa bunlara karşı yumuşak bulunmamış ve

Anadolu'dan kuvvet getirilmesini, asilerin yedikleri darbelerle epice hırpalandıklarını ve bu işteki gerilemelerin Anadolu'daki teşkilâta fena tesir yapacağını hükûmete bildirmiş ise de, hiyanetin başı İstanbul'da olup durumu onlar idare ettiklerinden ve bu sırada asilerin aldıkları tertibat üzerine Sultan Selim'in iki Cuma namazı hutbede isminin zikredilmemesinden –ki asilerce manen hal'i demektir– dolayı telâşa düşen pâdişah nihayet *Serez* âyanı İsmail Bey'in tavassutu ile asilerle uyuşmağa mecbur olarak nizam-ı cedid askerini İstanbul'a çekip kumandan Abdurrahman Paşa'yı da İstanbul'a uğratmadan mansıbı olan Konya'ya göndermeğe mecbur olmuştur.

İşte bu hal, Sultan Selim'in bütün nüfuzunu kaybetmesine ve büyük bir gayretle yetiştirilmiş olan nizam-ı cedid askerinin Levent ve Üsküdar ocaklarına kapatılarak ehemmiyetten ıskat edilmelerine sebep olmuş ve bu suretle nizam-ı cedid teşkilâtı en mühim darbeyi yemiş ve nihayet sekiz buçuk ay sonra da bizzat pâdişahın hal'iyile sona ermiştir.

Merhum vak'anüvis Cevdet Paşa: "Bir takım erazilin ettikleri edepsizlik üzerine hükümetin ürküp te yirmidört bin asakiri muallimiyi iade edivermesi kendisinin yâr-u ağyar nazarında şan ve vekarını pest ve bu askeri cedidin namusunu şikest eyledi. Bundan sonra bu askerle devlet ne iş görebilir ve yeniçeri erazilinin önü nasıl alınır? Abdurrahman Paşa ordusunun *Edirne*'deki karga derneğine müşabih olan cemiyet-i haşeratı bir hamlede berbad ve perişan edeceği şüphesizdi, fakat evvelâ İstanbul'daki devlet hainlerinin tertib-i cezaları lâzım idi"¹¹³ demekte ise de, işin iç yüzüne dair olan vesaiki görmemiş olmalıdır. Yukarıda görüldüğü üzere Abdurrahman Paşa, evvelce alınan tertibat üzerine her tarafı *Edirne* âyanının emir ve nüfuzu altındaki kazalardan geçmek mecburiyetinde olup bu kazalar halkı ise orduya zahire vermedikleri gibi hasmane vaziyet de almışlardı. Sonra *Edirne*'deki karga derneği denilen kuvvet vak'anüvis Asım'ın kaydı üzere yirmi bini müteceviz kelleyi koltuğa almış adamlardı¹¹⁴. Bunlardan başka başta sadr-ıâzam olarak¹¹⁵ İstanbul'da Şeh-

¹¹³ Cevdet Tarihi, c. 8, s. 76.

¹¹⁴ Asım Tarihi, c. 1, s. 109.

¹¹⁵ Sadr-ıâzam İsmail Paşa Rumelideki nizam-ı cedid aleyhdarlığını Anadolu'da da yapmak isteyerek nizam-ı cedid ve Sultan Selim aleyhdarı olan Canikli Tayar Paşa'nın isyanı üzerine ona karşı vaki galebeden sonra âsinin tedibine devamı önlemek istemiştir. Bereket ki, pâdişah uyanık davranarak sadr-ıâzamın igfaline kapılmamıştı. (Sandık 27, hat numarası 38).

zade Mustafa taraftarları ile ulemâ ve yeniçeriler ve iş başındaki hükümet ricaline düşman bir kısım devlet erkânı ile halk tabakası da nizam-ı cedit aleyhdarı idiler. Sonradan sadr-ıâzam Hafız İsmail Paşa'nın mel'aneti tahakkuk ettiği halde ocaklarını isyanından korkularak işin sonuna kadar kendisine dokunulamamıştı.

Cevdet Paşa'nın arzu ettiği gibi İstanbul'daki devlet hainlerinin tertib-i cezaları için görünürde kelleyi koltuğa almış bir vezir yoktu. Olsa da yeniçeriler İsmail Paşa'nın azlinden şüpheleniyorlardı ¹¹⁶.

Bu müteaddid sebepler içinde bizce en mühimmi nizam-ı cedit ordusunun zahiresizlikten dolayı çekilmeğe mecbur olması idi ki, asilerin ellerinde en mühim silâh da bu idi ve bu sayede muvaffak olmuşlardı. Abdurrahman Paşa da bu yüzden çektiği sıkıntıyı anlatmıştı.

* * *

Abdurrahman Paşa nizam-ı cedit askeriyle Edirne'de bulunmuş olsa idi hem Rusların tahrikiyle genişlemiş olan Sırp isyanı bastırılır ve hem de üç buçuk ay sonra Ruslarla olan muharebede bu kuvvetlerden ve arkalarından Levent ve Üsküdar ocaklarından sevkedilecek olan kuvvetlerden istifade olunarak Rusların tecavüzleri önlenirdi. Bilhassa pek acı olan nokta Ruslarla muharebe olurken bu nizam-ı cedit askerinin kışlarında kalmaları olup bu hal hükümetin ne derecede âciz ellerde bırakıldığını ve pâdişahın da korkusu yüzünden yetiştirdiği bu mükemmel ordudan istifade edilemediğini gösteriyor.

Yine bu sadr-ıâzam türlü türlü desiselerle Çapar oğlu Süleyman Beyin Amasya, Tokat ve Sivas taraflarındaki nizam-ı cedit askerinin yazılmasını önlemeğe teşebbüs ile muvaffak olmuştu. Bunu Süleyman Bey'in 9 C. 1220 tarihli İstanbul'daki Kapu kethüdasına yolladığı ve bütün mahzurlarını beyan ettiği mektubundan anlamaktayız. (*Sandık 27, hat numarası 30*).

¹¹⁶ Bütün bu hareketlerde sadr-ıâzam Hafız İsmail Paşa'nın hem Anadolu ve hem Rumelideki nizam-ı cedit işinde sureti haktan görünerek oynadığı roller sonradan anlaşılacak Edirne vak'asını müteakip azli takarrür etmiş, fakat yeniçerilerin buna itirazlarından çekinilerek islahat ve nizam-ı cedit taraftarı olduğu malûm olan Şeyhulislâm Salih Zade Esat Efendi de beraberce azlolunmak suretiyle dedikodu kapısı açılmamıştır.

İsmail Paşa 1221 Recep iptidalarında azledilerek vezirliği alınıp Bursa'da ikamete memur edilmiş ve sonra tekaütlük merasimine münafi hareketi vesilesiyle Rodos Adasına sürülmüş ve oradan da Sakız Adasına naklolunmuştur. Sadareti esnasında veliaht şehzade Mustafa ile gizlice muhabere ettiği Sultan Selim'in hal'inden sonra meydana çıkmış ve Dördüncü Mustafa'nın cülüsünden sonra nizam-ı cedit aleyhindeki harekâtı ve Sultan Mustafa'ya hizmeti sebebiyle tekrar sadr-ıâzam olmağı ümit etmiş ise de, Konya valiliği ve Boğaz Muhafızlığına tayin olunarak umduğunu bulamamış ve dört ay sonra da vefat etmiştir. Konya valisi olur olmaz nizam-ı cedit ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın aleyhdarı Candar oğlu Bekir Ağayı af ettirmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

CZEGLÉDY KAROLY: *Nomád népek vándorlása Napkelettöl Napnyugatig* = Göçebe kavimlerin Doğu'dan Batı'ya göçleri, (Akademi yayınevi Budapeşt 1969. Körösi Csoma Serisi No. 8) 160 sah., 10 resim, 1 Harita.

Değerli bir tarihçi olan Czeglédy Károly, bir kıta kadar büyük olan Eurasia bozkırlarında çeşitli kavimlerin teşekkülünü ve bunların göçlerini Çin, Sami (Sir, Arap), İran, Yunan-Latin, Ermeni ve diğer kaynaklara dayanarak yeni bir görüşle açıklamaktadır.

Eser genel heyeti ile, Türk kavimleri menşei alanında, bugüne kadar yapılan araştırmaların tenkidi bir terkibi niteliğindedir. Türkler uygun yerler buldukça çok erken çağlardan itibaren hayvan besleme yanında ziraati de geliştirmişlerdir. Dilimizdeki ziraatle ilgili söz haznesi buna tanıklık etmektedir. Ancak bozkırlar daha ziyade hayvan yetiştirmeye elverişli olduğundan bu alanda en büyük başarıyı sağlamışlardır.

Bir çok araştırmacı Türklerin devlet kurma ve teşkilâtçılıktaki fitri yeterliklerini onların "nomad" hayat sürmeleri ile ilgili görmektedirler. Nomadlık bir gerilik olmayıp geniş bozkırların dikte ettiği bir hayat tarzıdır. Nomadlık yalnız Türklere has olmayıp Eurasia bozkırlarında yaşayan diğer kavimler de aynı yaşayışı sürdürmüşlerdir.

Eser 23 sahifelik tez niteliğindeki girişten sonra aşağıdaki bölümleri kapsar:

- 1 — Asya'daki Hunların Batı'ya göçlerinden önceki durum;
- 2 — Bozkırın orta alanında yaşayan *As* Kavmi;
- 3 — M. S. I-IV. yüzyıllarda Çinlilerin *Kangkō* adını verdikleri bölgenin tarihçesi;
- 4 — Avarlar;
- 5 — İran'ın doğu sınırında *Uar-Hun* oymakları tarihçesi;
- 6 — *Hestalit*'lerin adı ile ilgili karışıklıklar;
- 7 — Bozkırda yeni göçler;
- 8 — Türk hakanının İmparator *Maurikos*'a mektubu;

Araştırmaların tarihçesi, notlar, harf sırasına göre açıklamalar, kronoloji.

Bu makalede ancak giriş kısmı hulâsa olarak sunulmuştur.

Bozkırlar: Avrupa ile Asya arasında 1500 klm. uzunluktaki Ural dağları ve Ural nehri tabii bir sınır teşkil ederse de bunlar geçilmez engeller değildir. Orman ve maki bölgesinin güneyinde, Macar ovasından Moğolistan'a, hattâ Çin seddine kadar açık ve otlı bozkırlar uzanır. Ukrayna'nın tekmiil güney kısmı ile Don ve Volga (İdil) arasındaki düzlük (kuzeyde Saratov ve Kuybişev'e kadar); Don aşağı mecrası; Volga ile Kafkasyanın sınırladığı ova; Volga aşağı mecrasının doğusunda fevkalâde geniş Altaylara kadar uzanan Kazak Bozkır; Kazak Bozkır güneyinde Sir-Derya ve Amu-Derya çevresi ile bu günkü Türkmenistan'ın büyük bir kısmındaki otlı ve kumlu alanlar bozkırların genişliği hakkında fikir vermeye yeter.

Kazak Bozkırını Altay ve Tiyaşan dağları arasındaki *Cungariya* kapısı, Moğolistan bozkırına bağlar. Bu bozkır Gobi çölü kuzeyinde geniş bir alanı kaplar.

Gobi çölü güneyinde ve Çin'in Kuzey-batısında, Sarı nehir büyük kıvrımının çevresindeki *Nanşan* dağları eteğinde de sürüleri otlatmaya elverişli düzlükler vardır.

Büyük nehirlerin geçilmesi ciddi engeller teşkil etmekle beraber, fatihler bu güçlükleri yenmeyi bilmişlerdir.

İşte yukarda saydığımız bu açık ve otlu bir kıta kadar büyük bozkırlar sık sık ve büyük ölçüde kavimler göçlerine sahne olmuştur. Türk ve Moğol oymakları birliğinin altın çağında, tekml Eurasia bozkırları tek ve muhteşem Devlet eline geçmiştir.

Tarihî kaynaklara göre Güney-doğu Avrupa bozkırlarının büyük bir kısmında M.Ö. XII-XIII. yüzyıllarda Hind-Avrupalı göçebe *Kimer*'ler, daha sonra M.Ö. VIII-III. yüzyıllarda *Skitler* yerleşmişlerdi.* Skitlerin egemenliği Kazak Bozkır ortalarına kadar uzanıyordu. Aral gölü ile Sir-Derya kuzeyi arasında *Saka*'lar; Çin'in Kuzey-batı çevresinde M.Ö. II. yüzyılda Hind-Avrupa menşeli *Toharlar*; Karpatlar ile Sir-Derya arasındaki düzlükte M.S. III. yüzyılda *Sarmatlar* vardı.

M. S. 30 dan - 370 yılına kadar Aral gölü ile Kafkasya arasında *Alan*'lar tarih sahnesine çıkmışlardı. (M.S. 370 de Alan hâkimiyetine Hunlar son verdi).

Bozkırlarda Türk Kavimleri :

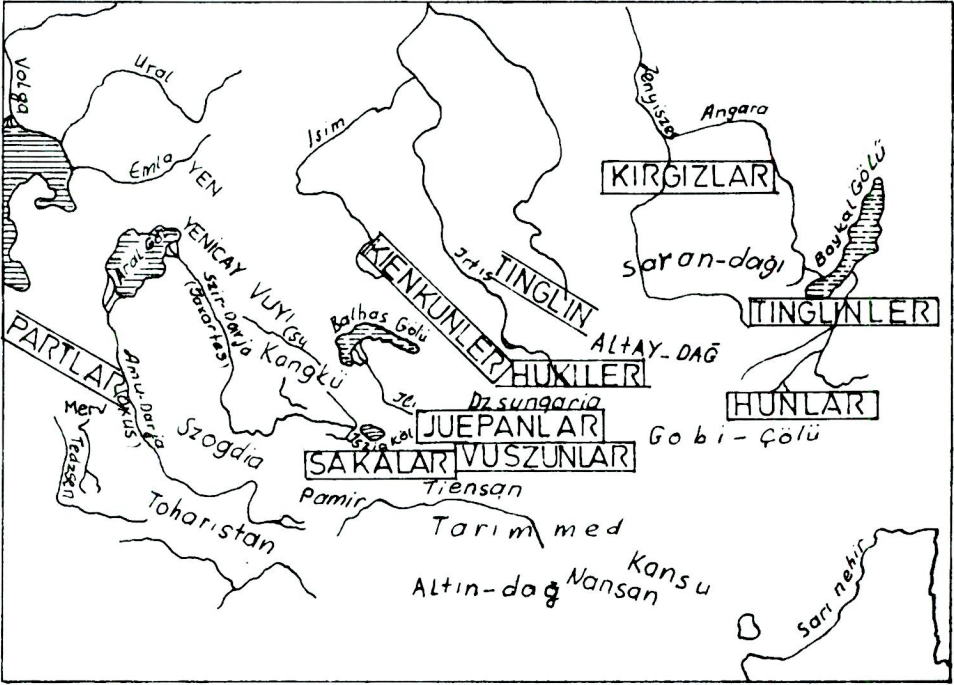
Türk menşeli Hunlar (M. S. 370-470) de Avrupa göbeğine gelip yerleştiler. Avrupa'daki Hun devletinin çözülmeye yüz tuttuğu sırada M. S. 463 de yine Türk menşeli ancak özel bir lehçe konuşan *Onogurlar*; M. S. VI. yüzyıl ortasında yine Türk kavimlerinden sayılan *Avar*'lar, M. S. IX. yüzyılda *Macarlar* Doğu Avrupa'da gözüktüler, (Macarlar 370 deki Hun akınlarına katılmamakla beraber daha sonra *Onogur* devletini tanıdıkları için Avrupa'da Onogur = Hungar adı ile anılmışlardır).

Asya'da kalan Hunlar, Çin'in kuzey çevresinde M. S. V. yüzyılda yeni bir devlet kurarak, kuzey Çin'de yabancı bir çok kavimlere de boyun eğdirmişler, ancak tedricen onların arasında eriyip gitmişlerdir. *Onogur*'ların Batı'ya göçüşünde Asya'da kalan Hun'ların saldırışı sebep olmuştur.

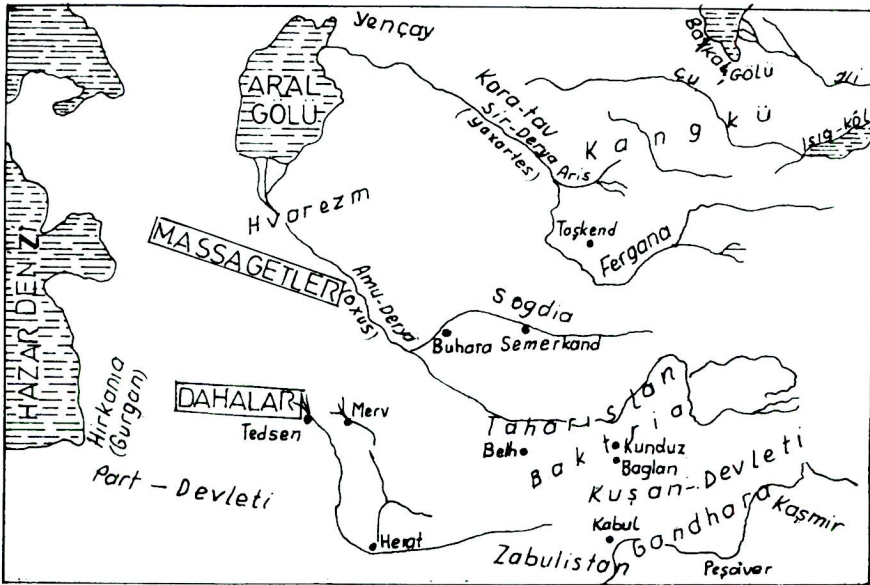
Asya'da kalan *Hun*'ların kurduğu devletin tarih sahnesinden silinişi sıralarında, Gobi çölü batı eteğinde tekml İç-Asyayı kapsayan ve *Avar* adını alan yeni bir Oymaklar birliği ortaya çıkmıştır.

Hunların Batı'ya göçleri ve Avrupa'da yerleşmeleri Hun tarihinin 500 yıldan beri İç Asya'da süregelen kaynaşmaların bir neticesi ve sonucu safhasıdır. Hunların M. S. 370 den önceki tarihlerinden ancak Çin kaynakları bahsederler ve *Hiung-nu* diye adlandırırılar, *Hiung-nu*'ların İç Asyadaki ilk devleti M. Ö. III. yüzyılda Gobi çölünün kuzey ve batı eteklerinde kurulmuştur. Bu tarihten sonra Çin'e, Çin'in Kuzeybatı sınırındaki ülkelere (Tiyaşan çevresine) yönelirler. Çin kaynakları, Hunlara karşı açılan müdafaa savaşlarından ve düşmanlarının Güney-batı Sibirya'yı ele geçirmek için yaptıkları akınlardan bahsederler. Batı kaynakları bu haberleri ancak XVII. yüzyılda misyonerlerin Doğu'daki faaliyetleri sonucu öğrenebilecektir.

* Alföldi'ye göre Skitlerin hâkim tabakasının Türkler olması kuvvetle muhtemeldir. H. K.

Türk'lerin Ana yurdu (C. Karoly).

Hiungnu'ların Batı'ya Saldırıları sırasında İç Asya (C. Karoly).

Asya'da zikri geçen büyük ölçüdeki Hun hareketleri M. S. 350 yılına kadar İç Asya ve Kazak Bozkırını kapsar. Hareketin başlangıcı M. S. 174 de Çin Kuzey-batı komşusundaki *Tohar*'lara karşı idi. *Tohar*'lar Hun saldırısına mukavemet edemiyerek batıdaki *Tiyanşan* çevresine kadar çekilirler ve orada *Saka* oymaklarını da kendilerine katarak ve M. Ö. 120 de Sir-Derya'yı geçerek *Sogdiya* ve *Baktirya*'ya yerleşirler.

Eskiden, Buhara ve Samarkant çevresi ile *Zerafsan* nehri vadisinde *Sogd*'lar ve onların güneyindeki Kuzey Afganistan Amu-Derya çevresinde Baktirya prenslikleri vardı. Tohar akını sonu Afganistan'ın Kuzey-doğusu Hunların eline geçtiği sırada geri kalan bölgede *Kuşan* sülâlesi idareyi ele aldı. Kuşan'lar M. S. III. yüzyıla kadar İran ile Hindistan arasındaki ülkeyi ellerinde bulundurdular.

İç Asya kavimler kaynaşmasının son safhasında Sir-Derya orta mecrası kuzeyindeki *Kangkü*'de *As*(Yas) kavmi tarih sahnesine çıktı. *Kankü*, Kazak Bozkırını güney eteği ile *Çu* nehri vadisine verilen addır. *As*'lar göçmeye mecbur olunca M.Ö. I. yüzyılda güneydeki Baktirya'yı değil, batıdaki Volga-Kafkasya arası düzlüğünü seçtiler ve *Alan*'larla birleştiler. *As*'lardan bir gurup Ortaçağ'da Macaristan'a gelip yerleşti. Diğer bir gurup hâlâ Kafkasyanın merkezinde *Oset* (Asetin) adı altında yaşamaktadır.

Çin ve İran kaynaklarına göre, Gobi çölü çevresinde yaşayan *Hiung-nu*'lar M. Ö. 43 ve 36 da Doğu Kangkü'yi ellerine geçirek kısa ömürlü bir devlet kurmuşlar, M. S. 91 de ise Kazak Bozkırına çekilmişlerdir. Bunlar M. S. 370 de Avrupa'ya akın eden Hunların cedleridir.

Kazak Bozkırındaki Hunları, M. S. 350 de Doğu'dan gelen yeni bir akın Batı'ya çekilmeye zorlamıştır. Czeglédy'ye göre, bu kavim, yine Türk soyundan olan *Uar-Hun* oymak birliğidir.

Uar-Hun'lar (Avarlar), Hun'ları Kazak Bozkırından çıkardıktan sonra onları takip etmemişler, Güney'e yönelerek Sir-Derya ve Amu-Derya'yı geçerek Afganistan Kuzey doğusunu (O çağdaki Toharistanı) işgal etmişler ve Kuşan Sülâlesi yerine geçen *Kidarita*'ları Batı Afganistan'a sürmüşlerdir.

Kidarita'ların hâkimiyetini M. S. 467 de *Persler* kıracaklar, Kuzey-doğu Afganistandaki *Uar-Hunlar* ise *Heftal* adlı yeni bir sülâleye tabi olacaklardır. Bu yüzden 467-557 yıllar arası tarih kaynakları, *Uar-Hunları* Heftalit adı ile anarlar.

Bir Çin kaynağı 350 sıralarında Baktirya'ya saldıran *Uar-Hun*'ları *Juan-Juan* olarak adlandırır. Halbuki diğer yandan M. S. IV. yüzyılda Gobi çölü çevresinde ve Bozkırın İç Asya bölgesinde yaşayan *Hun-Siempi* oymaklar birliğinin adı da *Juan-Juandır*. Bizans kaynaklarına göre Avrupa'ya ulaşan Avarlar bunlardandır. Avarlar, *Uar* (Avar) ve *Hun* olmak üzere iki ayrı guruptan müteşekkildir. Bu dağılık belgeler, Asya'daki *Hiung-nu* devleti çöktükten sonra da Hun kavminin büsbütün ortadan kalkmadığını, diğer oymaklarla birleşerek yeni bir görünüşle M.S. I. yüzyıldan M. S. 350 yılına kadar Kazak Bozkırında yaşadıklarını ve sonradan Avrupa'ya göç ettiklerini göstermektedir. Bu harekete katılmayarak Asya'da kalan Hunlar, Moğolistan'da kurulan yeni ve büyük, Çinlilerce *Juan-Juan* diye adlandırılan *Uar-Hun* (Avar) oymaklar birliğini kurmuşlardır.

Uar-Hun'lar (Avarlar) Kuzey-Doğu Afganistan'a çekildikleri sırada Kazak Bozkırını güney kısmı Çinlilerin *Tingling* diye adlandırdıkları oymakların eline geçiyor.

Onlar daha önce Kazak Bozkırının kuzeyinde İrtiş nehri çevresinde yaşamakta idiler. Ancak İrtiş'teki bu oymaklar Kuzey Moğolistan'daki esas Tingling oymaklar birliğinin ancak bir bölümünü teşkil ediyordu ve Hiung-nular'ın kuzey komşusu idiler.

Çin kaynaklarına göre, Tingling'ler üç koldu:

1 — İrtiş çevresinde yaşayan batı kolu (Bu kol yukarıda zikredildiği gibi M.S. 350 de Güney'e yayılarak Avrupa'ya göç eden Hunların yerlerini işgal ederler).

2 — Baykal gölü güney ve güney batısında yaşayan kuzey kolu.

3 — Gobi çölü ötesinde, Sarı nehir çevresine ve Çin'in kuzey sınırına göç eden güney kolu.

M. S. IV. Yüzyılda Çin kaynakları *Tingling* sözü yerine *Ti-li* veya *Tie-lö* (Tereg) kullanırlar (Çinlilerde *r* olmadığından yabancı sözlere bozarak söylerler). Bu *Tie-lö* ilerde açıklanacağı üzere Türk adını alan *Ogur* ve *Oguz* olmak üzere iki büyük guruptan kurulu büyük bir oymaklar birliğidir.

Tie-lö (Tingling) oymaklar birliğinden bir kısım M. S. 460 da Kazak Bozkırından çıkarak Karadeniz-Kafkasya çevresine yerleşirler. Bizanslılar bunlara *Ogur* der. Bu açıklamaya göre Kazak Bozkırlarındaki *Tie-lö*'ler *Ogur*'lardır.

M. S. 460 da Gobi çölü çevresinde yaşayan Juan-Juan'ların yeni saldırışı Tiyenşan'dan Batı'ya doğru ikinci bir kavimler göçünü tahrik etmiştir. Juan-Juan'ların (=Avarların-Uar-Hunların) bu ikinci yayılışları kısmen Çin ve Bizans kaynaklarında yer alır.

Gobi çölünde başlayan Avar hareketi önce *Savir*'leri etkiler. Savir'ler Tiyenşan ve İli nehrindeki yurtlarından Kazak Bozkırına çekilirken orada barınmakta olan *Ogur* oymaklarından bir kısmını Batı'ya sürerler. Bu *Ogur* oymakları Volga'yı geçerek Karadeniz çevresindeki bozkırlara (Avrupa Hunlarının eski yurtlarına) konarlar. *Ogur*'ların Avrupa'ya ulaşmaları Attila'nın ölümünden (453) ancak yüzyıl sonra olacaktır. *Ogur*'ların Avrupa'ya göçüne *Onogur*'lar (Macarların Hungar adı) da katılırlar. Kazak Bozkırında kalan *Savir*'ler de 506 sıralarında *Ogur*'ların izinden Batı'ya yönelerek Kafkasya kuzeyindeki bozkırlara yerleşirler. 588 tarihine kadar bu çevrede Savir'ler hâkimdir. Savir'lerle birlikte anılan *Barsil* kavmi *Ogur*'lardan bir zümre idi.

Savirlerin 506 da boş bıraktıkları Kazak bozkırı güneyine İrani bir kavim olan *Choalit*'ler yerleşir. Sir-Derya orta ve aşağı mecrasında kurulan ticaret şehirleri Hun, *Ogur* ve daha sonra Türklerin İranlılarla temas yeri olmuştur. *Cholit-Hvalis-Halis-Kaliz* adları ile anılan bu tüccar kavim VIII. yüzyılda Müslüman olduktan sonra XII ve XIII. yüzyıllarda Macaristan'a kadar uzanarak ücretli askerlik, para basma ve vergi toplama işlerinde Macar krallarına hizmet etmişlerdir.

Avarların Batıya doğru Üçüncü Göçleri :

Avarlar Volga ötesindeki Bozkırlardan *Ogur* ve *Savir*'leri attıktan sonra onların izinden yürüyerek 557 de Avrupa'ya ulaştılar. Aslında onların bu göçleri 550 de İç Asya da vukua gelen yeni kaynaşmalarla ilgilidir.

Türkler (Göktürkler) :

Gobi çölü kuzeyinde, Altay dağları çevresinde yaşayan ve daha önce Avar'lara tabi olan Türkler 546 da önce doğu *Tie-lö* oymaklarını yenerek, 550 den sonra eski efendileri (Juan-Juan, Uar-Hun) devletini yıktılar. Bu suretle İç Asya hâkimiyeti

Türklerin eline geçti. Türkler Perslerle ittifak akdederek 557 de *Hefalit* devletine taarruz ettiler. İki yönden gelen taarruz üzerine Hefalit devleti yıkıldı. Türkler önünden 557 de Batı'ya çekilen bazı *Avar* (Uar-Hun) oymakları kışın buz üzerinden Volga'yı geçince, Kafkasya yolu ile yardım istemek için Bizans'a elçi heyeti gönderdiler. Elçi heyeti 558 de Bizans'a ulaştı. Avarlar Bizans'ın da yardımcıları ile Volga ve Kafkasya arasında yerleşen göçebe kavimleri ve bunlar arasında *Savir*'leri ve *Onogur*'ları yenerek bozkıra yerleştiler.

Ancak aradan 10 yıl geçer geçmez 567 de, çok çekindikleri eski düşmanları Türklerin de yaklaşmakta oldukları haberini aldılar. Bu tehlike karşısında Avarların iki şıktan birini seçmeleri gerekiyordu:

1 — Kendilerini 15 yıl önce İç Asyada ağır yenilgiye uğratan düşmanlarının gelişini bekleyerek savaşı göze almak;

2 — Önerilerinden daha uzaklara Batı'ya çekilmek.

Avarlar bu son şıkkı tercih ederek Don nehrini geçtiler ve Batı'ya yöndeldiler. Volga, Don ve Kafkasya arasındaki bütün kavimler Türklere tabi oldular. Bunlar arasında *Ogurlar* kendi istekleri ile Türklere tabi olurken *Onogur*'lar ve *Alanlar* silâh gücü karşısında boyun eğdiler.

Türklerin Batı'ya yaptıkları bu sefer ancak bir akın niteliğinde idi. Türkler kendilerini tanıyan *Savir*, *Ogur* ve *Onogur* oymaklarını birleştirerek *Kazar* adı altında Batı Türk devletine tabi yeni bir birlik kurdular.

Kazarlar :

Çin kaynaklarına göre *Kazar* ülkesi, Batı Türk devletinin bölünmez bir parçasıdır. Ermeni kaynaklarında *Kazar*'ların Batı Türkleri ile münasebetleri daha teferruatlı olarak anlatılmıştır.

M. S. 603 de *Tie-lö* oymaklar birliğinde çıkan kargaşalıklar yüzünden Batı Türk Devleti ve İç Asya ile *Kazar* ili arasındaki bağlar bir aralık kopmuş ve *Tie-lö*'den ayrılan oymaklar da ayrı devletler kurmuşlardır. Doğu kolu, Kuzey Moğolistan'da bir müddet varlığını sürdürmüştür. Orta kol, Kazak bozkırı güneyinde 350 de aldığı toprakların ancak bir kısmına sahip olabilmıştır. Diğer batı koluna tabi oymaklar Kafkasya Kuzeyinde ve Karadeniz doğu kıyılarında Kerç boğazından Kırım yarımadasına kadar yayılarak dağılmışlardır. Aslında Batı'daki bu zümreyi *Ogur*'lar teşkil ediyordu. Nitekim Bizans kaynakları, M. S. 603 de Kuban Nehri boyundaki *Ogur-Bulgar* ve *Onogur*'ların *Kazar*lardan ayrılarak Kuban'da *Onogur-Bulgar* devleti kurduklarını bildirmekte ve Çin kaynakları da bunu teyit etmektedir. *Tie-lö* oymaklar birliğine *Ogur* Türkleri de dahil idi. Doğu *Tie-lö* de büyük nüfuz *Dokuz Oguz*'lar ve yine dokuz oymaktan ibaret *Uygur*'lar elinde toplanmıştı.

Ogurlar ise *Tie-lö* diye adlandırılan büyük oymaklar birliğinin en batıdaki Kafkas çevresi kolunu teşkil etmektedir (Çin kaynakları). Zamanımıza kadar kalan belgelere göre bu oymaklar birliğine dahil her iki zümre Türkçe konuşmakta idiler.

Ogur'lar:

Türk Oymaklar birliğinin batı kolunu teşkil eden *Ogur*'lar Batı Türk devletinin kuruluşundan bir yüzyıl önce 460 sıralarında Doğu-Avrupa'da görünürler. Çinlilerin *Han* Sülâlesi belgelerine göre M. Ö. III. yüzyıla kadar onları takip etmek mümkündür. *Ogur* Türkleri diğer *Oğuz* Türkleri ağzından (z) ye karşı (r); (ş)ye

karşı (1) telâffuzu ile ayrılıyorlardı. Yurt kuran Macarlara Bulgar Türk ağzından geçen iare kelimelerde de bu ayrıntı vardır.

Kazarlar M. S. 650 sıralarında ikinci defa ve bu sefer kesin olarak *Kınban*'daki *Onogur-Bulgar* devletine son verdiler ve bir buçuk asır boyunca Güney'den saldıran *Arap*'lara, Kazak Bozkırında kendilerini rahatsız eden *Oğuz*'lara ve Ural çevresinde göçebe hayatı süren *Peçenek*'lere karşı koydular.

Kubanda Kazarlar'a yenilen Onogur-Bulgarlar, galiplere katılırken bir kısmı Karadeniz'i dolaşarak Bizans'a komşu oldular ve 680 de Tuna boyundaki Türk Bulgar devletini kurdular. (Daha sonra İslav çoğunluğuna karışarak İslavlaştılar).

Volga orta mecrasının doğusunda devlet kuran ve Mogol istilâsına kadar özgürlüklerini koruyan *Onogur*'ların diğer bir kolu Doğu'dan gelen diğer (z) ile konuşan Türk boyları ile karışarak onların arasında eridiler (yalnız Volga batısında kalan küçük bir zümre *Çuvaş* adı altında zamanımıza kadar *Onogur-Bulgar* Türkçesini yaşattılar). Volgadaki *Onogur*'lar komşularındaki *Finn-ugur* kavimlerini de idarelerine almışlar ve onlardan bir zümre olan Macarlar Türklere katıldıkları ve daha sonra da pek çok Türk kavimleri ile karıştıkları için Batı'da *Onogur* (Hungar) ve *Türk* olarak tanınmışlardır.

Czeplédy'nin eseri, Türk tarihinin menşede hayli karanlık olan ve ancak bozkırlarda cereyan eden hareketlerine ışık tutmak ister. Türklerin daha sonra Asya'da, İran'da, Hind'de, Kuzey Çin'de, Mezopotamya'da, Anadolu'da ve Doğu Avrupa'da kurdukları büyük devletler ve temsil ettikleri medeniyetler hatırlanırsa onların dünya tarihindeki yapıcı rolleri açıkça belirir.

Geriye bir sorunun daha aydınlatılması kalıyor: Tarih boyunca çeşitli adlarla adlandırılan, daha bidayette hayvan yetiştirici, çiftçi ve teşkilâtçı olan bu ulus (ırk) tarihin daha eski çağlarında da elbette mevcut idi. Eski Bronz ve Neolitik çağlar kavimler hareketine onların katılmadıkları düşünülemez.

Bir gün antropoloji, lengistik, etnoloji ve arkeoloji alanında yapılacak mukayeseli incelemelerle bu sorunun da cevaplandırılacağı umulur.

Dr. PHIL. HÂMİT KOŞAY

K İ T A P L A R D A N H A B E R *

ALEXIOU, STYLIANUS — PLATON, NIKOLAOS — GUANELLA, HANNI :
Photographie: MATT, LEONARD VON : Das Antike Kreta. 238 Sa.

Antik Girit üstünde bir resimler dergisi olan bu kitaptaki fotoğraflar L. von Matt tarafından, metinler ise başta adları yazılı 3 kişi tarafından sağlanmıştır. Eserin başında buluntu yerlerini gösteren bir Girit haritası bulunmaktadır. Metinler şunlardır : S. ALEXIOU : Minoen Girit'te Plastik sanatların gelişmesi. Minoen kültürün Kronolojisi. - H. GUANELLA : Büyük Saraylardan önceki zaman. *Eski saraylar zamanı*. Knossos'ta yeni Saray. Knossos çevresinde Minoen yerleşmeler. Phaistos sarayı ve Messara. Hagia Triada köşkü (villası). Malia sarayı ve doğu Girit. - N. PLATON : Kàato Zàakros sarayı. - H. GUANELLA : Büyük saraylardan sonraki zaman. Doryen Girit. *Żeyl* : L. von MATT ile H. GUANELLA'nın son sözleri. - H. GUANELLA : Minoen Girit üzerine kitaplar. Buluntu yerleri ve ölçüler. Ad ve Konu İndeksi. Editörler üzerine bilgiler (Bu kitap Almanca, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca olarak çıkmıştır. - Elimizdeki, Almanca nüshasıdır). - Grafik resimler. 8918-B - 5797.

ARBERRY, A. J. (General Editor) : *Religion in the Middle East I*.
Cambridge University Press 1969 XII + 595 Sa.

İki ciltlik olan bu eserin ikinci başlığı : *Uyum ve Çekişme'de olan Üç Din*'dir. Birinci cilt Yahudi dini ile Hıristiyanlığı ele almaktadır. İçindekiler şunlardır : Planşlar listesi (20 Planş), Haritalar listesi (13 harita). A. J. ARBERRY : Önsöz. - *Bölüm I : Yahudi dini*. Editör : I. J. ROSENTHAL. - J. J. PETRUCHOWSKI : Yahudi dininin bugünkü durumu, N. BENTWICH : İsrail'de Yahudi dini. H. Z. (J. W.) HIRSCHBERG : Doğu Yahudi cemaatleri. S. D. GOITEIN : Yemen Yahudileri. - *Bölüm 2 : Hıristiyanlık*. Editör : MAX WARREN, W. H. C. FRENK : Orta Doğu'da Hıristiyanlık. C. H. MALIK : Ortodoks Kilisesi. G. C. ANAWATI : Katolik Romen Kilisesi ve Roma ile ilişkili Kiliseler. OTTO F. A. MEINARDUS : Mısır'da Kıpti Kilisesi. PAUL VERGHESE : Habeş Ortodoks Kilisesi ve Suriye Ortodoks Kilisesi. K. V. SARKISSIAN : Ermeni Kilisesi. E. EVERY : Asuri'ler. J. - M. HORNUS : Lutherien ve Protestan Kiliseleri. KENNETH CRAGG : Anglikan Kilisesi. İndeks. 44075.-A III - 2973-1.

ARBERRY, A. J. (General Editor) : *Religion in the Middle East II*.
Cambridge University Press 1969. X + 750 Sa.

Uyum ve Çekişmede olan Üç Din şeklinde bir ikinci başlık taşıyan bu eserin ikinci cildinin içindekiler şunlardır : Planş Listesi (22 Planş), Haritaların Listesi (12

* Özetlerin sonundaki numara, kitapların Türk Tarih Kurumu kitaplığındaki kayıt numarasıdır.

Harita). *Bölüm I: İslâm*. Editör : C. F. BECKINGHAM. R. B. SERJEANT : Tarih-sel Özet. J. JOMIER : Mısır'da İslâm. ERIC F. F. BISHOP : Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail'de İslâm. ANNEMARIE SCHIMMEL : Türkiye'de İslâm. SEYYID HOSSEIN NASR : İthnâ 'Asharî ayrılması ve İran İslamlığı. J. M. S. BALJON : Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da İslâm. G. E. WHEELER : Sovyetler Birliğinde İslâm. ADOLPHE FAURE : Mağrip'te İslâm. RICHARD HILL : Sudan'da İslâm. ENRICO CERULLI : Doğu Afrika'da İslâm. G. PARRINDER : Batı Afrika'da İslâm. WAYNE S. VUCINICH : Balkan'larda İslâm. MARTIN LINGGS : Süfilik. GEORGE RENTZ : Vahhabi'ler. R. B. SERJEANT : Zaydi'ler. R. RUBINACCI : İbadî'ler. ASAF A. A. FYZEE : İsmailî'ler. H. Z. (J. W.) HIRSCHBERG : Dürzi'ler. J. ROBSON : Ahmedî'ler. *Bölüm II: Uyum ve Çekişmede Üç Din* : Editör A. J. ARBERRY. 'ABD-al TAFÂHUM : Öğreti (Doktrin). Y. LINANT DE BELLEFONDS : Kanun. F. M. PAREJA : Toplum ve Siyasa. A. L. TIBAWI : Kültür bakımından görünüş (en çok Mısır ve Suriye ele alınmıştır). W. MONTGOMERY WATT : Din ve Anti-Din. - Lügatçe. Zengin bir Bibliyografya. İndeks. 44076 - A III - 2973-2.

DÖRNER, FRIEDRICH KARL : *Kommagene, ein Wiederentdecktes Königreich* (mit Bildern einer Malerreise von Alexej von Assaulenko und Beiträgen von Katharina von Assaulenko, Eleonore Dörner und Christian Jenssen). Zweite verbesserte Auflage. 1967 Codex - Verlag 7761 703 Döblingen. 148 Sa.

Bu kitap, bir yandan arkeolojik olmakla birlikte, tanınmış bir ressamın yaptığı tablo ve resimler sayesinde bir sanatçı seyahatnamesi niteliğini taşımaktadır. İçindekiler şunlardır : *Kommagene - bir fikir ve onun gerçekleşmesi. İlkçağda Kommagene - Unutulmuş bir Kırallık* : Nemrud Dağ - Kommagene'nin kutsal dağı. Nemrud Dağ'ın keşfi. Nemrud Dağ'da Kırallık I. Antiokhos'un Hierothesion'u. Kommagene'de yeni araştırmalar. Nimfe'ler ırmağı kenarında Arsameia - Kırallık başkenti. Arsameia'nın keşfi. *Bugünkü Kommagene. - Yurt ve İnsanlardan İzlenimler*. (Eleonore Dörner tarafından). *Kommagene hakkındaki Güncemden* (Katharina von Assaulenko tarafından). *Ressam Alexey von Assaulenko* (Bu kitaptaki resimleri yapan tanınmış ressam : Christian Jenssen tarafından). *Alexey von Assaulenko'nun "Kommagene" resim siklus'u*. 8852. - B. 5767.

EBELING, ERICH : *Keilschrifttexte aus Assur Juristischen Inhalts* (Autographiert von E. Ebeling). Ausgrabungen der Deutschen Orientgesellschaft in Assur. E. Inschriften IV. Otto Zeller Osnabrück 1968. VIII + 156.

Bu kitap, aslında hukukî içerikli Assur çivi-yazısı metinlerinin bir dergisidir ve Erich Ebeling tarafından işlenmiştir. Eser, 1927 yayımının bir tekrarıdır. Kitapta metinlerin, 1. Kitap numaralarına göre düzenlenmiş, 2. Müze numaralarına göre düzenlenmiş birer listesi bulunmaktadır. Metinlerin üzerindeki açıklayıcı yazılar Almancadır. 319 metin yayımlanmıştır.

Bu kitap Alman Doğu Kurumunun Assur kazıları üstüne çıkarttığı eserlerin Yazıtları kapsıyan E. bölümünde yer almaktadır. 8824 - B - 5751.

HABICHT, CHRISTIAN : *Die Inschriften des Asklepieions*. Deutsches Archäologisches Institut : *Altertümer von Pergamon*. Herausgegeben im Auftrage des Instituts von ERICH BOEHRINGER. Band VIII³. Mit einem Beitrag von M. WÖRRLE. Walter de Gruyter und Co Berlin 1969. XII + 202 Sa.

Alman Arkeoloji Enstitüsünün Pergamon (Bergama) araştırmaları serisinden bir cilt olan bu eserin içindekiler şunlardır : Kısaltmalar. Zamanın akımında Asklepieion : Attalid'ler zamanında, 1. ve 2. yüzyıllarda Roma egemenliği. 3. Gelişme zamanı : Domitianus'tan Caracalla'ya kadar. Kutsal yerin gerilemesi ve sonu. Yazıt 1 - 160 b. : a) Metin No 1 - 2. b) Şeref yazıtları No 3 - 62 h. c) Kutsallamalar No 63 - 144, d) Türlü türlü dokümanlar No 145 - 147, e) Fragment'ler No 148 - 160 b. Zeyl'ler M. WÖRRLE : Dehliz yolundaki Lex sacra (Inv. 1965, 20). İndeks'ler. Tekabül (konkordans) levhaları. Planşların sayısı : 51. 9052 - B - 5893.

JORDAN, JULIUS (unter Mitarbeit von Conrad PREUSSER) : *Uruk - Warka, nach den Ausgrabungen durch die Deutsche Orient - Gesellschaft*. (51. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient - Gesellschaft). Otto Zeller Verlag, Osnabrück 1969. - Neudruck der Ausgabe 1928. VIII + 76 Sa.

Alman Doğu Cemiyetinin kazı sonuçlarına göre Uruk - Warka'yı betimleyen bu kitap 1928'de çıkmış ve bu kere yeniden basılmıştır. İçindekiler şunlardır : Önsöz. Metin-içi resimleri listesi (4 resim). Planşların listesi (Planş sayısı 108). Giriş. Şehir planı üzerine. *Wuswas harabe tepesinde Tapınak (bît res)* : *Wus-was*, Binanın betimlenmesi, toplu bakış, baş kutsal yer : Anu-Antum tapınağı, Baş kutsal yeri çevreleyen tapınak mahallesi. - Yazıtlar, Mimarlık tarihi üzerine. - *Eanna* : Bina betimlemesi. Yazıtlar. Şehir surları, Singaşid'in sarayı; binanın betimlenmesi. Yazıtlar. *Küçük buluntular* : Pişmiş topraktan eşya, taştan eşya, maden ve başka maddelerden eşya. Özet. - Konu İndeksi. 9025 - B - 5879.

KURAN, APTULLAH : *Anadolu Medreseleri. I. Cilt*. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi : Yayın 9. Ankara 1969. X + 160 Sa.

Bu önemli eserin içindekiler şunlardır : Özet (İngilizcesi : Abstract). Önsöz. - *Giriş* : Medrese Eğitimi hakkında genel bilgi. Bir Eğitim kuruluşu ve mimarlık tipi olarak Medresenin doğuşu ve Gelişimi. *I. Bölüm* : Danişmendi medreseleri. Danişmendi medreselerinin analizi. *II. Bölüm* : Artukoğulları medreseleri. Artukoğulları medreselerinin analizi. *III. Bölüm* : Selçuk Medreseleri : a) Kapalı-Avlulu Selçuklu medreseleri, Kapalı-Avlulu Selçuklu Medreselerinin Analizi. b) Açık-Avlulu Selçuklu medreseleri, Açık-Avlulu Selçuklu Medreselerinin analizi. c) Diğer Selçuklu

Medreseleri. IV. Bölüm : İlhanlı Medreseleri. İlhanlı Medreselerinin analizi. V. Bölüm : XII. ve XIII. Yüzyıllara ait Anadolu Medreselerinin Analizi : a) Bina elemanları, b) Malzeme ve yapı, c) Tiplendirme. - Bibliyografya. - İndeks. Eserde 1 Anadolu haritası, Metin-içinde 69 şekil, metin-dışı, papier couché üzerine basılmış 307 resim vardır. 9049 - B - 5890-1.

KURAN, APTULLAH : *The Mosque in Early Ottoman Architecture*. The University of Chicago Press, Chicago and London. XVI + 233 Sa.

Konusu İlk Osmanlı mimarlığında Cami olan ve camilerin resimleri ile planlarını kapsıyan bu kitabın içindekiler şunlardır : Resimlerin listesi (Plan, iç görünüş, dış görünüş vb. olarak resimlerin ve planların hepsinin birden sayısı 233 tür. Resimler türlü cami, Medrese, Dar-ül Hadis, Mescit ile ilgilidir.) Giriş. 1. "Tek Ünite" meydana getiren Cami : Karmaşık topluluklu basit cami. "taazzuv" etmiş içli basit camiler. - 2. *Eyvan'lı Cami* : Eksen-Eyvanlı Cami. Dikey-Eksen-Eyvanlı Cami. - 3. "Çok Ünite"den meydana gelen Cami : Benzer üniteli cami. Benzemiyen üniteli cami. - Analiz ve Sonuç. Notlar. İlk Osmanlı Camilerinin kronolojik listesi. - Bibliyografya. - İndeks. 8839 - B/5766.

LANCKORONSKI, KARL GRAF : (herausgeber) *Pamphylien*. Städte Pamphyliens und Pisidiens Band I. - Unter Mitwirkung von G. NIEMANN und E. PETERSEN. Prag F. Tempsky, Wien F. Tempsky, Leipzig G. Freytag 1890 Neudruck. XVII + 195 Sa.

Pamphylia ve Pisidia kentleri adlı eserin birinci cildini meydana getiren bu kitabın konusu Pamphylia'dır. Aslında 80 yıllık bir yaşamı olan bu eser bu kez yeniden basılmıştır. İçindekiler : Giriş (Lanckoronsky). - Pamphylia Ovası. - Perge. - Sillyon. - Aspendos. - Side. - Yazıtlar : Attaleia, Perge, Sillyon, Aspendos, Side. - İndeks. - Resimlerin listesi. - Kitapta 2 harita, 2 renkli plan, 31 Planş ve metin içinde 114 resim bulunmaktadır. 8933 - B - 5804-1.

LANCKORONSKI, KARL GRAF : (herausgeber) *Pisidien*. Städte Pamphyliens und Pisidiens Band II. Unter Mitwirkung von G. NIEMANN und E. PETERSEN. Prag F. Tempsky, Wien F. Tempsky, Leipzig G. Freytag 1892 Neudruck 247 Sa.

Pamphylia ve Pisidia kentleri adlı eserin ikinci cildini meydana getiren bu kitabın konusu Pisidia'dır. İçindekiler : Pisidia-Termessos. - Kretopolis. - Sagalassos. - Kremna. - Selge. - Kentlerin listesi. - Şecere levhaları. - Yazıtlar : Termessos, Trebenna, Sagalassos, Kremna. - İndeks. - Eserde renkli 3 plan, 33 planş ve metin içinde 154 resim vardır. 8934 - B - 5804-2.

LEWIS, RAPHAELA : *Everyday Life in Ottoman Turkey*. B. T. Batsford Ltd London, G. P. Putnams Sons New York. 1971 206 Sa.

Bol resimle bezenmiş olan bu kitap, aslında Osmanlı Türkiyesinde günlük yaşamın bilimsel bir analizi değil, daha çok, kültürlü okuyucuya bu konuda rahatça bilgi veren, rahat okunabilen yarı-popüler bir eserdir. Metnin içinde Osmanlı-Türk yaşamını canlandıran resimlerin sayısı 75'tir. Kitap Osmanlı padişahlarının bir listesi ile başlamaktadır. (Bu listede "fasıla-yı saltanat" devri denen fetret devrinin Çelebilerinin adları yazılmamıştır) Bundan sonra, kitabın içindekiler şunlardır : Osmanlı Türkiyesi, tarihi ve halkı. - Yerleşme. - Din ve batıl inançlar. - Bir kentin portresi. - Aile yaşamı. - Bir yılın akımı. - Meşgaleler. - Anadolu'da yaşam. - Eyaletler. - Türkçe terimlerin lugatçesi. - İndeks. 47344-A III - 5543.

LOEBENSTEIN, HELENE : *Katalog der Arabischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. - Neuerwerbungen 1868 - 1968. - Teil 1 Codices Mixti Ab Nr 744. - Wien 1970, in Kommission bei Verlag Brüder Hollinek. (Museion - Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek. Neue Folge, Vierte Reihe. III. Band; Teil 1. XVIII : 341 Sa.

Avusturya Ulusal Kitaplığın Arab el-yazmaları Kataloğundan 1868 - 1968 yılları arasında elde edilmiş eserlere ait 1. Cildi meydana getiren bu kitabın içindekiler :

Önsöz ve Giriş'ten sonra, Kısaltmalar listesi, Transkripsiyon sistemi, *El-yazmalarının betimlenmeleri* : I. Kur'an, II. Kur'an bilimleri, III. Hadis bilimi, IV. Teologia, V. Hukuk ve din, VI. Dualar, VII. Vaazlar ve din ve erdem konusunda örnek yazılar, VIII. Misticizm, IX. Tarikatlar, X. Özgür-düşünlük., XI. Felsefe, XII. Ansiklopediler, genel bilim teorisi ve bibliyografyalar, XIII. Matematik, XIV. Doğa bilimleri, XV. Gizil bilimler, XVI. Coğrafya, XVII. Tarih, XVIII. Siyasa, XIX. Dilbilim, XX. Edebiyat, XXI. Musiki, XXII. Spor. - Zeyl : grup halinde el-yazmalar. - İndeks : 1. Yazar, 2. Başlık, 3. Yazıcı ve tashihçi, 4. Sahip, 5. Başka kişi adları, 6. Yer adları, 7. Tarihi el-yazmalar, 8. Fotoğraflar, 9. Tekabüller (uygunluklar). 9549 - B - 6225-1.

MACARTNEY, C. A. : *The Magyars in the Ninth Century*. Cambridge University Press Library Edition. 1930, reprinted 1968. XI + 241 Sa.

Dokuzuncu yüzyılda Macarları konu olarak alan bu eserin içindekiler şunlardır : Yeni baskı üzerine yazarın notu, Önsöz, Kısaltmalar listesi ve Giriş'ten sonra : *Bölüm I : Kuzey illeri üzerine en eski haberler. Bölüm II : Adminiistrando Imperio. Bölüm III : De Adminiistrando Imperio üzerine başka mülâhazalar. Zeyl I. : Abrégé des Merveilles (Harikalar özeti) : Al-Garmi'nin eseri. Zeyl II. : Magna Hungaria (Büyük Macaristan). Zeyl III. : "Zabartoi Asfaloi"nin etimolojisi. Zeyl IV. : Bulgar-Yunan savaşı ve Macarların toprak almaları. - Çevrilmiş metinler. - Kaynaklar İndeksi, - Yer ve Konu İndeksi, - Metinde söz konusu yer ve ırk hareketlerini gözsteren harita. 43978 - A III - 2896.*

NISSEN, HANS JÖRG : *Zur Datierung des Königsfriedhofes von Ur*. Unter besonderer Berücksichtigung der Stratigraphie der Privatgräber. Beiträge zur Ur-und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer - Kulturraumes. Für das Institut für Ur-und Frühgeschichte der Universität Heidelberg. Herausgegeben von V. MILOJČIĆ. Redaktion : W. SCHRICKEL. Band 3. Rudolf Habelt Verlag. Bonn. 1966. 206 Sa.

Ur Kral Mezarlığının tarihlenmesini ele alan ve özel kişi mezarlarının stratigrafisini ayrıca gözönünde bulunduran bu eser, Heidelberg Üniversitesi, İlk ve En eski Tarih Enstitüsü adına yayımlanan bir serinin 3. Cildir, ve içindekiler şunlardır : Giriş. 1. Bölüm : *Ur Mezarlarının ve Buluntularının Tarihlenmesi* : a) Mezarlığın Stratigrafisinin meydana çıkarılması, b) Ayrı ayrı buluntu grupları üzerinde incelemeler : 1. Silindir mühürler, 2. Keramik, 3. Taştan kaplar, 4. Maden kaplar, 5. Maden eşya ve silâhlar, 6. Boncuklar. c) Kesin olarak sınıflandırılmayan oldukça önemli mezarlar. d) Mezarlık ve özel kişiler üzerine genel mülâhazalar. e) Kıral mezarlarının tarihlenmesi. - 2. Bölüm : *Erken Hanedan III. Zaman'ın Tarihsel "Rekonstrüksiyon"u* : a) Çağdaş kaynaklar, b) Yazıtların formel ve yazı tarihi bakımından incelenmesi, c) Mutlak kronoloji üzerine. Özet : Ur Mezarlığının Babil tarihinde zaman bakımından yeri. - Kataloglar : Şimdiye kadar yayımlanmamış mezarların katalogları, Mezar kataloglarının, Gruplar halinde toplanan mezarların listesi. - İndeksler. - Planş 1 - 34. 9124 - B - 5593-b.

RADT, WOLFGANG : *Siedlungen und Bauten auf der Halbinsel von Halikarnassos*, unter besonderer Berücksichtigung der archaischen Epoche, Deutsche Archäologisches Institut. Abteilung İstanbul : İstanbuler Mitteilungen Beiheft 3. Verlag Ernst Wasmuth. Tübingen 1970. 286 Sa.

Alman Arkeoloji Enstitüsünün İstanbul Bölümü tarafından yayımlanmış olan bu yapıt, Halikarnas yarımadasındaki yerleşmelerle yapıları konu olarak ele almaktadır. Yapıtın içindekiler şunlardır : Önsöz ve Giriş'ten sonra, 1. DUVARLA ÇEVİRİLMİŞ TESİSLER VE BUNLARIN BİNALARI : A- *Duvarlarla çevrilmiş Yerleşmeler ve Kaleler*. 1. Alâzeytin Kalesi, 2. Alâzeytin : Küçük Kale. 3. Girel Kalesi. 4. Ören Avlusu. 5. Çilek Kalesi. 6. Kovuk Çal. 7. Büyük Keneli Tepe. B- *Ricat Kalesi ve Yuvarlak Yerleşmeler*. Genel düşünceler. 1. Kocadağ'daki Ricat Kalesi. 2. Kaplandağ'daki kale. 3. Tırmandağ'daki kale ve İstihkâm. 4. Oyukludağ'daki kale. 5. Kışladağ'daki kale. Bu kaleler üzerine tamamlayıcı düşünceler. 6. Kocaören yuvarlak yerleşmesi. Büyük Çevrim yerleşmesi. C- *Etraftaki Kültür Çevreleri Çerçevesinde Surlarla Çevrili Leleg Tesisleri*. Bina tarihi bakımından düşünceler ve karşılaştırmalar. 1. Şehir inşaatı ilkeleri ve konutlar. 2. Türklü konular üzerine görüş ve müşahedeler. II. KIR YAPI TESİSLERİNİN ŞEKİLLERİ : A- *Compound Tipten Tesisler*. 1. Araştırmannın durumu ve Bina tipinin genel tanımı. 2. Compound'ların ortak nitelikleri. 3. Bina ile ilgili ayrıntılar. 4. Örnekler. 5. Bir Compound tipi ge-

lişim tarihi denemesi. 6. Compound tipin başka kültür çevreleri Bina tipleri ile karşılaştırılması. B- *Pyrgos Küçük Köyleri*. C- *Dörtköşe Küçük Köyleri*. 1., I. Grup. 2. II. Grup. 3. Karşılaştırmalar ve tarihleme. D- *Beyzî Evler*. Zeyl : Melie'deki Beyzî binalar. III. NEKROPOL'LAR. A- *Gökçeler ve Kaplandağ Nekropol'ları*. Ön-mülâhazalar. 1. Gökçeler. 2. Kaplandağ. 3. Gökçeler - Kaplandağ Tümülüs'lerinin tarihlenmesi. B- *Asarlık Nekropol'ları*. C- *Karya Tümülüs'leri ve bunların başka Kültür çevreleri ile ilişkileri*. IV. TÜRLÜ BULUNTULAR VE BULUNTU KATALOG'LARI. A- *Alâzeytin Kalesi Sütun Başları*. 1. Kutsal yerin (tapınağın) sütun başları. 2. Hol'ün sütun başları. 3. Tarihsel geleneğin ışığında Alâzeytin sütun başlarının tarihlenmesi. B- *Kaplandağ'da Bulunan Bir Profil*. C- *Alâzeytin Compound Küçük Köy Tesislerinden Hellenistik Kaide ve Arkaik Parçalar*. D- *Halikarnas Yarımadasında Kıbrıs Pışmış Toprak Eserleri*. E- *Üst Satış Keramiği*. - Kitapta sayfa dışı 44 Planş, ve poşet içinde Halikarnas (Bodrum)un bir haritası ile 12 plan vardır. B.6275.b.

SCHÄFER, JÖRG : *Hellenistische Keramik aus Pergamon*. Deutsches Archäologisches Institut. - Pergamenische Forschungen. Herausgegeben von Erich BÖHRINGER : Band 2. Walter de Gruyter Verlag Berlin 1968. XVIII + 161 Sa.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Pergamon (Bergama) araştırmaları serisinin 2. cildini meydana getiren ve Pergamon'dan Hellenistik keramiği ele alan bu kitabın içindekiler şunlardır : Kısaltmalar. - Buluntu yerleri, - Koruma yerleri, - Envanter işaretleri. - Resim ve planlar üzerine açıklamalar. - Giriş. - Sonuçlar : Pergamon'dan Hellenistik Keramiğinin ana çizgileri. *Türlü incelemeler* : I. Ön-mülâhazalar. II. Gri cilâlı Eol keramiği. III. Mat kırmızı vernikli keramik. IV. Basit vernikli keramik. V. "Batı yamacı" üslûbunda keramik. VI. Üzerine oturtulmuş kabartmalı vernikli keramik. VII. Beyaz ton'lu Lagynos keramiği. VIII. Teker teker bazı parçalar. IX. Pışmış topraktan kandiller. Zeyl : Pergamon altarı temelinden keramik. Türlü İndeks'ler. Resimler : 1 - 20. Planşlar : 1 - 72. 8547 - B - 5594.

SHAW, STANFORD J. : *Between Old and New. - The Ottoman Empire under Sultan Selim III. 1789 - 1807*. Harvard University Press Cambridge, Mass. 1971. X + 535 Sa.

Üçüncü Selim'in saltanatında Osmanlı Devletinin tarihi diye adlandırabileceğimiz bu eser, yazarın hocası Hamilton A. R. Gibb'e adanmıştır. İçindekiler şunlardır : Önsözden sonra, *Bölüm I. Reform'lara hazırlık* : 1. Osmanlı Devletinin gerilemesi, 2. Bir Prens'in (şehzadenin) eğitimi. *Bölüm II. Rusya ve Avusturya ile Savaş, 1787 - 1792.* : 3. I. Abd ul Hamid'in saltanatında savaşın kökeni, 4. 1787 - 1789 seferi, 5. 1789 - 90 kışı : Diploması alanında etkinlikler ve iç gelişmeler, 6. 1790 seferi, 7. 1791 seferi ve barışın imzalanması. *Bölüm III. Selim'in "Nizam-ı Cedid"i* : 8. 1789 - 1792'deki savaş zamanı reformları, 9. İslahatçılar, 10. Askerlikte reform, 11. Teknik alanında reform, 12. Osmanlı Deniz kuvvetinin yeniden canlanması, 13. Yönetim, Ekonomi ve Toplum alanlarında reform'lar, 14. Batıya açılan pencere. *Bölüm IV. İmparatorluğun içten dağılması.. İçeride Başkaldırımlar ve dış*

savaşlar, 1792 - 1807 : 15. İmparatorluğun içten dağılması, 1792 - 1798, 16. "Şark Meselesi" 1792 - 1798, 17. Üçlü İttifak Savaşı, 1798 - 1802, 18. İmparatorluğun içten dağılması, 1799 - 1806, 18. "Şark Meselesi", 1802 - 1807. *Bölüm V: Gericiliğin Zaferi* : 20. Osmanlı Reformunun siyaseti, 21. Başkaldırma, 22. Son söz (bağlanış) : IV. Mustafa ve Osmanlı gericiliği. 23. IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesi. - Zeyl : III. Selim ve IV. Mustafa zamanındaki vezir-i azam, şeyh-ül İslâm, kapudan-ı derya ve reis-i küttab'ların listeleri. Kısaltmalar. Notlar, Zengin bir Bibliyografya, Indeks. 10 Resim. 47287. - A III - 5492-a.

SCHEFFOLD, KARL — SEIDEL, MAX : *Der Alexander - Sarkophag. 81 Aufnahmen und Bildgestaltung von Max SEIDEL.* Propyläen Verlag Berlin 30 Sa.

Sayda lahdi ya da İskender Lahdi diye bütün Türkiye'de tanılan ve rahmetli Hamdi Bey'in, korunması için giriştiği cesur davranışlardan ötürü ününü yaygın kılan, İstanbul arkeoloji müzesinin en güzel parçalarından biri olan bu lahd üzerine, Basel Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Karl Scheffold bu kısa fakat özlü eseri yazmıştır. Üstündeki savaş ve av sahneleri ve renkli boyaları, lahdin keşfinden beri, hem uzmanların, hem kültürlü halkın büyük ilgisini üzerine çekmiştir. İçinde yatanın İskender olmayıp Sayda Hükümdarı Abdalonymos olması olan lahid, büyük Makedonyalının en eski portresini kapsamaktadır. Arka taraftaki savaş sahnesi, Sayda'nın Pers'lerden kurtulmasına yol açan Issos (İsadan Önce 333) savaşını herhalde canlandırmış olacak.

Karl Scheffold'un bu kitapta meydana getirdiği eser, bize aynı zamanda bir üslup ve sanat tarihi incelemesi vermektedir. Max Seidel'in fotoğrafları (81 tane) eser yeterli ölçüde canlandırmaktadır. 8914 - B - 5794.

WETZEL, FRIEDRICH und WEISSBACH, F. H. : *Das Hauptheiligtum des Marduk in Babylon, Esagila und Etemenanki. I. Nach dem Ausgrabungsbefund (Friedr. Wetzel); nach den keilschriftlichen Quellen (F. H. Weissbach).* - Ausgrabungen der Deutschen Orient - Gesellschaft in Babylon VII. Otto Zeller Osnabrück VIII + 88 Sa.

Alman Doğu Kurumunun Babil kazıları dizisinin 7. cildini meydana getiren bu eser, Marduk'un Baş-kutsal yerini Kazı buluntularına göre (Fr. Wetzel) ve Çivi yazısı kaynaklarına göre (F. H. Weissbach) incelemektedir. Aslında eser, 1938 yayımının tekrarıdır. Kitabın içindekiler : *I. Kazı buluntularına göre Esagila ile Etemenanki* : 1. Giriş, 2. Esagila : a) Esas bina, b) doğudaki katkı bina. Etemenanki : a) Sur, b) Zikurrat. *II. Çivi yazısı kaynaklarına göre Esagila ve Etemenanki* : 1. Giriş. 2. Transkripsiyon ve çevirili çivi yazısı metinleri : a) Kırıl yazıtları : Asarhaddon, Asûrbânapli, Nabopolassar, Nebukadnezar II. b) Esagila levhaları. 3. Açıklamalar. 4. Son söz. - Kısaltmalar, Planşlar (24 tane) 8544 - B - 5592.

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURUL T O P L A N T I S I

Türk Tarih Kurumu'nun 1971 yılı olağan Genel Kurul toplantısı 14 Nisan 1971 Çarşamba günü saat 10,30'da Ankara'da Kurum Merkezinde yapıldı. Üyeler saat 9,30'da Atatürk'ün Anıtkabirini ziyaret ederek bir çelenk koydular ve saygı duruşunda bulundular. Kurum Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu şeref defterine, üyelerce de imzalanan şu satırları yazdı:

"Büyük Atatürk!

"Önemli eserlerinden biri olan Türk Tarih Kurumu'nun 40. kuruluş yıldönümünde bizler, Türk Tarih Kurumu Üyeleri, manevî huzurunda saygı ve şükranlarımızla eğilmeye geldik."

Üyeler daha sonra devrim şehitlerini de ziyaret ederek rahmetli Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in mezarına bir buket koydular.

Kurum Merkezine dönen üyeler saat 10,30'da Genel Kurul toplantısına katıldılar. Geçen yıl Kurumun aslı, şeref ve muhabir üyeliklerine seçilen üyelere Türkiye'de olanlar da bu toplantıda bulunuyorlardı.

Başkan çoğunluğun olduğunu söyleyerek şu kısa konuşma ile oturumu açtı:

"Sayın Arkadaşlar!

"Genel Kurul toplantısını açıyorum. Hepinizi saygı ve sevgilerle selâmlıyorum. Aramızdan ebediyen ayrılan muhabir üyelerimizden rahmetli Çağatay Uluçay ve Halim Baki Kunter'in hatıralarını anmak üzere bir dakikalık saygı duruşunda bulunacağız."

Geçen yıl aramıza katılmış bulunan asıl, şeref ve muhabir üyelerimizin beratları kendilerine sunulacaktır. Geleceğimize göre asıl üyelerimizden Sayın Prof. Dr. Nimet Özgüç'ü Sayın Dr. Bahadır Alkım, Sayın Prof. Dr. Fikret İzzultan'ı, Sayın Prof. Dr. Adnan Erzi, Sayın Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ'ı Sayın Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Sayın Prof. Dr. Tahsin Yazıcı'yı, Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan birer konuşma ile Genel Kurulumuza takdim edecekler ve bu asıl üye arkadaşlarımız da kısa birer konuşma yapacaklardır. Müteakiben bu üyelerimiz and içecekler ve kendilerine diplomaları sunulacaktır. Daha sonra toplantımızda bulunan Sayın Şeref ve Muhabir Üyelerimizin diplomaları kendilerine takdim edilecektir."

Sayın Arkadaşlarım, okunacak olan 1970 yılı yönetim kurulları çalışma raporlarında faaliyetlerimiz hakkında bilgi verilmiştir. Geçen 1970 Eylül'ünde toplanmış olan VII. Türk Tarih Kongresinin tebliğler kitabı baskıdadır. Yönetim Kurulumuz Malazgirt Zaferinin 900. yıldönümü dolayısıyla yayınlamaya başladığı eserler yanında Ekim 1971 tarihinde Kurum Merkezinde bir Selçuk Semineri düzenlemeye karar vermiştir. Seminerin ağırlık merkezini Selçuklu uygarlığını belirten konular teşkil etmesi dileğimizle bu alanda tanınmış üyelerimize ve ilgili bilim adamlarımıza birer mektupla müracaat edilmiştir. Cevaplar peyderpey gelmektedir."

Diploma törenimize başlamak üzere sözlerimi bitirirken Sayın arkadaşlarımızı Yönetim Kurulu ve şahsım adına tekrar saygularıyla selâmlıyorum”.

Geçen yıl Eskiçağ Kolundan asıl üyeliğe seçilmiş olan Prof. Dr. Nimet Özgüç’ü Eskiçağ Kolundan Prof. Dr. Bahadır Alkım Genel Kurul’a takdim edecekti. Mazereti dolayısıyla Genel Kurul’da bulunamayan Prof. Dr. Bahadır Alkım’ın sunuş bildirisini Eskiçağ Kolundan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp okudu.

Yine geçen yıl Ortaçağ Kolundan asıl üyeliklere seçilen Prof. Dr. Fikret Işıltan’ı Prof. Dr. Adnan Erzi, Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ’ı Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı’yı da Prof. Dr. Şerafettin Turan birer sunuş bildirisini ile Genel Kurul’a takdim ettiler. Daha sonra, Prof. Dr. Nimet Özgüç, Prof. Dr. Fikret Işıltan, Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı kısa bildirilerini Genel Kurul’a sundular. Gerek sunuş bildirilerini, gerekse yeni üyelerin bildirilerini Belleten’in gelecek sayılarında yayınlayacağız.

Bundan sonra Kurumun en yaşlı iki üyesinden Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Ord. Prof. Hikmet Bayur, asıl, şeref ve muhabir üyelerin diplomalarını verdiler. Bu toplantıda diplomalarını alan şeref ve muhabir üyelerimiz şunlardı: Şeref Üyesi Prof. Dr. Lazslo Rasonyi, muhabir üyelerden Prof. Dr. Jale İnan, Prof. Dr. Seniha Tunakan, Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu, Doçent Dr. Muzaffer Arıkan, Doç. Dr. Nejat Göyünç, Doçent Dr. Nejat Kaymaz, Doçent Dr. Yaşar Yücel. Yeni şeref üyelerimizden Prof. Dr. Wolfram Eberhard California Üniversitesinde, Prof. Dr. Gyúla Moravcsik Macar Bilimler Akademisinde, muhabir üyelerimizden Prof. Dr. Kenan Erim de New York Üniversitesinde görevli bulduklarından diplomaları kendilerine münasip bir vasıta ile buldukları memleketlerde verilecektir.

Bundan sonra gündemin 6’ncı maddesine geçilerek Genel Kurulu idare etmek üzere Başkanlığa Ord. Prof. Enver Ziya Karal, İkinci Başkanlığa Bayan Fakihe Öymen, Yazmanlıklara da Prof. Dr. Fikret Işıltan ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı seçildiler.

Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal ve Başkanlık divanı yerlerini aldılar.

Genel Müdür Uluğ İğdemir daha önce basılarak üyelere dağıtılmış olan Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurullarınının 1970 çalışma yılına ait raporlarını okudu. Başkan rapor hakkında konuşmak isteyenler olup olmadığını sordu. Söz alan olmadığından raporlar oya kondu. Her üç rapor kabul edilerek 1970 işlemlerinden dolayı Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurulları oybirliği ile aklandılar.

Gündemin 8’inci maddesine geçilerek 1971 bütçe tasarısını incelemek üzere Bayan Fakihe Öymen, Prof. Dr. Adnan Erzi ve Prof. Dr. Münir Aktepe Bütçe Yar Kuruluna seçildiler. Daha sonra gündemin 9, 10, 11, 12 ve 13’üncü maddelerinde yer alan çeşitli Kurulların seçimine geçildi. Gizli oyla yapılan Yönetim Kurulu seçimini Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Âfet İnan, Prof Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Tahsin Özgüç, Ord. Prof. Enver Ziya Karal ve Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal kazandılar. Yedek üyeliklere de Prof. Dr. Cemal Tukin, Prof. Dr. Münir Aktepe ve Prof. Dr. Afif Erzen getirildiler.

Açık oyla yapılan Denetleme Kurulu seçiminde Bayan Fakihe Öymen, Prof. Dr. Münir Aktepe ve Prof. Dr. Fikret Işıltan çoğunluğu alarak Denetleme Kuruluna seçildiler. Öteki seçimlerin sonuçları da şöyle oldu:

Haysiyet Divanına Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Ord. Prof. Hikmet Bayur, Tahsin Öz, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver; Basımevi Yönetim Kuruluna Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Dr. Hâmit Koşay, Prof. Dr. Adnan Erzi, Kitaplık Komisyonuna Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Adnan Erzi oybirliği ile seçildiler.

Vakit geçmiş olduğundan öğleden sonra saat 16'da toplanılmak üzere oturuma son verildi.

Saat 16'da oturumu Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal açtı.

Macar asıllı olup şimdi Amerika'nın Princeton şehrinde "Institute for Advanced Study" de emeritus Prof. olarak çalışan Dr. Andreas Alföldi'nin Türk tarihiyle tarih bilimine yaptığı büyük hizmetlerinden dolayı Kurumumuzun şeref üyeliğine Eskiçağ Kolunca aday seçildiğine dair Eskiçağ Kolu'nun yazısı okundu:

Gizli oyla yapılan seçim sonunda Prof. Dr. A. Alföldi mevcut bulunan 28 üyenin oybirliği ile Türk Tarih Kurumu Şeref Üyeliğine seçildi.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik bölümü doçentlerinden Dr. Berin Yurdadoğ'un Kurumumuz Muhabir üyeliğine Yeniçağ Kolunca aday seçildiğine dair Yeniçağ Kolundan gelen yazı okundu: Gizli oyla yapılan seçim sonunda Berin Yurdadoğ 22 oyla Türk Tarih Kurumunun Muhabir Üyeliğine seçildi.

Gündemin 15'inci maddesine geçilerek bütçe Yar Kurulunca incelenen Kurumun 1971 bütçesi hakkındaki Yar Kurul raporu okundu: Rapor üzerinde söz alan olmadıktan 1971 bütçesi 5.617.750 lira gelir ve 5.603.901 lira gider olarak oybirliği ile onaylandı.

Gündemin 16'ncı maddesine geçildi ve Yönetim Kurulu ile Kollardan gelen önerilerin görüşülmesine başlanarak şunlara karar verildi:

1 — Cumhuriyet Halk Partisi ile Türk Tarih ve Dil Kurumları arasında Atatürk'ün vasiyeti konusunda çıkan anlaşmazlığın Kurumlar lehine sonuçlanması dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisinin ödemesi gereken Mahkeme harcı, Avukatlık ücreti ve bloke edilen paraların faizlerinin tahsili hususunda hukukî teamüllere göre işlem yapılması.

2 — Avukatımız Bay Tahir Sebük'ün Kurum Başkanlığına bu davanın sonucu hakkında verdiği rapor okundu, davanın takibi ve sonuçlandırılması için gösterdiği başarıdan dolayı avukat Bay Tahir Sebük'e Genel Kurul adına teşekkür edilmesi.

3 — Kültür mübadelesi programları içinde sosyalist ülkelere bilim adamları gönderilmesi konusunda Dışişleri Bakanlığının yazısı okundu: Bu yıl üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice'nin Bulgaristan ve Romanya'ya gönderilerek buradaki Türk eserlerini inceleme imkânının sağlanması.

4 — Kongrelere ve inceleme için yurt dışına gönderileceklerin uyması gereken esaslara bunların ne suretle denetleneceği hususlarının Yönetim Kurulunca görüşülerek saptanacak kuralların gelecek Genel Kurul'a getirilmesi.

5 — Macar Üniversiteleriyle Macaristan Tarihi Bilimler Enstitüsünün çalışmalarını yakından görmek, Macar Bilim adamlarıyla tanışmak amacıyla Kurumumuz üyelerinden dört kişinin ve ayrıca Genelsekreter Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in Macar Tarihi Kurumunun davetlisi olarak Macaristan'a davet edildiği Yönetim Kurulunca Kollara bildirilmiş ve Kollarca seçim yapılmış ise de davetli sayısı sınırlı olduğundan adaylar arasında tekrar gizli oyla seçim yapılarak Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ ve Prof. Dr. Halil Demircioğlu'nun ve Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in yol paraları Kurumca ödenmek suretiyle Macaristan'a gönderilmesi.

6 — İnebahtı Savaşının 400 üncü yıldönümü dolayısıyla 1-7 Ekim 1971 tarihleri arasında İspanya'nın Barselona şehrinde yapılacak törenlere katılmamız ve bir bilim adamımız tarafından Savaş hakkında burada bir konferans verilmesi hakkında Dışişleri Bakanlığından gelen teklif üzerine dört kişilik bir Heyetin gönderilmesi Yeniçağ Kolunca önerilmiş ise de yapılan konuşmalardan sonra her türlü istismara müsait olan böyle bir törene Yurdumuzun katılmasında fayda yerine zarar olabileceği.

7 — Uluslararası Tarihî Bilimler Kurumunun Türkiye Milli Komitesine Yeniçağ Kolunca aday gösterilen Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ve Prof. Tayyib Gökbilgin'den başka Eskiçağ Kolundan Prof. Dr. Afif Erzen'le Ortaçağ Kolundan Prof. Dr. Fikret İşıltan'ın seçilmesi.

8 — Bu yıl çeşitli ülkelerde toplanacak olan kongrelere adları aşağıda yazılı üyelerin katılması: Bükreş'te 6-12 Eylül tarihleri arasında toplanacak olan XIV. Uluslararası Bizans Etüdlüleri Kongresi'ne, Eskiçağ Kolundan Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel, Prof. Dr. Halil Demircioğlu, Ortaçağ Kolundan Prof. Dr. Semavi Eyice, Yeniçağ Kolundan Prof. Tayyib Gökbilgin; 9-11 Eylül 1971 tarihleri arasında Belgrad'da toplanacak olan Uluslararası VIII. Prehistorik ve Protohistorik Bilimler Kongresi'ne Eskiçağ Kolundan Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Dr. Hâmit Koşay; Haziran 1971'de Paris'te toplanacak olan Uluslararası Assirioloji Kongresi'ne Eskiçağ Kolundan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp; 22-28 Ağustos 1971 tarihleri arasında Macaristan'ın Ziget Şehrinde toplanacak olan Altaistik Kongresi'ne Eskiçağ kolundan Dr. Hâmit Koşay, Yeniçağ Kolundan Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin.

9 — Üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Viyana'da yaptığı tarihî araştırmalara ait masrafın ödenmesi.

10 — Üyelerimizden Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın nezaretinde Asistanları tarafından yapılacak İktisat tarihi araştırmaları için 2500 lira yardım yapılması.

11 — Hindistan Hükûmetinin davetlisi olarak Hindistan'a gidecek olan üyelerimizden Prof. Dr. Adnan Erzi'ye çalışmalarında yardımcı olmak üzere muhabir üyelerimizden Doçent Dr. Yaşar Yücel'in eşlik etmesi ve masrafının Kurumca ödenmesi.

12 — Üyesi bulunduğumuz Uluslararası İkinci Dünya Savaşı Kurumunun Haziran 1971'de Washington'da yapacağı toplantıya bu Kurumda, Kurumumuzu temsil etmekte olan üyelerimizden Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın katılması.

13 — Kurumumuzca çıkarılması kararlaştırılmış olan halk için tarih yayınlarına verilecek te'lif hakkı için bu yayınları yürütmeye memur edilen Ord. Prof. Dr.

Ekrem Akurgal'ın aşağıdaki önerisi onaylandı ve te'lif hakları Yönetmeliğine bu hususta bir fıkra eklenmesi uygun görüldü:

“Halk için çıkarılacak bilimsel ve yüksek tirajlı, ucuz fiatlı eserlere Te'lif Hakları Yönetmeliği gereğince beher 200 kelimelik itibarı sahifesine verilmekte olan te'lif ücretinden başka satış üzerinden % 20 ödenmesine, bu eserlerden Kitapçılara verilen satış iskontosu dışında bir indirim yapılmamasına, ödemelerin yıl sonunda ödenmesine”.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULU'NUN 1970 ÇALIŞMA YILI RAPORU

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,

Yönetim Kurulumuzun 1970 çalışma yılı raporunu yüce katınıza sunuyoruz:

BÜTÇE DURUMU,

Kurumumuzun 1970 yılı gelir ve giderleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

A. GELİRLER

Bölüm	Gelirlerin Çeşidi	Bütçeye Konan		Sağlanan	
		Lira	K.	Lira	K.
I	Kurum Artırımından	300.000	—	—	—
II	Atatürk vasiyeti geliri	3.750.000	—	3.921.085,68	
III	Üye ödentileri	250	—	290	—
IV	Yayın gelirleri	150.000	—	157.220,15	
V	Basımevi geliri	1.180.000	—	1.181.446,25	
VI	Türlü gelirler	102.500	—	96.293,09	
	TOPLAM	5.482.750	—	5.356.335,17	

B. GİDERLER

Bölüm	Giderlerin Çeşidi	Bütçeye Konan		Harcanan	
		Lira	K.	Lira	K.
I	Görevli giderleri	1.012.580	—	843.039,36	
II	İdarî giderler	195.000	—	244.636,72	
III	Bilimsel giderler	1.445.000	—	1.064.775,18	
IV	Yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler	2.526.000	—	1.167.330,81	
V	Yayın zararları	300.001	—	245.758,85	
	TOPLAM	5.478.581	—	3.565.520,92	

Bu tablolarda Kurumumuzun 1970 yılı gelirleri bütçe ile tasarlanan gelirlerden 126.414 lira 83 kuruş eksik görünmekte ise de, bu gerçek bir eksiklik değildir. zira bütçemizde Kurum artırımından 300.000 lira gelir sağlanacağı öngörülmüş, halbuki öteki gelirlerimiz masraflarımıza yettiğinden, Kurum artırımından ödenek alınmamıştır. Bu bölüm dikkate alınmazsa, esas gelirlerimizden bu yıl 173.585 lira 17 kuruş daha fazla gelir sağlandığı anlaşılır.

Giderlerimize gelince: Cumhuriyet Halk Partisiyle aramazda çıkan anlaşmazlık yüzünden dava sonuçlanıncaya kadar masraflarımızı azaltmış olduğumuzdan, giderlerimiz bir hayli eksilmiş ve bütçe ile verilen ödeneklerden 1.913.060 lira 8 kuruş daha az harcama yapılmıştır.

Gerçek gelirlerimizle gerçek giderlerimiz arasında görülen 1.790.814 lira 25 kuruş Kurum artırımına alınmıştır.

1970 sonunda Kurumumuz bina yapımından dolayı Türkiye İş Bankasına olan borcunun tamamını ödemiş bulunmaktadır.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır:

1. BERNARD LEWIS (Türkçeye çeviren: METİN KIRATLI): *Modern Türkiye'nin Doğuşu*.
2. *Kanunî Armağanı*.
3. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI: *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (2. Baskı).
4. ENVER ZİYA KARAL: *Osmanlı Tarihi V. cilt* (3. Baskı).
5. G. JAESCHKE (Türkçeye çeviren: CEMAL KÖPRÜLÜ): *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*.
6. *Atatürk Konferansları II* (1964-1968).
7. *Atatürk Konferansları III* (1969).
8. İBN-İ KEMAL: *Tevarih-i Âl-i Osman, I. Defter* (Yayınlayan: ŞERAFETTİN TURAN)
9. *Belleten: 133-136*.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir:

1. TAHSİN ÖZGÜÇ: *M. Ö. Birinci binyılın ilk yarısında Kültepe ve civarı*.
2. E. ALFÖLDI: *Anamur Nekropolü*.
3. İBRAHİM ARTUK: *Kanunî Sultan Süleyman adına basılan sikkeler*.
4. L. S. B. LEAKEY: (Türkçeye çeviren: GÜVEN ARSEBÜK): *İnsanın Ataları*.
5. ARİF MÜFİD MANSEL: *Ege ve Yunan Tarihi* (3. Baskı).
6. ADNAN ERZİ: *Anonim Tevarih-i Âl-i Selçuk*.
7. ALİ SEVİM: *Ravzatülküttap*.
8. FARUK SÜMER - ALİ SEVİM: *İslâm Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı*.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır:

1. TAHSİN YAZICI: *Menakıb-i Cemalettin Savî*.
2. KUTLU EMRE: *Kültepe Buluntularının Işığında Anadolu Figürinleri ve Kalıpları*.

3. JOSEF MOLNAR: *Macaristan'da Türk Anıtları.*
4. AŞKIDİL AKARCA: *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri.*
5. ÇAGATAY ULUÇAY: *Harem II.*
6. DÜNDAR GÜNDAY: *Arşiv Vesikalarında Siyakat Yazısı, Hususiyetleri.*
7. VII. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri.*
8. W. HEYD: (Türkçeye çeviren: ENVER ZİYA KARAL): *Yakın Doğu Ticaret Tarihi, I. cilt.*
9. MAC GOWAN: *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri.*
10. KAZIM ÖZALP: *Millî Mücadele 1919-1922.*

Bunlardan başka Kurumumuzu tanıtan ve kuruluşundan 1969 yılı sonuna kadarki çalışmalarını kapsayan 77 sayfalık "Türk Tarih Kurumu" adı altında bir broşür hazırlanarak gerekli yerlere dağıtılmış, ayrıca VII. Türk Tarih Kongresini yansıtan resimli bir broşür de yayınlanmıştır.

SATIN ALINAN VE BAĞIŞLANAN ESERLER VE ARŞİVLER

1918'de İttihat ve Terakki Partisinin kapanması üzerine kurulan ve İttihat ve Terakki Partisinin yerine geçen Teceddüt Partisi hakkında şimdiye kadar elimizde herhangi bir belge yok gibi idi. Bu partinin yöneticilerinden rahmetli Rahmi Katoğlu ailesinin elinde bulunan, sınırlı sayıda olmakla beraber, önemli bir kısım belgeler 5000 lira bedelle Katoğlu ailesinden satın alınarak Kurum arşivlerine katılmıştır.

Tiyatro Tarihi Yazarı Sayın Metin And, 18.500 lira değerindeki Osmanlı Tarihine ait yabancı dilde yazılmış 9 ciltten ibaret eski bir koleksiyonu Kurumumuz Kitaplığına armağan etmiştir. Sayın Metin And'a huzurunuzda teşekkürlerimizi sunarız.

ULUSLARARASI KONGRELER

Genel Kurulumuzun Mayıs ve Eylül 1970 toplantılarında verdiği kararlara uyularak bu yıl Uluslararası iki kongreye ve Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Enstitüsünün 100'üncü yıldönümü törenlerine katılmış bulunmaktayız.

Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumunun 7-13 Mayıs 1970'te Atina'da toplanan II. Uluslararası Kongresine üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Afif Erzen katıldılar. Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Halil İnalçık Kurumun Merkez Yönetim Kurulu Üyesi olduklarından yolluklarını Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Kurumundan almışlar, diğer iki üyemizin yollukları Kurumumuzca ödenmiştir.

Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Tarihî Bilimler Kurumunun 16-23 Ağustos 1970'te Moskova'da toplanan XVI. Kongresine memleketimizin geniş bir kadro ile katılması Genel Kurulca uygun görülerek 11 üye görevlendirilmişse de bunlardan üçü mazeretleri dolayısıyla katılmamış, iki üyemiz de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesince seçtiklerinden yolluklarını İstanbul Üniversitesi'nden almak suretiyle katılmışlar, diğer altı üyemizin yollukları Kurumumuzca ödenmiştir. Bu Kongreye

katılan üyelerimiz şunlardır: Prof. Dr. Âfet İnan, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Tayyib Gökbilgin, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Cemal Tukin ve Prof. Dr. Afif Erzen.

Kongreye katılan üyelerimizin verdikleri raporlara göre bu kongreye dünyanın her tarafından 4000 kişi katılmıştır. Bazı ülkelerin 100-300 üye ile katıldığı görülmüştür. Daha önce tarafımızdan teklif edilmiş olup, kongrenin gündemine konmuş bulunan "Türk Tarihinin Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklarının yayınlanmasında karşılaşılan Problemler" konusunu üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal kongreye sunmuştur.

Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Kurumunun 100. kuruluş yıldönümü dolayısıyla 14 Ekim 1970'te Budapeşte'de düzenlenen törenlere Kurumumuz da çağırılmış olduğundan Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Tayyib Gökbilgin'den kurulu bir heyet bu törenlere katılmıştır. Törenler, birçok değerli Türk bilgininin de yetiştiği bu Kürsünün eski direktörlerinden büyük Türkolog ve Şeref Üyemiz Gy. Németh'in 80. doğum yılına rastladığından Türk biliminin kendisine bir şükran armağanı olarak Kurumumuz Türk Dil Kurumu ile birlikte Türk geleneğini hatırlatan gümüşten bir ibrik ve legen armağan etmiştir. Budapeşte Büyükelçimizin sunduğu bu armağandan Sayın Profesörün çok duyulduğu aldığımız mektuptan anlaşılmaktadır. Bundan başka Kurumumuzun belli-başlı yayınlarından bir kolleksiyon da Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Kürsüsüne armağan edilmiştir. Bu konudaki haberleri Belletenimizin 136. sayısında yayınlamış bulunuyoruz.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARA YARDIM

Bu yıl da Genel Kurulumuzun verdiği kararlar gereğince Hollanda'da yapacağı bilimsel araştırmalar için üyelerimizden Prof. Dr. Bahadır Alkım'a 5000 liralık bir yardım yapıldığı gibi, Selçuk tarihiyle ilgili bazı yazma eserlerin fotokopilerini almak ve Tahran Kitaplıklarında bu konuda araştırma yapmak üzere, üyelerimizden Prof. Dr. Adnan Erzi Tahran'a gönderilmiştir.

KONFERANSLAR

Atatürk yıllık konferanslarının IX. dizisi bu yıl 18 Aralık 1970'te başlamak ve 18 Haziran 1971'de bitmek üzere 18 konferansla düzenlenmiştir. Bunlardan 22 Ocak'ta Süleyman Arısoy tarafından verilmesi gereken "Atatürk ve Türkiye Deniz Ekonomisi" adlı konferans, konferansçının âni rahatsızlığı dolayısıyla verilememiştir. Konferansların listesini aşağıda sunuyoruz:

- 18 ARALIK 1970 CUMA: Amiral Afif Büyüktuğrul: *Atatürk ve Denizcilik.*
 8 OCAK 1971 CUMA: Prof. Dr. Jale İnan: *Side Roma Devri Heykeltıraşlığı.*
 29 OCAK 1971 CUMA: Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ: *Anadolu'nun Türkleşmesinde Türkmenlerin Rollerini.*
 12 ŞUBAT 1971 CUMA: Doç. Dr. Cengiz Orhonlu: *Osmanlı Devletinde Tercümanlık.*

- 19 ŞUBAT 1971 CUMA: Prof. Dr. R. Naumann: *Der Grosse Tempel von Hattusa = Boğazköy'de Büyük Tapınak.*
- 5 MART 1971 CUMA: Prof. Dr. Ali Sevim: *Suriye ve Filistin'de Selçuklu Fetihleri ve Sonuçları.*
- 12 MART 1971 CUMA: Prof. Dr. Semavi Eyice: *Osmanlı Devletinde Türk Sanatı, Gelişmesi, Esasları ve Problemleri.*
- 19 MART 1971 CUMA Prof. Dr. Füruzan Kınal: *Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi.*
- 2 NİSAN 1971 CUMA: Doç. Dr. Yaşar Yücel: *Kadı Burhanettin Ahmed'in Kişiliği ve Devletinin Karakteri.*
- 9 NİSAN 1971 CUMA: Doç. Dr. Nejat Göyünç: *Kanunî Devri Başlarında Güney-Doğu Anadolu.*
- 16 NİSAN 1971 CUMA: Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya: *Atatürkçülüğün Sosyal Yönleri.*
- 30 NİSAN 1971 CUMA: Prof. Dr. Doğan Kuban: *Osmanlı Mimarisinde Edirne'nin Yeri ve Bazı Anıtlarla İlgili Son Araştırmaların Sonuçları.*
- 7 MAYIS 1971 CUMA: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver: *Anadolu Selçukluların Kitap Süsleri ve Resimleri.*
- 14 MAYIS 1971 CUMA: Raci Temizer: *Eskiyapar Kazıları.*
- 21 MAYIS 1971 CUMA: Uğur Derman: *Istanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türk Tezhip ve Minyatürlü Sanat Eserlerimiz.*
- 4 HAZİRAN 1971 CUMA: Prof. Dr. Fikret Ozansoy: *İnsan Kültürlerinin Kaynakları Bakımından Anadolu.*
- 18 HAZİRAN 1971 CUMA: Prof. Dr. Kılıç Kökten: *Kars Çevresinde Diptarih Araştırmaları ve Yazılı Kaya resimleri.*

Bunlardan başka 20 Nisan 1970'te Budapeşte Millî Müzesi Uzmanlarından Dr. Géza Fehér "Türk Menşeli Kavimlerin Macar topraklarında bulunan Arkeoloji Hâtıraları ve Osmanlı-Türk Dericiliğinin fevkalâde bir eseri" konusunda, 4 Mayıs 1970'te Heidelberg Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Dr. Roland Hampe "Arslan Başlı Girit Kapları ve Doğulu Modelleri" konusunda, 5 Mayıs 1970'te Münster Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Profesörü Dr. F. K. Dörner "Kommagene'de Yeni Keşifler" konusunda, 10 Haziran 1970'te Bükreş Üniversitesi profesörlerinden, Romanya Bilimler Akademisi üyesi ve Romen Tarihî Bilimler Kurumu Başkanı Dr. Vasile Maciu "1848 İhtilâllerinde Türk - Romen Münasebetleri" konusunda, 25 Kasım 1970'te Viyana Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Hermann Vetters "Efes Kazıları" konusunda, 16 Şubat 1971'de Graz Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Franz Sauer "Hammer-Purgstall" hakkında birer konferans vermişlerdir.

VII. TÜRK TARİH KONGRESİ

Genel Kurulumuzun Yönetim Kuruluna verdiği yetkiye dayanılarak VII. Türk Tarih Kongresinin 25-29 Eylül 1970 tarihleri arasında toplanması uygun

görülmüş ve bu karar 1970 Genel Kurulunca da onaylandığından kongre hazırlıklarına başlanmıştı.

Kongremize yerli ve yabancı 450 bilim adamı çağırılmıştır. Bunlardan 170 kadarı kongreye bildiri ile katılacağını haber vermişse de sonradan çeşitli mazeretler dolayısıyla ancak 95 yerli ve 41 yabancı olmak üzere 136 bilim adamı kongreye tebliğlerini sunmuşlardır.

Kongremiz gerek içerden ve gerekse dışardan büyük ilgi gördüğü gibi, organizasyon ve bilimsel seviye bakımından da kongreye katılan bütün delegelerce takdirle karşılanmıştır. Bir çok yabancı delege yazdıkları övücü mektuplarla bu duygularını Kongre Genel Sekreterliğine bildirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Kongreden sonra Konya, Boğazköy ve Gordiyon için düzenlenen gezilere delegelerin büyük çoğunluğu katılmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, kongremizi himayelerine almak ve bir söyleyle açmak lütfunda bulunmuşlardır.

Kongre hakkında basında çıkan yazıları ve kongrenin çalışmalarını kapsayan bir broşür yayınlandığı gibi, Belletenin 136'ncı sayısında aydınlatıcı haberler verilmiştir.

Kongre bildirileri tamamlanmış olduğundan baskıya verilmiştir. Bildirilerin kısa bir süre içinde yayınlanması sağlanacaktır.

OLAĞANÜSTÜ GENEL KURUL TOPLANTISI

2 Mayıs 1970 tarihli Genel Kurul toplantısında kongre dolayısıyla bütün üyelerin Ankara'da bulunacağı gözönüne alınarak Kolların ve Genel Kurulun da olağanüstü toplanması kararlaştırılmış olduğundan kongremizin son günü olan 29 Eylül'de Kollar ve Genel Kurul gündemsiz olarak toplanmış ve çeşitli konuları görüşmüş, bu arada Budapeşte Üniversitesi Türkoloji Kürsüsünün yüzüncü yıldönümü törenlerine katılmamıza karar vermiştir.

ATATÜRK VE YENİ TÜRKİYE ARAŞTIRMA MERKEZİNİN ÇALIŞMALARI

Bu çalışmalarını şöylece özetleyebiliriz:

1 — Türk Tarih Kurumu Kitaplığı Kataloğu taranarak, konu ile ilgili kitaplar saptanmış, bunların birer fişi çıkarılarak bir el kataloğu hazırlanmıştır. Yeniden satın alınan kitaplarla birlikte bu kataloğa giren fişlerin sayısı 2573'tür.

2 — Bibliyografyalar taranarak, Kurum'ca satın alınması gereken, konu ile ilgili 1750 kitap adı saptanmış ve Kurum Kütüphanesine verilmiştir. Yeni eserler çıktıkça listeler düzenlenmektedir.

3 — Sami N. Özerdim'in evvelce derleyip sonra Kurum'a verdiği fişler, yeni derlenenler, ayrıca ücretle gazete taratılarak elde edilenlerle birlikte konu ile ilgili yazı ve haberleri içeren 11.227 fiş - şimdilik süreli yayınların adlarına göre - kataloğa yerleştirilmiştir (Bunların tümü ile taranması gerekmektedir).

4 — Yine Sami N. Özerdim'in 1960'tan sonra derleyerek Kurum'a verdiği, ayrıca Interpres kupür müessesesinden abone yolu ile gelen bu devre ilişkin 11.191 kupür, saptanan 350 konuya göre dosyalarına yerleştirilmiştir. Konu başlıklarının saptanması işi sürecektir.

5 — Konu ile ilgili 135 tefrika da fişlenerek saklanmıştır.

6 — Birinci T. B. M. M., Erzurum ve Sivas kongreleri üyelerinin, 150'liklerin adları fişlenerek kataloğa konulmuştur. Bu türde dizinlerin düzenlenmesine devam edilecektir.

7 — Atatürk'le ilgili yazı v.b. lerinin derlenmesi için illere yazılmış mektuplara gelen cevapların sayısı 26'yı bulmuştur. Bunların bir bölümünde bilgi ve belge vardır.

8 — Mehmet Bahçeci'nin Varlık'tan derlediği 1400 kadar şiir satın alınarak arşive konulmuştur.

9 — Arşivde kupür dışındaki belgeler de derlenmektedir. Şimdilik başlangıç niteliğindedir.

10 — Ünlü Amerikan gazetesi New York Times'de 1918-1923 yılları arasında Türkiye hakkında çıkan makale ve haberlerin mikrofilmleri Sayın Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın yardımları ile getirilmiştir.

KOL ÇALIŞMALARI

Kollarımız yönetmelik gereğince toplantılarını yapmışlar ve gerekli kararları almışlardır.

UNESCO TÜRKİYE MİLLÎ KOMİSYONUNDAKİ ÇALIŞMALARIMIZ

“UNESCO” Türkiye Millî Komisyonu Genel Kurulunda Türk Tarih Kurumu'nu temsilen bulunan Asbaşkanımız Prof. Dr. Âfet İnan, yeniden onbeş kişilik UNESCO T. Millî Komisyonu Yönetim Kurulu'na seçilmiştir. Bu Kurul'da yapılan iş bölümünde Prof. Dr. Âfet İnan “Eski Eserler ve Müzeler” Komisyonu'nun yürütücülüğüne getirilmiştir. Bu konular, ilgili üyelerle yapılan toplantılarda müzakere edilmiş ve bazı kararlar alınmıştır. Bunlar arasında Yurdumuzdaki tarihî eserlerin envanterlerinin yapılması ve UNESCO Genel Kurulu'nca kabul edilecek olan konvansiyon'un metni üzerinde çalışılmıştır. Kasım 1970 tarihinde Paris'te toplanan XVI. UNESCO genel konferansı'nda bu konvansiyon metnine, gizli kazılardan çıkan eserlerin memleketlerine geri verilmesi Türk Heyeti'nce teklif edilerek kabul ettirilmiştir. Bu konvansiyon, bütün UNESCO'ya üye devletlerin hükümetleri tarafından imzalandığı takdirde, Türkiye'den tarihî eski eserlerin kaçırılmaması ve geri verilmesi bakımından çok önemlidir.

Ayrıca Türk medeniyetine hizmet edenlerin yıldönümlerinin, bütün UNESCO'ya üye memleketlerde de tanıtılması gayesiyle isimler tespit edilmiş ve 1971 yılında Yunus Emre'nin 650. ölüm yıldönümünün anılması UNESCO Genel Merkezince kabul edilmiştir.

Türk tarihi ile ilgili meseleler UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nda daima ilgi ile takip edilmektedir.

MALAZGİRT SAVAŞININ 900 ÜNCÜ YILDÖNÜMÜ
DOLAYISIYLA YAPILACAK YAYINLAR

Malazgirt Savaşı'nın 900 üncü yıldönümüne Kurumumuzun bilimsel yayınlar yapmak suretiyle katılmasını uygun bulan Yönetim Kurulumuz, bu yıl içinde şu eserlerin basımına karar vererek Basımevine vermiştir:

- 1 — ALİ SEVİM: *Ravzatülküttap*.
- 2 — FARUK SÜMER - ALİ SEVİM: *İslâm Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı*.
- 3 — ADNAN ERZİ: *Yazıcıoğlu Selçuknâmesi*.

Bundan başka Malazgirt Savaşını şimdiye kadar bilinmeyen kaynaklara da başvurulmak suretiyle anlatan bir eseri muhabir üyelerimizden Prof. Dr. Ali Sevim hazırlamış ve basımına başlamıştır. Bu eserden çok sayıda basarak satışa çıkarmak ve gerekli Kuruluşlara dağıtmak kararındayız.

ULUSLARARASI AKADEMİK BİRLİĞE ÜYE OLDUK

Genel Kurulumuzun geçen toplantıda verdiği karara uyularak merkezi Brüksel'de bulunan "Uluslararası Akademik Birlik"e üye olmuş bulunuyoruz. Bilindiği gibi bu işlem çalışmalarımızı izleyen ve takdir eden Birliğin çağrısı üzerine olmuştur.

ATATÜRK VASIYETİ DAVASI KURUMLAR LEHİNE SONUÇLANMIŞTIR

Atatürk'ün gelirini Türk Tarih ve Dil Kurumlarına bıraktığı Türkiye İş Bankası hisselerinin artan kısımları üzerinde Cumhuriyet Halk Partisinin iddia etmesi üzerine açılan dava Ankara Onuncu Asliye Hukuk Mahkemesince Kurumlar lehine karara bağlanmış ve bu karar Yargıtayca da onanmıştır.

KURUM ALEYHİNE YAPILAN YAYINLARA KARŞI DAVA AÇTIK

Bir yılı aşkın bir süredenberi Kurumumuz ve Basımevimiz aleyhine yayınlar yapan Ajans-Türk Dergisi ile Adalet gazetesi aleyhine dava açılmıştır.

KİTAPLIK ÇALIŞMALARI

Kitaplığımız 1970 yılı içinde öteki yıllara oranla hızlı bir gelişme göstermiştir. Yapılan işleri şöylece özetleyebiliriz:

Bu yıl içinde 747'si satın alınmak, 1047'si hediye ve mübadele olmak üzere kitaplığımıza 1794 kitap gelmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. Bu kitapların 203 adedi "Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi"nin getirilmesini uygun gördüğü eserlerdir.

Ayrıca 496'sı satın alma, 1092'si armağan ve değişim yoluyla toptan olarak 1588 süreli yayından başka, 1406'sı satın alma ve 410'u değişim ve armağandan gelen 1816 günlük gazetenin gerekli kayıt ve tanzim işleri yapılmıştır.

Bu arada satın aldığımız 25 harita, 11 yazma, 8 fotokopi için de gerekli işlem bitirilmiştir.

Sayın Halük Cemil Tanju'nun, Amerika'da bulunduğu sıralarda Amerika yerlileri ile Kızılderililer hakkında toplayarak Kurumumuza bağışladığı kitap, fotokopi, mikrofilm gibi malzemenin kayıt işlemleri tamamlanmıştır. Kitaplar 252 adettir.

Bu yıl içinde 2284 ciltlik 1717 kitap ve makale fişlenmiş ve yerlerine konmuştur.

Ord. Prof. Şemseddin Günaltay ve Ali Galip Pekel koleksiyonları fişlerinin yazılması tamamlanmış ve Halük Cemil Tanju kitaplarının fişlerine başlanmıştır.

Yazar kartoteksinin yenilenmesi işlemine devam edilmiş ve bu yıl 4 kutu yenilenmiştir.

Kurum kitaplığına hediye edilmiş olan Esad Fuad Tugay ve Şemseddin Günaltay koleksiyonlarının kayda geçmemiş fazla kitapları fişlenerek ayrı bir kartoteks meydana getirilmiştir.

Evvelce Kurum arşivinde bulunan Türk Tarihine ait eserlerin yayınlanmamış tercümelemleri kitaplığımız tarafından teslim alınmış ve 193 dosya halinde tanzim edilerek fişlenmiştir.

Yeniden düzenlemekte olduğumuz konu kataloğunun "Müze ve Müzecilik" bölümlerinin bir kısmı fişlenmiş ve yerlerine takılmıştır.

1970 yılı sonunda kitap varlığımız 56.704 ve periyodiklerimiz 41.626 adede ulaşmıştır. Ayrıca 860 yazma, 97 fotokopi halinde eserimiz vardır.

1970 yılı içinde 250'si periyodik ve 200'ü kitap olmak üzere toplam olarak 450 eser ciltlenmiştir.

Bu yıl tuttuğumuz kayıtlara göre 178 kitap dışarı verilmiş ve ayda ortalama 1116 eser okuyucu salonunda okunmuştur.

Yazılı ve sözlü olarak gelen çok sayıda referans sualleri de cevaplandırılmıştır.

Kitap değişimi yaptığımız dış ülkelerdeki bilim kurumları ile bilim adamlarının sayısı 233'e yükselmiştir.

Bu yıl Türkiye içinde 77 Kurum ve şahsa kitap yardımı yapılmıştır. Yardıma muhtaç kitaplıklardan gelen kitap istekleri, müracaat eden kitaplıkların durumuna göre cevaplandırılmağa çalışılmış ve 17 kitaplığa Atatürk Serisi içindeki yayınlarımızla depomuzda mevcut kayda geçmemiş fazla eserler ve ayrıbasımlar gönderilmiştir.

Kitaplık Komisyonumuz ihtiyaç duyuldukça toplanarak kitaplıkla ilgili çeşitli işleri görüşmüştür.

Bu yıl toplanan VII. Türk Tarih Kongresi münasebetiyle Kurum yayınları da sergilenmiştir.

Devlet daireleriyle çeşitli kuruluş ve kişilerden gelen tarihle ilgili bir çok sorulara gerekli incelemeler yapılmak suretiyle cevaplar verilmiştir.

KAZILAR

Eskiçağ Kolunca verilen kararlara uyularak bu yıl Alacahöyük, Perge, Kültepe, Altıntepe, Islahiye, Çavuştepe, Bayraklı ve Kululu'da kazılara devam edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı bu yıl da kazılarımızı para ve eleman yardımı yapmak suretiyle, desteklemiştir. Bakanlığın bu yardımını huzurunuzda şükranla anarız.

Kazılar hakkında Kazı Başkanlarından aldığımız raporları olduğu gibi sunuyoruz:

1 — *Alaca Höyük'te 1970 Yılı Çalışmaları :*

Dr. Hâmit Zübeyir Koşay'ın başkanlığında ve Arkeolog Mahmut Akok'un yönetiminde Tekniker Cengiz Erol, Muhasebeci İ. Hakkı Metiner, Restoratör Süleyman Yalçın ve Foto Uzmanı Salâhattin Öztartan'dan kurulu bir heyet tarafından yürütülen Alaca Höyüğün 1970 yılı kazılarına Ekim ve Kasım aylarında devam edilmiştir.

Kazılar

Alaca Höyük'te arkeolojik kazılar kuzey yöne düşen bir alanda yüzölçümü 200 metrekareyi bulan sahada yapılmıştır. Bu kazı alanlarından birinci 100 metrekarelik saha eskiden açılmış geniş kazı alanlarına bitişik durumda olup üst toprak seviyesinden altı metre derinliğe inilerek eski Osmanlı Çağı mimarisine ait bazı temeller, bir mimarî kat halinde görülen Firig ve iki mimarî kalıntı halinde bulunan Hitit yerleşmesi izleri tespit edilmiştir.

Daha kuzeye doğru sokulan ikinci 100 metrekarelik sondaj yerinde ilk olarak yine eski Osmanlı Çağı yapılarının bazı duvar kalıntısına rastlanıp, Firig yerleşmesi buluntularına kadar inilmiştir.

Alaca Höyük'te 1970 yılı kazılarında, kuzey yöne uzatılan sondajla, bu tarafta Hitit şehrinin kuşatan sur duvarlarının izlerini bulup gerekli incelemeleri yapmak amacı güdülmüştür.

Yeni kazı alanları, Höyük üzerinde evvelce açılan ve Hitit çağı büyük mabet sarayı bulunan, geniş çukurun tam kuzey tarafına raslamaktadır.

Kazılarla ilgili olarak ulaşılan tabakalarda çağları temsil eden pişmiş toprak çanak, çömlek kaplardan başka, kemikten ve madenden yapılmış maddî kültür eşyasına bol miktarda raslanılmıştır.

Tanzim ve Restorasyon İşleri

1970 yılı kazı heyetimizin amaç edindiği işlerden bir kısmı da; Alaca Höyük'te 1935 - 1938 yıllarından bu yana, bilimsel amaçlarla yapılan kazılarla derin topraklar içinde meydana çıkarılan, çeşitli çağ ve tabakaları temsil eden, tip ve kuruluşlarıyla alâka çekici bulunup yerlerinde muhafazaları gerekli görünen mimarlık kalıntılarını, kazılarda bulunduğu biçim ve durumda düzenleyip, uzun zaman bu halde kalmaları için gerekli tanzim, kısmen onarım ve restorasyonlarına çalışmaktı.

Bu amaçla, Sfenksli kapı diye tanınan Hitit Büyük İmparatorluk çağı şehri sur ve burçları güney kapısının mimarî kuruluşunu gereği gibi anlamlı kılacak biçimde restorasyonu 1969 yılında yapılmıştır. Bu mevsimde şehir kapısının iç kısmının Sfenksli sövelerinden birinin kopmuş olan arka bloku, düştüğü yerden kaldırılarak yerine konulmuş ve bir kısmına ait kabartma figür parçaları da yerine monte edilmiştir.

Sfenks kapı içine raslayan alanda III. Mimarlık katına ait ve girişe göre sağ kısma düşen magazinlerin dağılmış temel duvarları ihya edilerek bu tabakanın karşılıklı bina gurupları arasında kalan alanı anlamlı hale konulmuştur.

II. Mimarlık katına ait büyük mabet-sarayı orta avlusu iki tarafında bulunan aynı yapı katına ait bütün duvarlar, kazılar ile bulunduğu biçimde düzenlenerek anlamlı duruma getirildiler.

Büyük mabet-sarayın orta avlusunun kuzey-batısında bulunan, andirazit büyük taş bloklardan yapılmış olan ve kazı heyetince aditon olarak yapıldığı tahmin edilen yapı yığını içinde ve blok taşlar arasında bir düzenleme yapılarak, yerleri bulunabilenler duvarlar üzerine yerleştirilmiş ve binaya ait bir kısım duvarlar da kazı planlarında görüldüğü biçimde ihya edilmişlerdir.

1962 yılını takip eden kazılarla ortaya çıkarılan ve ön kısımdaki geniş, derin kazı çukurunun kısmen kuzey ve batısına raslayan alanlarda bulunmuş olan çeşitli Hitit yerleşmesi yapı tabakalarının mimarlık kalıntıları da kazılarda buldukları planlarına uygun olarak tanzim ve restore edilmişlerdir.

Şimdi bu yapı kalıntıları, Höyük kazı kesiti içinde yerleşme katlarını tam anlamlı durumlarıyla göstermektedirler.

1970 yılı kısa süren Alaca Höyük kazıları çalışması sırasında kazı heyeti, gelecek mevsim çalışmaları için de Höyük üzerindeki alanlarda gerekli hazırlığı da yaparak 10 Kasım 1970 günü bu mevsimin kazısına son vermiştir.

MAHMUT AKOK (Başkan vekili)

2 — 1970 Yılı Perge Kazısına Dair Kısa Rapor :

1970 yılı Perge kazıları, hazırlık safhaları hariç, 18 Eylül'den 28 Ekim'e kadar devam etmiştir. Kazı heyeti başkanlığım altında Prof. Jale İnan (arkeolog), Prof. G. E. Bean (epigrafist), Doç. Adnan Pekman (tarihçi-arkeolog), Asist. Somay Onurkan (arkeolog), Ülkü İzmirligil (y. mimar, arkeolog), Akif Dâi (arkeolog-desinatör), Pandeli Zoridis (arkeolog), Halûk Abbasoğlu (arkeolog), Aziz Albek (fotoğraf uzmanı, arkeolog), Mehmet Armağan (öğrenci) ve Sevim Erdiril'den (öğrenci) teşekkül etmiştir. Bu yıl şu yerlerde çalışılmıştır:

1 — Şehrin yaklaşık olarak 850 m. güneyinde, 1968 yılında sondajlar sonunda sadece güney-batı ve güney-doğu uçları meydana çıkarılmış fakat tekrar topraklar örtülmüş olan tapınak bu yıl, tarla sahibine tazminat verilmesi sayesinde, yeniden ele alınmış ve tümüyle meydana çıkarılmıştır. Bizanslılar zamanında büyük tahribata uğradığı ve üst kısımlarının sökülerek götürüldüğü anlaşılan bina çok sağlam temelleri olan ve profilli bir euthynteria'dan sonra gelen üç basamaklı bir krepis üzerinde yükselmekte olup stylobat köşelerinden ölçmek suretiyle 12,60 m. genişlik ve 21,50 m. uzunluğa sahip bulunmaktadır. Binanın esas cephesi batıdadır. Sella'nın derinliği tapınak uzunluğunun yarısına tekabül etmekte, Sella'nın önünde derin bir pronaos ve onun da önünde dört tane Dor sütunu durmakta idi ki bunlardan ikisinin alt kasnakları *in situ* olarak, diğer ikisinin ise stylobat üzerinde yerleri bulunmuştur. 24 yiv kapsayan sütunların alt çapları 1,10 m. dir. Yivler arasında, İyon sütunlarında olduğu gibi, ince şeritlerin bulunuşu dikkat çekicidir. Eksen mesafeleri köşelerde 3,32 ortada ise 4,04 m. dir. Binanın üst kısımlarına ait pek az parça bulun-

muştur. Yalnız regula ve gutta'lı arşitrav ve onun üzerinde oturan triglif frizine ait parçalar sütun eksenlerinin arasına 2 triglif ve 3 metop düştüğünü göstermektedir ki bu özellik tapınağın Hellenistik çağa ait olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca tapınakta görülen bazı İyon etkileri bu tarihllemeyi desteklemektedir. Büyük bir özenle, taşların iltisak satırlarında anathyrosis gözetilmek ve her taş diğerine yatay U şeklinde madeni kenetlerle tutturulmak suretiyle bina edilmiş olan bu prostylos tapınak şehrin dışında olduğu bildirilen, fakat Perge sikkeleri üzerinde İyon düzeninde tanımlanan ünlü Artemis Pergaia tapınağı olmamakla beraber kutsal alanın kapsadığı dinî yapılardan biri olabilir. Bu yörede İyon düzeninde ikinci bir tapınağın varlığını kazı yerinin doğusunda bulunan saçaklık parçaları ve bir ante başlığı açığa vurmaktadır ki bu tapınağın yerini gelecek araştırmalarımızda tespit edebileceğimizi ümid ediyoruz.

2 — Şehrin içinde, Hellenistik kapının doğusunda ve Hellenistik surların geçtiği yerde bulunan agora kısmen kazılmıştır. Agora dış sınıfları bakımından yaklaşık olarak 65 m. uzunluğunda kare bir plâna sahip olup dört tarafı Korint düzeninde galeriler ve onların gerisinde bulunan dükkânlarla çevrili bir meydan ve onun tam ortasında yer alan bir yuvarlak binadan ibaret bulunmaktadır. Agora'nın dört ana eksenini üzerinde dört tane oda şeklinde giriş vardır. Bu yıl doğu ve güney galerilerinin büyük bir kısmı kazılmış, galerilerin iki basamaklı bir krepis üzerinde yükseldiği, Kronit başlıklı granit sütunların postament'ler üzerinde durduğu, üç fascialı arşitrav, bombe bir friz ve aslan başı şeklinde çörtlenlerle süslü bir geison-sima'dan ibaret bir saçaklık taşıdığı ve stylobat'tan itibaren tüm yüksekliğin 7,80 m. yi bulduğu anlaşılmıştır. Mimari bezemeler, arşitrav'ların alt satırlarındaki sofit'ler ve başlıklar tiyatronun scaenae frons'unun mimari parçaları ile benzerlik göstermekte ve agora galerilerinin M. S. 2 nci yüzyılın son yarısında, belki de bu dönemin sonunda yapılmış olduğuna işaret etmektedir. Önümüzdeki kampanyada agora'yı tümüyle meydana çıkaracağımızı ve kısmen restore edebileceğimizi ümid ediyoruz.

3 — Şehri kuzeyden güneye doğru kateden büyük direkli caddenin kuzey ucunda ve dört yol ağzının 250 m. kadar gerisinde anıtsal bir çeşme binasının kazılmasına başlanmış, Devlet Su İşleri 13. Bölge Müdürlüğünün her yıl olduğu gibi bu yıl da bize verdiği bir vinç sayesinde büyük mimari blokları kaldırmak suretiyle kazıyı geliştirmek mümkün olmuş ise de bina tümüyle meydana çıkarılamamıştır. Çeşme (Nymphaeum) 19 m. uzunluk ve 6,5 m. derinlikte U şeklinde bir plân göstermekte, arka uzun duvarın cephesinde üzerleri kemerli üç hücre ve bunların sağında ve solunda üzerleri kasetli tonoz kemerlerle örtülü büyük ve derin birer hücre kapsamaktadır. Kazı sonunda bu hücrelerin önünde yüksekliği yaklaşık olarak 1,20 m. yi bulan (zemin daha henüz kesinlikle tespit edilememiştir) ve duvarlar boyunca uzandığı anlaşılan bir podium (kaide), onun üzerinde daha alçak ikinci bir kaide meydana çıkarılmış, bunların üzerinde bir sütun mimarisinin durduğu anlaşılmıştır. Binanın önünde bulunan postament, sütun, başlık ve saçaklık parçaları büyüklükleri bakımından iki gruba ayrılmakta ve bu mimarinin iki katlı olduğuna işaret etmektedir. Thyrsos değnekleriyle ya da çeşitli bitki motifleriyle süslü frizler, çok enteresan ve çeşitli tiyatro maskeleri taşıyan geison-sima parçaları ayrıca zikre değer. Bundan başka, başıyla ve kartalıyla birlikte tabii büyüklükte bir Zevs, geyik ve kutsal hayvanlarıyla birlikte bir Artemis, zırlı elbisesi ve paludamentum'lu

bir imparator heykeli ve bunlardan başka çeşitli heykel parçaları elde edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz üst kat kaidesinin üzerinde uzun bir yazıt yer alıyordu ki bu yazıtın ancak doğu tarafındaki son kısmı meydana çıkarılabilmektedir. Bu yazıtta Pamphyliyalıların "birliği" (Synagoge) ile ilgili Au(relios) Seilanos Neonianos Stasios adında bir Pergeli zikredilmektedir ki bu kişinin binanın bânisi olduğu kabul olunabilir. Önümüzdeki yıl binanın tümünü meydana çıkaracağımızı ve hiç olmazsa kâğıt üzerinde bir restitüsyonunu yapabileceğimizi ümit ediyoruz.

4 — Topograf Ferit Koper aşağı şehir (Akropol dışta kalmak üzere) ve yöresinin topografik plânını yapmış ve kazı sonunda bize teslim etmiştir.

ARİF MÜFİD MANSEL

3 — Kültepe Kazıları :

Kültepe kazılarına üyelerimizden Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığında, Kurumumuz ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına, 1969 yılındaki kazı heyeti tarafından devam olunmuştur.

Höyük'te Kaniş Karumu'nun Ib katı, yani, *Büyük Hammurabi* ile çağdaş anıtsal sarayın korunabilmiş bütün daireleri meydana çıkarılmıştır. Çivi yazılı belgelerin ve mühürlerin yardımı ile, Kaniş Kıralları tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılan bu saray, devrin sayılı yapılarından biridir. Bu çağda, Anadolu kıralları da memleketlerini Mezopotamya'lı çağdaşları gibi, arşivlere sahip geniş teşkilâtli saraylardan, idare ediyorlardı. Bu, Anadolu'nun daha bu çağda Önasya memleketlerinden ayrılmazlığını, onların bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Bu, Kültepe kazılarının, tarih bakımından ortaya koyduğu sonuçların en önemlisidir.

Bu seneki kazılar Kaniş Karumu'nun da çok kuvvetli bir surla tahkim edildiğini ispat etmiştir. 100 metre uzunluğu açığa çıkarılmış olan bu taş surun çapı 3 kilometreden daha geniştir. Son senelere kadar bu çağlar için tahayyül dahi edilmeyen büyük bir tarih merkezinin harabeleri, Kayseri Ovası'nın en önemli bir kısmını kaplamış durumdadır. Yüzlerce binanın, binlerce sanat, arkeoloji ve tarih vesikasının keşfedilmiş olmasına rağmen Kültepe kazılarına, âdeta, yeni başlamış gibiyiz.

Karum sahasında yazılı vesikaları, silindirik mühür baskıları çok iyi korunmuş yeni arşivler, seramiği, altın eşyası, tanrı heykelcikleri bol, mezarlara raslanmıştır. Kültepe-Kaniş, her sene bir öncekinden daha mânalı eserleri ortaya koyan öylesine bir tarih merkezidir ki, bir ikincisinin keşfi gelecek nesilleri de uzun süre işgal edecektir.

4 — Altıntepe Kazıları :

Kültepe kazı heyeti tarafından idare edilmekte olan Altıntepe kazılarında, Kalenin güney-doğusunda, mabetle çağdaş resmî binanın iki salonu çıkarıldı. Bu salonların çatılarını tutan direklerin, dikkatle işlenmiş, taş kaideleri yerinde kalmıştır. Bu Altıntepe'nin üçüncü anıtsal yapısı olup, M. Ö. 8 inci yüzyılın sonuna aittir. Diğer kısımları muahhar yapılar tarafından tahrip edilmiştir. Böylece, Altıntepe tam planı ile açığa çıkarılmış, bir açık müze haline getirilmiş bir Urartu kalesidir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

5 — *Çavuştepe 1970 Kazısı* :

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına yürütülen Van Bölgesi Çavuştepe kazısı, 1970 yılında Temmuz başından Ağustos'un sonuna kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, üyelerimizden Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında Asistan Taner Tarhan, Desinatör Akif Dâi, Desinatör Sara Atabey, Doktorant Veli Sevin, Uzman Münire Ergin, Uzman Yüksel Aytaç, Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji ve Eski Önyasa Dilleri ve Kültürleri bölümlerinden 4 ileri sömestr öğrencisinden kurulu heyet tarafından yürütülmüştür.

1970'de yapılan araştırma ve çalışmalar, diğer sezonlarda olduğu gibi, bilhassa mimarî – özellikle tahkimatın meydana çıkarılması – ve küçük buluntu yönünden çok verimli olmuş ve mühim neticelere varılmıştır. Bu dönemde Çavuştepe'de başlıca 3 yerde çalışılmıştır :

I. Uç kale: a) Kuzey-batı köşesi surları, b) Kuzey sur (doğu kesim).

II. Tapınak: a) Tapınak avlusu (doğu kesim), b) Sedirli mekânın güneyi, c) Kuzey koridorun güneyindeki 5 No.lu mekân, d) Tapınak "kuzey koridor" batı ucunun, Saray "güney koridor"u ile birleştiği saha.

III. Saray: a) Kuzey teras, b) Saray mutfak döküntüsü, c) Kuzey surlar (doğu kesim).

Ayrıca, Çavuştepe köyünün kuzey-batısında yer alan ve köylülerce "Çermik" diye adlandırılan sahada, Urartu sivil mimarisine ait, Çavuştepe kalesi ile hemzaman olduğu anlaşılan büyük bir yapı kompleksi tespit edilerek kısmen kazılmıştır. Bu arada kazı heyeti Van bölgesinde yer alan Urartu kalelerinde tetkiklerde bulunmuş ve yakın çevrede bazı araştırmalar yapılmıştır¹.

I. Uç Kale:

a) Kuzey-batı köşesi surları: 1969 sezonunda bu kesimde yapılan kesif çalışmalar bu sene de devam ettirilmiş, yüksekliği 1.50 m. ilâ 3.00 m. arasında değişen ve ortalama olarak 30.00 m. × 45.00 m.lik bir sahayı kaplıyan muzazzam kerpiç yıkıntısı temizlenmiştir. Çalışmalar esnasında ele geçirilen 5 adet bazalttan "kör pencere", geçen seneki raporumuzda da belirttiğimiz üzere yaptığımız tahminleri doğrulamıştır². Böylece bu sahada bulunan, tahkimat mimarisine ait bu elemanların sayısı 8'e yükselmiştir. Bunlar ortalama olarak aynı ebatlarda işlenmişlerdir (1.45 m. × 0.60 m. × 0.25 m.). İki tanesi, batıdan itibaren I. kurtin kesiminin, 8.40 m. ve 10.00 m. kuzeyinde surun mevcut taş beden yüksekliğinden 3.00 m. derinlikte birbirlerine yakın bir mesafede ele geçirilmişlerdir. Diğer üç tanesi ise II. kulenin

¹ Çavuştepe kalesinin kuzey-doğusunda uzanan tepeler üzerinde araştırmalar yapan Asistan Taner Tarhan ve Doktorant Veli Sevin, "Eski Nurkuk" diye adlandırılan mahallin dolaylarında küçük bir "tepe-kalesi" tespit etmişlerdir. Satıhtan toplanan tipik keramik parçalarına bakılacak olursa, bu iskânın Çavuştepe kalesinden daha erken bir tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır.

² 1969 kazı raporunda bu elemanların geniş olarak tasvirleri yapılmış ve mimarî fonksiyonları açıklanmıştır.

hizasındadır ve kuzey sur bedenine 2.60 m., 4.10 m. ve 9.00 m. mesafede ve 1.60 m ile 3.40 m. derinliklerde bulunmuşlardır. Bu elemanların birbirine olan mesafeleri ve buluntu durumları, Uç Kale “kuzey sur” kerpiç bedeninin üstten itibaren, kademeli bir şekilde kuzeye doğru göçtüğünü açık olarak göstermektedir. Ayrıca, bu sahayı kaplıyan kerpiç yığıntısı arasında yer yer yangın izlerine, muhtelif ebatlarda kalas parçalarına, kırmızı-mavi boyalı fresko kalıntılarına ve büyük-baş hayvanlara ait kemik bakıyelerine tesadüf edilmiştir. Küçük buluntu olarak; 1. sınıf bir işçilik gösteren bronz bir fibula ve sapı plâstik bir tarzda işlenmiş — çömelen bir aslanı tasvir eden — kemik bız dikkati çeker. Bunlarla beraber, demirden bir hançer, mızrak uçları (söğüt yaprağı), büyük çiviler ve muhtelif cins keramik parçaları bulunmuştur.

b) Kuzey sur (doğu kesim): Bu kesimdeki surlar, doğu batı aksında uzanan “kuzey” tahkimat sisteminin bir bölümünü teşkil ederler. Uç Kale ile Tapınak “temenos sahası” arasında kalan geniş sahayı kuzey yönde sınırlayan bu sur bedeni, doğu ve batı uçda birer “kule” olmak üzere 3 bastion ve 4 kurtinden müteşekkildir. Burada, tepenin tabii olarak yayılmış olan meyilli yamacından azamî derecede faydalanılmış ve sur trasesi büyük bir çıkıntı halinde bu sahayı çevrelemiştir. Doğu kulesi ve onu takip eden kurtin kesimi 1965 sezonunda meydana çıkarılmıştı. Kuleler dahil, surun uzunluğu 48.75 m.’dir. Kule ve bastionlar sur bedeninden 1.00 m.’lik bir çıkıntı ile tebarüz etmektedirler. Kule genişlikleri 4.40 m. × 4.25 m. (doğu K.) ve 4.00 m. × 4.00 m. (batı K.) olup, bastionlar ise ortalama olarak 3.70. m uzunluğundadır. Kurtin kesimleri ise, 7.40 m. dir. Anakayaya oyulan temel yuvalarından itibaren, taş beden yüksekliği 3.00 m.’yi bulmaktadır, 4 taş dizisi mevcuttur. Bunun üzerinde ise, bazı kesimlerde (batı) insitu olarak bulunan, — kerpiç beden ile intibakı sağlayan — yassı loyfer taşları yer almaktadır. Evvelki raporlarımızda detaylı olarak belirttiğimiz, tipik Urartu tahkimat mimarisinin bütün özelliklerini hâizdir. Kazı esnasında, kerpiç yıkıntısı arasında bronz ok (üç omuzlu ve yassı) ve demir mızrak (söğüt yaprağı) uçlarına tesadüf edilmiştir.

II. Tapınak :

a) Tapınak avlusu (doğu kesim:) Tapınak avlusunu doğu yönde sınırlıyan sedirin kuzey-doğu ucunda araştırmalar yapılmış ve burada bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Mekân, güney-kuzey istikametinde uzanan sedir ile 1968 sezonunda araştırılan ve “apadana” mahalli(?) diye vasıflandırılan geniş blokaj sisteminin batı kesimi arasında kalmaktadır. Boyutları 5.50 m. (doğu) × 2.50 m. (güney) olup, duvar kalınlıkları ise 0.80 m. ve 2.65 m. dir. Kuzey duvarı mevcut değildir, kuzey yamacın eğimi sebebiyle yıkılarak kaybolmuştur. Batı duvarı ise 3.70 m. boyunda ve 1.60 m. kalınlığındadır. Doğu duvarına kıyasla daha kısa olan bu duvarın kuzey ucunda, zemine gömülü vaziyette, insitu olarak bulunan yassı sal taşının, çşik taşı olduğu anlaşılmış ve böylece, mekânın avluya açıldığı ortaya çıkmıştır. Duvarlar kısmen beyaz badanalıdır, ayrıca çok miktarda mavi-kırmızı-siyah boyalı fresko parçalarına rastlanmıştır. Ele geçirilen bazı ahşap kalıntılar üzerinde de boya izlerine tesadüf edilmiştir. Tapınak avlusuna açılan bu ufak mekânın, dinî bir seremoni ile ilgili olması çok muhtemeldir. Hemen yakınında yer alan “yuvarlak taş sunak” ve “adak kürsüsü” gözönüne alınacak olursa; kurban edilecek hayvanın,

merasimden önce muhafaza edildiği bir mahal olarak kabul edebiliriz. Ayrıca, mekânın girişinde, zemin üzerinde bulunan çok kıymetli küçük bir parça da zikre değer. Bu bir bronz kalkan parçasıdır; üzerinde, — kabartma olarak işlenmiş — aslan ve boğa tasvirleri yer almaktadır. Urartu metal işçiliğinin I. sınıf bir eseridir. Tapınağın fasadına koyulan, tanrıya adanmış büyük “merasim kalkanları”ndan birinin parçası olduğu muhakkaktır. En yakın misal olarak “Toprakkale kalkanı”nı gösterebiliriz.

b) Sedirli mekânın güneyi : 1966 ve müteakip sezonlarda meydana çıkarılan “sedirli mekân”ın güney konturu araştırılmış ve istenilen neticeler elde edilmiştir. Burada, güney yamacının dik eğimi nedeniyle, — kalenin diğer bazı kesimlerinde de görüldüğü üzere — muazzam bir “blokaj-dolgu” sisteminin tatbik edildiği müşahade edilmiştir. Yamaç, “2 kerpiç duvar arası mührü dolgu ve kerpiç kaplama” + “taş dolgu” şeklinde alternatif bir düzende ve bir plân dahilinde bu malzeme ile bloke edilerek doldurulmuştur. Aynı sistem, Tapınağın doğusunda yer alan ve 1968 sezonunda araştırılan sahada bütün detayları ile görülmektedir. Bu dolgu sistemi ile, “sedirli mekân”ın yer aldığı saha genişletilmiş ve aynı zamanda tapınak sahasının güney kesimi tektonik bakımdan da takviye edilmiştir. Blokaj sisteminin sınırı, plân bakımından bu mekânın güney konturunu teşkil etmektedir.

c) Kuzey koridorun güneyindeki 5 No.’lu mekân : Tapınağın batı kompleksini meydana getiren ve “kuzey koridor” a açılan mekânlardan biridir. 1969 sezonunda meydana çıkarılan 4 No.’lu mekânın batısında yer almaktadır. Kuzey-doğu köşesine yakın bir mesafede, 1.00 m. genişliğinde bir kapı geçidi ile “kuzey koridor” a açılmaktadır. Boyutları 8.55 m. (güney) × 4.10 m. (batı) olup, mevcut duvar 1.90 m. (kuzey-doğu köşesi) ilâ 0.70 m. (güney-batı) arasında değişmektedir. Diğer mekânlarda olduğu gibi duvar kalınlıkları farklıdır: kuzey = 1.60 m., güney = 1.40 m., doğu = 1.50 m.’dir. Zemin, sıkıştırılmış küçük mıcırlardan müteşekkil olup, daha altta kaba taş blokaj yer almaktadır. Duvar tekniği, diğer mekânların bir devamı olduğundan aynı işçiliği gösterir. Zemin üzerinde yer yer kuvvetli yangın izlerine rastlanmıştır. Bilhassa kuzey duvarı boyunca uzanan kesimde, yangının tesiri ile koyu kırmızı bir renk hasıl olmuştur. Kazı esnasında bulunan keramik parçalarının % 80’i kaba hamurlu, 2. sınıf “mutfak tipi” kaplara aittir. Küçük buluntu olarak, kemikten (boynuz) bir at koşumu aksamı dikkati çeker.

d) Tapınak “kuzey koridor” batı ucunun, Saray “güney koridor” u ile birleştiği saha : 1969 senesinde açılmaya başlanan ve üzeri açık bir “avlu” olduğu anlaşılan bu sahanın batı konturu da tespit edilmiştir. Buna, göre, kuzey-güney istikametinde uzanan avlu 4.50 m. (doğu-batı) genişliğindedir. Bu arada avlunun batı konturunu teşkil eden kerpiç duvar araştırılmış ve güney-batı köşesinden kuzeye doğru 4.40 m. mesafede, 0.90 m. genişliğinde bir kapı geçidine tesadüf edilmiştir. Kapı geçidi, avlunun batısında ve avluya dik bir plân gösteren 8.80 m. ((kuzey) × 4.50 m. (batı) boyutlarında büyük bir mekâna açılmaktadır. Duvar kalınlıkları ortalama olarak 1.50 m. olup, mevcut duvar yüksekliği ise 1.85 m. (kuzey-batı köşesi) ilâ 1.20 m. (kuzey-doğu) arasında değişmektedir. Duvarlar beyaz badanalıdır. Zemin, sıkıştırılmış kireç-harçtan müteşekkil olup, yer yer kalın bir kireç tabakası ile sıvanmıştır. Mekânın kuzey-batı köşesinde ve kuzey duvarı dibinde insitu olarak bulunan yassı sal taşları, zamanında tabanın taş döşeli olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca,

mekânın içinde, kapı geçidine yakın bir mesafede, kerpiçten bir ocak ve bir pithos yer almaktadır. Ocak 1.20 m. × 1.35 m. ebadında olup, zeminin üzerine yapılmıştır, etrafı balçık çamuru ile sıvalıdır. Doğu yüzüne iri bir yassı sal taşı yerleştirilmiştir. Pithos ise ocağın güneyinde yer alır. Zemin üzerinde, -ağız kısmı mekânın kuzey-batı köşesine dönük bir durumda- yatık vaziyette bulunmuştur. 1.50 m. yüksekliğinde ve 1.00 m. çapında, ince cidarlı orta boy bir pithosdur. Üzeri perdahlı olup, ağız kenarı çentiklerle bezenmiştir. Kazı esnasında, -0.25 m. - 0.75 m. derinliklerde tavanın ahşap konstrüksiyonunun izleri, dalgalı bir hat şeklinde takip edilebilmiştir. Tavanın çökmesi neticesinde yukarıda zikredilen pithos parçalanmıştır. Mekânın içinde çok az keramik bulunmuştur. Bunlar daha ziyade ocağın çevresinde ele geçirilmişlerdir. Kaba hamurlu, 2. sınıf mutfak kaplarına ait parçalardır. Küçük buluntu olarak, bronzdan mahmuzlu bir ok ucu (İskit tipi) dikkati çeker. Ayrıca avlunun temizliği esnasında ele geçen, geometrik desenli kemik "amulet", kilden "bereket sembolü" ve bronz "cimbız" zikre değer buluntulardır. Yukarıda bahsettiğimiz mekânı, avluyu muhafaza eden ve kontrol altında tutan saray muhafızlarının kaldığı bir mahal olarak kabul edebiliriz.

Bu kesimde ayrıca bir mekân daha tespit edilmiştir. Avluyla bir bağıntısı yoktur. Avlunun güney-batı köşesine bitişik olup, yukarıda zikredilen mekânın güneyinde yer almaktadır. 4.70 m. olan kuzey duvarını takiben doğu ve batı duvarlarının mevcut uzunlukları 5.60 m. ve 4.40 m.'dir. Arazinin güneye doğru meyilli olması nedeniyle güney duvarı ve buna bağlı köşeler yıkılarak kaybolmuştur. Duvarlar beyaz badanalıdır. Zemin, kalın bir tabaka halinde kireçle sıvanmıştır. Güney-batı köşesinde pithos parçalarına tesadüf edilmiştir. Sarayın, güneye açılan "güney magazinleri"nden biridir.

III. Saray:

a) Kuzey teras: Geçen sezonlarda doğu ve batı konturları tespit edilmiş olan bu saha, tamamen açılarak temizlenmiştir. Saray "kuzey koridor"una paralel bir şekilde uzanan teras, takriben 38.00 m. (güney) × 6.00 m. lik (doğu) bir alanı kaplamaktadır. Bu sahaya ve Saray eksenine paralel olarak doğu-batı istikametinde uzanan "kuzey-sur" trasesi, aynı zamanda terası kuzey yönde sınırlamakta ve müdafaa fonksiyonu yanında, -tektonik bakımdan da- teras dolgusunu destekleyen kuvvetli bir payanda duvarı vazifesini görmektedir. Bu duruma göre terasın zemini, kuzey surun "seyirdim yolu" seviyesine tekabül etmektedir. Demek ki terasın kuzey surla sınırlanan kuzey konturunu, kerpiç beden üzerinde yükselen "dendane" ve "mazgallar" teşkil ediyor ve bu kesim icabında müdafaa mahalli olarak da kullanılıyordu. Terasın zemini sıkıştırılmış mıcır ve kireç-harçdan müteşekkildir. Ayrıca Sarayın kuzey duvarı dibinde, zemin üzerinde insitu olarak bulunan yassı sal taşları, zamanında terasın taş döşeli olduğunu açıkça göstermektedir. Kuzey koridordan terasa açılan 1-4 No. lu kapı geçitlerinin "çift kapılı" oldukları anlaşılmıştır. Bilhassa 2 No. lu kapı geçidinin, anakayaya oyulan mil yatağı ve ağır kapı kanadının -açılıp kapanmaktan mütevelli- düzleştirilmiş kaya üzerinde yaptığı derin iz dikkat çekicidir. Şiddetli kuzey rüzgârlarından korunmak üzere, "çift kapılı" bir giriş-çıkış sisteminin tatbik edilmiş olması enteresandır. Kazı esnasında, kuzey koridorun altından geçen ve kuzeye doğru dönüş yaparak teras dolgusu içine giren kanal

sistemi araştırılmıştır. Kanal, iri blok taşlardan müteşekkil olup, üzeri yassı kapak taşları ile kapatılmıştır. Mutfak ile bağıntılı olan bu kanalın aynı zamanda Sarayın damında ve terasta toplanan yağmur sularını sur dışına akıtmış olması çok muhtemeldir. Zira, aynı hizada kuzey surun altında, anakayaya oyulmuş olan geniş kanal ağzı da bulunmuştur. Terası örten yangın ve yıkıntı tabakası temizlenirken, 1 No. lu kapı geçidinin 2.50 m. kadar kuzeyinde, takriben 2.50 m. × 2.00 m. lik bir alanı kaplıyan bir “tandır kompleksi”ne tesadüf edilmiştir. Ortalama olarak 0.25 m. yüksekliğinde, kömür ve külden müteşekkil bir yangın tabakası üzerinde yer alan bu tandır kompleksi ikinci iskâna aittir. Yani kalenin tahribinden hemen sonra, istilâcılar veya kaleye sığınan yerli halk tarafından yapılmıştır. Büyük bir pithosun kırık ağız ve boyun kısmı tandır vazifesini görmektedir. Tabanına keramik parçaları döşenmiştir. Ayrıca tandır alanının etrafı da yassı sal taşları ve yayvan keramik parçaları ile döşelidir. Tandırın hemen yanında, bir kanal sistemine ait olduğu anlaşılan delikli bir taş bulunmuştur. Bu arada tandır çevresinde bazı at kemikleri ve büyük baş hayvanlara ait kemikler ele geçirilmiştir. Bu tandırın 2.70 m. kuzey-batısında, yine aynı tarzda ikinci bir tandır yer almaktadır, zemine gömülüdür. Tandırların çevresinde çeşitli kalitede keramik kaplar ve parçalar bulunmuştur (ayaklı meyvalık, köşeli tabak, çömlek, küpçük vs.). Küçük buluntu olarak, ele geçirilen bir baskı mühürü dikkati çeker. Urartu mühürçülük sanatının ünik bir eseridir. Üzerinde, adorasyon durumunda kanatlı bir “jeni”, aslanlar ve kanatlı “ejderler” gibi mitolojik tasvirler yer almaktadır. Ayrıca bronz zırh pulları ve kemikten at koşumu aksamı gibi buluntular zikre değer parçalardır.

b) Saray mutfak döküntüsü: Geçen sene kazılan yerden itibaren, kuzey yamacın aşağısına doğru araştırmalara devam olunmuştur. Ele geçirilen küçük buluntuları şu şekilde özetleyebiliriz; keramikler, çeşitli kalite ve formda kaplar ve parçalardır (I. sınıf tipik Urartu kırmızısı renginde, perdahlı parçaları: yonca ağızlı boyunları ve kulpları, yayvan tabaklar vs., “mutfak tipi” 2. sınıf kaba hamurlu kaplar: çömlekler, peynir kapları vs.). Ezgi ve bilek taşları, akik boncuklar, kemik ağırşak ve demir mızrak uçları (söğüt yaprağı) gibi buluntular yanında, çok miktarda çeşitli hayvanlara ait kemikler bulunmuştur.

c) Kuzey surlar (doğu kesim): “Kral Burcu” ile irtibatlı “doğu kulesi”nden itibaren, batıya doğru uzanan sur trasesi takip edilmiş ve takriben 48.50 m. lik büyük bir kısım tamamen meydana çıkarılmıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere bu kesim surlar, Sarayı kuzey yönde çevrelemekte ve aynı zamanda “kuzey teras” ve “saray kuzey magazinleri”nin yer aldığı sahayı destekleyen bir istinat duvarı ve payanda vazifesini görmektedir. “Doğu kulesi”ni takiben 5 bastion ve 4 kurtin kesimi tamamen açılmıştır. Sur bedeninden 1.00 m.’lik bir çıkıntı ile tebarüz eden bastionların genişlikleri 3.75 m. ilâ 3.50 m. arasında değişmektedir. Kurtin kesimleri ise 6.65 m. ilâ 5.75 m. arasındadır. Mevcut taş beden yüksekliği, –anakayaya oyulan temel yuvalarından itibaren– 3.50 m. yi bulmakta ve bu yükseklik bazı kesimlerde 2.50 m.ye kadar düşmektedir. Buna paralel olarak, –anakayanın tabii iniş çıkışları ile bağıntılı bir şekilde– 3,4 veya 5 taş sırası görülür. “Doğu kulesi”nden itibaren, 4 No.lu kurtin kesiminde, taş beden üzerinde yer alan loyferler ve “kerpiç beden” insitu olarak ele geçirilmiştir. Kerpiç bedeninin mevcut yüksekliği 1.50 m.’yi aşmaktadır. Bu kesim, Urartu tahkimat mimarisinin çok ince detaylarını göstermesi ve

kerpiç beden hakkında bir fikir vermesi yönünden çok önemlidir. Sözü geçen kurtin kesiminin ön tarafında, sur bedeninin eteklerinden itibaren ince bir kül tabakasına tesadüf edilmiştir. Bu tabaka, kurtinin IV No. lu bastion ile birleştiği köşede, zemin üzerinde bulunan tandıra ait olabilir. Yukarıda bahsettiğimiz kanalın çıkış noktası da 2 No.lu kurtinin eteklerinde yer almaktadır. Kanalın ağzı (U) şeklinde anakaya oyulmuş olup, üzerini surun blok taşı sınırlamaktadır. Bu saha küçük buluntu bakımından da çok verimli olmuştur. Ele geçirilen iki baskı mühürü ve bir amulet-mühür dikkat çekicidir. Bunlar, 1. sınıf bir işçilik gösteren, ünük Urartu mühürleridir. Baskı mühürleri, “dağ keçisi” ve “yırtıcı kuş” tasvirlerini ihtiva etmektedir. Amulet-mühürün ise bir yüzünde Urartu çivi yazılı bir “ideogram” diğer yüzünde ise bir “hilâl” motifi yer almaktadır. Ayrıca bronz ve demir ok uçları (üç omuzlu ve yassı defne yaprağı), tipik bir bronz fibula (alınlık üzeri kabartma motifli) zikre değer küçük buluntulardır. Bu arada, atılan toprak arasında yer yer küçük fresko parçacıklarına rastlanmıştır.

Çermik Sondajı : Adı geçen saha, Çavuştepe köyü yol kavşağından takriben 500.00 m. batıda, yeni açılan Van-Hakkâri karayolu üzerinde ve yolun 15.00 m. kuzeyinde yer almaktadır. Karayollarının yol açım çalışmaları esnasında kısmen ortaya çıkan ve tahrip gören bu sahada, Çavuştepe Urartu kalesi ile hemzaman olduğu anlaşılan büyük bir yapı kompleksi bulunmaktadır³. Urartu sivil mimarisine büyük ölçüde katkıda bulunacak olan bu yapı kompleksi plân bakımından dikkat çekicidir. Binanın ana aksı kuzey-güney istikametindedir. Cephesi doğu yönde olup, Çavuştepe kalesinin batı ve kuzey-batı kesimini tamamiyle görmektedir. Binanın ancak taş temel kısmı ayakta kalmıştır, kerpiç kesimlere ait hiç bir iz yoktur. Ortalama boyutları 35.00 m. × 16.00 m. olan yapı kompleksi, temel plânından anlaşıldığı üzere, dış konturları itibariyle “rizalitli” bir görünüm arzeder. Fasad, ortalama olarak 4.40 m.’lik aralıklarla, dışa 0.40 m. taşkın, 1.60 m. genişliğinde 5 rizalit ile, tektonik bakımdan takviye edilmiş ve aynı zamanda dış mimarî bu hareketli konturlarla renklendirilmiştir. İç plân bakımından, birbirleri ile irtibatlı muhtelif mekânlara bölünmüştür. Binayı çevreleyen ana temelin ortalama genişliği 1.10 m.’dir, gayet iri blok taşlardan örülmüş olup, âdeta bir tahkimat görünümü arzeder. Zemin bazı kesimle de yassı sal taşlarından müteşekkildir. İç mimariye ait, -tavanı destekliyen ahşap direklerin kaideleri oldukları anlaşılan- taş kaideler bulunmuştur. Mekânların muhtelif işler için kullanıldığını, içinden çıkan buluntular göstermiştir. Meselâ, yere gömülü pithos kaideleri “erzak deposu”nu belirlemekte, çeşitli ocaklar ise “mutfak” ve “oturma odaları”na işaret etmektedir. Bu mekânlarda çeşitli cins ve kalitede keramik parçaları ele geçirilmiştir. Daha ziyade 2. sınıf kalitede “mutfak tipi” parçalardır, 1. sınıf tipik Urartu kırmızısı renginde perdahlı parçalar ise çok azdır. Ayrıca, ezgi ve bilek taşları bunlarla beraber bulunmuş olan tipik buluntulardır. Dikkati çeken bir nokta da binanın orta kesiminde, etrafı gayri muntazam taşlarla çevrili bir vaziyette, taş döşeme üzerinde bir insan iskeletine rastlanmıştır

³ Karayollarının çalışmaları esnasında tesadüfen ortaya çıkan bu mahalli bize ve ilgili makamlara duyurarak, tahribata mani olan Çavuştepe kalesi harabe bekçisi Mehmet Kuşman’a, müze memuru Muhittin Toprak’a ve bu konuda yardımcı olan Karayolları şantiye şefliğine ve diğer ilgililere teşekkür ederiz.

olmasıdır. Kafatası bulunamamıştır. Bacak ve leğen kemikleri, kaburga ve omurgaya ait parçalar ve kol kemikleri birbirlerine uzak ve dağınık bir şekilde ele geçirilmişlerdir. İskeletin bu durumu, iskân içi muntazam bir gömüden ziyade, muhtemelen bir öldürme hâdisesine işaret etmektedir. Enteresan bir husus da, bu kesimde demirden iri bir mızrak ucunun bulunmuş olmasıdır (sap delikli-yaysı söğüt yaprağı). Gelecek sezon burası tamamen açılarak, bu sene yapılan kısmî plân bütün detayları ile tamamlanmış olacaktır. Ayrıca bu binanın, 2.000 m. kadar kuzeyinde, halen mevcut olan tabii bir su kaynağı ile bağıntılı olduğu meydana çıkarılmıştır. Kaynakta yapılan sondaj neticesinde, 2,00 m. derinlikte en dipte, tipik Urartu keramik parçaları ele geçirilmiştir. Daha üstte ise ortaçağa ve yakın zamana ait kap parçaları mevcuttur. Bilhassa “adak kandilleri” dikkat çekicidir. Zira kaynağın hemen yakınında, köylülerce “yatır” olarak vasıflandırılan bir mezar mevcuttur ve halen bir ziyaretgâh ve adak yeri niteliğini taşımaktadır.

AFİF ERZEN

6 — Kululu Kazısı :

1968 yılında başladığımız Kululu kazısına 1970 yılında da devam ettik. Başkanlığım altında yürütülen kazıdan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji asistanı Dr. Yaşar Coşkun, öğrenci Süleyman Karaer ile Satılmış Bulut ve Müstahzır Osman Karakaya görev almışlardır. Kazı çalışmaları 13.8.1970'ten 3.9.1970'e kadar sürmüştür.

Kululu'da 1970 yılındaki çalışmalarımız da büyük bir genişlik ve yükseklik gösteren harabenin önemli kısımlarını tespit için yapılan hazırlık çalışmaları niteliğinde olmuştur. Verimliliği önceden kestirilemeyen bir kısımda geniş bir alanda çalışmaktansa, durumun gelişmesine göre üç ayrı yerde çalışmayı tercih ettik.

İlkten tepenin kuzey-doğusunda 1968 yılındaki çalışmalarımız esnasında kazdığımız İsmet Aydın'ın tarlasının batısında bulunan Bekir Koçer'in tarlasında çalıştık. Burayı seçmemizin nedeni heyetimize satılan iki kurşun levha fragmanının 1968 yılında heyetimiz Kululu'ya gelmeden önce İsmet Aydın'ın tarlasında çift sürerken bulunmuş olduğunun bildirilmesidir. 1968'de İsmet Aydın'ın tarlasında yaptığımız kazıda benzer buluntular elde edemeyince bu kez ona bitişik olan Bekir Koçer'in tarlasında çalışmayı uygun gördük. Bu tarlada 16 × 7 m. ölçüsünde bir sahada çalıştık ve birbirine paralel duvarlara ait taş temel kalıntılarından başka önemli bir buluntuya rastlamadık.

Sonra tepenin ortası ile güneyi arasındaki bir sahada bulunan ve Kululu'da bulunan ilk kurşun levhaları satan Mustafa Yıldız'ın tarlasının güney-batısında çalıştık. Burası tepenin şekline göre şehre batıdan bir giriş kısmında bulunduğu intibayı uyandırmaktadır. Buradaki kazımızda önemli bir yapı ile karşılaştık. Kazdığımız alanda düzeltilmiş iri ve düzgün taş bloklardan yapılmış 8 × 6 m. ölçüsünde dikdörtgen biçiminde bir yapının temellerine rastladık. Taş sıralarının yüksekliği bazı kısımlarda 1,60 metreyi bulmaktadır. Yapının mahiyetini anlamak ve bunun şehre batıdan girişi kontrol eden bir kule yapısının temelleri olup olmadığını tespit etmek daha geniş bir sahanın kazılması ile mümkün olacaktır. Aynı çukurun doğu

kısımında meydana çıkarılan temel kalıntılarının söz konusu büyük yapının bir kısmı olup olmadıkları kesinlikle anlaşılamamıştır.

Buluntu bakımından bu çukurdan da bir şey elde edilemeyince bu kez tepenin doğusundaki yamaçta halen bir çok elma bahçelerinin bulunduğu ve köylülerin verdiği bilgiye göre heykel ve sfenks fragmanlarının bulunduğu bölgede, eskiden görüldüğü bildirilen merdivenin kuzeyindeki düzlük alanda Ahmet Kılıç'ın tarlasında 10 x 8 m. ölçüsünde bir alanda çalışmaya karar verdik. İddiaya göre, bundan yirmi yıl kadar önce bu tarlanın bir miktar kuzeyinde bulunan bir iğde ağacının dibinde hiyeroglif yazıtlı ve kitap sahifesi gibi katlanmış dikdörtgen biçiminde bir kurşun levha bulunmuş ve o zaman değeri takdir edilemediğinden av tüfeği için saçma olarak kullanılmak üzere eritilmiştir. Ahmet Kılıç'ın tarlasında pek düzgün olmayan duvar temellerinden başka önemli bir buluntuya rastlayamadık. Burada satıhtan itibaren 4 m. derinlikte ana toprağa varılmıştır. 1970 yılında son olarak sözü edilen iğde ağacının dibinde küçük bir sondaj çukuru açılmışsa da buradan da bir sonuç alınamamıştır.

Kululu'da eskiden bulunmuş olan kurşun levhalar değerinde yeni buluntular elde edebilmek için bir yandan çok sabırlı uzun çalışmalara, diğer yandan da tesa-düflerin yardımına ihtiyaç bulunmaktadır.

SEDAT ALP

7 — İslâhiye Bölgesi Çalışmaları : Tilmen ve Kırıskal Höyük Kazıları :

Üyelerimizden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı ve Handan Alkım ile Doç. Dr. R. Duru'nun gözetimi altında Aziz Albek (Foto uzmanı), Zülfü Dicleli (Mühendis-Mimar stajyeri), Bilge Dicleli (Mühendis-Mimar stajyeri), A. Timonier (Arkeolog), Güngör Soysal (Arkeolog), Sabahattin Ağaldağ, Kadir Yanık ve Duygu Kayan'dan kurulu bir heyet tarafından Kurumumuz adına -Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ve İstanbul Üniversitesi'nin iştirakiyle- yapılmakta olan İslâhiye bölgesi araştırmalarına 25 Temmuz - 26 Eylül 1970 tarihleri arasında devam edildi. Bu dönemde Tilmen ve Kırıskal Höyüklerindeki kazılar geliştirildi.

I. Tilmen Höyük'te: Beş kesimde çalışıldı.

1 — *Sur Sisteminde* : Dış ve iç-sur sisteminin ayrıntılı açıklaması esas itibariyle mümkün kılındı.

a) *Dış-sur*: Höyüğün topografik şekline uygun bir surette seyreden dış-surun çevresi 820 m. kadardır. Alt kısmı dışta ve içte düzenli bir surette kesilmiş dikdörtgen prizması biçimindeki bazalt taşlarından olup itinalı bir duvar işçiliği göstermektedir; üst-yapı ise kerpiçtedir. Sur, sandık - duvar tekniğindedir. (Dıştan dışa kalınlığı 8. m., duvar kalınlığı 1.25 m.). Sur, belirli bir uzunlukta (ykl. ol. 40-50 m.) kısım kısım, başka bir deyimle blok blok, inşa edilmiştir, bloklar birbirine dayanmakta olup kaynaştırılmamıştır. Dış-surun en az iki evre geçirdiği anlaşılmaktadır : biri M.Ö. XVIII-XVII. yüzyıl, öteki M.Ö. II. bin yılının ikinci yarısı. Dış-sur dışa taşkın testerevarî çıkıntılar yaparak kırılmayı sağlamakta ve Höyüğü kesik hatlarla çevirmektedir. Dış-surda dört giriş meydana çıkarıldı: K-1, K-2, K-3 ve K-4.

Doğu girişi (=K-1): Doğu etektedir. Dikdörtgen planlı olup anıtsal yapıdadır (boyutu: 9.75 × 8.5 m.). İki evre geçirmiştir. Yeni evrede eski duvarların yer yer tekrar kullanıldığı farkedilmektedir. Her iki evre de çok tahrip görmüştür. Alt-yapı taştan, üst yapı ise kerpiçtendir. İnşa tekniği Tell Açana'nın VII. kat mimarisine benzemekle beraber tek kapı-içi avlusuna sahip oluşu Anadolu geleneğini sezdirmektedir. 2 m. ye yaklaşan bir kalınlıkta olan dış-sur K-1'in sağ ve sol kulelerine dayanmaktadır. K-1'in kuzey bitişiğinde bir yönü dış-sura dayalı bir bina kalıntısı (=F-Binası) açığa çıkarılmıştır. F - Binasının da iki mimarlık evresi geçirdiği tespit edilmiştir. K-1 ve F-Binası kesimlerinde rastlanan çeşitli ufak buluntular ve keramik kalıntıları bu yapıtların hem M.Ö. II. binyılının ilk yarısında hem de ikinci yarısında kullanılmış olduklarına tanıklık etmektedir.

Dışa taşkın giriş (=K-6): 1959 döneminde aydınlatılmış olan bu girişin (bk. *Bulleten XXVII* [1962], s. 450-452 ve Plan I-III ve res. 7-8) K-1 ile bağlantısını sağlayan kuzey ve güney duvarları iki giriş arasında bir geçit-suru teşkil etmektedirler ve daha sonraki çağlarda Filistin'de örneklerine rastlanıldığı gibi (örneğin Megiddo'da ve Lachish'de) ilginç bir plân göstermektedir. K-5, geç evreye aittir.

Kuzey dış-girişi (=K-2): Dikdörtgen plânlı olup boyutu 5.75 × 8.5 m.'dir; dış-surun içinde organik bir konstrüksiyon halinde yer almaktadır; yine tek kapı-içi avlusu vardır. Kapı kenarları ve köşeler çok muntazam kesilmiş dikdörtgen prizması biçiminde bazalt taşları ile örülmüştür, dıştaki kapının kesme taşları bindirme tekniğinde yükselmektedir, üçgen biçiminde olan kapı-üstü kilit taşı yere düşük vaziyette bulundu. Kapı-içi zemini ufak taşlarla döşeli olup altından bir su kanalı geçmektedir.

Batı girişi (=K-3): Aşağı şehirdedir, yine dikdörtgen planlı ve tek kapı-içi avluludur (boyutu: 4.75 × 5 m.). Güney ve batı yönü çok tahrip görmüştür. Bu girişin iç kapısı kendisini 1.5 m. ye kadar ulaşan bir yüksekliğe kadar koruyabilmiştir. Dış-surun içinde organik bir yapıdadır. Kapı-içi avlusunun güney yönünde üstteki kuleye çıkan bir merdivenin dört taş basamak kalıntısı meydana çıkarıldı (genişlik: 1.10 m., basamak yüksekliği: ortalama 25 cm.).

Güney girişi (=K-4): Dış-surun güney kesiminde ve K-1'in 65 m. kadar güney-batısındadır. Çok tahrip görmüştür. Ufak yapıdadır.

b) *İç-sur*: Tilmen'in iç-kalesini (=sitadelini) çevirmektedir. Bir özelliği de, Höyüğün topografik durumu icabı bir açı ile kırılarak kıvrılması gereken yerlerine büyük bastiyonların yerleştirilmiş olmasıdır. İç-surun, sitadeli kuşatması yer yer 1-3 m. çıkıntı yapıp kırılan testere biçimindedir. Testere dişleri arasındaki açıklıklar ise ortalama olarak 20-30 m. arasında değişir. İç-sur tıpkı dış-sur gibi sandık-duvar tekniğinde olup bir birine yaslanan bloklar halinde inşa edilmiştir; sandık-duvarların teşkil ettikleri hücrelerde ufak buluntulara ve bir kaçında da kapıya rastlanması bunların mekân olarak da hizmet gördüğüne işaret teşkil eder.

İç-surun doğu kesiminde bir giriş meydana çıkarıldı (=K-5).

K-5: K-1'in 42 m. kadar kuzey-doğusundadır. Tilmen Höyük bu kesimde 20 m. lik bir uzunluk içinde 8 m. lik bir yükselişe sahiptir. Tilmen Höyük mimarları bu kot farkını önce 17 basamaklı bir merdivenle, sonra da rampa ile çözmüşlerdir. Merdiven inşası doğu-batı doğrultusunda olup sağda ve solda kademevarî kons-

trüksiyona sahip ikişer kule arasındadır. Rampaya gelince: merdivenlerin son basamağından itibaren önce doğu-batı istikametinde, sonra da bir dik açı ile güneye kıvrılarak kuzey-güney istikametinde seyrederek Höyüğün tepesine yakın bir yere ulaşmaktadır. K-5 çok tahrip görmüştür. En az iki mimarlık evresi geçirdiği anlaşılmaktadır. 1970 döneminde açılan durumu ikinci (daha yeni) mimarlık evresini temsil etmektedir. Eski evrede soldaki (güney) dışa taşkın kulesinin doğuya açılan kapısı yeni evrede bir duvarla kapatılmıştır. Yeni evrede esas itibariyle eski evrenin kalıntularından faydalanılmış olduğundan, eski evreyi ayrıntıları ile aydınlatılabilmek için yeni evrenin muhtelif kesimlerini yıkıp ortadan kaldırmak gerekmektedir. Böylece, K-5'in aracılığı ile Tilmen Höyüğün iç-kalesine ulaşılmaktadır.

2 — *E-Alanında (=E-Binası)*: 1963'te açılmasına başlanan ve 1969'da da kazısına devam edilen bu anıtsal yapının mimarlık ayrıntıları ile çalışmalar geliştirildi ve eski ve yeni evrelerinin planının açıklanmasına uğraşıldı. Her iki evresi de şiddetli bir yangın geçiren E - Binasının ikinci (üstte, daha yeni) evresinin planı *Bit Hilani*'ye benzemektedir; Sarayın yeni evresinde de girişinin doğu duvarına dayanan müstakil bir yapıdır. Birinci (altta, daha eski) evresine gelince: bunun Sarayın eski evresi ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. Sarayın eski evresinde (ykl. ol. M. XVIII. yüzyıl) girişin kapı-içi hücrenin batı duvarında bir kapı vardır ki, bu kapı Sarayın ikinci evresinde bir duvarla kapatılmıştır. İşte, E-Binası eski (= birinci) evresinde Saray ile bu kapı-içi hücrendeki kapı vasıtasıyla bağlantılı olabilir, bu takdirde E - Binasının doğu duvarında da bir kapının olması gerekmektedir. Şimdiki durumu ile eski evrenin plânının *Bit-Hilani* tarzında olmadığı düşünülebilir. E - Binasının 1 ve 2 No.lu odalarında geçen yıl başlanan sondaj çukurları genişletilip derinleştirildi. Eski evrenin altında da bir yangın tabakasına rastlandı ve Eski Bronz III keramik parçaları bu yangın katının içinde ve altında bulundu. Böylece, E - Binasının ilk evresinin Eski Bronz III molozu üzerinde inşa edilmiş olduğu anlaşıldı.

3 — *Aşağı Şehirde*: Aşağı şehrin tabii bir yükseklik halinde bir dil gibi batıya uzanan orta kesiminde üç deneme çukuru açıldı (G-, H- ve İ - Sondajları). Bâkir kayaya söz konusu kesimde 0.60 m. ile 2.30 m. arasında rastlanılmaktadır. Meydana çıkan küçük buluntulara ve keramik türüne göre Aşağı Şehrin Orta ve Geç Bronz çağlarında iskân gördüğü söylenebilir. Eski Bronz çağına ait tek tük buluntular da toprak üstünde meydana çıkmışsa da bunların yukarıdaki Höyükten aşağı sürüklenmiş oldukları anlaşılmaktadır. Böylece Tilmen'in Aşağı Şehrinin M. Ö. II. bin yılı başlarından itibaren yerleşme gördüğü, daha eski iskânların ise asıl Höyükte olduğu tespit edilmiş oldu.

4 — *Derin çukurda (=D Sondajı)*: 1969 döneminde bu çukurda IVD evresinin başına kadar inilmişti. Bu dönemde IVD evresi tamamen açıldı ve Tilmen Höyüğün tepesine nazaran 19.50 m. derinlikte ana kayaya ulaşıldı. IVD'de Obeid benzeri mahallî boyalı keramik parçaları ve kaba mutfak kaplarına ait kalıntılar bulundu. Böylece, Tilmen'in en eski yerleşmesinin Geç Kalkolitik çağ olduğu ve bunun dört evre (IVa-IVd) gösterdiği anlaşıldı.

5 — *Tilmen Höyüğün kuş uçuşu 600 m. kuzey-doğusundaki tepe düzlüğünde*: Bu dorukta, I. Dünya Savaşı'ndan başlayarak bundan yirmi beş yıl öncesine kadar köylülerin muhtelif mezarlar bulduklarına dair aldığımız haberlerin niteliğini açıklayabilmek

amacıyla ufak çapta bir araştırma yapıldı. 300 x 500 m. büyüklüğünde olan bu dorukta bazalt sivrintileri arasında ince bir toprak tabakası vardır ve bâkir kaya yüzeye pek yakındır. Yapılan sondajlarda, hepsi soyulmuş ve tahrip edilmiş bir kaç sandık-mezar meydana çıkarıldı (ortalama uzunluk 1.04 m., gen. 0.74 m., derinlik 0.70 m.). Daha önce soyuldukları için içlerinden maalesef hiç bir buluntu çıkmadı. Tilmen Höyüğün Kalkolitik ve Eski Bronz çağı gömüleri yerleşme içinde yer aldığı için, bu doruktaki nekropolün M.Ö. II. ve I. binyıllarına ait olması çok muhtemeldir; bazılarının Roma Çağına ait olmaları da akla gelebilir; nitekim Tilmen'de iki evreli Roma iskânına rastlanmıştı (krş. *Bulleten XXVI* [1962], s. 457).

II. Kırışkal Höyüğünde: Gedikli'nin 5 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Kırışkal köyü içindeki Höyüğün doğu yamacında 1966'da meganik görünüşlü bir yeraltı yapısının ilk istikşafı yapılmış, 1967'de de kazısına geçilmiş ve motorpompla çalışıldığı halde altta kaynıyan ovanın yeraltı suyu içinde bu inşanın bitim mekânı açıklanamamıştı. 1970 döneminde bu yeraltı yapısı aydınlatılabildi; şöyle ki: İlk bakışta dromos'lu bir mezar intibamı uyandıran bu yapıt Höyük yamacından başlayarak Höyüğün eteğine doğru meyilli bir inişle önce doğu sonra da kuzey-doğu doğrultusunda devam etmekte ve toplamı 29 m. olan bir ilerlemeyi müteakip kayaya işlenmiş üç basamağa ulaşmaktadır. Genişliği altta 1.10 m., üstte 0.70 m., yüksekliği ise 1.80 m. dir. İki yanı oldukça itinalı bir surette moloz duvar tekniği ile örülmüş, üstü ise yan yana konulmuş megalitik görüşlü monolitlerle kapatılmıştır. Zemini başlangıçta bastırılmış topraktan, derine doğru inildikçe tabii kayanın düzleştirilmesi sureti ile teşkil edilmiştir. Bu ilginç yapıt, yine tabii kayaya oyulmuş ufacak bir hücre ile nihayet bulmaktadır, hücreciğin altından su kaynamakta olup içi, iki basamak hizasına kadar su ile doludur. Girişi ile bitiş hücreciğindeki su düzeyi arasında 6.30 m. kadar bir kot farkı olan bu yeraltı inşasının içinden her hangi bir buluntu, kemik veya karakteristik keramik parçaları çıkmamıştır. Bu itibarla bu ilginç inşanın dromos'lu bir mezar olmaktan ziyade yeraltı kültü ile ilgili kutsal bir yapıt olduğunu çok muhtemel görmekteyiz. Bu ise din tarihi bakımından çok önemli sonuçlar çıkartacak niteliktedir. Kırışkal'm bu yapıtı, Gedikli nekropolünün güney kesiminde 1965'de meydana çıkarılan ve o zamanlar dromos'lu mezar olarak tanımlanan (bk. *Türk Arkeoloji Dergisi XIV*, 1-2 [1965], Ankara 1967, s. 81-82 ve res. 2-4) yeraltı yapıtının (=M-4) ve Malatya'da 1966/67'de kazılan yeraltı konstrüksiyonunun (krş. *Türk Arkeoloji Dergisi XV*, 2 [1966], Ankara 1968, s. 82 ve res. 4-6) açıklanmasını da, zannımızca, sağlayacaktır. Gerek Gedikli M-4 ve gerek Malatya'daki yeraltı inşası Kırışkal'dakine teknik bakımından benzemektedir.

Böylece, 1970 dönemi Tilmen Höyük ve Kırışkal kazıları İslâhiye bölgesine olduğu kadar Eski Önasya arkeolojisine ve mimarlığına katkılarda bulunarak çeşitli sorunların aydınlatılmasına yardımcı olmuştur.

U. BAHADIR ALKIM

8 — Bayraklı ve Erythrai 1970 çalışmaları :

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara ve Ege Üniversiteleri adına sürdürülen Bayraklı Kazılarında 1970 yılında devam edilmiştir. Athena mabedini çeviren alanın araştırılması sırasında bu defa da 7.

yüzyılın sonuna ait bir çok mimarî ve heykeltıraşlık parçaları bulunmuştur. 1968 yılından beri kazılmasına devam edilen 4. asır evleri bu yıl tamamıyla meydana çıkarılmış olup aynı alan içinde bir çok yerlerde beşinci ve altıncı asır tabakalarına inilmiştir. Bu yaz tepenin kuzeyinde evvelce Helen devrinin sonuna kadar kazılmış olan mahalde çalışmalar yapılmış ve M.Ö. 2. binde iskân sahası dışında kalan bu alanda bir çoğu zaman ve tip bakımından Troia VI'nın eski katlarına tekabül eden mezarlar meydana çıkarılmıştır. Boyu 53 santimi bulan ve belki de dümbelek vazifesi görmüş olan çok güzel bir vazo özellikle anılmağa değerdir. Aynı vazounun bir eşi Beyce Sultan Kazılarında elde edilmiştir. Böylece Bayraklı'nın 2. binin ilk yarısında Orta Anadolu ile yakın ilişki kurmuş olduğu bir daha belirmektedir.

Bu yıl Kurumumuz ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülen Erythrai Kazılarında Doçent Dr. Cevdet Bayburtluoğlu ile birlikte devam edilmiş ve önemli neticeler elde edilmiştir.

Kazı, geçen yıllarda olduğu gibi Akropol'de bulunması muhtemel mabedin aranmasının yanı sıra çok karışmış olan akropol sathındaki eserlerin çıkarılması ameliyesine inhisar etti. Bu çalışma sırasında oldukça iyi korunmuş başsız arkaik bir kore heykeli, pişmiş topraktan çok sayıda arkaik figürin, altundan yapılmış rozet, küpe ve yaprak şeklinde süs eşyaları, Kıbrıs, Chios, Finike ve Rodos'tan ithal edilmiş çeşitli ve çok sayıda heykelcik fayans ve madenî eşya ele geçmiştir. Bu arada Anadolu için ünik bir eser sayılabilecek, üzerinde çepeçevre tanrı ve kral tasvirleri ile hiyeroglifi de bulunan bronz heykel parçasını da zikretmek gerekir.

Geçen yıllarda birkaç parçası bulunmuş olan bazalttan yapılmış geç arkaik devre ait, deniz kenarındaki bir mabedin, bu yılki çalışmalar sırasında yeni ve mühim parçaları bulunmuştur. Bu buluntular arasında çok iyi korunmuş ion başlığı kaide ve sütun parçaları, yapının kaideden arşitrava kadar bir sütunun kâğıt üzerinde rekonstrüksiyonunu yapmağa imkân vermektedir.

EKREM AKURGAL

**TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ'NİN 1970
ÇALIŞMA RAPORU**

Basımevimiz için 1970 yılı evvelki yıllara nazaran daha yoğun bir çalışma dönemi olmuştur. Basımevimizin kapasitesinde bu yıl bir artış olmamasına mukabil gerek mevcut müşterilerimizin siparişlerinin artması, gerekse Telefon Rehberi mukavelemizin ilk yılı oluşu nedeniyle geçen yıla nazaran 1.357.690.28 lira fazlasıyla 7.150.897,35 liralık işçilik cirosu yapılmıştır. Bir yıl evveline nazaran bu artış % 23,4 dür. Buna mukabil Basımevimizin 1970 yılı giderlerinde geçen yıla nazaran % 44,2 oranında bir artış gözükmektedir. Bu artma aşağıdaki çizelgede de görüleceği gibi Personel ve İşletme giderlerindeki artıştan doğmaktadır.

	1970	1971	Artan	Eksilen
Amortisman	560.906,22	565.928,07	5.021,85	
Personel Giderleri	2.689.637,65	3.833.159,66	1.143.522,01	
İşletme Giderleri	937.571,26	1.640.108,72	702.537,46	
Kâr	1.605.091,94	1.111.700,90		493.391,04

Personel giderlerindeki artış asgarî ücret seviyesinin artması nedeniyle istihdam ettiğimiz yüzü aşkın muvakkat işçi ve çırakların ücretlerinin ayarlanmasından ve Nisan ayı içerisinde yapılan İş Kolu seviyesindeki toplu sözleşme ile verilen münzam zamlardan doğmaktadır.

İşletme giderlerinin artışı ise beş yıllık telefon rehberi sözleşmesinin ilk tatbikat yılı oluşu nedeniyle yapılan zarurî giderlerden ileri gelmektedir.

Genel gider ve kârın bürüt gelire oranlarını tetkik edersek:

	1970	1971
Amortisman	% 9,7	% 7,9
Personel Giderleri	% 46,4	% 53,6
İşletme Giderleri	% 16,2	% 22,9
kâr	% 27,2	% 15,6

Yukarıdaki çizelgede umumî ciromuza nazaran kâr oranımızın % 15,6 olduğu görülmektedir.

Diğer yandan Sermayeye nazaran kâr oranı, yani müessesenin kârlılık oranı ise:

$$\frac{\text{Net Kâr}}{\text{Sermaye}} = \frac{1.111.700,90}{5.000.000,00} = 0,22 \text{ dir.}$$

Basımevimizin % 22 kârlılıkla 1970 yılını kapamış olması memnuniyet vericidir.

DENETLEME KURULU RAPORU

TÜRK TARİH KURULU YÜKSEK GENEL KURULUNA

Sayın Kurulunuzca bizlere verilen denetleme görevi icabı olarak Türk Tarih Kurumu ile Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin 1970 yılı bilançoları defter kayıtları ile birlikte incelenmiş ve 1969 yılı bilançolarında yazılı kıymetlerin 1970 yılının ilgili hesaplarına aynen devrolunduğu, yıl içerisinde yapılan harcamalar ile muamelelerin Yönetim Kurulu kararlarına ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak yürütüldüğü tespit olunmuştur.

Kurum ve Basımevi'ne ait defter ve kayıtlar muntazam, muamelât ve mevcudatın bunlara muvafık olduğunu, Yüksek kurulunuzun tetkikine sunulan 1970 yılı bilançoları ile kâr ve zarar cetvelinin yine bu kayıt ve vesikalara dayandığını arz ve tasdik edilmesini rica ederiz.

DENETLEME KURULU

Prof. Dr. ADNAN ERZİ
T. T. K. Üyesi

Dr. HÂMİT KOŞAY
T. T. K. Üyesi

FAKİHE ÖYMEN
T. T. K. Üyesi

ESTİN SANKUR
Türkiye İş Bankası
Muhasebe Müdürü
Başyardımcısı

T Ü R K T A R İ H K U R U M U ' N U N 1 9 7 0 Y I L I
B İ L Ā N Ç O S U

A K T İ F

P A S İ F

KASA	141.841,44	GENEL VARLIKLAR	17.461.684,77
BANKALAR	3.800,27	SATILACAK KURUM YAYIN- LARI	5.483.814,—
3.281,26 İş Bank. 5635		KANUNİ KESİNTİLER	36.253,18
519,01 Merkez 350902010		9.158,83 S. Sigorta Primleri	
BANKA HİSSE SENETLERİ	350.000,—	27.094,35 G. Vergisi	
DEMİRBAŞLAR	2.019.675,54	EMANETLER	1.920,—
771.285,49 Kurum		ALACAKLILAR	2.105.910,63
1.248.390,05 Kitaplık		1.970.587,90 Çeşitli	
ANBAR	4.140.804,—	45.591,31 Emekli Tazminatı	
BELLE TEN	1.343.010,—	89.731,42 Dış Kitapçılar	
YAYIN VE FOTO GEREÇLERİ	88.250,92	BELLE TEN ABONELERİ	1.252,50
71.878,51 Yayın Gereçleri		TEMİNATLAR	1.525,—
16.372,41 Foto "		BANKALAR	3.313.629,72
TAKIM AVADANLIK	135.477,79	1.023.938,38 İş Bank. 20184	
BORÇLULAR	421.627,09	2.289.691,34 İş Bank. 82555	
6.512,70 Kredili satışlar			
141.808,34 Muhtelif Borçlular			
689,94 Kazı avansları			
26.173,40 Basılmakta olan eserler			
68.881,18 Telif ve Tercüme			
4.323,10 Ciltleme masrafları			
6.820,78 İlmî Araştırma-Konferans			
35.290,31 İç Kitapçılar			
84.927,34 Dış Kitapçılar			
46.200,— Mensuplar avansı			
BASIMEVİ CARİ HESABI	6.044.259,96		
BASIMEVİ SERMAYESİ	5.000.000,—		
TAŞINMAZ DEĞERLER	8.717.242,79		
8.717.242,79 Bina			
TOPLAM	<u>28.405.989,80</u>		<u>28.405.989,80</u>

31. 12. 1970

Muhasebeci
U. Süsoy

Genel Müdür
ULUĞ İZDEMİR

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ
1 9 7 0 Y I L I B İ L A N Ç O S U

A K T İ F

SABİT KIYMETLER	11.784.673,14
Bina	1.120.962,16
Demirbaşlar	9.394.175,98
Arsa	1.269.535,00
BAĞLANMIŞ KIYMETLER	469.462,21
Depozitolar	8.224,79
Geçici Aracı Hesaplar	376.355,88
Tasarruf Bonoları	9.330,00
Akreditifler	75.551,54
İŞLETME KIYMETLERİ	2.119.495,71
Ambarlar	2.119.495,71
KISA VADEDE PARAYA	
ÇEVİRİLEBİLEN KIYMETLER	5.555.744,94
Müşteriler	4.815.361,97
Borçlular	727.603,67
İş Avansları	11.000,00
Emanetler	1.779,30
EMRE ÂMADE KIYMETLER	156.666,11
Kasa	61.812,42
Bankalar	94.853,69
	<u>20.086.042,11</u>

NÂZİM HESAPLAR	2.029.511,00
Teminat Mektupları	2.029.511,00

22.115.553,11

P A S İ F

SERMAYE	5.000.000,00
İHTİYATLAR ve FONLAR	3.698.612,33
Yetiştirme fonu	143.809,30
Birikmiş Amortis.	3.554.803,03
UZUN VADELİ BORÇLAR	6.044.259,96
T. Tarih Kurumu	6.044.259,96
KISA VADELİ BORÇLAR	4.231.468,92
Müşteri Avansları	2.283.297,17
Alacaklılar	1.097.278,99
Kanunî Kesintiler	104.450,90
Emanetler	22.891,48
Senetler	218.260,00
Geçici Aracı Hesaplar	26.320,00
Bankalar	478.970,38
KÂR - ZARAR HESABI	1.111.700,90
1970 Yılı Kârı	1.111.700,90
	<u>20.086.042,11</u>

NÂZİM HESAPLAR	2.029.511,00
Teminat Mektupları	2.029.511,00

22.115.553,11

Muhasebeci
EROL ÜSTÜN'AR

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ
1970 YILI KÂR ve ZARAR TABLOSU

GİDERLER

AMORTİSMANLAR	565.928,07
PERSONEL GİDERLERİ	3.833.159,66
Ücretler	2.429.075,98
Muv. İşçi Ücretleri	330.988,58
Fazla Mesailer	380.239,01
Tazminatlar	38.269,30
İkramiyeler	14.709,88
Sosyal Yardımlar	277.245,30
Sos. Sig. İşveren His.	362.631,61

İŞLETME GİDERLERİ 1.640.108,72

Işık	18.378,10
Kuvvet	43.960,20
Su	22.984,28
Sigorta	22.010,93
Faizler	442.290,67
Malzeme	554.625,52
Tamir Revizyon	102.218,03
Diğer Giderler	433.640,99

KÂR

1.111.700,90

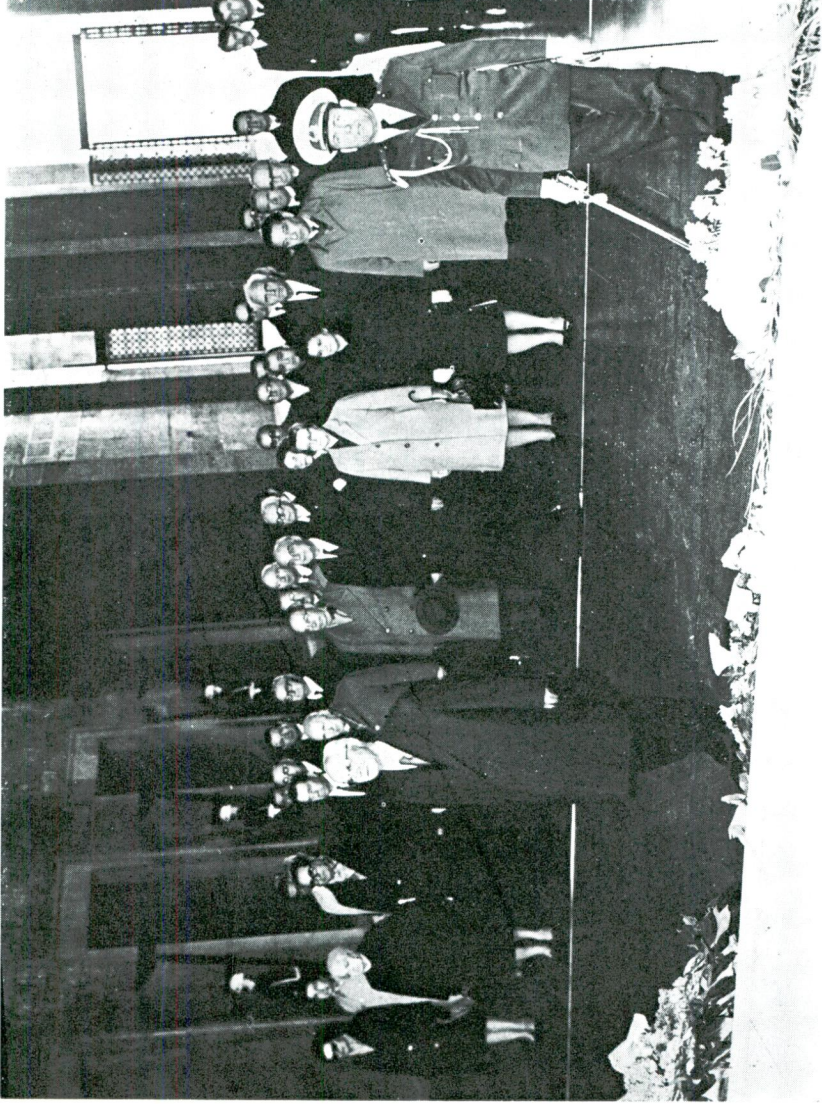
7.150.897,35

GELİRLER

BASKI İŞİ GELİRLERİ	6.440.758,42
Baskı İşi	6.440.758,42
KLİŞE İŞİ GELİRLERİ	502.057,75
BIÇAK BİLEME GELİRLERİ	18.465,00
SAİR GELİRLER	189.616,18

7.150.897,35

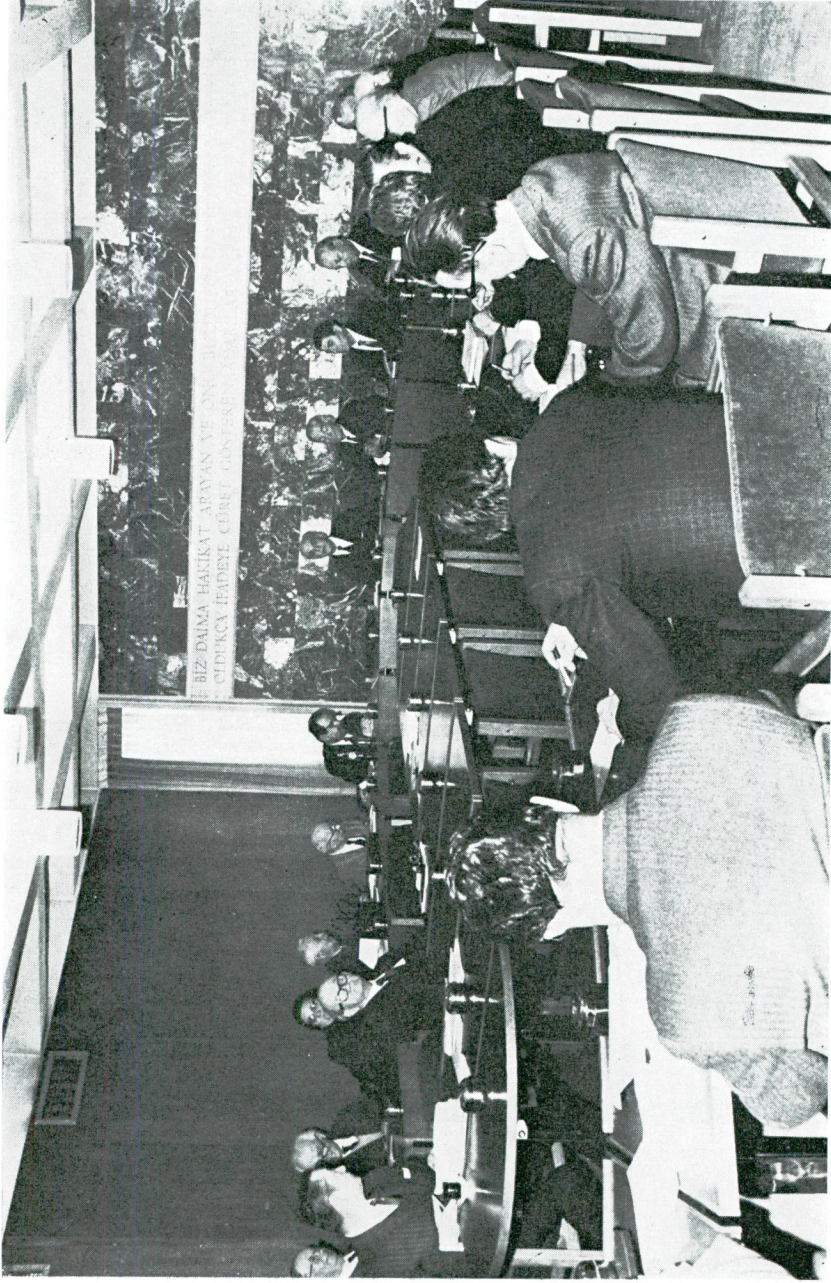
Muhasebeci
EROL ÜSTÜN'AR

Türk Tarih Kurumu Üyeleri Atatürk'ün Manevî Huzurunda.

Türk Tarih Kurumu Üyeleri Anıtkabre Çelenk koyarken.

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu toplantı halinde.

VII. TÜRK TARİH KONGRESİNE ROMEN SUNUSU*

VII. Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970 günü Ankara'da 400 yerli ve 60 Avrupa ve Avrupa dışı ülkelerden gelen üyelerin (Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, Batı Almanya, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Hollanda, Polonya, Romanya, Macaristan, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri) bir araya gelmesiyle toplanmıştır.

25 Eylül sabahı Kongre üyeleri modern Türkiye'nin kurucusu büyük devlet adamı Atatürk'ün kabrini ziyaret ederek bir çelenk koymuşlardır. Ankara tepelerinden birinde vakur ve muhteşem bir tarzda yapılmış olan Anıt-Kabir Hitit mimarisinden ilham alınmış güzel ve değerli bir yapıttır.

Resmî açılış töreni, duvarında Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözleri yazılı D.T.C. Fakültesinde yapılmıştır. Milli marş ve Johannes Brahms'ın "Akademik tören Üvertürü"nü dinlenmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Cevdet Sunay açış konuşmasını yapmış ve daha sonra Türk Tarih Kurumu Başkanı Dr. Şevket Aziz Kansu'nun (bizim Siyasî ve Sosyal İlimler akademisi başkanı mertebesinde) konuşması olmuştur. Ve bundan sonra Kurum Genel Müdürü Uluğ İğdemir "Türk Tarih Kurumu'nun son 9 yıldaki çalışmaları üzerine kısa bilgiler" konulu konuşmasını yapmıştır. Açılış törenine devlet erkânı ve kordiplomatik mensupları da katıldılar; memleketimiz Romanya Sosyal ve Siyasî İlimler Akademisi üyesi ve Bükreş Üniversitesi profesörlerinden Büyükelçi Grigore Geamanu ve kültür ataşesi Mihai Mardare tarafından temsil edilmiştir.

Konrenin esas çalışmaları aynı gün öğleden sonra ilk bildirilerle : 1) Eski Anadolu ve Önasya, 2) Orta Asya ve Orta çağ Türk ve Türkiye tarihi, 3) Osmanlı Tarihi, 4) Türkiye Cumhuriyeti ve Devrim Tarihi, 5) Tarih Öğretimi seksiyonlarında başladı.

Yalnız, gayet normal olarak, bildiriler çok sayıda olduğundan sadece bazı seksiyonların bildirimlerini takip etmek imkânını bulabildik; hattâ Osmanlı Tarihi seksiyonunu dahi tam olarak izleyemedik. Zira bu seksiyondaki bildiriler çok fazla olduğu için iki ayrı kısma ayrılmıştı.

Heyetimiz, bu satırların yazarından başka Türk arşivlerinde birkaç seneden beri araştırmalar yapan tanınmış Türkologumuz Mihail Guboglu, Gumelnita'daki neolitik mahalde arkeolojik kazılarıyla tanınmış Arkeolog Veadimir Dumitrescu ve Ankara Üniversitesi profesörlerinden büyük mütehassis Halil İnalçık'ın nezdinde Türkiye'de doktora tezini hazırlayan Asistan Mihai Maxim ile memleketimizi dolaylı veya dolaysız olarak ilgilendiren bütün bildirimleri yakın bir alâka ile izledi.

Romen heyeti şu üç bildiriye sundu:

I. Constantin C. Giurescu, Romen - Türk münasebetleriyle ilgili bazı mülâhazalar.

* "Glasul Paterici" Anul XV. Nr. 30 (537), Bucureşti, 10 Octombrie 1970 "Vatan'ın Sesi" gazetesi, 10 Ekim 1970 Bükreş.

Bu bildiride şu noktalar gösterilmiştir:

1 — Kendi devletini ve otonomisini daima muhafaza eden Romen Prenslikleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında özel münasebetler mevcuttu.

2 — Osmanlı İmparatorluğuna yapılan Romen ihracatı daima ithalattan daha fazla idi.

3 — Romen devletinin Osmanlılar'a verdiği mahsullerin fiyatları şimdiye kadar söylendiği gibi o kadar düşük değildi.

4 — Romen ihracatına konan Osmanlı tekeli sadece bazı Romen malları içindi ve bunlara da tam bir tekel uygulanmamaktaydı.

Bu bildiriye birçok Türk ve yabancı profesör, Romanya Büyükelçisi ve elçilik mensupları, Ticaret ve Askerî ataşeler, iktisadî mümessillik temsilcileri, öğrenciler ve doktora talebeleri olmak üzere 70 kişi kadar izlemekteydi. Fransızca olarak sunulan bildirinin Türkçeye çevrilerek yayımlanması için kongre Sekreterliği talepte bulunmuştur.

II. Mihail Guboğlu, "Romanya Tarihine Ait Türk Kaynakları". Bu bildiride Türk kaynakları sistematik şekilde gösterilmiş ve bunların ehemmiyeti ile Romenceye tercümesi lüzumu belirtilmiştir.

III. Mihai Maxim, "XII. Asrın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Memleketeyn'in İktisadi - Malî mükellefiyetleri üzerinde bazı uoktalar" konulu ve İstanbul'da bulunan yeni vesikalara dayanan bildiri bu mükellefiyetlerin üzerinde şimdiye kadar mevcut olan görüşlerimizi değiştiriyor.

Romen Heyeti bu satırların yazarı tarafından 6, Mihail Guboğlu tarafından 5 ve Mihai Maxim tarafından 1 entervasyon yapmıştır.

Viyana Millî Kütüphanesinde bulunan ve Babadağ'da gömülü Sarı Saltık idaresi altında yapılan Dobruca iskânı hakkında yaptığım entervasyon özel bir ilgi gördü.

Kongre bittikten sonra Büyük İskender'in kılıcı ile düğümünü kestiği ve Mangalier'dekilere benzeyen yüzden fazla timülüs'ün bulunduğu ünlü Gordion'a, büyük dinî merkez eski adı Iconium olan Konya'ya ve eski Hitit medeniyeti ile ilgili bulunlariyle şöhret kazanan Boğazköy'e geziler yapılmıştır.

Paleolitik devirde başlayıp Hitit ve Firig medeniyetleriyle devam eden ve Yunan, Roma ve Bizans medeniyetleriyle sonuna gelen Anadolu eski medeniyetlerinin kalıntılarının bulunduğu Ankara Arkeoloji Müzesi özellikle ehemmiyet taşımaktadır.

Bildiri'nin başlangıcında bütün yabancı misafirler adına Kongre Hazırlık Komitesine bize karşı gösterilen dostluk, misafirperverlik ve hüsnü kabul için şükranlarımızı bildirdim.

CONSTANTIN C. GIURESCU

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 40 INCI KURULUŞ YILDÖNÜMÜ

Türk Tarih Kurumu'nun 40 ıncı kuruluş yıldönümü 15 Nisan 1971 Perşembe günü Kurum merkezinde zengin bir programla kutlandı.

Kutlama programı şöyle idi :

- 1 — Başkan Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun açış söylevi.
- 2 — Kurucu üyelerden Prof. Dr. Âfet İnan'ın konuşması.
- 3 — Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ: Osmanlı Tarih Yazıcılığı.
- 4 — Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal : Atatürk ve Tarih.

Saat 16'da Kurumun konferans salonunda başlayan kutlama törenini Kurum Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu şu söylevle açtı :

“Sayın Konuklarımız;

Mustafa Kemal Atatürk, bilim tarihinde bilimsel araştırmaları teşvik ve himaye eden ender devlet başkanlarından biri olarak daima saygı ve hayranlıkla anılacaktır. Bugün 40 ıncı kuruluş yılını kutladığımız Türk Tarih Kurumu ve kardeş Dil Kurumu O'nun eseridir. Bu Kurumları vasiyetinin sağladığı gelir kaynakları ile ilkelerine ve tabiatıyla devrimlerine sadık Türk kuşaklarına emanet eden O'dur. Ankara Üniversitesi'nin temel çekirdeğini teşkil eden ve alnında O'nun “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözü yazılı bulunan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi O'nun eseridir.

Ezberci ve nakilci, yani iskolastik darülfünundan akılcı ve araştırmacı, yani dinamik ve memleketçi üniversite'ye geçişi sağlayan reform atılımı da O'nun eseridir. Atatürk'ün Kurumumuzun ilk Genel Sekreterlerinden rahmetli Dr. Reşit Galib'e bu reformu başarmak için kendisine bakanlık vazifesi verileceğini ihsas ederken, yeni üniversiteyi kurmak için seçeceği ilim adamlarında bu nitelikleri aramasını bir direktif olarak telkin ettiğine tanık olan bir arkadaşımızım.

İşte Mustafa Kemal Atatürk'ün kültür ve bilimin ülkemizde gelişmesi için gösterdiği bu hassasiyet Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunda da hâkim olmuştur.

Büyük Atatürk, Türklüğün cihan tarihindeki şerefli yerini, destanlık kahramanlıkları yanında, kendi deyişi ile “medenî vasıfları”nı bilinçli aydınlığa kavuşturmak istedi.

Türk Tarih Kurumu artık geride bıraktığımız bu 40 yıl içinde ulusal anti-kitelerimizi kucaklayan Türkiye çapında önemli arkeolojik kazı ve istikşafı, tarihimizin her alanını kapsayan inceleme, çeviri ve sürekli yayınları, gittikçe zenginleşen ve değerlenen kitaplık ve arşivleri, uluslararası nitelikteki Türk Tarih Kongreleri, Atatürk yıllık konferansları, seminerleri, çalışma merkezleri ve tesisleri ile O'nun bu emanetine sadık kalacaktır, O'na lâyük olmağa durmadan çalışacaktır.

Bizler, bu geçen 40 yıl içinde Atatürk devrimlerinin bilinçli ve duyarlı ilk tanıkları olan kuşağa mensup bulunanlar Türk Tarih Kurumu'nda, romantik, heroik diyeceğim çağında onun bize aşıladığı heyecanla yaşadık, bu çağa da tanık olduk. Atatürk'ün Tarih Kurumu üyelerine tarih çalışmaları ve araştırmaları alanında aşıladığı insancıl ve ulusal dinamizden söz ederken Dr. Reşit Galib'in 1933 deki bir yazısından aldığım şu satırlar, kanımca bu dinamizma ve hattâ bu mistiğin en içten örneğini verdiği kadar, Atatürk'ün manevî kişiliğini çaba ve irade kudretini de yansıtır. Şimdi Reşit Galib'i dinliyelim:

“— Yirmi saatten beri çalışıyor.

— Yirmi altı saattenberi çalışıyor.

— Otuz saattenberi çalışıyor”.

Büyük Şef başarmayı kurduğu yeni bir millet işini eline aldığı zaman, bu cümleler muhitte sık sık dolaşır. O işin sonuna erinceye kadar haftalarca, aylarca, yıllarca işilir.

Büyük çalışmalarında ona yakın bulunmak şeref ve saadetine erebildiğim zamanlarda bu haberler hayranlık duygularımın yanına sıhhati endişesini de katardı. İçimden tenkit ederek :

— Bu kadarı fazla... İnsan yapısı böyle bir zorlayışa daha ne kadar dayanabilir, sıhhati üzerinde bunca ifrat ile tasarrufa hakkı var mı? Kendimce pek doğru ve yerinde bulduğum bu düşünüşü ilk fırsatta kendilerine açmanın bir vazife olması lâzım geleceği hükmüne varırdım. Fakat otuz saatlik çalışmasının sonunda huzuruna çağırıldığım zaman, O'nun o kadar taze, o kadar dinç, meselelerin derinliğine, fikirlerin genişliğine bizleri de beraber çekerek atılmak için o kadar dinlenmiş bir kudretle istekli ve hazır bulurdum ki, söylemek için günlerce hazırlandığım sıhhat tenkidi zihnimde kendiliğinden erir giderdi. O'nun dayanışını bizim kuvvet ölçülerimizle ölçmeye çabalamak boştur.

Çalışmaya başlayınca pencerelerin koyu storları sımsıkı iner ve odada saat bulundurulmaz. İhtardan hoşlanmayan ruhu böylece tabiatın ve makinenin ağzını kapamış olur. Çalışmanın mühleti saatler, günler, geceler değil, harikalı dimağının tahlil ve muhakeme pençesiyle yakaladığı meselenin çözülme ve aydınlanma meydanında tam teslimiyeti ile kayıtlıdır.

İşte Türk Tarihi'ni araştırma işi de böyle başladı ve böyle devam etti. Önce yorulmadan, usanmadan bütün muhite Türk Tarihi'nin ezele dayanan büyük ve necip varlığını telkin etti. Tereddüt gösterenlere iman, ispat diyenlere vesika, çalışmak isteyenlere vazife verdi. Böylece “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” kuruldu. Cemiyetin âzası olarak hiç birimize, hiç bir gün şunu veya bunu yapmak için emir vermedi.

Gönüllü millî çalışma işlerinde emir ve icbar O'nun usulü değildir. O, öyle konuşur ki, emir vermediği halde dinliyen emir aldığını ruhunun içinden duyar. Hiç incitmeden, hattâ gayret hızını son haddine kadar arttırarak en şiddetli tenkitleri yapmak O'nun erişilmez incelikte yüksek vasıflarından biridir.

Büyük Tarih Kongresine (1. Tarih Kongresi) kadar üç yıl süren birinci çalışma ve hazırlanma devresinde bizi yorulmuş gördüğü zamanlarda durdurur, hayatının

mekteplerde okumakla öğrenilmez tecrübelerin, her biri birer yüksek ders taşıyan hâtıralarını anlatarak dinlendirirdi. O'nun yanından daima ümit, kuvvet ve gayret tazeliği ile ayrılır; O'na ve O'nun eserine bir kat daha bağlı olarak millete, memlekete bir kat daha âşik olarak ayrılır.”¹

Reşit Galib'in yazısı burada bitiyor.

Evet, bizler bu romantizm'e, bu hümanizma'ya şahit olan mutlu kişileriz. Araştırmalara başladığımız zaman bizim gözümüzde sileks âletleri, çanak, çömlek parçalarını, anıtları, yazıtları, belgeleri, höyükleri haleleyen sanki bir şiir, sihirli bir çekicilik vardı. Bu bir romantizm ya da bir mistik ise seve seve kabul ediyorum.

Atatürk çalışmalarımızda bizi daima korudu, teşvik etti. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde, bir vesile ile ifade ettiğim gibi, O'na hitap etmekten, ölünceye kadar mutlu kalacağım. Rahmetli Başkanlarımızdan Hasan Cemil Çambel'in ve Sayın Prof. Enver Ziya Karal'ın tarihsel niteliğini ve anlamını çok güzel belirttikleri “Sofra” üzerine huzurunuzda nâçiz bir anımı açıklamama izin veriniz. Birinci Türk Tarih Kongresi'ni takip eden günlerde beni lütfen davet ettiği bir “Sofra” toplantısında konuşmalar memleket sorumluları üzerine toplanmıştı. Bir Türk Dil Kongresi'nin lüzumunu ortaya attı. Vatandaşlar ile daima temas etmenin kendisinin en büyük işi olduğunu söylüyordu. Konu, hep millet, memleket ilim ve o zamanın darülfünun (üniversite) meseleleri idi. Bir ara şu sözlerini işittik : “Ölmek isteyen bir milleti Gazi değil, hiçbir kudret kurtaramaz. Türk Milleti ölmek istemez. O daima yaşayacaktır, efendiler!”

Geçen bu 40 yılda Türk Tarih Kurumu'muzun bütün toplantılarına, kongrelerine daima, O'nun aşıladığı manevî bir neş'e, iman ve ümit havası içinde katıldığımı söylemek isterim. Bugün artık tarih olmuş bu duygusal ve içtenlik taşıyan açıklamalarım için beni bencillikle kınamayacağınıza inanıyorum.

Sayın misafirlerimiz, meslekdaşlarım,

Davetimizi kabul ederek bizi mutlu kıldınız. Sizlere teşekkürlerimi sunarım.,,

Başkanın söylevini, program gereğince, Kurum üyelerinin konuşma ve bildirimleri izledi (Bu konuşma ve bildirimleri Belleten'in önümüzdeki sayısında bulacaksınız).

Törene ve törenden sonra saat 18'de düzenlenen kokteyle yerli ve yabancı büyük bir aydınlar topluluğu katıldı. Bu topluluğun içinde başta Başbakan Sayın Prof. Dr. Nihat Erim, Millî Eğitim Bakanı Sayın Şinasi Orel, Adalet Bakanı Sayın İsmail Arar, Orman Bakanı Sayın Selâhattin İnal, Üniversitelerimizin öğretim üyeleri, yabancı bilim kurumlarının temsilcileri ve Kurum'un aslî, şeref ve muhabir üyeleri göze çarpmakta idi.

T.R.T. Genel Müdürlüğü Kurum'un 40 ıncı yıldönümü için özel bir program hazırlamıştı. Dikkatle ve başarı ile hazırlanan bu programlar aynı gece uygulandı.

Türk Tarih Kurumu üyelerinden kurulu bir heyet Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığında bugüne kadar aramızdan ayrılan kurum üyelerinin hatıralarını anmak üzere Kurum'un eski başkanlarından Şemsettin Günaltay'ın mezarını ziyaret ederek rahmetli Kurum üyelerinin adlarını taşıyan bir levha ile birlikte bir çelenk koydu.

¹ 1933 yılı Matbuat Almanajından.

40 ıncı yıldönümü dolayısıyla Kurum'a birçok yerlerden kutlama yazıları ve telgrafları geldi. Bunlardan bazılarını sunuyoruz :

Sayın Prof. Şevket Aziz Kansu

Türk Tarih Kurumu Genel Başkanı
Ankara

15 Nisan 1971

Sayın Başkan,

Millî tarihimize ilgili bilimsel inceleme ve araştırmalara en büyük önemi veren Atatürk'ün değerli ilhamları ile Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun 40 ıncı yıldönümünü içten duygular ve en iyi başarı dilekleriyle kutluyorum.

Türk Tarih Kurumu, tarihimizin derinliklerinde yaşayan gerçeklere ışık tutan bilimsel çalışmaları ve yayınları ile büyük hizmetler başarmıştır.

Bu millî müessesemizin büyük Atatürk'ün vasiyetinde ifadesini bulan ümit ve güvene lâyık çalışmaları ile millet ve dünya ölçüsünde bilimsel başarılarının devamını candan temenni eder, Kurum topluluğunda çalışan Atatürk'çü ülkelere bağlı ilim adamlarımızı kıymetli şahsınızda saygı ile selâmlarım.

PROF. DR. NİHAT ERİM

Başbakan

Sayın Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu

Türk Tarih Kurumu Başkanı
Ankara

Türk Tarih Kurumu'nun 40 ıncı kuruluş yıldönümü dolayısıyla yapılacak törene vaki davetinize teşekkür ederim. Büyük Atatürk'ün kurduğu, Türk Tarih Kurumu'nun 40 ıncı kuruluş yıldönümünü kutlar, Kuruma hizmetleri geçmiş değerli ilim adamlarımızı şahsınızda selâmlar en iyi dileklerimi ve saygılarımı sunarım.

TEKİN ARIBURUN

Cumhuriyet Senatosu Başkanı

Sayın Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu

Türk Tarih Kurumu Başkanı
Ankara

20 Nisan 1971

Türk Tarih Kurumu'nun 40 ıncı kuruluş yıldönümü münasebetiyle verilen kokteyle Ankara'da bulunamayışım nedeni ile katılamadım. Bu vesile ile nazik davetinize teşekkür eder, en iyi dileklerimi sunarım.

MEMDUH TAĞMAÇ

Orgeneral
Genelkurmay Başkanı

Sayın Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu
Türk Tarih Kurumu Başkanı
Ankara

Yüce Atatürk'ün büyük özen ve umutla kurduğu ve kırk yıldır Atatürk devrimciliği ilkesine yürekten bağlı kalarak tarih bilimine özellikle Türk ve Türkiye tarihine çalışmalarıyla olduğu kadar kazalarıyla da yeni ve değerli katkılarda bulunan övünç kaynağımız Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun kırkıncı yıldönümünü sizin seçkin kişiliğinizde kutlar bütün değerli üyelerinizin Atatürk ve devrim yolunda yeni ve bilimsel başarılarının sürekli olmasını Danıştay ve kendi adıma saygıyla dilerim.

PROF. İSMAİL HAKKI ÜLGEN
Danıştay Başkanı

Sayın Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu
Ankara

14.4.1971

Günü çok önceden kararlaştırılmış olan bir iki toplantı için aldığım görevi yerine getirmek üzere İzmir'de bulunuyorum.

Kardeş Tarih Kurumu'nun kuruluşunun kırkıncı yıldönümünü kutlama töreninde bulunamadığıma üzgünüm.

Büyük kurucusunun kırk yıl önce çizdiği yolda durmadan ilerleyen, kazılarla, incelemelerle bilim dünyasına yeni ufuklar açan bu devrim ocağına daha nice nice başarılı kırk yıllar diler, değerli kişiliğinizde ülkücü kardeşlerimizi saygı ile selâmlarım.

ÖMER ASIM AKSOY
Türk Dil Kurumu
Genel Yazmanı

Sayın Şevket Aziz Kansu
Türk Tarih Kurumu Başkanı
Ankara

Türk Tarih Kurumu'nun kırkıncı yıldönümü dolayısıyla nazik davetlerimize teşekkür ederim. Görevde olduğumdan mutlu törende bulunamayacağımdan üzgünüm.

Yurdumuza büyük Atatürk'ün izinde derin bilimsel hizmetler yapmakta olan Kurumun sayın üyelerini başta Zatıâllileri olmak üzere yürekten kutlar derin saygılarımı sunarım.

BEDREDDİN DEMİREL
Tümgeneral
Genel Kurmay Harp Tarihi
Dairesi Başkanı

TÜRK TARİH KURUMU BAŞKANLIĞINA
Ankara

Atatürk'ün bağrından koparak Anavatan ufuklarında bir güneş gibi doğan Türk Tarih Kurumu'nun 40 ıncı seneyi şerefli bir geçmişte tamamlayıp kutladığı bu mutlu güne bizler de Kıbrıs Türk Tarih Kurumu olarak bütün kalbimizle katılır, sizlerin yolunda Kıbrıs'ta emin adımlarla ilerlediğimizi müjdelerken içten bağlılığımızı arzeder, bu yoldaki çalışmalarınızda üstün başarılar dileriz.

VEHBI ZEKİ

Kıbrıs T. T. Kurumu Başkanı

Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu

Türk Tarih Kurumu Başkanı

Atatürk Bulvarı Kızılay Sok. No. 1 — Ankara

İnsanlığın ortak uygarlığı çağdaş uygarlıkla eski Türk ve Anadolu uygarlıkları arasında köprü kuran Mustafa Kemal Atatürk'ün bir bilim ve devrim kalesidir Türk Tarih Kurumu. Kuruluş yıldönümünde uygarlık ve tarih devrimcisi Atatürk'le uygarlık ve devrim tarihçilerine saygı.

DR. CEYHUN ATUF KANSU

Tarih Kurumu Sayın Başkanlığına
Ankara

Çok değerli Kurumunuzun kırkıncı dönümünü kutlar devamı muvaffakiyatınızı diler, Zatiâlinize ve mesai arkadaşlarınıza derin saygılarımı arz ederim.

NAİL MORALI

Saygıdeğer Profesör Şevket Aziz Kansu

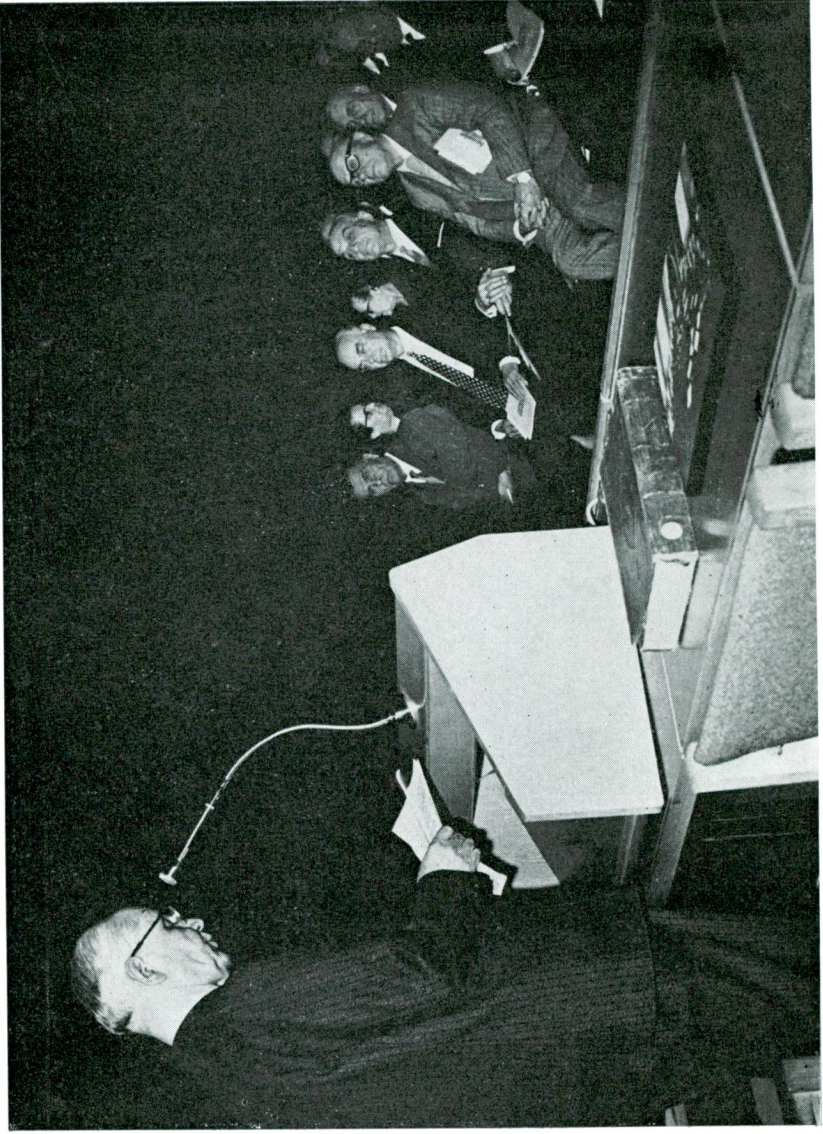
Türk Tarih Kurumu Başkanı

Ankara

Büyük Türkiye İdealinin beşiği ve ülke kaynağı Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşunun 40 ıncı yılına erişmiş bulunduğumuzu radyolardan işitmiş bulunuyoruz. Kurumun uzun ömürlü olması ve milletimize ülkü yolunda öncülük yapmasına devam etmesini canı gönülden istiyerek Kurum'un 40 ıncı yılını kutlularım.

Türk Tarih Kurumu üyelerinin gösterdiği mesailerden kıvanç duyar onların daha büyük başarılarla kavuşmasını ister sağlık ve esenlikler dilerim efendim.

HÜSEYİN ŞEKERCİOĞLU

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu
40. yıldönümü törenini açarken.

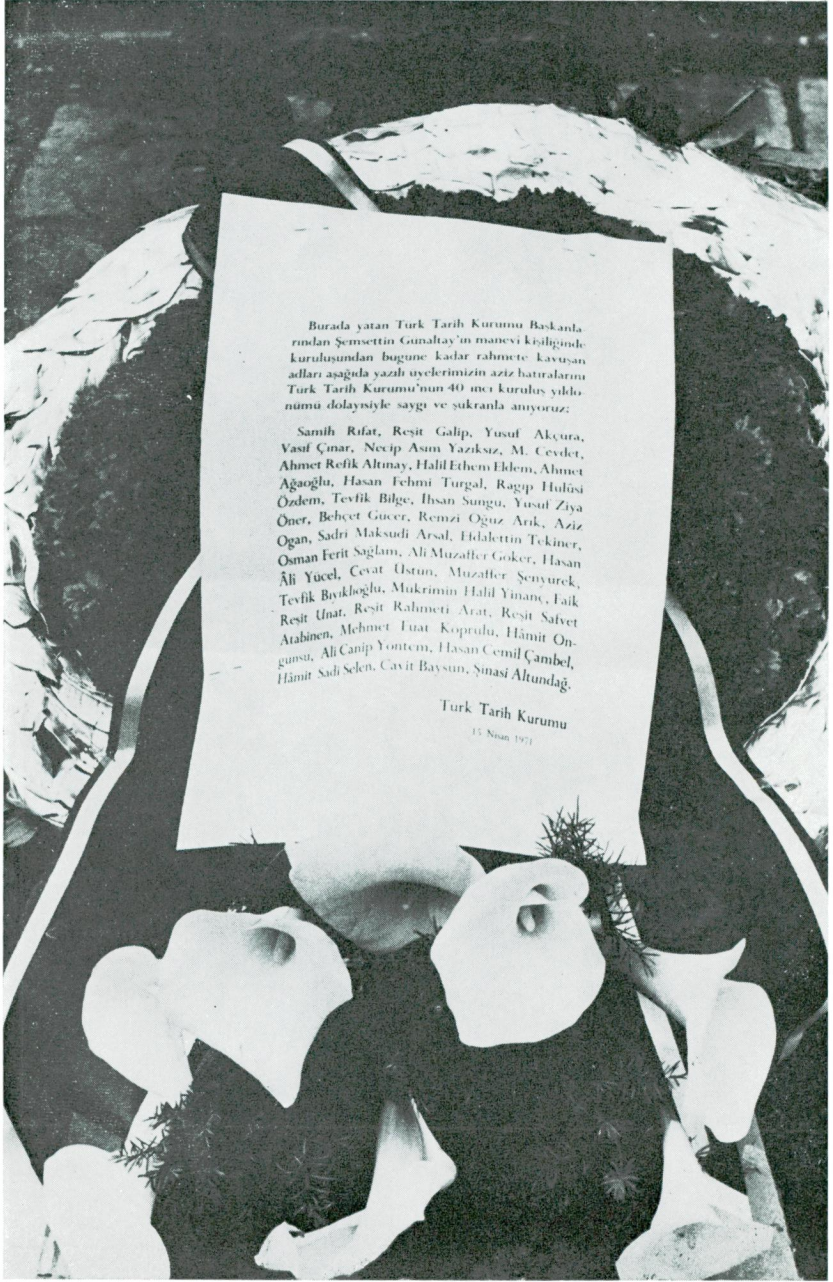
Türk Tarih Kurumu'nun 40. yıldönümü törenini izleyen davetliler.

Türk Tarih Kurumu'nun 40. yıldönümü töreni dolayısıyla verilen kokteylde Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim, Adalet Bakanı İsmail Arar ve Millî Eğitim Bakanı Şinasi Orel Kurum Üyeleriyle.

40. yıldönümü Kokteylinde Sayın Başbakan Prof. Dr. Nihat Erim Kurum Başkanı ve Konuklarla bir arada.

Burada yatan Türk Tarih Kurumu Başkanlarından Şemsettin Günaltay'ın manevi kişiliğinde kuruluşundan bugüne kadar rahmete kavuşan adları aşağıda yazılı üyelerimizin aziz hatıralarını Türk Tarih Kurumu'nun 40. kuruluş yıldönümü dolayısıyla saygı ve şükranla anıyoruz:

Samih Rifat, Resit Galip, Yusuf Akçura, Vasif Çınar, Necip Asım Yazıksız, M. Cevdet, Ahmet Refik Altınay, Halil Ethem Ebdem, Ahmet Ağaoglu, Hasan Fehmi Turgal, Ragıp Hulusi Özdem, Tefik Bilge, İhsan Sungu, Yusuf Ziya Öner, Behcet Gücer, Remzi Ögüz Arık, Aziz Oğan, Sadri Maksudi Arsal, Halalettin Tekiner, Osman Ferit Sağlam, Ali Muzaffer Gökçer, Hasan Âli Yücel, Cevat Usta, Muzaffer Şenyürek, Tefik Baykılıç, Mukrimin Halil Yınanc, Faik Resit Unat, Resit Rahmeti Arat, Resit Safvet Atabinen, Mehmet Luat Koprulu, Hâmit Ongunsu, Ali Canip Yontem, Hasan Cemil Çambel, Hâmit Sadı Selen, Cavit Bayşın, Şinasi Altındağ.

Türk Tarih Kurumu

15 Nisan 1971

Türk Tarih Kurumu'nun 40. yıldönümünde Kurumun eski Başkanlarından Rahmetli Şemsettin Günaltay'ın mezarına konan çelenk ve rahmetli üyelerin adlarını taşıyan levha.

Propriétaire: LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
Directeur responsable: ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :	Page
BAYBURTLUOĞLU, DOC. DR. CEVDET : La Statue archaïque de Kouros, du Musée Archéologique d'İzmir (en turc, 5 fig.)	201
————— : Le même article, en anglais	207
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : Un portrait nouvellement découvert du Sultan Süleyman le Magnifique (en turc, avec 1 fig.)	213
YETKİN, DOC. DR. ŞERARE : Un nouveau groupe dans l'art du Kilim turc : Les Kilim du Palais (en turc, avec 14 fig.)	217
SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN : Sur l'Enseignement de la Médecine en Turquie (en turc)	229
PFEILER, HASSO ET İMRE NUREDDİN : Un Dinar frappé à Mossoul, des règnes Du Sultan Rükneddîn Tuğrul bin Arslan et de Seyfeddin Gazi II (en turc, avec 1 planche)	235
————— : Le même article, en allemand	239
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : Un homme d'Etat de l'époque du "Nizam-i Cedid" (Ordre Nouveau) : Kadı Abdurrahman Paşa (en turc)	245
 Bibliographie :	
KOŞAY DR. HÂMİT : Czegledy Karoly, <i>Nomád Népek Vádorlása Napkelettöl Napnyugatig</i> (La migration des peuples nomades de Est vers l'Ouest). Parmi les Livres	303 309
 Information :	
Assemblée Générale de la Société Turque d'Histoire (avec 3 fig.)	317
GIURESCU, CONSTANTIN C. : Contributions présentées par les Roumains au VII e Congrès d'Histoire Turque	351
Quarantième anniversaire de la Société Turque d'Histoire (avec 5 fig.)	353
 Sur la couverture : Tête de statuette en terre cuite trouvée aux fouilles de la Société Turque d'Histoire à Kültepe. - Dernier quart du troisième millénaire avant note ère.	

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXXV

No: 138

Avril 1971

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 1